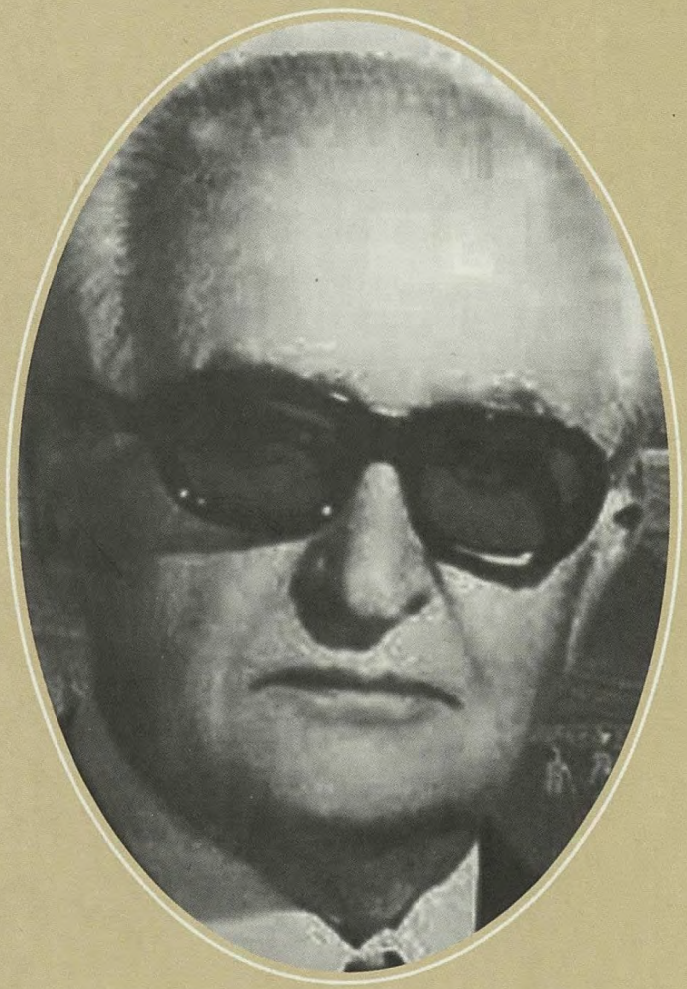
VAKIFLAR DERGİSİNDEN SEÇMELER III

KOLONİZATÖR TÜRK DERVİŞLERİ
ve
Süleymaniye Camii ve İmareti Muhasebesi (1585-1586)

ÖMER LÜTFİ BARKAN

Hazırlıyan
Coşkun ÇAKIR

Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları
ANKARA 2013

VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ YAYINLARI
Vakıflar Dergisi'nden Seçmeler – III

KOLONİZATÖR TÜRK DERVİŞLERİ
VE
SÜLEYMANİYE CAMİİ VE İMARETİ MUHASEBESİ (1585-1586)

ÖMER LÜTFİ BARKAN

Hazırlayan
Coskun ÇAKIR

ANKARA 2013

T.C. BAŞBAKANLIK VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
1048

VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ YAYINLARI – 112

Vakıflar Dergisi'nden Seçmeler – III
Kolonizatör Türk Dervişleri / Ömer Lütfı Barkan

Yayın Sertifikası
16651
ISBN
978 – 975 – 19 – 5907 – 2
Yayın Koordinatörü
Rifat TÜRKER

Yayın Sorumlusu
Adnan TÜZEN

Genel Yayın Yönetmeni
Mehmet KURTOĞLU

Hazırlayan
Coskun ÇAKIR

Tashih
Hasan DEMİRTAŞ

Grafik Tasarım – Baskı
Dumat Ofset Matbaacılık
Bahçekapı Mah. 2477. Sok. No : 6
Şaşmaz / ANKARA
Tel : 0312 278 82 00

İsteme Adresi
Vakıflar Genel Müdürlüğü
Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı
Atatürk Bulvarı No : 10 Ulus / ANKARA
Tlf : 0 312 509 60 00 Faks : 0312 324 47 22
Mail : vakiflaryayin@yahoo.com
www.vgm.gov.tr

Ankara – 2013

PROF.COŞKUN ÇAKIR

İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun oldu (1987). Aynı üniversitede Türk İktisat Tarihi alanında yüksek lisans (1990) ve doktorasını (1999) tamamladı. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde 1989 yılında araştırma görevlisi, 2002'de doçent ve 2008'de profesör oldu. 2004-2007 yılları arasında ABD'de University of North Carolina ve Georgetown University'de misafir öğretim üyesi olarak bulundu. Çalışmalarını Türkiye'nin ekonomik ve toplumsal yapısı ve tarihi alanında yoğunlaştırdı. Halen İstanbul Şehir Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Takdim / 7
Sunuş / 9
Önsöz / 11
A) Ömer Lütfi Barkan,Hayatı,Eserleri ve Tarihçiliği / 17
Giriş / 17
I- Barkan'ın Kısa Hayat Hikayesi / 17
II- Barkan'ın İlim Anlayışı / 19
III- Barkan'ın Tarih Anlayışı / 20
IV- Barkan'ın Eserlerinin Tahlili / 26
1- Toprak Meseleleri ve Kanunları / 26
2- Tahrirler / 27
3- İskan Meseleleri ve Vakıflar / 29
4- Bütçeler / 31
5- Fiyat Hareketleri / 32
V- Barkan'ın İlmi Mirası ve Akademik Tesiri / 35
Sonuç / 39
Kaynakça / 40
B) Vakıflar Dergisinde Yayınlanan Makaleler / 45
I- Osmanlı İmparatorlugunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu olarak - Vakıflar ve Temlikler / 197
II- Süleymaniye Camii ve İmareti / 197
Bibliyografya / 253

TAKDİM

Büyük milletlerin tarihi kılıcın gölgesinde değil, kalemin mürekkebiyle şekillenmiştir. Uzun köklü bir geçmişe, güçlü bir kültür ve medeniyete yaslanmayan milletler, tarih sahnesinde varlık gösteremezler. Büyük devlet ve milletler, ilim, kültür ve sanattan beslenir. Milletler tarih sahnesinde ancak kültür ve medeniyetleriyle var olurlar.

Kültür ve medeniyet tarihi, bazen bir üniversite, bazen bir dergi, bazen de bir kitap etrafında şekillenir, toplumda değişim ve dönüşüm yaratır. Bu birikime sahip milletler, kültür ve medeniyet tarihine büyük şahsiyetler ve fikirler kazandırır. Bu yüzden bir ülkenin yetiştirmiş olduğu büyük şahsiyetleriyle kültür hayatı, kültür hayatıyla büyük şahsiyetleri iç içedir. Zira kültür ve medeniyet tarihinde ufuk açmış şahsiyetler, büyük medeniyetlerin yetiştirdiği insanlardır. Her medeniyet kendi çocuğunu yetiştirir.

Vakıflar Dergisi'nin 75. yılı münasebetiyle gerçekleşen etkinliklerden biri de dergide yayınlanan önemli makalelerden seçmeler yaparak hazırlanan armağan kitaplardır. Bu bağlamda Vakıflar Genel Müdürlüğümüz, kültür ve düşünce hayatımızı etkileyen fikir ve ilim adamlarımızdan Fuad Köprülü, Ömer Lütfi Barkan ve Ali Himmet Berki gibi üç büyük ustanın biyografileriyle birlikte makalelerinin yer aldığı armağan kitapları yayınlayarak düşünce hayatımıza zenginlik katmıştır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü 75 yılda yayınlanan kitap ve dergi toplamının nerdeyse yarısına yakını 2002 – 2013 tarihleri arasındaki gerçekleşmiştir. 2002 yılı itibariyle yayın sayısı altmış küsur iken, 2013 itibariyle yüzü aşkın bir rakama ulaşmıştır. Kaliteli ve nitelikli yayınlarıyla son yıllarda dikkat çeken Vakıflar Genel Müdürlüğü bu yıl 75. yıl münasebeti dolayısıyla kitap yayınlarına yenilerini katmıştır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün hazırladığı ***Vakıflar Dergisinden Seçmeler*** başlığı altında seri olarak yayınlanan Fuad Köprülü'nün ***"Vakıfların Hukuki Mahiyeti"***, Ömer Lütfi Barkan'ın ***"Kolonizatör Türk Dervişleri"*** ve Ali Himmet Berki'nin ***"Vakıf Hukuku Yazıları"*** kitapları bu yıl anısına yapılmış en kalıcı ve en güzel çalışmadır. Öyle inanıyorum ki, derginin 75 yıllık bu birikimi kültürel ve sosyal hayatımızda daha çok karşılık bulacaktır.

Tarih, kültür ve düşünce hayatımıza zenginlik katan Vakıflar Dergisi'ni yayınlayan başta Vakıflar Genel Müdürlüğü olmak üzere, düşünce ve yazılarıyla dergimizin 75. yılı faaliyetlerine katkı sağlayan ve emeği geçen herkesi kutlarım. Ayrıca makalelerini kitaplaştırdığımız üç değerli ilim ve fikir adamımıza Allah'tan rahmet dilerim. Bu yılın anısına Ömer Lütfi Barkan 'ın ***"Kolonizatör Türk Dervişleri"*** nı hazırlayan Prof. Dr. Coşkun Çakır'a ve emeği geçenlere teşekkür ederim.

Bülent Arınç
Başbakan Yardımcısı

SUNUŞ

Bir derginin 75 yıl gibi uzun bir geçmişe, yayınlandığı ülkenin fikir ve düşünce hayatını etkileyen yazar kadrosuna ve ilmi anlamda algı değiştiren makalelere sahip olması oldukça önemli ve üzerinde durulmaya değer bir konudur. Türk düşünce hayatında iz bırakmış olan Vakıflar Dergisi bu özelliklere sahip, müstesna bir dergidir. Böylesine köklü ve müstesna bir derginin 75. yılını kutlar, düşünce hayatımızda iz bırakmış, algı değiştirmiş makalelere ve o makaleleri kaleme alan büyük ilim adamlarımıza bir vefa göstergesi olarak "**Vakıflar Dergisinden Seçmeler**" adı altında bir dizi yayın yapmayı gerekli gördük.

Bu manada Vakıflar Dergisi'nde yayınlanmış, sayısız makalelere kaynaklık etmiş, alanında dikkatleri çekmiş, bir kısmının artık baskısının yapılmadığı bu kitap hacmindeki yazıları "Vakıflar Dergisi'nden Seçmeler" adı altında toplayarak üç ayrı kitap halinde yayınlamayı uygun gördük. Özellikle İmparatorluğun çöküş, Cumhuriyetin kuruluş döneminde yaşayan, imparatorluğun son kuşağı olarak o birikimi Cumhuriyete taşıyan ufku geniş, ilmi donanımlarıyla aydınlık saçan değerli hocalarımızın makalelerine öncelik verdik. Bu bağlamda Prof. Dr. Fuad Köprülü, Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan ve Ali Himmet Berki'nin dergimizde yayınlanmış makalelerini, biyografi ve değerlendirmelerle birlikte basmayı uygun gördük.

Bilindiği gibi 1938 yılında yayın hayatına başlayan Vakıflar Dergisi'nin ikinci sayısında Ömer Lütfi Barkan'ın "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I : İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler, II: Vakıfların Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Kullanılmasında Diğer Şekiller" ile dokuzuncu sayıdaki "Süleymaniye Cami ve İmareti Tesislerine Âit Yıllık Bir Muhasebe Bilançosu 993/994 (1585-1586)" makaleleri yer almıştır. Özellikle "Kolonizatör Türk Dervişleri" büyük ilgi görmüş, yayınlandığı dönemde Oryantalistlerin Osmanlı tarihi konusundaki yanlışlarına eleştiriler getirmiş, Türk tarihçiliğine metot ve yeni bakış açısı kazandırmıştır. Büyük hukukçu Ali Himmet Berki'nin 1958-1973 arasında vakıf ve vakıf hukuku alanında on makalesi yayınlanmıştır. Fikir adamı tarihçi Fuad Köprülü'nün birinci sayımızdan itibaren vakıf müessesesi ile ilgili altı makalesi yayınlanmıştır. Bugün bu makalelerin her biri müstakil kitap olabilecek hacim ve içeriktedir.

Dergimizin 75. yılı dolayısıyla hazırlamış olduğumuz **Vakıflar Dergisinden Seçmeler** adı altında üç ayrı müstakil yayın olarak hazırladığımız Fuad Köprülü'nün "**Vakıfların Hukuki Mahiyeti**", Ömer Lütfi Barkan'ın "**Kolonizatör Türk Dervişleri**" ve Ali Himmet Berki'nin "**Vakıf Hukuku Yazıları**" armağan kitapları aynı zamanda dergimize emeği geçmiş bu büyük ilim adamlarımıza saygı ve vefa olarak görülmelidir.

75. yıl münasebetiyle Ömer Lütfi Barkan'nin ***"Kolonizatör Türk Dervişleri"*** adlı çalışmayı hazırlayan, özellikle biyografi ve değerlendirmeleriyle katkı sunan değerli akademisyen-yazar Prof. Dr. Coşkun Çakır'a ve kitabın yayınlanmasında emeği geçenlere teşekkür ederim.

Dr. Adnan Ertem
Vakıflar Genel Müdürü

ÖNSÖZ

Ömer Lütfi Barkan Türk tarihyazıcılığında çığır açan isimlerden biridir. O hem bir geleneği devralmış, hem de çalışmalarıyla kendi özgün tarzını ortaya koymuştur. Türkiyede iktisat tarihçiliğinin temellerini atmıştır. Çalışmalarında devletin yanında topluma da önemli bir yer vermiş, insana dokunarak tarihin sosyal ve beşeri bilimlerle olması gereken ilişkisini öne çıkarmıştır. Arşiv ve belgeye dayanarak ama belge fetişizmine düşmeden Osmanlı tarihinin ekonomik ve toplumsal boyutunu anlamaya çalışmıştır.

Devlet, toplum ve ekonomi ilişkisi Barkan'ın çalışma alanının üçlü sacayağı olmuştur. Bu sacayağın en önemli örneklerinden biri olan vakıf kurumu da doğal olarak onun üzerine titizlikle eğildiği meselelerden birini teşkil etmiştir. Bu çerçevede konuyla ilgili olarak ilk yazısını 1940 yılında, Hukuk Fakültesi Mecmuasında, "Türk-İslam mülkiyet hukuku tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda aldığı şekiller: I. Şeri miras hukuku ve evladlık vakıflar" başlığıyla yayınlamıştır. Bu yazının II. Bölümü bir yıl sonra, 1941'de, yine aynı dergide yayınlanmıştır: "Türk-İslam mülkiyet hukuku tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda aldığı şekiller: II. Mülk topraklar ve sultanların temlik hakkı". Daha sonra, bu çalışmanın da konusunu teşkil eden ve 1942 yılında Vakıflar Dergisinde yayınlanan makalesi gelir. Müteakiben 1944 yılında, Türk Hukuk Tarihi Dergisinde, "Osmanlı İmparatorluğunda toprak vakıflarının idari-mali muhtariyeti meselesi" isimli çalışması yayınlanmıştır.

Barkan'ın Vakıflar konusundaki incelemelerini daha etraflı olarak yansıttığı çalışmalar olarak iki kitabından bahsetmek gerekir. 1970 yılında Ekrem Hakkı Ayverdi ile birlikte hazırladığı ve İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü yayını olarak çıkan "İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri , 953(1546) Tarihli" eser bunlardan ilkidir. Üç bine yakın vakıf kaydının yer aldığı eser, şehir ve vakıf ilişkisinin İstanbul gibi önemli bir başkent üzerinden ele alınmasının mükemmel bir örneğini oluşturmaktadır. İkinci kitap ise bir şaheser olan "Süleymaniye Camii ve İmareti İnşaatı (1550-1557)" isimli çalışması olup Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanmış ve birinci cildi 1972, ikinci cildi ise 1979 tarihinde basılmıştır. Aslında Barkan'ın başta toprak meseleleri olmak üzere bir çok çalışmasında vakıf meselesi üzerinde durulmuştur.

Barkan, vakıf konusunda Vakıflar Dergisi'nin ikinci sayısında yayınladığı "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler" ana başlıklı çalışmasını iki alt başlık altında ele almıştır. Bu başlıkların birincisi "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", ikincisi ise "Vakıfların Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Kullanılmasında Diğer Şekiller"dir. Bu makalede geliştirmiş olduğu "Kolonizatör Türk Dervişleri" kavramsallaştırması makale yayınlandığı andan itibaren ilgi çekmiş ve zamanla populer bir tartışmanın da konusunu teşkil etmiştir. Diğer bir çok çalışmasında

görüldüğü gibi, yayınlandığı dönemin ilmi ve entellektüel çevrelerinde karşılık bulmuştur. Zaman içinde "Kolonizatör Türk Dervişleri" adıyla yayın yeri ve tarihi olmayan, başka bir ifadeyle söylemek gerekirse korsan bir kitapçık olarak da basılmıştır. Kitap makalenin ilk kısmını ihtiva etmiş ve 72 sayfalık küçük cep boy olarak çıkmıştır. Yine Hamle yayınları tarafından önce 1975 yılında, sonra da1990'lı yıllar da dahil olmak üzere basılmaya devam edilmiştir. Bu sefer daha kısa, 55 sayfa, olarak basılmıştır. Kimi web sitelerinde kitabın kısaltılmış biçimleri ya da makalenin bir çeşit özeti yer almıştır.

Aslında Barkan bu çalışmayla dönemin Osmanlıyla ilgili en önemli akademik problematiklerden biri olan "kuruluş" tartışmalarına katılmıştır. Gibbons'ın başlattığı, Köprülü'nün sürdürdüğü akademik tartışmaya kendi teziyle dahil olmak istemiştir. O kuruluş tartışmalarını arşiv belgelerine dayandırarak tezinin altını doldurmuştur. Tabiatıyla Gibbons'ı ciddi bir şekilde eleştirmiş, esas itibariyle Köprülünün görüşleri üzerinden yürümüştür. İskan ve yerleşme konularında vakfın rolünü ortaya koymuştur. Bu çabasını bir dizi yazıyla tahkim etmiş, daha sonra da şehir yerleşimleri konusunda vakfın aldığı role eğilmiştir.

Vakıflar Dergisinde yer alan ikinci yazısı "Süleymaniye Camii ve İmaret Tesislerine Ait Yıllık Bir Muhasebe Bilançosu 993/994(1585-1586)" adını taşımakta olup 1971 yılında yayınlanmıştır. Bu çalışma daha sonra yayınlanacak olan Süleymaniye Camii isimli muhalled eserin bir çeşit habercisi olmuştur. Nasıl ki Kolonizatör Türk Dervişlerinde devletin taşra boyutuna vurgu yapılmışsa, Süleymaniye çalışmasında da merkezde işleyişin nasıl olduğu üzerinde durulmuştur. Vakfiyenin ne olduğu, nasıl bir önem taşıdığı açıklanmış, bir vakfın bilançosunda neler olduğu en ince detaylarına kadar sunulmuş ve kritik edilmiştir. Bilanço bir yandan analiz edilirken öte taraftan original tam metin olarak da yer almıştır.

Köprülü'nün Barkan'ın vakıflar hakkındaki görüşlerini değerlendirdiği bir yazısı vardır. Yazı Barkan'ın yukarıda künyesi verilen "Şeri Miras Hukuku ve Evlatlık Vakıflar" isimli makalesinin yayınlanmasından hemen sonra Hukuk Fakültesi Mecmuasında yer almıştır. Köprülü once Barkan hakkında son derece sitayişkar ifadeler kullanmış, sonra da onun toprak meseleleri ve vakıflar konusundaki yetkinliğinin altını çizmiştir. Bu başarıyı da Barkanın tarih dışında felsefe ve sosyolojiyle de alakalı olmasına bağlamıştır. Makaleyi özetledikten sonra kendi kritiklerini de kısaca eklemiştir. Öyleki yazıldığı yıl olan 1940 tarihinde, Barkan'ın bu çalışmasını "memleketimizde Osmanlı vakıfları tarihine ait yapılmış ilk ciddi araştırma olarak kabul edebiliriz" diye nitelendirmiştir.

Bu çalışma dört bölümde şekillenmiştir. İlk bölümde Barkan'ın hayatını ve eserlerini değerlendiren bir yazı yer almıştır. İkinci bölümde bu ktaba da adını veren, Vakıflar Dergisinin ikinci sayısında yayınladığı "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", "II: Vakıfların Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Kullanılmasında Diğer Şekiller" isimli makaleye yer verilmiştir. Üçüncü bölüm ise, yine Vakıflar Dergisinin dokuzuncu sayısında yayınlanan "Süleymaniye Camii ve İmaret Tesislerine Ait Yıllık Bir Muhasebe Bilançosu 993/994(1585-1586)" başlıklı makaleden oluşmaktadır. Dördüncü ve son bölümde ise Ömer Lütfi Barkan'ın Vakıflar Dergisi hakkında yazdığı ve Türk Hukuk Tarihi Dergisinin birinci sayısında, 1944 tarihinde, yayınladığı tanıtım ve eleştiri yazısı yer almıştır. Vakıflar Dergisinin birinci ve ikinci sayısını sırasıyla tanıttığı yazıda öncelikle bu derginin genel olarak Türk Tarihi, özel olarak Türk hukuk Tarihinin yazılabilmesi bakımından ne denli önemli bir rol oynadığını ifade etmiştir. Arkasından dergide başyazı yazan ve derginin fikir babası olarak nitelendirdiği Köprülü ve derginin ilk makalesi olan "Vakıf Müessesesi ve Vakıf Müesseselerinin Tarihi Ehemmiyeti" başlıklı makalesi üzerinde durmuştur. Burada Köprülünün sadece bu çalışması değil diğer çalışmalarına da atıf yaparak bunların önemini vurgulamıştır. Sonra da sırasıyla bazı makaleleri isim, yazar ve konu itibariyle açıklamış, hatta kendisinin ikinci sayıda yer alan Kolonizatör Türk Dervişleri makalesini de kısaca açıklamıştır.

Bu kitapta yer alan Barkan'a ait üç çalışma da yeniden dizilmiştir. Yazıların esasına tekabül edecek herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır. Bununla birlikte bir yazım birliği olması gereği noktasından hareket edilerek aynı metinde aynı kelimenin farklı farklı yazımları düzeltilmiş ve bir yazım biçimi oluşturulmuştur. Yine bazı noktalama işaretlerinde de aynı tutarlılığın olması gereğinden hareketle benzer bir işlem yapılmıştır. Bunun dışında yazının orijinalinde var olan ve muhtemelen daktilo aşamasında yapılan harf düşmesi, hece kayması gibi belirgin eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır. Az sayıda, örneğin III. Murad olacakken III. Mehmed yazılması gibi, bilgi yanlışları da düzeltilmiştir. Aynı anda iki farklı dipnot aktığı ve izlemenin zor olduğu için dipnotların birinci kategorisi dipnot olarak sayfa sonuna, ikinci kategorisi de metin sonuna eklenmiştir. Bazı tablolardaki rakamlar yeniden hesaplanmış ve bazı rakam düzeltmeleri yapılmıştır. Kolonizatör Türk Dervişleri makalesinin eki olarak yer alan Defter-i Hakani kayıtlarının orijinal örnekleri Osmanlı Arşivinde taranmış, ancak numaralardaki karışıklık nedeniyle hepsine ulaşılamadığından eski fotoğrafların kalması uygun bulunmuştur.

Yukarıda sözü edilen dizgi, düzeltme ve metin kontrollerinin yapılmasında bana yardımcı olan asistan arkadaşlarım Mehmet Akif Berber, Hümeyra Bostan, Mustafa Batman ve Saliha Demiray'a teşekkür ederim. Tabii ki Vakıflar Dergisinin yayınlanışının 75. Yılı dolayısıyla böyle bir çalışma yapmayı düşünen Vakıflar Genel Müdürlüğü yöneticilerine de ayrıca teşekkür

Coşkun Çakır

HAYATI, ESERLERİ VE TARİHÇİLİĞİ

ÖMER LÜTFİ BARKAN

HAYATI, ESERLERİ VE TARİHÇİLİĞİ

Giriş

Ömer Lütfi Barkan Osmanlı-Türk tarihçiliğinin zirve isimlerinden biridir. O hem bir geleneği devralmış, hem de çalışmalarıyla kendi özgün tarzını oluşturmuştur. Devletin tarihinden toplumun tarihine yönelerek Osmanlı araştırmalarına yeni bir paradigma getirmiştir. Eserlerinde insana dokunarak tarihin sosyal ve beşeri bilimlerle olması gereken ilişkisini ortaya koymuştur. Barkan yalın gerçeğin bir görüntüsü olarak pergelinin sabit ayağını belgeye basmış, ama belge fetişizmine düşmeden ve belgeye saplanıp kalmadan pergelinin esnek ayağıyla sözünü yaşadığı güne taşımıştır. Bir yandan ülkemizde akademik bir disiplin olarak İktisat Tarihini inşa etmiş, öte yandan ekonomik ve toplumsal yapının hemen her alanına dönük bir bilimsel üretim yapmıştır.

Bu çalışmada yukarıda söylenenlerin altını doldurmak üzere bir Barkan panoraması çıkarılmaya çalışılacaktır. Önce kısa da olsa Barkan'ın hayat hikayesi özetlenerek işe başlamak yerinde olacaktır. Burada özellikle üzerinde durulacak husus aldığı eğitim ve akademik yaşamı olacaktır. Çünkü onun yaptıklarının ve yapmayı planladıklarının neler olduğunun arkaplanında aldığı formasyonun büyük payı olduğu açıktır. Aslında bu sadece Barkan için değil, hemen herkes için geçerli olabilecek bir husustur. İkinci başlıkta Barkan'ın ilim anlayışı, üçüncü başlıkta ise tarih anlayışı ele alınacaktır. Tabiî bu çerçevede, beslendiği damarlar üzerinde de durulacaktır. Dördüncü başlıkta eserleri arasında bir tasnif yapılarak onun farklı tarihçiliğini ortaya çıkaran malzemeler olarak bu çalışmaların kısa değerlendirilmesi yapılacaktır. Beşinci ve son bölümde ise Barkan'dan geriye kalanlar ve daha çok da yaratmış olduğu tesir tartışılacaktır.

I- Barkan'ın Kısa Hayat Hikayesi

Barkan'ın, hayat hikayesiyle[1] ilgili olarak mesai arkadaşlarına ve öğrencilerine anlattığı oldukça ilginç şeyler bulunmaktadır. Ancak böyle bir çalışmanın ne amacı, ne de hacmi bu ilginç olduğu kadar heyecan verici

1 "Ömer Lütfi Barkan", Hürriyet, 11 Aralık 1978. Bu gazeteye ilgili malumatı Barkan'ın bizzat kendisinin vermiş olması bakımından bu kaynağı öncelikle zikrettik. Ayrıca şu kaynaklarda da Barkan'ın biyografisi -küçük değişikliklerle- verilmiştir.; Mahmut Hasan Şakiroğlu, " Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan (1902-1979)", Belleten, Sayı: 173, Ankara 1980, s.153-177; Halil Sahillioğlu, "Ömer Lütfi Barkan", İ. Ü., İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt: 41, Sayı: 1-4, Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan'a Armağan, İstanbul 1985, s. 3-38; Mübahat Kütükoğlu, "Barkan", İslam Ansiklopedisi (Diyanet Vakfı), c.2, İstanbul 1990, s. 74-76; Osman Nebioğlu, Türkiye'de Kim Kimdir, İstanbul 1963, s. 115; "Barkan (Ömer Lütfi)", Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C. 3, İstanbul 1986, s. 1323-1324.

hatıraların aktarılabilmesi için uygundur. Ayrıca üniversitedeki şahsi dosyasına baktığımızda gördüğümüz bilgiler, hocanın sadece yaşam öyküsünü ele alarak bir çalışma yapmaya imkan verecek ölçüdedir. Öyleyse geriye özellikle ölümünden sonra yazılan ve hatırat sayılarında biraz daha etraflıca verilen bilgiler kalmaktadır. Zaten Barkan'ın bizzat kendisinin bir özgeçmiş yazdığını ve bunu kullandığını biliyoruz. Başta söylediğimize de sadık kalarak bu bahsi kısa tutmak amacıyla hayat hikayesi için kendi anlattıklarıyla yetinelim ve bu bilgilerden hareket ederek bir özet yapalım.

Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan 1902 yılında Edirne'de doğdu. İlk ve orta öğrenimini burada yaptıktan sonra Edirne Muallim Mektebi'ni bitirdi. Üç yıl ilkokul öğretmenliği yaptı. 1923 yılında İstanbul'da açılan Orta Öğretmen Okulu'nda bir yıl okuduktan sonra İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi'ne ve Yüksek Muallim Mektebi'ne girdi. Fakültenin Felsefe Bölümü'nü 1927 yılında bitiren Barkan, lise öğretmeni yetiştirilmek üzere Strasburg Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne gönderildi. Bu fakültede de genel felsefe, sosyoloji ve psikoloji sertifikaları ile Hukuk Fakültesi'nden "İktisadî İlimler Yüksek Diploması" alarak ikinci bir lisansı tamamlayıp 1931'de yurda döndü ve Eskişehir Lisesi felsefe öğretmenliğine atandı.

Üniversite reformu sırasında 1933 yılında İstanbul Üniversitesi Türk İnkılap Enstitüsü doçentliğine atanan Barkan, 1937'de İktisat Tarihi ve İktisadî Coğrafya Kürsüsü doçentliğine geçti. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kuruluş Devrinde Toprak Meseleleri" adlı bir tezle 1939'da doçentlik sınavını vererek 1941'de profesörlüğe, 1957'de de ordinaryüs profesörlüğe yükseldi. Bu arada 1950-1952 yıllarında İktisat Fakültesi Dekanlığı görevini yürüttü. Bu sırada İktisat Tarihi Kürsüsü başkanlığı da yapan Ord. Prof. Barkan, Edebiyat ve Fen Fakültelerinde sürekli olarak Türk İnkılâp Tarihi Profesörlüğü yaptı. 1941'den sonra altı yıl kadar da Hukuk Fakültesi'nde Türk Hukuk Tarihi dersleri okuttu.

1950'de Türk İktisat Tarihi Enstitüsü'nü kuran ve Fakülte Mecmuası'nın İktisat tarihi sayılarının yayınlanmasında çaba harcayan Ord. Prof. Barkan 1973'de emekliye ayrıldı. Strasburg Üniversitesi tarafından 1943'de "Şeref Doktoru" unvanı verilen Ord. Prof. Barkan 1968'de Yugoslavya'nın Belgrat Akademisi'ne "muhabir üye" seçildi. Konferanslar vermek üzere Paris Üniversitesi'ne, Yugoslavya, Romanya ve Bulgaristan'ın Tarih Enstitülerine uzunca sürelerle davet edildi. 1940 yılında Türk Tarih Kurumu'nun aslî üyesi, 1973 yılında da Milletlerarası Oryantalistler Birliği'ne bağlı "Osmanlı ve Osmanlı Öncesi Tarih Komitesi" başkanı seçildi ve bu iki sıfatını ölümüne kadar taşıdı.

23 Ağustos 1979'da İstanbul'da vefat etti ve 28 Ağustos 1979 tarihinde Edirnekapı Şehitliği'ne defnedildi.

II- Barkan'ın İlim Anlayışı

Barkan'ın kuşağı fikirleri İmparatorluk ile Cumhuriyet arasında şekillenmiş bir kuşaktır. Özellikle 1900'lü yılların başında doğan bir grup akademisyen ve aydının görüşlerine bu gerçek yansımıştır. Bu kuşak içinde yer alıp Barkan dışında ilk akla gelenler arasında Mükrimin Halil Yinanç, A. Süheyl Ünver, Ekrem Hakkı Ayverdi, Faik Reşit Unat, Abdülbaki Gölpınarlı, R. Oğuz Arık, S. Nüzhet Ergun, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Ahmet Hamdi Tanpınar, Hilmi Ziya Ülken, Hasan Ali Yücel ve Orhan Şaik Gökyay gibi isimleri zikretmek mümkündür. Bu grubu 1910'lu yıllarda doğan Sabri Ülgener, Niyazi Berkes, Mümtaz Turhan, Nurettin Topçu, Kemal Tahir ve Behice Boran gibi isimlerin öne çıktığı ikinci bir grup takip etmiştir. Bu noktada, adı geçen ve çoğu akademisyen olan bu iki aydın grubunun etkilendikleri ve destek aldıkları başka bir gruptan da söz etmek gerekir. Bunlar arasında Ziya Gökalp, Bursalı Mehmet Tahir, Ali Emiri, İsmail Saib Sencer, İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Muallim Cevdet İnançalp, Osman Nuri Ergin, Yahya Kemal Beyatlı ve Fuad Köprülü'yü öncelikle zikretmek gerekir.[2]

Gerçekten bu insanlar belli bir etkileşim çerçevesi içinde çok ciddi bir fedakârlıkla çalıştılar ve çok şey ürettiler. Kimi Türk tarihini, kimi Türk düşüncesini, kimi Türk edebiyatını önceleyerek eserlerini ortaya çıkardılar. Aralarında siyaseti tercih edenler de oldu. Ama neticede hepsinin ortak çabası Türkiye'nin meselelerini omuzlamak ortak paydasında buluştu.

Barkan da yukarıda sayılan bir çok isim gibi 'ilmî Türkçülük' hattı üzerinde yol almaya başladı. Bu damar Ziya Gökalp ile başlayan ve Fuad Köprülü ile devam eden bir damar olmuştur. Kuşkusuz onların da bir arkaplanı vardır -mesela bu noktada Yusuf Akçura üzerinde önemle durulmalıdır- ama bu daha etraflı bir çalışmanın konusu olmak gerekir. Bu konuda Fındıkoğlu'nun tespiti oldukça nettir: *"Barkan, Gökalp'in Türk İktisat Tarihi davasını toprak meselelerine ilişen vechesinden çok iyi kavramış ve neşreylediği araştırmalarla şimdiden temayüz etmiştir"*.

Sayılan bu isimler içinde Ömer Lütfi Barkan tarih alanındaki çalışmalarıyla öne çıkmıştır. Fakat bu aşağıdaki satırlarda üzerinde etraflıca durulacağı gibi, bilinen tarih çalışmalarından farklı olan bir tarih alanı olmuştur; yani Barkan iktisat tarihini keşfetmiştir. Aslında Türkiye'de üniversiter anlamda 'İktisat Tarihi'nin müstakil bir kürsü kazanabilmesi ancak İktisat Fakültesi'nin kuruluşuyla gerçekleşebilmiştir. İlk yıllarında kürsü başkanı olarak dünyaca ünlü bir akademisyen, Alexandre von Rüstow görev almıştı. Ancak o da biliyordu ki, iktisat tarihinin Türkiye boyutu, üzerinde çalışılmayı bekleyen bakir bir alan olarak orta yerde durmaktaydı. Barkan tam da bu noktada sürece dahil olmuş, bir süre sonra işin öncüsü durumuna gelmiştir. [3]

2 Ahmet Güner Sayar, Bir İktisatçının Entellektüel Portresi Sabri F. Ülgener, İstanbul 1998, s. 223-224.

3 Fındıkoğlu, Türkiye'de İktisat Tedrisatı Tarihçesi ve İktisat Fakültesi Teşkilatı, İstanbul 1946, s.90-95; Sayar, age., s. 77.

Yukarıda zikrettiğimiz bu 'İlmî Türkçülük' içinde de iki ayrı damardan söz etmek mümkündür. Birinci grubu Köprülü'nün önderlik ettiği ve yönlendirdiği şahıslar oluşturur. Ömer Lütfi Barkan, Abdülbaki Gölpınarlı, Nihal Atsız, Osman Turan, Abdülkadir İnan ve Orhan Şaik Gökyay ilmî ve akademik yaşamlarının başlarında Köprülü etrafında kümelendiler ve belki de onun yönlendirmesiyle Türk tarihinin farklı boyutlarını kendilerine uzmanlık alanı olarak belirlediler. Burada ilmî Türkçülük çerçevesinde atlanmaması gereken bir ikinci damar daha bulunmaktadır. Akademiyle ilişkileri olmakla beraber çoğu akademi dışında kalan, ama arafta kalmayan bu damarın önde gelen isimleri Muallim Cevdet, Osman Nuri Ergin, A. Süheyl Ünver ve Raif Yelkenci'dir. Bu ikinci hat bir ekol halini alamamıştır, ancak birinci hattın mensuplarının günümüze gelen takipçileri olmuş, yani bir ekol olmayı başarmıştır.[4]

Barkan bilimsel faaliyeti her şeyin üstünde tutmuştur. Bu noktada günübirlik hadiselere, cereyanlara takılıp kalmamış, hatta itibar da etmemiştir. İşine bakmış, çalışmalarını tamamlamış, eserlerini yayınlamıştır. Çalışmalarında sıkı bir disiplin içinde olmuştur. Misafirlerini bile belli saatlerde kabul etmiş, zamansız misafirlerden duyduğu memnuniyetsizliği çoğu kere açığa vurmaktan geri kalmamıştır. Aynı disiplinli çalışma tarzını ekibinden de beklemiştir. Yazılarına, bir kaç defa yazarak son halini vermiştir. Bilimsel, ama akıcı bir dil kullanmış, anlaşılır bir üslupla yazmıştır. Yazmada olduğu kadar konuşmada da başarılı olmuştur. Anlatımlarında jest ve mimikleri katarak ilgi uyandıran bir tarzda dinleyicilerinin diri kalmasını temin etmiştir. Çalışma esnasındaki tatlısertliğine rağmen öğrencilerinin ve dinleyicilerinin huzuruna çıktığında tebessümünü yüzünden eksik etmemiştir. [5]

III- Barkan'ın Tarih Anlayışı

Barkan esas itibariyle tarih eğitimi görmüş, tarih formasyonu almış bir akademisyen değildir. Hayat hikayesinde de değinildiği gibi felsefe okumuştur. Mezuniyetini müteakiben Fransız bilim adamı Prof. Dr. Albert Gabriel tarafından Strasbourg Üniversitesi'ne yöneltilen bir grup öğrenciden biri olmuş ve Fransa'ya felsefe ve sosyoloji okumaya gitmiştir. 1928 yılında gittiği Fransa'dan 1931 yılında dönmüştür. Nevarki Fransa'dan bir felsefeci olarak değil, bir iktisat tarihçisi adayı olarak dönmüştür. Gerçekten burada derslerini dinlediği hocalardan, özellikle Annales ekolünün ünlü hocası Marc Bloch'tan çok etkilenmiştir. Yine Maurice Halbwachs, Henri Baulig derslerini takip ettiği hocalar olmuştur. Ayrıca Henri Pirenne'in eserlerini okumuş ve bunlardan da çok müteessir olmuştur. [6]

4 Ahmet Güner Sayar, "Vefatının 25. Yılında Sahhaf Raif Yelkenci'ye Dair Anılar ve Düşünceler", Simurg 'Kitap Kokusu', Yıl 1, Sayı 1, İstanbul 1999, s. 27-28.

5 Kütükoğlu, agm., s. 75. Ayrıca Barkan'ın asistan, öğrenci ve dostlarıyla yaptığımız sohbetlerden hareket ederek bu bilgileri aktarma imkanına kavuşabildiğimizi burada ifade etmeliyiz.

6 Ünal Nalbantoğlu, "Barkan'ın Ardından", Okul Defteri, No: 2, İstanbul 1979, s. 37; Sahillioğlu, agm., s.4

Barkan yurda dönüşünü müteakiben iki yıl lise öğretmenliği yaptıktan sonra 1933 yılında üniversiteye intisap etmiş ve Edebiyat Fakültesi'nde Prof. Yusuf Kemal Tengirşek'in yanında Türk İnkılap Tarihi doçenti olmuştur. Böylelikle tarih ilmiyle ilk formel temasını başlatmıştır. Arkasından 1936 ve 1937 yıllarında Siyasî İlimler ve Ülkü mecmualarında yazdığı dizi makalelerle dikkatleri üzerine çekmiştir. Bu gelişmenin arkasında Barkan'ın alışılmadık konuları, yine alışılmadık bir tarzda ele alması yatıyordu. Nitekim bu gelişmeler netice vermiş, yeni kurulan İktisat Fakültesi 1937 yılında Barkan'ı Edebiyat Fakültesi'nden adeta transfer etmek istemiştir. İktisat Fakültesi'ni kuran ve ilk dekanı olan Ömer Celal Sarc'ın rektörlüğe yazdığı talep yazısında bir taraftan iktisat tarihi ilminin önemine dikkat çekilmiş, diğer taraftan Barkan ile ilgili sitayişkâr ifadelerde bulunulmuştur.[7] Başvuruya olumlu cevap verilmiş ve hoca 1938 yılında İktisat Fakültesi'ne geçmiştir. İktisat doçenti olabilmesi için yeni bir tez hazırlamış, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kuruluş Devrinde Toprak Meseleleri" başlıklı tezini Fuad Köprülü, Alexandre von Rüstow ve Ebülula Mardin'den mürekkep bir jüri değerlendirmiştir. Bundan iki ay sonra da kolokyumu yapılmış, bu jüride de Fuad Köprülü, Alexandre von Rüstow ve Ebulula Mardin dışında Fritz Neumark, Gerhard Kessler, Alfred Isaak, Dobretsberger, İbrahim Fazıl Pelin ve Şükrü Baban gibi dünya çapında ünü olan hocalar yer almıştır. 1939 yılı başında artık Barkan "Umumî İktisat ve İktisat Tarihi" doçenti olarak, 1973 yılına kadar çalışıp emekli olduğu İktisat Fakültesi camiasına dahil olmuştur. [8]

Barkan Türk tarihinin 'bir muharebeler ve muahedeler tarihi' ve 'bir hanedan destanı' olarak algılanması ve inşa edilmesinden son derece rahatsızdır. Bu hususu bir çok çalışmasının başında ifade etmiştir. Özetle şöyle demektedir hocamız:

> "Osmanlı tarihi, diğer bütün tarihler gibi, bir hanedanın destanını yapmak isteyen tarihçilerin kaydettikleri şekilde münferit ve müstakil bir seri vekayiden ibaret değildir. Her hadise kendisini hazırlayan bir sürü sosyal, ekonomik ve dinî şartlarla işlenmiş ve haricî tesirlerle dünya yüzünün değişmesi nevinden bir oluşla yavaş yavaş tabiî olarak hazırlanmıştır. Bu bakımdan siyasî şahsiyetler ve vekayi arkasında onları hazırlayan içtimaî sebepleri aramak lazımdır". [9]

7 Adı geçen yazıda şöyle denilmekteydi: "Tarih bilgisinin gerek memleketimiz için, gerekse genel ekonomik terbiye bakımından haiz bulunduğu önem dolayısıyla fakültemiz programına İktisat Tarihi ve Türkiye Maliye tarihi dersleri konmuş, Türkiye ekonomisi hakkında tarihî araştırmalar yapmak ve İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü'nün esaslı bir vazifesi olarak kabul etmiştir. Profesör Rüstow ile beraber çalışacak bir tarih doçenti bulunmamaktadır. Bu yüzden derslerde memleketimiz ahvaline temas edilmemesi, Enstitü'de tarihî araştırmalar yapılmaması mahsuru hasıl olmaktadır. Kadromuzda bu boşluğu doldurabilmek için Edebiyat Fakültesi doçentlerinden Ömer Lütfi Barkan'ın fakültemize verilmesi uygun mütalaa edilmektedir. Ömer Lütfi Barkan felsefe ve iktisat tahsil etmiş ve bilahare iktisat tarihine büyük bir alaka göstererek, kısmen arşivlerde yeni vesaiki işlemek suretiyle Türkiye İktisat Tarihi'ne ait enteresan tetkikler neşretmiştir". Sahillioğlu, agm., s.5-6. / Sahillioğlu, agm., s. 5-7.

8 Sahillioğlu, agm., s. 5-7.

9 Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I : İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", Vakıflar Dergisi, C. II, İstanbul 1942, s. 279-386

Barkan'ın tarih görüş ve anlayışının şekillenmesinde Fransız tarihçilerinin büyük tesiri olmuştur. Yukarıda temas edildiği gibi, 1928 yılında felsefe ve sosyoloji okumaya gittiği Fransa'nın Strasburg şehrinde Marc Bloch ve Lucien Febvre ile tanışmış, onlardan tarih, özellikle iktisat tarihi zevkini almıştır. Bu tanıştığı yeni isimler özel olarak Fransız tarihçiliğinin, genel olarak da dünya tarihçiliğinin yaşayan öncüleriydiler. Farklı bir tarih yaklaşımı içindeydiler ve görüşlerini ortaya koymak için de bir tarih dergisi çıkarmaya başlamışlardı: "Annales d'Histoire Economique et Sociale". Kısaca Annales ekolü diye bildiğimiz okulun kurucuları Bloch ve Febvre idi ve onların da üstadı Belçikalı tarihçi Henri Pirenneydi. Sayılan isimler dışında bu ekole mensup tarihçiler arasında Fernand Braudel, Pierre Chaunu, Pierre Goubert ve Emmanuel Le Roy Ladurie yer almıştır. Dergi Barkan'ın Fransa'ya gelişinden bir yıl sonra, 1929'da kurulmuştu. 1946'dan itibaren adı "Annales: Economies, Societes, Civilisations" olarak değişmişti. Ayrıca bu okulun takipçisi olarak İngiltere'de de bir dergi çıkmaya başlamıştı: "Past and Present". Ve derginin kurucularından birisi meşhur Eric J. Hobsbawm idi. [10]

Annales ekolünün temsilcilerinin tarih anlayışı kısaca şöyleydi: *"Eğer tarihe yeniden kan verilmesi gerekiyorsa, bu, ancak coğrafya, linguistik, ekonomi, demografi, siyaset bilimi, klimatoloji, psikoloji ve benzeri beşerî bilim dallarının fethedilmesi, hatta boyunduruk altına alınmasıyla mümkün kılınabilir".* [11] Yani tarihi yeniden yazmak, farklı sosyal bilimler arasındaki yapay sınırları kaldırmak ve toptan tarih yapmak anlamına geliyordu bu yaklaşım. Öyle olduğu için de bir çok tarihçi bu mezhepten etkilenmişti.

İşte Barkan da bu okulun kurucularıyla tanışmış ve onlardan ders dinlemiş ve oldukça etkilenmişti. Türkiye'ye döndükten sonra da onları izlemiş, Febvre ve Braudel ile iyi dost olmuştu. Dolayısıyla yazdıklarına bu ekolün görüşlerinin yansıdığı açıkça görülmektedir. Hele geçen zaman içinde Braudel'in eserlerinin bir bir yayınlanmasıyla, özellikle ünlü eseri 'Akdeniz ve Akdeniz Dünyası'nın yayınından etkilendiğini açıkça göstermiş, bununla ilgili görüşlerini ayrıcı kaleme almıştır.

Braudel XVI. yüzyılda Akdeniz dünyasında ortaya çıkan olağanüstü gelişmeleri ve bunun Fransa üzerinde yarattığı etkileri inceleme konusu yapmıştı. Çalışma Akdeniz ülkelerinin arşivlerinden yararlanılarak tamamlanmıştı. Ancak, Braudel'in deyişiyle, Akdeniz'in doğusu yeterince işlenememişti ve bunun gerçekleşebilmesi için Osmanlı arşivlerinin araştırılması gerekiyordu. İşte Barkan bir anlamda bunu yapmıştır. Özellikle Braudel sonrası çalışmalarında pür iktisat tarihinin ağırlığı açıkça görülmektedir. Kısaca 'Fiyat Hareketleri' diye bildiğimiz ve aşağıda ayrıca üzerinde duracağımız ünlü çalışması bu takibin ve uzun yılların sonucunda ortaya çıkmış, örneği az görülen bir çalışmadır. [12]

10 Ali Boratav (Derleyen), Tarih ve Tarihçi -Annales Okulu İzinde-, İstanbul 1985, s. 11 vd.

11 Boratav, age., s. 8.

12 Şakiroğlu, agm., s. 135.

Braudel'in eserini tanıttığı yazısında Barkan yukarıda sözü edilen eksikliğin Osmanlı arşivlerinden yararlanılarak giderilebileceğinin mümkün olduğunu, yakın gelecekte bunların gerçekleşeceğini ifade etmiştir. Yazısını Braudel'in Türk tarihçileri için bir yöntem ortaya koyduğunu, yazdıkları şeylerin bizim yazacaklarımızı beslediğini ve nihayet Türk tarihçilerinin Braudel'e borçlu olduklarını ifadeyle noktalamıştır.[13]

Dördüncü Türk Tarih Kongresi'ne sunduğu tebliğinde Barkan, Türkiye üzerinde yapılan çalışmaların dünya tarihçiliği yanında yer alabilmesi için, bu vakte kadar kullanılan konu ve metotların tamamen değiştirilmesi gerektiği gibi radikal bir eleştiri getirmiştir. Ona göre siyasî ve askerî tarihçiliğin takip ettiği hikayecilik alışkanlığının ivedi bir şekilde terkedilerek kurumsal ve yapısal incelemelere ağırlık verilmesi gerekir. Böyle bir yöneliş için ise istatistik malzemesi zaruri bir araç iken henüz kimse bu konuya eğilmemiştir. Fakat bundan sonra yapılacak tarih çalışmalarında, sosyal müesseselerin, idarî teşkilatın, iktisadî ve malî meselelerin tarihini ortaya koyacaklar için olayları ölçmek, karşılaştırma yapmak, harita kullanmak kaçınılmaz olmuştur. [14] Hoca özetle şöyle devam etmektedir:

> "Bugünkü Türkiye'nin maliyesini, iktisadî ve içtimaî bünyesini, coğrafyasını nasıl rakkamsız, grafiksiz ve haritasız mütalaa etmek imkanı yoksa, 16. yüzyıl Türkiyesi'nin tarihî coğrafyasını veya iktisadî tarihini aydınlatmağı kendisine hedef tutan tarih çalışmaları için de devre ait nüfus istatistiklerine, ziraî sayımların neticelerini tesbit eden tablolara, devletin elindeki türlü gelir kaynaklarının muhtelif tarihlerdeki terekküp tarzlarını gösteren rakkamlara ve bu rakkamları manalandırmak için modern içtimaî ilimlerin bilhassa kullandığı istatistik vasıta ve metodlarına ihtiyaç vardır". [15]

Barkan'ın istatistik ilmi yanında üzerinde durduğu ve tarih yaklaşımının şekillenmesinde etkili olan bir başka disiplin 'Tarihî Demografi' olmuştur. Gerçekten ona göre, nasıl ki bugün elimizde sıhhatli nüfus istatistik ve bilgileri bulunmadan ekonomik planlama yapmak, ekonomik, tarımsal ve sosyal problemleri çözmek ve tedbirler almak mümkün olamayacaksa, aynı şekilde tarihin bir devrinde yaşamış bir devletin ekonomik, sosyal ve askerî yapısını

13 Barkan, "Fernand Braudel, La Mediterranee et Le Monde Mediterraneen a La L'Epoque de Philippe II, Paris 1949, p. 1160 (Filip II Dvrinde Akdeniz ve Akdeniz Memleketleri)", İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, C. XII, No: 3-4, İstanbul 1951, s. 173-192. Barkan bu çalışmasını küçük değişikliklerle, Türkiyat Mecmuası, C. X, İstanbul 1953, s.395-403'de ve Annales: Economies, Societes, Civilisations, 9 Annee, No: 2, Avril 1954, p. 189-200'de de yayınlamıştır. Ayrıca Braudel'in ünlü eserinin tercümesinin birinci cildinin sunuş yazısında, İFM'deki haliyle aynen yer verilmiştir. Fernand Braudel, Akdeniz ve Akdeniz Dünyası, C. I, (Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay), İstanbul 1989, s. XXV-XXXIX.

14 Barkan, "Tahrir Defterlerinin İstatistik Verimleri Hakkında Bir Araştırma", IV. Türk Tarih Kongresi, (Tebliğler), Ankara 1948, s. 290-291.

15 Barkan, Tahrir Defterlerinin İstatistik Verimleri, s. 291.

izah etmenin yolu demografik durumun açığa çıkarılmasına bağlıdır. Modern demografi biliminin yöntem ve araçlarını kullanmak tarihi gençleştirecek ve yeni açıklama biçimlerini bize verecektir.[16] Kaldı ki Osmanlı tarihi arşivlerinin bu ilme hizmet edecek malzemeyle dolu olduğu düşünülecek olursa çok da şanslı bir durumdadır.

Yapılması gereken yeni bir ruh ve anlayışla Osmanlı vesikalarını gün yüzüne çıkarmak, onlardan layıkıyla istifade etmek ve onları yorumlamak suretiyle çıkarımlarda bulunmaktır. Ancak bu gerçekleşebilirse Osmanlı tarihi dünya tarihi içindeki önemli yerini almış ve bunun neticesinde farklı alanlarda uzmanlaşmış tarihçiler de Osmanlı tarihi ile ilgili bilgilenme imkanını yakalamış olurlar. Kabul etmek gerekir ki, Osmanlı tarihi yalnızca bugünkü Türkiye'nin tarihinden ibaret değildir. Bu tarih Ortadoğu'da, Balkanlar'da ve Kuzey Afrika'da yer alan millet ve devletlerin de tarihidir. Dolayısıyla sözü edilen metotların kullanılması bu nedenlerle büsbütün ehemmiyet kazanmış oluyor. [17]

Barkan, bazı tarihçilerin Türk tarihiyle ilgili eser ve yaklaşımlarıyla alakalı olarak kanaatlerini ortaya koymak suretiyle de nasıl bir tarih tezinden yana olduğunun ipuçlarını vermiştir. Mesela Braudel'in Akdeniz'i ile ilgili yazdığı, yukarıda değindiğimiz tanıtma yazısında onun yaklaşımlarını sitayişkâr bir üslupla ele almış ve benimsemiştir. Ama aynı yazıda Mustafa Akdağ'ın 'Celâli İsyanları' isimli meşhur eserine atıfta bulunarak, bu buhran ve bunalımların Akdağ'ın iddia ettiği gibi, siyasî yapı özellikleri ve yöneticilerin yetersizliğiyle açıklanamayacağını ifade etmiş, bunun nedeninin bütün Akdeniz havzasında ortaya çıkan bir krizin Osmanlı ülkelerine yansımasından kaynaklandığını ileri sürmüştür. Arkasından da bir uyarıda bulunarak bu meselelerle uğraşan Türk tarihçilerinin tezlerini ve ellerindeki malzemelerini tekrar gözden geçirmelerini önermiştir. [18]

Yine Sabri Ülgener'in "İktisadî İnhitat Tarihimizin Ahlâk ve Zihniyet Meseleleri" başlıklı kitabına yazdığı tanıtma yazısında, Ülgenerin eserini bir pozitif iktisat tarihi olmaktan ziyade Alman Tarihçi Ekolünü tamamlayan Weber-Sombart görüşünü memleketimize taşıyan bir ciddi deneme olarak nitelendirmiştir. Böyle bir tarihçiliğin önemli olmakla beraber güç bir yöntem olduğuna, taşıdığı zaaflara dikkat çekmiştir. Başarıya ulaşabilmesi için iyi değerlendirilmiş malzeme yığınlarına ve bu malzemeyi yoğuracak iyi yetişmiş kafalara ihtiyaç duyan bu tip tarihçiliği gerçek bir tarihçilik değil, bir tarih felsefesi veya sosyolojisi olarak nitelendirmiştir.[19]

16 Barkan, ""Tarihî Demografi" Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", Türkiyat Mecmuası, C. X, İstanbul 1955, s. 1 vd.

17 Barkan, Tarihî Demografi Araştırmaları, s. 7-8. Barkan bu konudaki görüşünü Atina Konferansları çerçevesinde sunduğu tebliğinde de dile getirmiştir; Osmanlı tarihini yalnız bugünkü Türkiye'nin tarihi olarak anlamak mümkün değildir. Osmanlı arşivleri Yunan tarihi yazılırken ihmal edilemeyecek bir zenginliğe sahiptir: "Osmanlı İmparatorluğu Tarihinde Yeni Görüş ve Buluşlar", Atina Konferansları, İstanbul 1953, s. 74-87.

18 Barkan, Fernand Braudel..., Türkiyat Mecmuası, C. X, s. 401

19 Barkan, "Prof. Dr. Sabri F. Ülgener, İktisadî İnhitat Tarihimizin Ahlâk ve Zihniyet Meseleleri

Türkiye'de tarih eğitimi ve öğretiminin problemleri ve eksiklikleriyle ilgili görüşlerini ortaya koyarken, tarih ders kitaplarında medeniyet tarihine, ekonomik ve sosyal meselelere yer verilmemesini eleştirmiştir. Tarih derslerinden beklenen başarının temininin, bu ders içinde, tafsilatlı bir şekilde sanat tarihi, düşünce tarihi, kültür tarihi, ekonomik ve sosyal tarihle ilgili bahislere yer verilmesine bağlı olduğunu söylemiştir. Yine önemli bir nokta olarak, yeni yetişen nesillerin, hatta tarih öğretmenlerinin istifade edebilecekleri kaynakların harf inkılâbı nedeniyle yok mesabesine düştüğüne işaret etmiştir. Tarih dersini okutacak olanların neyi öğrenmeleri gerektiğini şöyle özetlemiştir:

> "Öğretmenlerin yetiştirilmesi meselesi de çok önemlidir. Bilhassa bizim yukarıda bahsettiğimiz şekilde bir tarih dersi okutacak öğretmenlerin fakültelerimizde tarih alimlerine mahsus olan tedrisattan ayrı, hususî ve derli toplu bir rejime tâbi tutularak yetiştirilmeleri lazımdır. Bu gibilerin sanat tarihi, arkeoloji, içtimaî ve iktisadî tarih, sosyoloji ve felsefe ve edebiyat tarihi gibi dersleri muhakkak görmüş olmaları da icabeder". [20]

Ömer Lütfi Barkan bir tarihçidir ve tarihçilik yapmıştır. Ancak o tarihte kalmak tehlikesine düşmemiş, yaptığı çalışmalardan bugüne ilişkin çıkarımlarda bulunmuş, atıflar yapmıştır. Mesela daha çok hukuk tarihine tekabül eden çalışmalarında Osmanlı hukuk yapısının günümüz hukuk yapısıyla mukayesesini yapmış, bu hukukun temelde taşıdığı laik karakteri öne çıkararak sürekliliğe dikkat çekmiştir.[21] Yine arazi rejimi ile ilgili çalışmalarını sürdürürken bir yandan da Cumhuriyet döneminde yapılması planlanan toprak reformu ve çiftçiyi topraklandırma kanunu ile ilgili kritik ve tenkitler yapmış, makaleler kaleme almıştır.[22] 'Millî Kurtuluş Hareketinin İktisadî Esasları'[23] ve 'Türkiye'de Muhacir İskânı İşleri'[24] benzeri çalışmaları ve özellikle Tanzimat I kitabıyla ilgili olarak yazdığı eleştiri yazısı [25] da bu hususa örneklik teşkiltmiştir.

(Başlangıçtan 18. Asır Sonlarına Kadar Fikir ve Sanat Tarihi Boyunca Akisleriyle Umûmî Bir Tahlil Denemesi), İstanbul 1951, 212 sahife, İtisat Fakültesi Neşriyatından", İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, C. XII, No: 3-4, s.162 vd.

20 Barkan, "Tarih Eğitimi", II. Maarif Şurası (Tebliğler), Ankara 1943, s. 241-244.

21 Barkan, "Türkiye'de Din ve Devlet İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi", Cumhuriyet'in 50. Yıl Semineri, Ankara 1975, 49-97.

22 Barkan, "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Türkiye'de Ziraî Bir Reformun Ana Meseleleri", İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, C. VI, No: 1-2, İstanbul 1944-45, s.54-145; Nalbantoğlu, Barkan'ın Ardından, s. 36-37.

23 Barkan, "Millî Kurtuluş Hareketlerinin İktisadî Esasları", Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi, 1937, No: 74, s. 77-83; No: 75, s. 142-153.

24 Barkan, "Türkiye'de Muhacir İskânı İşleri ve Bir İç Kolonizasyon Planına Olan İhtiyaç", İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, C. X, No: 1-4, İstanbul 1948-49, s. 204-223.

25 Barkan, "Tanzimat Tetkiklerinin Ortaya Koyduğu Bazı Meseleler -Tanzimat'ın Yüzüncü Yıl Dönümünde İstanbul Üniversitesi Tarafından Hazırlanan Eserin Birinci Cildi Münasebetiyle-", İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, C. II, No: 2, s. 288-329.

IV- Barkan'ın Eserlerinin Tahlili

Barkan Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve toplumsal tarihiyle ilgili hacmi binlerce sayfayı bulan çalışmalar yapmıştır. Benimsediği tarihçilik doğrultusunda öncelikle belgeleri esas alan makaleler yazmıştır. Bu çalışmaların merkezini 'İktisadi ve Mali Tarih' diye özetleyebileceğimiz alan oluşturmuştur. Araştırmaları Osmanlı'nın XVI. ve XVII. yüzyıllarında yoğunlaşmıştır.

Çalışmaları içinde toprak düzeni ve arazi hukuku, kısaca tarım ekonomisi en önemli yeri tutar. Bununla birlikte iskân siyasetinden vakıflara, bütçelerden fiyat hareketlerine, şehircilikten din-devlet ilişkilerine uzanan geniş bir yelpazede eserler vermiştir. Sadece isim listesi onlarca sayfayı bulan bütün eserlerini değerlendirmek böyle bir çalışmanın amacının çok üstündedir. Dolayısıyla ona yurtiçinde ve yurtdışında haklı bir ün sağlayan temel çalışmalarını kritik etmek için bir tasnif yaparak meseleyi ele almak daha yerinde bir usul olacaktır.

Barkan'ın her bir çalışmasıyla ilgili müstakil bir değerlendirme makalesi yazmak pekala mümkündür. Toplu bir özet yapmak için bu çalışmalar temel olarak aşağıdaki altı başlıkta değerlendirilebilir:

1- Toprak Meseleleri ve Kanunlar:

Barkan'ın kitap olarak hazırladığı beş kitabından ilki olan ve "XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları, Cilt I, Kanunlar" başlığını taşıyan kitabı onun hak ettiği üne kavuşmasında başat bir rol

Bu eserin ortaya çıkmasında aşağıda ayrıca üzerinde durulacak olan tahrir kayıtlarının önemli payı vardır. Zira Tapu Kadastro genel müdürlüğü bünyesindeki Tapu-Tahrir defterlerinin başlarında yer alan sancak kanunnamelerinin diğer kaynaklarla karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi sonucu bu eser ortaya çıkmıştır. Kitabın başında yaklaşık altmış sayfalık bir mukaddime bulunmaktadır ki burada Osmanlı oynamıştır. [26]

Devletinin hukuksal yapısı, islamiliği, laik karakteri gibi önemli başlıklara yer verilmiştir. Arkasından kanun metinleri eklenmiştir.

Toprak meseleleri Barkan'ın en fazla mesai harcadığı alan olmuştur. Bir

26 Barkan, XV ve XVI ncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları, Birinci Cilt: Kanunlar, İstanbul 1943, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü Neşriyatı, LXXII + 559 s. Hocamızın diğer kitapları ise şunlardır: İktisat Tarihi, II. Kitap (Orta Çağ), Ders Notları (ilk baskısı 1949, son baskısı 1962 tarihlidir); İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihli, İstanbul 1970, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü Yayını, XXXIX + 504 s. (Eser Ekrem Hakkı Ayverdi ile beraber kaleme alınmıştır); Süleymaniye Camii ve İmareti İnşaatı (1550-1557), Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. I, Ankara 197, C. II, Ankara 1979; Hüdavendigar Livası Tahrir Defterleri, Ankara 1988, Türk Tarih Kurumu Yayınları. Bir de Gözlem Yayınevi'nin hocanın makalelerinden hareketle gerçekleştirmeyi planladığı 'Barkan'ın Toplu Eserleri' çerçevesinde çıkan birinci kitabı zikretmemiz gerekir: Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler 1, İstanbul 1980.

anlamda onun için kendini Türkiye'nin toprak meselelerini halletmeye vakfetti dense yeridir. Çalışma yaptığı diğer alanlarda Osmanlı Devleti'nin klasik dönemi dışına pek çıkmak istemeyen Hoca toprak meseleleri konusunda Osmanlı öncesine, klasik döneme, modernleşme dönemlerine ve bu arada Tanzimat dönemine, hatta Cumhuriyet dönemine kadar uzanan bir çizgi üzerinde çalışmalarını yoğunlaştırmıştır.

Barkan ilk yazılarına 1935-36 yıllarında, Siyasal Bilgiler Dergisinde tarım ve arazi rejimi üzerine yazdığı bir dizi yazıyla başlamıştır. 'Harp Sonu Tarımsal Reform Hareketleri' başlığı altında başta Balkan devletleri olmak üzere çok sayıda devletin tarımsal yapılarıyla ilgili yazılar kaleme almıştır. Zira bu devletlerin tarihine inildikçe Osmanlı pratiği ile karşılaşılıyordu. Yine aynı şekilde tarım reformunun Türkiye için de gündemde olduğu, tartışıldığı zamanlarda yazdığı yazılarla meseleye ışık tutmuştur. Bunlardan başka Türk-İslam devletlerindeki arazi rejimleri Osmanlı'nın kuruluş dönemi, Klasik dönemdeki toprak işçiliği gibi hususlar üzerinde çalışmaları olmuş, bu silsileyi 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi'ne kadar getirmiştir.

Barkan hoca için toprak meselelerinin önemi aşağıdaki satırlarda yatmaktadır:

> "Bütün zenginliğini topraktan çıkaran bir devir ve cemiyet nizamının hususiyetlerini anlayabilmek için, toprağın tabi bulunduğu tasarruf şekilleriyle bu tasarruf şekillerinin icap ettirdiği içtimaî münasebetleri göz önünde bulundurmak lazım geleceği aşikardır. Bu itibarla biz, ziraî bir ekonominin hükümran olduğu Osmanlı İmparatorluğu nizamı içinde daha fazla halk yığınlarının hayat şartlarıyla alakadar olmak isteyen sosyal ve ekonomik bir tarih işçiliği için, mevzuumuzu teşkil eden toprak meselelerinin tetkikini zaruri bir methal telakki etmekteyiz." [27]

2- Tahrirler:

Yukarıda, Osmanlı tarih yazımı yaklaşımında da vurgulandığı gibi Barkan'a göre ekonomik ve toplumsal olayların gerçek manada açıklanabilmesi için onların sayılarla ölçülmesi ve istatistikî tablolar yardımıyla karşılaştırılmasının yapılması şarttır. Adı geçen metotların uygulanabilmesi için ise Osmanlı tarihi önemli bir imkana sahiptir. Bu imkanların başında da tahrirler gelmektedir.[28]

Gerçekten arşivlerin en kıymetli ve belki de en sıhhatli hazinelerinden sayılabilecek kaynaklardan birini Tapu Tahrir Defterleri oluşturmaktadır. Bunlar

27 Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kuruluş Devrinin Toprak Meseleleri (I)", II. Türk Tarih Kongresi Zabıtları, Ankara 1937, s. 1-16. Barkan bu çalışmayı ilk bu kongrede tebliğ olarak sunduktan sonra 1938 yılında İktisat Fakültesi doçentliği için geliştirerek tez haline getirmiş, yine 1939 yılında da Çığır Mecmuası'nın 7 nolu nüshasında tekrar yayınlamıştır.

28 Barkan, "Tahrir Defterlerinin İstatistik Verimleri Hakkında Bir Araştırma", IV. Türk Tarih Kongresi, (Tebliğler), 10-14 Kasım 1948, Ankara 1952, s. 290-294.

Osmanlı Devleti'nde otuz-kırk yılda bir yapılan büyük nüfus ve arazi sayımlarının neticelerini içinde bulunduran ana defterlerdir. Bu defterler, imparatorluk içindeki herhangi bir kasaba veya köydeki yetişkin erkek nüfusunu, bu kimselerin ellerindeki topak miktarını, yine bunların tabi olduğu vergi başta olmak üzere malî yükümlülükleri, hem de mükelleflerin isimlerini vermek suretiyle adeta önümüze sermektedir. İşte Barkan 'muazzam bir makina' dediği imparatorluk aygıtının çarkının nasıl döndüğünü anlamanın yolunun bu kayıtlarda mevcut rakamları ölçmekle mümkün olabileceğini söylemektedir.

'İdarî-Malî Devlet teşkilatının esası' olarak nitelediği tahrirlerle ilgili görüşlerini Barkan şöyle hülasa etmektedir:

> "Her bakımdan tetkike şayan olan bu defterlerin ihtiva ettikleri malumatın nevi bakımından iktisat ve maliye tetkiklerini alakadar eden ehemmiyeti ise fevkalade büyüktür. Bu hususta bir fikir vermek için şu kadarını hatırlatmak kafidir: Bugün Türkiye'de köylerimizin sadece adlarını bildiren bir kitaptan başka elimizde, her köyün hane adedini, servet derecesini, toprak miktarını köydeki toprakların köylü arasında dağılış şeklini, zeriyatın nevi ve miktarlarını, hayvan adedini ve o köyün Türkiye dahilinde işgal ettiği hususî mevkiin ehemmiyetini bildiren istatiklerimiz mevcut değildir. Halbuki, hakikî bir köycülük siyaseti ve onun esasını teşkil eden bir iç kolonizasyon ve toprak tevzii meseleleri için fevkalade ehemmiyeti olan bu hususlar, bundan dört yüz sene evvel tanzim edilmiş olan defterlerde etraflı bir şekilde kayıt ve tespit edilmiş bulunmaktaydı. O zamanki merkezî devlet dairelerinin elinde, bugün ancak hususî ve fevkalade masraflı teşkilat ve memur kadrolarıyla temini mümkün olan malumat, kendiliğinden ve zaruri olarak toplanıyordu. Devlet, bir çiftlik gibi kullandığı mülkünü iyi tanıyıp en rasyonel şekilde işletmek mecburiyetinde olmak sebebiyle, topraksız köylülerin nerede bulunduklarını ve miktarlarını tesbit etmeğe, nüfus ve toprakların inbat kabiliyeti göz önünde bulundurularak memleketin neresine iskân yapmak mümkün olduğunu tayine yarayacak istatistik malumatı temin etmeğe mecburdu. Filhakika, o zamanki idarî–malî teşkilatının mahiyeti icabı, devletin bu defterler vasıtasıyla, kıtlık, sarî hastalıklar ve saire dolayısıyla herhangi bir sahada nüfusun azalması gibi vukuattan haberdar olması ve sebepleri üzerinde durması lazımgeliyordu. Devletin o zamanki hususî bünyesi, idarî-malî teşkilatı bu neviden istatistik malumatını zaruri kılmakta idi". [29]

İstatistiklerin önemine özellikle dikkat çeken Barkan bu uygulamaların gerçekleşmesi için nüfus istatistiklerinin kullanılmasının mecburiyetini dile getirmiştir. 'Tarihî Demografi'nin müstakil bir disiplin olarak geliştirilmesi ve tarihin hizmetine sokulmasına değinmiştir. Bu bakımdan tahrirler nüfus istatistiği

29 Barkan, "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri (I)", İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, C. II, No: 1, İstanbul 1940-41, s.21-22.

oluşturmada da önemli kaynaklık teşkil etmektedir. Hocamız tahrir defterlerindeki kayıtlardan hareket ederek başta İstanbul olmak üzere imparatorluğun hem muhtelif şehirleri, hem de geneli için çıkarımlarda bulunmuş, nüfus tahminleri yapmıştır. Bu arada, bir anlamda kendisinin keşfettiği ve ondan sonra bu alanda çalışma yapanların hemen hemen hepsinin itibar ettiği bir formülü de geliştirmiştir; 5 katsayısı. Bu formüle göre nüfus sayımında hane esas alınmakta ve her hanenin ortalama beş nüfustan mürekkep olduğu varsayılmaktadır. [30]

3- İskân Meseleleri ve Vakıflar:

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu meselesi yerli ve yabancı tarihçilerin hassasiyetle üzerinde durdukları ve bu konuda farklı yaklaşımlar ileri sürdükleri temel tartışma alanlarından birisi olmuştur. Klasik yerli kaynaklarda yer aldığı biçimiyle bunun padişahların gücü ve kudreti veya Allah'ın lütfu ve yardımıyla gerçekleştiği gibi tezler meseleyi izah etmekte yetersiz kalmaktadır. Diğer taraftan, Gibbons gibi, yabancıların ciddi araştırmalara dayanmayan ve Türklerin Anadolu'ya geldiklerinde büyük bir devleti kuracak insan malzemesini zaten kaybettikleri, olsa olsa bu gerekli unsurların yerli Rumlardan tedarik edildiği türünden iddiaları gerçeği aksettirmemektedir. Zira onlara göre, sadece göçebe karakteri öne çıkarılmak suretiyle Türklerin bir imparatorluk kuramayacakları fikrinin zaman içinde, yeni araştırmalarla ortaya çıkarılan gerçekler ışığında ciddi bir tenkide dayanamayacak kadar esassız oldukları görülmüştür.

Bu konuda Fuad Köprülü'nün başlattığı ve başını çektiği çalışmalar Barkan'ın bu konudaki yaklaşımına kaynaklık etmektedir. Hoca meseleyi bir adım daha ileri götürerek arşiv malzemesiyle desteklemiştir. Bu konuda ilk olarak kaleme aldığı 'Kolonizatör Türk Dervişleri'[31] adlı makalesinde görüşlerini ifade etmiştir. Hocaya göre, Osmanlılar geniş bir sahaya yayılan Türk ve İslam dünyasında geliştirilen teşkilat ve kurumlarla zaten temas halindedir. Kaldı ki, köken itibariyle, Osmanlılaşmış Rumların yardımına ihtiyaç göstermeden bir çok devlet kuran bir milletin ve geleneğin içinde yer almışlar, özellikle Selçukluların devamı durumunda olmuşlardır. Burada öncelikle belirtilmesi gereken bir nokta da, Anadolu içinde yalnız şehirlerde değil, köylerde de şubeleri bulunan Ahi teşkilatının Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda oynamış olduğu roldür.

Esas itibariyle sınır boylarında ve boş durumda olan topraklar üzerinde bir nevi Türk manastırları, zaviyeler kurulmuştur. Fakat bu dervişler iş güç yapmayan, bazen dilencilik yapan kimseler değil, aksine son derece yiğit, okumuş, hatta çoğu meslek sahibi kimselerdir. Aralarında tüccar, zanaat erbabı,

30 Barkan, "'Tarihî Demografi' Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", Türkiyat Mecmuası, C. X, İstanbul 1953, s. 1-20.

31 Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I : İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", Vakıflar Dergisi, C. II, İstanbul 1942, s. 279-386.

alim ve şeyhler bulunmaktaydı. Öyle ki ordulardan önce bu dervişler gittikleri yerleri manen, yani fedakar ve yardımsever davranış ve tutumlarıyla fethetmişlerdir.

Bu zaviyelerin çoğu, zamanında o zaviyeyi kuranların ellerinde 'evlatlık vakıf' olarak bulunmuştur. Fakat zamanla evlatları kalmayınca veya işleri çekip çeviremeyince veyahut da yolsuzlukları görülünce onların yerlerine devlet tarafından yeni şeyhler, görevliler tayin edilmiş, böyle olunca da buralar evlatlık vakıf olmaktan çıkmış ve 'amme vakfı' haline gelmiştir. Öte taraftan bu zaviyelerin bir kısmını birazdan aşağıda anlatılacağı vechile devlet açmıştır. Özetle söylemek gerekirse, zaviyelerin idaresi ve işleyiş tarzları da vakıflarınki gibi olmuştur.

Hocamız bu kimselerle ilgili kanaatlerini şöyle hülasa etmektedir:

> "Dervişlerle ve zaviyelerle alakamız, onların Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu meselesinin anlaşılması için üzerinde ısrarla durduğumuz bu garbe doğru akın işinde bize birer mümessil ve öncü gibi gözükmelerinden ileri gelmektedir. Bir çok köylere ismini veren, elinin emeği ve alnının teriyle dağ başlarında yer açıp yerleşen, bağ ve bahçe yetiştiren dervişler; ve daima harbe doğru Türk akını ile beraber ilerileyen benzerlerini doğuran zaviyeler ve bu zaviyelerin harbe giden, siyasî nüfuzlarını padişahların hizmetinde kullanan, zaviyelerinde padişahları kabul eden ve onlara nasihat veren şeyhler, bizim alakamızı celb etmek için bir çok vasıfları haizdirler. Hele onların daha fazla yarı göçebe Türkmenler arasında telkinatta bulunuşu, köylerde yaşayışı, toprak işleriyle meşgul gözükmesi ve benimsemek için dağdan ve bayırdan toprak açması bu alakayı şiddetlendirmektedir".[32]

Daha sonra yukarıda adı geçen çalışmayı geliştirerek Osmanlı iskân politikasının esaslarını anlattığı bir dizi makale daha yayınlamıştır.[33] Bu araştırmalardan çıkan sonuca göre devlet memleket ve halkın menfaati için, işlenecek yeterli toprağın bulunmadığı yerlerdeki nüfus fazlasını veya verimsiz topraklar üzerinde tarımsal faaliyetlerde bulunan tarım işçisi nüfusu belli kurallar çerçevesinde çıkardığı sürgün hükümleriyle daha verimli yerlere göçürmüştür. Bunun yanında harap olan yerleri şenlendirmek ve mamur hale getirmek, asker sevkiyatını ve ticareti kolaylaştırmak maksadıyla yol boylarında köyler ve kasabalar kurmak gibi siyasî, ekonomik ve sosyal amaçlarla da bu usulü işletmiştir.

Bu kurulan yerleşim yerleri daha çok vakıf şeklinde organize edilmiştir. Amaç fethedilen yerlerin iskan ve imar işlerinin yerine getirilmesi olmuştur. Mesela yol boylarında ve köprü geçitlerinde belli vergi muafiyetleri mukabilin-

32 Barkan, kolonizatör Türk dervişleri, s. 285.

33 Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, C. XI, Sayı: 1-4, İstanbul 1949-1950, s. 524-569; C. XIII, Sayı: 1-4, İstanbul 1951-1952, s. 56-78; C. XV, Sayı: 1-4, İstanbul 1953-1954, s. 239-257.

de görev yapan insanlar tarafından iskân edilen yerlere kamu hizmeti görüldüğü gerekçesiyle devlet vakıflar eliyle tahsisat tayin etmiştir.

Osmanlı Devleti'nde bir iskân ve imar metodu olarak vakıfların gördüğü fonksiyon şüphe yok ki çok büyük ve önemlidir. Fakat şehirlerin doğmasında ve gelişmesinde, sosyal ve ekonomik yaşamında da vakıfların payı çok yüksektir. Vakıf kanalıyla kurulan ve adına 'İmaret sistemi' denilen tesisler/külliyeler şehrin maddî tanzimini ortaya çıkaran ünitelerdir. Bu tesisler sultanların veya sair büyük devlet adamlarının bağışlarıyla oluşturulan vakıflar kanalıyla işletilmektedir. Fakat devlet eliyle veya devlet görevlileri tarafından kurulmuş bile olsa, idarî ve malî bakımdan özerktirler ve işleyişleri de özel bir statüye tabidir. Bu işletmelerin geliri daha çok arazi vakıflarından aktarılmaktadır. Yani bir üniteye nerelerden, hangi gelirlerin geleceği daha baştan bellidir. Hakikaten bu usul ve uygulamalar uzun süre çok iyi işlemiş, temel kamu hizmetlerinin deruhte edilmesini sağlamış, dolayısıyla ülke refahının artmasını ve ekonomik ve sosyal hayatın canlanmasını temin etmiştir.

Barkan'ın vakıflarla ilgili önemli bir çalışması da Ekrem Hakkı Ayverdi ile beraber hazırladığı 'İstanbul Vakıfları' adlı eseridir.[34] Üstad bu esere yazdığı önsözde, vakıflarla ilgili kayıtların bir toplumun sadece inanç yapısını değil, aynı zamanda ve belki daha ziyade sosyal ve ekonomik sistem ve ilişkilerini, örf, adet ve aile yapılarını gösteren malzemeler olduğuna işaret etmektedir. Adı geçen eserde 2517 adet vakıf kaydının dökümü verilmiştir. Zamanına göre oldukça büyük bir kent olan İstanbul'da bu kadar vakıf faaliyet göstermiş, şehrin beledî ve medenî işleri bu kurumlar vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Ayrıca fethi takiben devam eden imar ve iskan politikasında vakıflar en önemli yeri işgal etmiş, şehrin yeni mimarisiyle bir 'kubbe ve minareler şehri' ismini almasını sağlamış, yeni kurulan mahallelerin temelini atmıştır.

4- Bütçeler:

Osmanlı Devleti'nin malî tarihi içinde en az incelme konusu yapılmış hususlardan birisi de bütçelerdir. Bir devletin ekonomik konjonktürünü izah etmek, geçirdiği buhranları açıklamak için 'hastanın nabzını yoklar gibi' devlet bütçelerini incelemek zaruridir. Ancak bir devletin muhasebe kayıtları ortaya çıkarılmak suretiyle o devletin gelir ve giderlerinin geçirdiği değişiklikler ölçülebilir. Bu bir anlamda devletin zenginliğinin de tespiti anlamına gelir.

Barkan da ilk defa Osmanlı bütçelerine eğilerek ve çok sayıda bütçeyi aynen yayınlayarak Osmanlı maliye tarihi için malzeme hazırlamıştır. Yayınlanan ilk bütçeler kuşkusuz modern bütçelerin ihtiva ettiği malzemeleri içermemektedir. Bunlar daha çok merkezî devletin bazı masraf ve gelirlerini gösteren gelir-gider hesaplarıdır.

34 Barkan-Ayverdi, İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihli, İstanbul 1970.

İlk yayınladığı bütçe 1527-1528 malî yılına aittir.[35] Bundan sonra sırasıyla 1547-1548[36], 1567-1568[37] , 1660-1661[38] ve 1669-1670[39] malî yıllarına ait bütçeleri yayınlamıştır. Ayrıca aşağıda üzerinde durulacak olan muhasebe bilançoları da bu konuyla ilgili birinci derecede malzeme içermektedir.

Meseleyi Barkan'ın bütçelerin iktisadî ve malî tarih bakımından taşıdığı öneme dikkat çeken görüşleriyle bağlayalım:

"Bir devletin vergi sistemini, maliye idare ve teşkilatını, bütçesini, memur ve maaş rejimini, para politikasını, maruz kaldığı malî buhranların mahiyet ve nevini...ilh. bilmeden o devletin tipini, siyasî ve içtimaî bünyesini, iktisadî varlığını, askerî gücünü öğrenmek ve tarihin belli başlı hadiselerini izah etmek kabil olamaz. Bu bakımdan, tarihî hadiselerin ilmî bir şekilde izahının imkan dahiline girebilmesi için, tetkik mevzuu olan devrin malî müesseselerini ve vergi sistemlerini tarihî şartlar ve içtimaî-iktisadî muhit hususiyetleri ile birlikte mütalaa eden sistemli bir maliye tarihine ve bu tarihin devirlerini, problemlerini ve müesseselerini derinliğine inceleyen, malî buhranların sebep ve neticeleri üzerinde duran ilmî tetkiklere şiddetle ihtiyaç vardır. Böyle şümullü bir maliye tarihinin mevzuları arasında devlet "bütçe"lerinin veya devlete ait gelir ve masraf defterlerinin tetkiki işinin de mühim bir mevkii işgal edeceği tabiîdir. Çünkü tetkik mevzuu devletin her türlü teşkilat ve faaliyetlerinin devlet masrafları arasında mutlaka bir yer almış olması ve muayyen bir ödenek şeklinde rakamla ifade edilmiş bulunması lazım gelir. Ayrıca iktisadî ve siyasî buhranların, kıtlık, salgın hastalıklar veya harp halleri gibi fevkalade vaziyetlerin de devletin varidat ve masarif hesaplarına aksetmiş olmamalarına imkan yoktur." [40]

5- Fiyat Hareketleri:

Yukarıda üzerinde durulan hususlardan birisi Barkan'ın bir pür iktisatçı olmadığıdır. Ancak Barkan Türk tarihçilik paradigmasını iktisat tarihçiliğiyle değiştirmiştir. Bununla birlikte çalışmalarının bazısının pür iktisat tarihine tekabül etmediği söylenebilir. Fakat bir çalışması vardır ki, Barkan'ın iktisat tarihi çalışmalarının zirvesi mesabesindedir. Bu çalışma 'XVI. Asrın Başlarında Türkiye'de Fiyat Hareketleri' başlıklı makalesidir. [41] Hocamız bu makaleyi yazmadan önce VII. Türk Tarih Kongresinde tebliğ olarak sunmuş, sonra da geliştirerek makaleye tahvil etmiştir. Bir sohbetimizde öğrencilerinden Yavuz Cezar bu makale için haklı olarak 'Barkan çalışmalarının şahikası' yakıştırmasında bulunmuş, hocanın bu makaleyi kaleme aldıktan sonra dünya çapında bir iktisat tarihçisi olmak noktasında rüştünü ispat ettiğini, hatta yıllardır yaptığı çalışmaların sanki de böyle bir çalışmanın altyapısını oluşturduğunu ifade etmiştir.

Osmanlı iktisadî-malî tarihi için büyük önem taşıyan fiyatlar ve para tarihiyle ilgili o zamana kadar hiç bir ciddi çalışma ya da tezin olmadığı görülmektedir. Belki bunlarla ilgili malzemenin el altında olmaması, para tarihi ve istatistik ile ilgili bilgilerin yetersiz oluşu fiyat hareketlerine ilişkin iddiaların olmayışının nedenlerindendir. Gerçekten Ömer Lütfi Barkan'ın cevabını aradığı sorulardan birisi, onaltıncı yüzyılda dünyadaki nüfus ve fiyat hareketlerinin Osmanlı'ya bir etkisi olup olmadığı, olduysa nasıl bir etki olduğu sorusu olmuştu? Bu amaçla, daha 1942 yılında, bazı büyük şehirlerle ilgili eşya ve yiyecek fiyatları üzerinde çalışmalar yapmağa ve yayınlamağa başlamıştı.[42] Ayrıca bu konuya taalluk eden tereke defterleri[43] ve saray muhasebe defterleri[44] ile imaret kayıtlarında[45] yer alan verileri de bu gayeye dönük çabalar olarak ele almak gerekir. Yine malzeme fiyatları ve ücretler bakımından bir yazarın "bir ihmalin 23 yıl beklettiği şaheser"[46] olarak nitelediği 'Süleymaniye

35 Barkan, "H. 933-934 (M. 1527-1528) Malî Yılına Ait Bir Bütçe Örneği", İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, C. XV, Sayı:1-4, İstanbul 1953-1954, s. 251-329.

36 Barkan, "954-955 (1547-1548) Malî Yılına Ait Bir Osmanlı Bütçesi", İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, C. XIX, Sayı:1-4, İstanbul 1957-1958, s. 219-276.

37 Barkan, "H. 974-975 (M. 1567-1568) Malî Yılına Ait Bir Osmanlı Bütçesi", İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, C. XIX, Sayı:1-4, İstanbul 1957-1958, s. 277-332

38 Barkan, "1070-1071 (1660-1661) Tarihli Osmanlı Bütçesi ve Bir Mukayese", İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, C. XVII, Sayı:1-4, İstanbul 1955-1956, s. 304-347.

39 Barkan, "1079-1080 (1669-1670) Malî Yılına Ait Bir Osmanlı Bütçesi ve Ekleri", İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, C. XVII, Sayı:1-4, İstanbul 1955-1956, s. 225-303.

40 Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu "Bütçe"lerine Dair Notlar", İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, C. XV, Sayı:1-4, İstanbul 1953-1954, s.238.

41 Barkan, 'XVI. Asrın Başlarında Türkiye'de Fiyat Hareketleri', Belleten, C. XXXIV, Sayı: 136, Ankara 1970, s. 557-697..

42 Barkan, "XV. Asrın Sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tespit ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar", Tarih Vesikaları Dergisi, C. I, No: 5, İstanbul 1942 (Şubat), s. 326-340; C.II, No: 7, İstanbul 1942 (Haziran), s.15-40; C. II, No: 9, İstanbul 1942 (Ekim), s.168-177.

43 Barkan, "Edirne Askerî Kassamına Ait Tereke Defterleri (1545-1659)", Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi, C. III, No: 5-6, Ankara 1965, s. 1-479. (Bu sayı tamamen bu çalışmaya tahsis edilmiştir.).

44 Barkan, "İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri", Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi, C. IX, No: 13, Ankara 1979, s.1-380. (Derginin bu sayısı tamamen bu çalışmaya tahsis edilmiştir.). Aynı konudaki diğer bir çalışmanın adresi şöyledir: "Saray Mutfağının 894-895 (1489-1490) Yılına Ait Muhasebe Bilançosu", İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, C. XXIII, No: 1-2, İstanbul 1962-63, s.380-398.

45 Barkan, "Türkiye Şehirlerinin Teşekkül ve İnkişafı Bakımından Osmanlı İmparatorluğu'nda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar", İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, C. XXIII, No: 1-2, İstanbul 1962-63, s.239-296; Bu konudaki diğer belli başlı çalışmaları şunlardır: "Edirne ve Civarındaki Bazı İmaret Tesislerinin Yılık Muhasebe Bilançoları", Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi, C. I, No: 2, Ankara 1964, s.235-377; "Fatih Camii ve İmareti Tesislerinin 1489-1490 Yıllarına Ait Muhasebe Bilançoları", İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, C. XXIII, No: 1-2, İstanbul 1962-63, s.297-341; "Ayasofya Camii ve Eyüp Türbesinin 1489-1491 Yıllarına Ait Muhasebe Bilançoları", İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, C. XXIII, No: 1-2, İstanbul 1962-63, s.342-379.

46 Osman Öndeş, "Yeri Doldurulamayacak Büyük İlim Adamımız Ord. Prof. Lütfi Barkan'ın Ardından", Yıllarboyu Tarih, Sayı: 10, Ekim-1979, s. 34-35.

Cami' emsalsiz bir eserdir. [47] Bütün bunlar Osmanlı Devleti'nin iktisadî-malî tarihini daha iyi anlayabilmek için ihtiyaç duyulan fiyat tarihi malzemelerinin hazırlanması olarak değerlendirilmelidir.

Barkan'ın fiyat tarihi araştırmalarına yoğun olarak eğilmesinin bir sebebi de, kendisinin çalışma sahası ve tarzından çok etkilendiğini belirttiğimiz Braudel'in meşhur eseri 'Akdeniz ve Akdeniz Dünyası'nın yayınlanması olmuştur. Barkan bir anlamda Braudel'in arkasından gittiğini, izini takip ettiğini aşağıdaki satırlarda dile getirmiştir:

> "Prof. F. Braudel'in La Mediterranee et le Monde Mediterraneen, Vol. I, p. 470 (Paris, 1966), isimli eserinde, XVI. asrın ikinci yarısında Avrupa'da hüküm sürmüş olan büyük fiyat artışlarının Türkiye'ye de sirayet etmiş olduğunun bir delili olarak neşredilmiştir. Müellif, bu vesile ile, benzeri araştırmaların Akdeniz bölgesindeki fiyat hareketlerinin genel karakteri hakkında daha sarih ve kati bir fikir edinmemize yarayacak seriler halindeki fiyat rakamlarının günün birinde ortaya çıkarılabileceği ümidini izhar etmişti. Araştırmalarımızın bugün burada açıkladığımız neticeleri ile bu ümitlerin (kısmen de olsa) halen tahakkuk yolunda olduğunu gösterebilmiş olmaktan büyük bir zevk duymaktayız. Bundan sonraki yayınlarımız, Türkiye Fiyat Tarihi için yapmakta olduğumuz hazırlık çalışmalarının ve denemelerin çeşitli yönlerini ve Türk arşivlerinin bu alanda mevcut vesika koleksiyonlarının mahiyet ve kıymetini ortaya koymaya gayret edecektir".[48]

XVI. Yüzyılın ikinci yarısındaki fiyat artışlarının Osmanlı iktisadî-malî tarihi üzerindeki tesirlerinin neler olduğuyla ilgili tahminlerimiz, devletin zayıflaması, krizler, sanayileşememe vs. bugün bile tartıştığımız son derece önemli soruların cevaplanmasına sağladığı katkılar dolasıyla büyük önem arz etmektedir. Zira üzerinde durduğumuz bu çalışma neticesinde Barkan önemli sonuçlara ulaşmış, daha önemlisi bunları olağanüstü bir ü uğunu ifade etmiştir. Bu arada istisnaları da zikretmekten geri kalmamış, örneğin ortakçı kulların Batı feodalitesindeki serfe yakın durumunu tasvir etmiştir. [49]

Üzerinde durulan konulardan birisi de Tanzimat meselesidir. Barkan'a göre Tanzimat zoraki bir dayatma olarak yorumlanamaz. Tanzimat'ın ilanında haricî gelişmelerin rolünü inkar etmemekle beraber, asıl devletin bünyesinde meydana gelen değişiklikler ve iktisadî şartlardaki farklılaşmalar gibi dahilî nedenlerin etkisinin daha müessir olduğunu söyler.[50]

47 Barkan, Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı (1550-1557), C. I, Ankara 1972, C. II, Ankara 1979, Türk Tarih Kurumu Yayınları. (Ne yazık ki Barkan bu eserin ancak birinci cildini görebilmiştir).

48 Barkan, Türkiye'de Fiyat Hareketleri..., s. 561.

49 Barkan, "Türkiye'de Servaj Var mıydı?", Belleten, C. XX, Sayı: 78, Ankara 1956, s.237-246.

50 Barkan, Tanzimat Tetkikleri, s. 288 vd.

V- Barkan'ın İlmî Mirası ve Akademik Tesiri

Barkan 1979 yılında aramızdan ayrıldığında bize, hepsi de orijinal, kendi alanlarında öncü ve bilimsel değeri yurtiçinde ve yurtdışında kabul edilmiş, hacmi binlerce sayfayı bulan çalışmalarını miras bırakmıştır. Bu mirasın önemi, bugün bile ülkemiz ve hatta komşularımızın karşı karşıya kaldığı sorunların çözüm aranacak yer olmasından kaynaklanmıştır. Bu miras ülkemizde ekonomik ve toplumsal tarih konusunda ilk ışığı yakan kaynak olmuş, bugüne kadar önümüzü aydınlatmaya devam etmiştir.

Barkan'ın akademik calışmaları çerçevesinde atlanmaması gereken önemli bir nokta, büyük emeklerle kurduğu ve sözünü ettiğimiz şaheserlerin ortaya çıkmasında büyük önemi olan Türk İktisat Tarihi Enstitüsü üzerinde durmak olmak gerekir. Enstitü 12 Temmuz 1955 tarihinde kuruldu. Tabiatıyla ilk müdürü de enstitünün kurucusu olan Barkan oldu. Aslında enstitü Rockefeller Vakfı'nın Osmanlı sayımları üzerine yapılacak bir araştırmayı finanse etmek istemesi ve bu araştırmanın resmî bir kurum tarafından yürütülmesi fikrinden doğmuştur. Enstitünün kuruluş amacı Türk tarihiyle ilgili iktisadî, malî ve sosyal konularda araştırma yapmaktır. Ayrıca diğer bir hedefi de Türk İktisat Tarihi ile ilgili vesikaların, yazmaların, yerli ve yabancı basılı eserlerin asıllarını veya mikrofilmlerini temin ederek bir İktisat Tarihi müzesi kurmaktır.[51]

Enstitü kuruluş amaçları doğrultusunda faaliyet göstermiş, ilk yıllarında Osmanlı Tapu-Tahrir Defterlerinin tetkik edilmesi ve Süleymaniye Camii ve İmaret İnşaatı konuları araştırılmıştır. Ayrıca çok sayıda tahrir defteri ve sair arşiv malzemesinin mikrofilmi bir araya getirilmek suretiyle bir enstitü arşivi ve yine titiz uğraşılar sonucunda bir ihtisas kütüphanesi oluşturulmuştur.

Barkan vefat ettiğinde, onun kaybının ne anlama geldiğine ilişkin bir kaç yazı yayınlandı.[52] Bunlar arasında biri vardı ki, Barkan'ın ölümünün gerçekten büyük bir kayıp olduğunun altını çiziyor, ancak sevinilecek bir nokta olarak onun oluşturduğu ekol ve bu okulu devam ettirecek yetişmiş takipçilerinin/öğrencilerinin varlığına dikkat çekiyordu.[53] Gerçekten Barkan ekip çalışmasını öne çıkarmak suretiyle beraberinde çok sayıda yetkin ismin yetişmesine de katkıda bulunmuştur.

51 12 Temmuz 1955 tarihli Türk İktisat Tarihi Enstitüsü Yönetmeliği

52 Ali Gevgilli, "Osmanlı Sırları ve Prof. Barkan", Milliyet, 28. 8. 1979; Murat Çizakça, "Bir Büyük Hocayı Yitirdik", Cumhuriyet, 31. 8. 1979; Hüsamettin Çelebi, "Bir Bilgininin Kaybı Üzerine", Günaydın, 4. 9. 1979; Uluğ İğdemir, "Osmanlı Dünyası ve Yitirdiğimiz Bilgin Barkan", Milliyet, 12. 9. 1979; Lütfi Güçer, "Barkan ile Aydınlanan Tarih", Milliyet, 30. 9. 1979; Muzaffer Erdost, "Yitirdiğimiz İktisat Tarihçisi Ömer Lütfi Barkan", Yeni Ülke, Sayı: 9, (Ekim-Aralık) 1979, s.262-270; Ünal Nalbantoğlu, "Barkan'ın Ardından", Okul Defteri, No: 4, (Eylül) 1979, s. 36-37; Osman Öndeş, "Yeri Doldurulamayacak Büyük İlim Adamımız Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan'ın Ardından", Yıllarboyu Tarih, Sayı: 10, (Ekim) 1979, s. 34-35; Aydın Yalçın, "Prof. Ömer Lütfi Barkan'ın Anısına", Yeni Forum, No: 2, (Ekim7 1979, s. 22,

53 Çizakça, agm.

Barkan yaptıkları ve yapmadıkları, yazdıkları ve yazmadıklarıyla da hem hayattayken, hem de ölümünden sonra önemli tartışmalar başlatmıştır. Bunların merkezinde ise tarihçilik, Türk-Osmanlı tarihçiliği, Osmanlı sistemi gibi belli başlı konular yer almıştır. Barkan sonrasında Türk-Osmanlı tarihçiliği üzerinde çalışan, yazan ve konuşanların genel olarak belirttiklerine göre üç tür tarihçilik yapılmıştır. Bunlar Türkçü/milliyetçi tarihçilik, materyalist tarihçilik ve ATÜT'çülüktür. Aslında bu konuda çok farklı tasnifler vardır,[54] ama genel kabul gören yaklaşım budur.

Yine daha özel olarak Osmanlı tarihinin nasıl yazılacağı konusunda da farklı yaklaşımlar ortaya çıkmış ve bu yaklaşımlar içinde Barkan'ın Osmanlı'yı ele alış biçimi bu tasnifler içindeki bir kategoriyi teşkil etmiştir. Bu yaklaşımlardan biri Zafer Toprak'a aittir. Toprak'a göre Osmanlı tarihi iki ana dönemde ele alınabilir. Burada kritik eşik batı ile bütünleşme tarihidir. Bu bütünleşme/eklemlenmenin tarihi konusunda görüş birliği yoktur. Barkan ve İnalcık, daha çok Braudel'in de tesiriyle, 16. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkan 'fiyat devrimi'nin Osmanlı tarihi ve ekonomisi için bir kırılma yarattığı görüşündedirler. İkinci bir grubu 'dünya ekonomi' görüşünü benimseyenler ortaya atmıştır ki, bunlar daha çok Immanuel Wallerstein'dan etkilenmişlerdir. Bunlara göre sözü edilen entegrasyonun tarihi 18. yüzyıl olarak verilmelidir. Üçüncü grubu ise Sanayi Devrimi sonrasında, başta İngiltere olmak üzere Avrupa mallarının Osmanlı ülkelerini teslim almaya başlamasıyla doğan bir süreç olarak ele alanlar oluşturmuştur.[55]

Huricihan İslamoğlu da yaptığı tasnifte, batı dışı tarih yazımlarında takibedilen üç yolun olduğunu ifade etmiştir. Bunların birincisi, farklılıklarına vurgu yapılarak batı tarihi karşısında doğunun tarihini öne çıkaran ve ATÜT çerçevesinde gelişen yoldur. İkincisi geleneksel yöntem diye adlandırılan ve Barkan'ın da içinde bulunduğu tarihçilerin tuttuğu yoldur. Bu kulvardakilerin özelliği olarak savunmacı bir tarih yazdıkları ileri sürülmüştür. Üçüncü bir yöntem ise adı geçen yazarın önerdiği 'mukayaseli tarih yazımı' dır. Yazara göre bu yöntem içinde ideolojik kavramsallaştırmalar içermeyen tek yoldur. [56]

Aslında burada Barkan'ın durduğu yerin doğru tespit edilmediği görülmektedir. Zira onun bütün çalışmaları ve iyi bir tarihçi oluşu konusundaki ortak kabulün kaynağında, yazdıklarının bugüne kadar yazılanlardan farklı şeyler olması ile ideolojiden uzak kalışı yatmaktadır. Salih Özbaran bu konudaki görüşünü yine bir Barkan alıntısıyla pekiştirir: *"Bu gibi tezatlara düşmemek için, yeterli bilgilere sahip olmadan hazır yapılmış ideolojik modellerle oynamaktan ve olayları doktrin uğruna bir takım dar kalıplar içine zorla sokmağa çalışmak gayretinden vazgeçerek, daha fazla vak'a toplayarak çalışmak ve müşahhas tarihî realiteye kadar inmek zarureti vardır".* [57]

XX. Yüzyılın en büyük tarihçilerinden biri, belki de birincisi sayılabilecek Fernand Braudel -ki Barkan gibi o da 1902 doğumludur- ünlü eseri Akdeniz ve Akdeniz Dünyası'nın önsözünde Barkan'a yaptıkları ve yazdıkları için teşekkür etmiştir. Fakat ilginç olan bu teşekkürün eserin ilk yayınlandığı 1949 yılındaki ilk baskısında değil de, 1963'de yayınlanan ikinci baskısında yer almış olmasıdır. Gerçekten büyük tarihçi kitabının birinci baskısı ile ikinci baskısı arasında geçen yaklaşık on beş yıllık zaman içinde, kitabının doğrudan ilgi alanına girebilecek muazzam ölçüde yayınlanmış ve yayınlanmamış kitap ve incelemelere dikkat çekmiş, bu çalışmaları ortaya koyan onlarca farklı ülkeden onlarca farklı tarihçinin başına da Barkan'ı yerleştirmiştir. Fakat eserinin üçüncü baskısının yapıldığı 1976 yılında yazdığı önsözde bir kaygısına da işaret etmiştir: *"Türk arşivlerinin zenginlikleri yavaş yavaş açığa çıkmaktadırlar, ama bana göre çok fazla yavaş".* [58]

Şerif Mardin, modern Türk tarihçiliğinin inşasında, biraz da esprili bir şekilde, iki buçuk tarihçinin olduğunu ifade etmektedir. Bunlar Fuat Köprülü, Ömer Lütfi Barkan ve Halil İnalcık'tır. Buçuk derken Mardin'in kastettiği Köprülü çalışmalarının çok kıymetli olmakla beraber derinliğinin sınırlılığına dikkat çekmektedir. Mardin'e göre bu yeni tarih inşasını Köprülü başlatmış, Barkan ilerletmiş ve İnalcık zirveye çıkarmıştır. Ona göre Barkan, acaba Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadî yapısı bize Osmanlı'nın tümü hakkında, gelişimi hakkında, baştan sona geçirdikleri hakkında bir fikir verebilir mi, bu iktisadî arkaplana bakarak bir padişahlar tarihi olarak ortaya çıkan Osmanlı tarihinde görmediğimiz bir şeyler görebilir miyiz, sorusuna cevap aramış, önemli ipuçları yakalamış ve böylece modern Türk tarihçiliğinde önemli bir adım atılmıştır. [59]

Mehmet Genç bir değerlendirmesinde Türk tarihçiliğinin eksikliklerini beş madde altında özetlemektedir. Bunlardan birincisi, tarihçiliğimizin kendisini millî sınırlar içine hapsetmesidir. Gerçekten Türk tarihini yarım binyıl boyunca bir çok şeyi paylaştığımız Irak, Suriye. Mısır, Kuzey Afrika, Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya, Romanya gibi Osmanlı ülkesi sayılabilecek millet ve ülkelerin tarihinden yalıtarak anlamak mümkün değildir. Dolayısıyla mekan bakımından daha geniş bir alanın tarihini yapmak gereği ortadadır. Bu aslında zaman olarak da daha geniş bir zaman dilimini esas almayı gerektirir. Tabiatıyla Osmanlı tarihini anlamak, eski Türk tarihi ve İslam tarihini de denkleme katmayı gerekli kılmaktadır. Üçüncü eksiklik muhtevayla ilgilidir. Dünyada çağdaş

54 Mesela Enver Ziya Karal böyle bir tasnif yapmıştır. Ona göre tarihçiliğimiz dört aşamada bugünkü durumuna ulaşmıştır: Tanzimat'a kadar dinsel tarih anlayışı, Tanzimat dönemi boyunca hanedan tarihçiliği, İkinci Meşrutiyette ırkçı tarih anlayışı ve Cumhriyet döneminde ulusal tarihçilik; Felsefe Kurum Seminerleri (Türkiyede Tarih Eğitimi), Ankara 1977, s. 255 vd.

55 Zafer Toprak, Türkiye Tarihi, C. 3, İstanbul 1997, s. 221 vd.

56 Huricihan İslamoğlu-İnan, "Hukuk, Mülkiyet, Meşruiyet: Mukayeseli Tarih Yazımı İçin Bir Öneri", Osmanlı'dan Cumhuriyet'e (Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar}, İstanbul 1988, s. 1 vd.

57 Salih Özbaran, Tarih ve Öğretimi, İstanbul 1992, s. 73 vd.

58 Fernand Braudel, Akdeniz ve Akdeniz Dünyası, C. I, (Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay), İstanbul 1989, s. XX-XXII

59 Şerif Mardin, Dünyada ve Türkiye'de Modern Tarihçilik, İstanbul 1999. Bu metin Mardin'in Bilim Sanat Vakfı tarafından düzenlenen 'Osmanlı Konferansları/Konuşmaları' başlıklı bilimsel faaliyet çerçevesinde yaptığı 4.12.1999 tarihli konuşma metnidir.

tarihçilik bilim tarihi, teknoloji tarihi, nüfus tarihi, hukuksal ve toplumsal tarih yardımıyla yapılmaktadır. Oysa bizde bu husus eksikliğini devam ettirmektedir. Yine bir önceki hususla bağlantılı olarak tarih çalışmalarında diğer sosyal bilimlere karşı bir kapalılık sürdürülmektedir. Son bir eksiklik ise bütün sosyal bilimler için de geçerli olan kurumsal çerçeve eksikliğidir.[60]

Genç, yukarıdaki eksiklikleri sıraladıktan sonra, Köprülü ve Barkan'ın açtıkları çığırın önemine değinmekte, özellikle Barkan'ın öncü vasfına vurgu yaparak çağdaş tarihçiliğimiz içindeki müstesna yerine işaret etmektedir. Zira Barkan sosyal tarih ve tarihî demografi alanında yaptığı çalışma ve yayınlarla Türkiye'de yapılan tarih araştırmalarının metodunu değiştirmiş, onu geleneksel biçiminden kurtarmıştır. Hele hele iktisat tarihi alanında verdiği eserlerle bağımsız bir iktisat tarihi disiplininin doğmasını sağlamıştır ki, bu Türk tarihçiliğini çağdaş dünya tarihçiliğine yaklaştıran, onun içinde belli bir konum edinmesini temin eden önemli bir gelişme olmuştur.[61]

En ciddi Barkan eleştirisini gerçekleştiren Halil Berktay, milliyetçi tarihçiliğin öncüleri arasında başta Akçura olmak üzere bazı isimleri zikreder, ancak bu akımın bilinçli bir temsilcisi olarak Köprülü'yü öne çıkarır ve bunun geniş geniş izahını yapar. Barkan'a da geniş yer ayırdığı değerlendirmelerinde onu 'Osmanlıcı', 'biz bizebenzerci' ve 'antiteorik' olarak nitelendirmiştir. Ranke'yi taklit ettiğini iddia ederek eleştirmiştir.[62] Berktay Barkan'ın materyalizmi terk ettiğini, kendi deyişiyle 'her şeyimizin orjinalliği' yaklaşımının bir saplantı olduğunu, Kemalizm'in aydınlanmacılığına ters düştüğünü, Osmanlı hayranlığı uyandırmaya çalıştığını, hatta onun bütün yaşamını Osmanlı toplumunun feodal olmadığı tezini ispata harcadığını üstüne basarak ifade etmiştir.[63]

Fransız Anadolu Araştırmaları Merkezinin daha Barkan'ın sağlığında çıkarmayı planladığı armağan kitabına makale verecek Türkologların verdikleri yazıların hocanın anısına saygıya dönüşeceğini bilemezlerdi. Bu armağan kitabının girişinde Robert Mantran Barkan'ın bilim adamı olarak, insan olarak değerini anlatmıştır. Mantran'ın tasnifine göre hocanın 1937-1941 yılları arasındaki çalışmaları esasen sonraki çalışmalarının habercisi niteliğindedir. 1942'yi takip eden ilk yıllardaki kitap ve makalelerde analizlerin derinleştiği ve belgelerin kantitatif açıdan fazlalaştığına dikkat çeker. Emekliliğinden önceki çalışmaları ise daha kuramsal olmaya başladı. Mantran Barkanla ilgili kanaatlerini bir cümleyle hülasa etmektedir: *"Barkan, çağdaş Türkologlar için hem insan olarak, hem de bilim adamı olarak yeri doldurulamaz birisi idi".*[64]

60 Mehmet Genç, Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi, İstanbul 2000, s.356-357.

61 Genç, age., s.353

62 Halil Berktay, Türkiye Tarihi 1 (Osmanlı Devleti'ne Kadar Türkler), İstanbul 1987, s. 58. Aynı konuda benzer ve farklı bilgiler için yazarın Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuad Köprülü, İstanbul 1983, isimli eserine müracaat edilebilir.

63 Berktay, Türkiye Tarihi 1, s. 58-59, 118-119.

64 Robert Mantran, "İn Memoriam", Memorial Ömer Lütfi Barkan, Paris 1980, s.VII-IX.

Sonuç

Ömer Lütfi Barkan yetmiş yedi yıllık ömrünün aklının erdiği kısmını okumak ve yazmakla geçirdi. Felsefe okudu, iktisat ve tarihe merak sardı. Yurt dışına çıkarak dünya tarihçiliğinin yaşayan öncülerinin derslerini takip etti. İktisat tarihini keşfetti. Türkiye'de üniversiter anlamda ve müstakil bir iktisat tarihi disiplinini hayata geçirdi. Bize binlerce sayfayı bulan kitap ve makaleleri yanında ilmî bir metodoloji miras bıraktı. Bunlarla nasıl tarih yazılacağını öğretti. Bıraktığı miras bundan ibaret değildi elbette. Üniversite hocalığının ne olup ne olmadığını tavır ve davranışlarıyla, günlük ve geçici fikir ve olaylara karşı duruşuyla ve özellikle ilimden, ama sadece ilimden yana oluşuyla ortaya koydu ve bunu bize miras bıraktı.

Kuşkusuz o da birilerinden etkilenmişti. Ama taklit etmek yerine yenisini üretmeyi başardı. Osmanlı-Türk tarihinin en müşkül konularına el attı. Tarih malzemesinin işlenebilmesi için bir mutfağın ve bu mutfağın çalışanlarının olması gerektiğine inandı ve bir tarih mutfağı oluşturdu. Yetkin isimleri çevresinde toplamayı, sevk ve idare etmeyi, kolektif çalışma yapmayı kotardı. Geçmişle hal arasındaki ince çizginin üzerinde durmasını bildi; ne geçmişe takılıp kaldı, ne de popülizme prim verdi. Bir ayağıyla geçmişe bastı, diğer ayağını ileri attı.

İktisat tarihi alanında öncü çalışmalar yaptı, eserler verdi. Ve bütün bunları, şimdi kullanılan ileri teknolojiden yararlanma imkanını yakalayamadan, göremeden yaptı. Kendisinden sonra bu alandaki bilimsel gayretler ve üretim arttı. Ancak çoğu konuda Barkan hâlâ aşılamadı. Belki de ağırlıklı bilimsel etkisi iktisatçılardan çok tarihçiler üzerinde oldu. Onları ekonomik ve sosyal tarih yapmaya sevk etti.

Yine şüphe yok ki, Barkan da her insan gibi hata ve yanlışlar yaptı. Ama kendisini Türk tarihçiliğinin mevcut sınırları ve rutin konularıyla kısıtlamadı. Çığır açtı. Böylece az sayıda faniye nasip olan bir konuma erişti.

KAYNAKÇA

"Barkan (Ömer Lütfi)", *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C. 3, İstanbul 1986, s. 1323-1324.*

12 Temmuz 1955 tarihli *Türk İktisat Tarihi Enstitüsü Yönetmeliği.*

Ahmet Güner Sayar, *"Vefatının 25. Yılında Sahhaf Raif Yelkenci'ye Dair Anılar ve Düşünceler", Simurg 'Kitap Kokusu', Yıl 1, Sayı 1, İstanbul 1999, s. 27-28.*

Ahmet Güner Sayar, *Bir İktisatçının Entellektüel Portresi Sabri F. Ülgener, İstanbul 1998.*

Ali Boratav (Derleyen), *Tarih ve Tarihçi -Annales Okulu İzinde-, İstanbul 1985.*

Ali Gevgilli, *"Osmanlı Sırları ve Prof. Barkan", Milliyet, 28. 8. 1979.*

Aydın Yalçın, *"Prof. Ömer Lütfi Barkan'ın Anısına", Yeni Forum, No: 2, (Ekim 1979).*

Barkan-Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihli, İstanbul 1970.*

Barkan, *'XVI. Asrın Başlarında Türkiye'de Fiyat Hareketleri', Belleten, C. XXXIV, Sayı: 136, Ankara 1970, s. 557-697.*

Barkan, *"Feodal' Düzen ve Osmanlı Timarı", Türkiye İktisat Tarihi Semineri, (Hacettepe Üniversitesi), Ankara 1973, s. 1-32.*

Barkan, *"Tarihî Demografi' Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", Türkiyat Mecmuası, C. X, İstanbul 1953, s. 1-20.*

Barkan, *"1070-1071 (1660-1661) Tarihli Osmanlı Bütçesi ve Bir Mukayese", İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, C. XVII, Sayı:1-4, İstanbul 1955-1956, s. 304-347.*

Barkan, *"1079-1080 (1669-1670) Malî Yılına Ait Bir Osmanlı Bütçesi ve Ekleri", İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, C. XVII, Sayı:1-4, İstanbul 1955-1956, s. 225-303.*

Barkan, *"954-955 (1547-1548) Malî Yılına Ait Bir Osmanlı Bütçesi", İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, C. XIX, Sayı:1-4, İstanbul 1957-1958, s. 219-276.*

Barkan, *"Ayasofya Camii ve Eyüp Türbesinin 1489-1491 Yıllarına Ait Muhasebe Bilançoları", İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, C. XXIII, No: 1-2, İstanbul 1962-63, s.342-379.*

Barkan, *"Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Türkiye'de Ziraî Bir Reformun Ana Meseleleri", İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, C. VI, No: 1-2, İstanbul 1944-45, s.54-145.*

Barkan, *"Edirne Askerî Kassamına Ait Tereke Defterleri (1545-1659)", Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi, C. III, No: 5-6, Ankara 1965, s. 1-479.*

Barkan, *"Edirne ve Civarındaki Bazı İmaret Tesislerinin Yılık Muhasebe Bilançoları", Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi, C. I, No: 2, Ankara 1964, s.235-377.*

Barkan, *"Fatih Camii ve İmareti Tesislerinin 1489-1490 Yıllarına Ait Muhasebe Bilançoları", İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, C. XXIII, No: 1-2, İstanbul 1962-63, s.297-341.*

Barkan, *"Fernand Braudel, La Mediterranee et Le Monde Mediterraneen a La L'Epoque de Philippe II, Paris 1949, p. 1160 (Filip II Dvrinde Akdeniz ve Akdeniz Memleketleri)", İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, C. XII, No: 3-4, İstanbul 1951, s. 173-192.*

Barkan, *"H. 933-934 (M. 1527-1528) Malî Yılına Ait Bir Bütçe Örneği", İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, C. XV, Sayı:1-4, İstanbul 1953-1954, s. 251-329.*

Barkan, *"H. 974-975 (M. 1567-1568) Malî Yılına Ait Bir Osmanlı Bütçesi", İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, C. XIX, Sayı:1-4, İstanbul 1957-1958, s. 277-332.*

Barkan, *"İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri", Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi, C. IX, No: 13, Ankara 1979, s.1-380.*

Barkan, *"Millî Kurtuluş Hareketlerinin İktisadî Esasları", Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi, 1937, No: 74, s. 77-83; No: 75, s. 142-153.*

Barkan, *"Osmanlı İmparatorluğu "Bütçe"lerine Dair Notlar", İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, C. XV, Sayı:1-4, İstanbul 1953-1954, s.238.*

Barkan, *"Osmanlı İmparatorluğu Tarihinde Yeni Görüş ve Buluşlar", Atina Konferansları, İstanbul 1953, s. 74-87.*

Barkan, *"Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I : İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", Vakıflar Dergisi, C. II, İstanbul 1942, s. 279-386.*

Barkan, *"Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, C. XI, Sayı: 1-4, İstanbul 1949-1950, s. 524-569; C. XIII, Sayı: 1-4, İstanbul 1951-1952, s. 56-78; C. XV, Sayı: 1-4, İstanbul 1953-1954, s. 239-257.*

Barkan, *"Osmanlı İmparatorluğu'nda Kuruluş Devrinin Toprak Meseleleri (I)", II. Türk Tarih Kongresi Zabıtları, Ankara 1937, s. 1-16.*

Barkan, *"Osmanlı İmparatorluğunun İktisadî Yapısı", Barış Dünyası, İstanbul Sayı: 17, Ekim-1963, s. 461-467; Sayı: 19, Aralık-1963, s. 602-608.*

Barkan, *"Prof. Dr. Sabri F. Ülgener, İktisadî İnhitat Tarihimizin Ahlâk ve Zihniyet Meseleleri (Başlangıçtan 18. Asır Sonlarına Kadar Fikir ve Sanat Tarihi Boyunca Akisleriyle Umûmî Bir Tahlil Denemesi), İstanbul 1951, 212 sahife, İktisat Fakültesi Neşriyatından", İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, C. XII, No: 3-4.*

Barkan, *"Saray Mutfağının 894-895 (1489-1490) Yılına Ait Muhasebe Bilançosu", İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, C. XXIII, No: 1-2, İstanbul 1962-63, s.380-398.*

Barkan, *"Tahrir Defterlerinin İstatistik Verimleri Hakkında Bir Araştırma", IV. Türk Tarih Kongresi, (Tebliğler), 10-14 Kasım 1948, Ankara 1952, s. 290-294.*

Barkan, *"Tanzimat Tetkiklerinin Ortaya Koyduğu Bazı Meseleler -Tanzimat'ın Yüzüncü Yıl Dönümünde İstanbul Üniversitesi Tarafından Hazırlanan Eserin Birinci Cildi Münasebetiyle-", İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, C. II, No: 2, s. 288-329.*

Barkan, *"Türkiye Şehirlerinin Teşekkül ve İnkişafı Bakımından Osmanlı İmparator-luğu'nda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar", İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, C. XXIII, No: 1-2, İstanbul 1962-63, s.239-296.*

Barkan, *"Türkiye'de Din ve Devlet İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi", Cumhuriyet'in 50. Yıl Semineri, Ankara 1975, 49-97.*

Barkan, *"Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri (I)", İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, C. II, No: 1, İstanbul 1940-41, s.21-22.*

Barkan, *"Türkiye'de Muhacir İskânı İşleri ve Bir İç Kolonizasyon Planına Olan İhtiyaç", İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, C. X, No: 1-4, İstanbul 1948-49, s. 204-223.*

Barkan, *"Türkiye'de Servaj Var mıydı?", Belleten, C. XX, Sayı: 78, Ankara 1956, s.237-246.*

Barkan, *"XV. Asrın Sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tespit ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar", Tarih Vesikaları Dergisi, C. I, No: 5, İstanbul 1942 (Şubat), s. 326-340; C.II, No: 7, İstanbul 1942 (Haziran), s.15-40; C. II, No: 9, İstanbul 1942 (Ekim), s.168-177.*

Barkan, *"Tarih Eğitimi", II. Maarif Şurası (Tebliğler), Ankara 1943, s. 241-244.*

Barkan, *Hüdavendigar Livası Tahrir Defterleri, Ankara 1988.*

Barkan, *Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı (1550-1557), C. I, Ankara 1972, C. II, Ankara 1979.*

Barkan, *Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler 1, İstanbul 1980.*

Barkan, *XV ve XVI ncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları, Birinci Cilt: Kanunlar, İstanbul 1943.*

Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası, C. I, (Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay), İstanbul 1989.*

Halil Berktay, *Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuad Köprülü, İstanbul 1983.*

Halil Berktay, *Türkiye Tarihi 1 (Osmanlı Devleti'ne Kadar Türkler), İstanbul 1987.*

Halil Sahillioğlu, *"Ömer Lütfi Barkan", İ. Ü., İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt: 41, Sayı: 1-4, Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan'a Armağan, İstanbul 1985, s. 3-38.*

Huricihan İslamoğlu-İnan, *"Hukuk, Mülkiyet, Meşruiyet: Mukayeseli Tarih Yazımı İçin Bir Öneri", Osmanlı'dan Cumhuriyet'e (Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar}, İstanbul 1988.*

Hüsamettin Çelebi, *"Bir Bilginin Kaybı Üzerine", Günaydın, 4. 9. 1979.*

Lütfi Güçer, *"Barkan ile Aydınlanan Tarih", Milliyet, 30. 9. 1979.*

Mahmut Hasan Şakiroğlu, *" Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan (1902-1979)", Belleten, Sayı: 173, Ankara 1980, s.153-177.*

Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi, İstanbul 2000.*

Murat Çizakça, *"Bir Büyük Hocayı Yitirdik", Cumhuriyet, 31. 8. 1979.*

Muzaffer Erdost, *"Yitirdiğimiz İktisat Tarihçisi Ömer Lütfi Barkan", Yeni Ülke, Sayı: 9, (Ekim-Aralık) 1979, s.262-270.*

Mübahat Kütükoğlu, *"Barkan", İslam Ansiklopedisi (Diyanet Vakfı), c.2, İstanbul 1990, s. 74-76.*

Osman Nebioğlu, *Türkiye'de Kim Kimdir, İstanbul 1963.*

Osman Öndeş, *"Yeri Doldurulamayacak Büyük İlim Adamımız Ord. Prof. Lütfi Barkan'ın Ardından", Yıllarboyu Tarih, Sayı: 10, Ekim-1979, s. 34-35.*

Robert Mantran, *"İn Memoriam", Memorial Ömer Lütfi Barkan, Paris 1980.*

Salih Özbaran, *Tarih ve Öğretimi, İstanbul 1992.*

Şerif Mardin, *Dünyada ve Türkiye'de Modern Tarihçilik, İstanbul 1999.*

Uluğ İğdemir, *"Osmanlı Dünyası ve Yitirdiğimiz Bilgin Barkan", Milliyet, 12. 9. 1979.*

Ünal Nalbantoğlu, *"Barkan'ın Ardından", Okul Defteri, No: 4, (Eylül) 1979, s. 36-37.*

Zafer Toprak, *Türkiye Tarihi, C. 3, İstanbul 1997.*

Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *Türkiye'de İktisat Tedrisatı Tarihçesi ve İktisat Fakültesi Teşkilatı, İstanbul 1946.*

VAKIFLAR DERGİSİ'NDE
YAYINLANAN MAKALELER

1- OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA BİR İSKÂN VE KOLONİZASYON METODU OLARAK - VAKIFLAR VE TEMLİKLER*

I

İSTİLÂ DEVİRLERİNİN KOLONİZATÖR TÜRK DERVİŞLERİ VE ZÂVİYELER

Selçuk-Bizans hududlarında yaşıyan bir uç beyliğinin, diğer emsalinin mazhar olmadığı bir tâlihle, pek kısa bir zaman içinde tarihin seyrini asırlarca değiştirecek kuvvetli bir İmparatorluk haline girivermesi hâdisesi, son zamanlara kadar birçok malûmları noksan bir muadele şeklinde vazedildiği veyahut Türk ırkının tarihî varlığı hakkında mevcut ve an'ane halinde müesses dar ve kısır noktai nazarlara esir kalındığı için, içinden çıkılmaz bir mesele teşkil etmekde idi.

Filhakika, koskoca bir İmparatorluğun kuruluşu nevinden muazzam bir hadise, bizde uzun zaman, sadece Padişahların dirayet ve şecaati veya Allahın bu saltanatın kurucularına karşı gösterdiği lütuf ve inayet ile izah edilmek istenilmiştir. İlk Osmanlı menbalarında kaydedilmiş görülen Sultan Osman'ın rüyası, mucize nevinden vukua gelen bu hâdisenin izahını ancak ilâhî takdir ile yapmak mümkün olduğuna inanışın bir ifadesidir.

Bu işin izah edilmesi matlup bir mesele teşkil ettiğinin farkına varan daha yeni ve *ecnebi tarihçiler* ise; Türkler hakkında tetkik edilmeden kabul edilmiş batıl itikatları kafalarına koymuş olmalarından ve meseleyi muhtelif cephelerden ve daha geniş kadrolar içinde mütalâa etmeğe hazırlıkları ve ellerinde mevcut malzeme kâfi gelmediğinden, içinden çıkılmaz faraziyelerle *tarihî hakikati tahrif* etmeğe mecbur kalmışlardır. Meselâ, henüz son zamanlarda bu meseleyi tetkik etmiş bulunan Gibbons gibi müelliflere göre; Osmanlılarla Asya insan kaynakları arasındaki muvasalanın rakib cıvar beylikler tarafından kesilmiş olması lâzımgeldiğinden, bu devletin kurulması için lüzumlu unsurlar ancak yerli Rumlar arasından tedarik edilebilirdi. Bu görüş tarzına nazaran yeni İslâm olmuş Türklerle İslâmlaşan Rumlardan hasıl olan *Osmanlı milleti* faraziyesi, bütün müşkülleri hal ile lâzımgelen izahın anahtarını vermiş oluyordu. Bu suretle Türkler, ancak bu sayede yeni ve büyük bir devleti kurmak için lâzımgelen idarecileri, İmparatorluk harblerinde kan dökecek askeri bulmuş ve Osmanlı İmparatorluğunu Osmanlılaşmış Rumlar ve Bizansda gördükleri teşkilât ile kurmuş oluyorlardı.[31]

Aşikârdır ki, ilmî olmak ve izah etmek iddiasında bulunmalarına rağmen, esaslı tetkiklere istinat ettirilmiyerek ortaya atılan bu nevi faraziyeler, *sadece göçebe olduğu zannedilen Anadolu Türklerinin yalnız başına bir İmparatorluk kurmadıklarına ve kuramıyacaklarına âit olan batıl*, fakat düne kadar umumî bir itikada istinad etmekde ve herhangi bir tenkide dayanamıyacak kadar esassız bulunmakdadırlar.

---

* Vakıflar Dergisi, 11/1940. s.279-386

31 Gibbons'un Türkçeye Prof. Ragıb Hulûsi Özdem tarafından *Osmanlı İmratorluğunun Kuruluşu* (Türkiyat Enstitüsü neşriyatından) nâmı altında çevrilmiş olan kitabının bazı fasıllarının ismini gözden geçirmek bu hususta kâfi bir fikir verecek mahiyettedir: *Birinci mebhas*: Osman, tarihde yeni bir ırk zuhur ediyor (s. 1-38). *İkinci mebhas*: Orhan, yeni bir millet teşekkül ediyor ve garb âlemiyle temasa geliyor (s. 39-91).

Osmanlı İmparatorluğunun menşeleri ve kuruluşu meselesine dair yapılan tetkiklerin şimdiye kadar saplanıp kaldığı bu dar ve an'anevî telâkkîlerin mânasızlığını, son zamanlarda neşrettiği etüdlerinde[31] *Prof. Fuad Köprülü*, ilim âlemine göstermiştir. Üstâdın Orta Zaman Türk Tarihinin bu çok mühim olduğu kadar çok davalı da olan meselesini büsbütün yeni bir şekilde vazetmiş olmak itibarile, ilme ve ihtisasa feyizli çalışma yolları açan etüdlerinin bazı ana fikirlerini burada hatırlatmağı münasip görmekdeyiz. Çünkü ancak bu sayededir ki, makalemizin mevzuunu teşkil eden meseleyi ne münasebetle ve hangi görüş tarzının tesiri altında tetkik etmiş olduğumuzu daha iyi anlatabileceğimizi zannediyoruz. Filhakika, etüdümüzün esaslarından birçokları, *Prof. Fuad Köprülü*'nün kitablarında daha evvel vaz ve işaret ettiği mühim meselelerden bir kaçının daha muayyen ve mahdud kadrolar içinde ve elde mevcut arşiv malzemesiyle işlenmesi suretile bir kıymet ve mâna kazanabilmişlerdir.

Şu halde *Prof. Fuad Köprülü*'nün *kuruluş* meselesini vazediş şekli nedir ve ne için bir çok hâdisatın anlaşılması ve izah edilmesi için kendimizi vazetmemiz zarurî olan noktai nazarı temsil etmekdedir?

Her şeyden evvel, müellifin ortalığı mevcut hazır fikirlerden temizlemek için kullandığı sıkı ilmî tenkid usulünü tebârüz ettirmek münasib olur. Böyle bir tenkid karşısında ilk Osmanlı menbalarının izah tarzı kadar, düne kadar yabancı âlimlerin saplanıp kaldıkları noktai nazarlar da kıymetini tamamen kaybetmekde *ve zamanımızın ilmî tarih usullerine göre geri ve kör körüne an'aneci* gözükmekdedirler. Şöyle ki:

İlk Osmanlı menbalarının, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşunu izah ederken Osmanlı Padişahlarının mensub olduğu soyun nereden ve ne zaman geldiğine, dinine, uç beyliklerinde bulundukları zamanki sosyal hacımlarına, göçebe, köylü veya şehirli oluşlarına, Hıristiyanlar ve diğer Türk beylikleri ile olan münasebetlerine âit verdiği malûmat eksiktir ve baştan aşağı yeniden tetkike muhtaçtır. Bundan başka, meselenin anlaşılması için bilinmesi şart olduğu halde, Osmanlı İmparatorluğunun teşekkül edeceği sıralarda Anadolunun içinde bulunduğu siyasî ve sosyal vaziyet de, şimdiye kadar, ilmî bir şekilde tetkik edilmiş değildir. Bu sebeble, Osmanlı menbalarında olduğu kadar, Garblı tarihçilerin eserlerinde de Osmanlı tarihi bir göç hikâyesile başlar: Dört yüz çadır halkından «cihangirâne bir devlet » kuran aşiretin Bizans hududlarında yerleşdiği yer, Bahr-i Muhit ortasında yalnız başına bir ada gibi, Türk ve İslâm dünyasından uzaktır. Bu itibarla, sürülerine otlak aramak üzere buralara kadar gelmiş olan bu göçebelerin bir müddet sonra muntazam bir ordu teşkil ettikleri, bir İmparatorluk kuracak kadar çoğaldıkları görülünce hayrete düşülmekdedir.

31 *Les origines de l'Empire Ottoman* (Paris 1935) nâmındaki eser Profesörün Sorbon Üniversitesinde «Türk etüdleri merkezi» nde verdiği konferansların bir araya getirilmesi suretile vücude gelmiştir.

Aynı müellifin 1933 senesi Varşovada toplanmış olan Beynelmilel Tarihi İlimler kongresi'nde yaptığı bir komünikasyonun mevzuunu teşkil eden «*Bizans müesseselerinin Osmanlı müesseselerine tesiri hakkında bası mülahazalar*» ismindeki etüdü de *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*'nın birinci cildinde neşredilmiş bulunmaktadır. (s.165-313). Bu meseleye dâir, yine aynı müellifin, *Hayat Mecmuası* (Sayı 11 ve 12, 1924)'nda çıkan tenkidî makalelerine bakınız.

Halbuki, *Prof. Fuad Köprülü*'nün yapmak istediği şekilde, hâdisata biraz daha geriden ve ilmî bir gözle bakmak sayesinde bu nevi hayretlere mahal bulunmadığı ve her şeyin izahı mümkün bir şekilde cereyan ettiği anlaşılmaktadır:

Osmanlı tarihi, bütün diğer tarihler gibi, bir hanedanın destanını yapmak istiyen tarihçilerin kaydettikleri şekilde münferit ve müstakil bir seri vekayiden ibaret değildir. Her hâdise kendisini hazırlıyan bir sürü sosyal, ekonomik ve dini şartlarla işlenmiş ve harici tesirlerle dünya yüzünün değişmesi nevinden bir oluşla yavaş yavaş tabiî olarak hazırlanmıştır. Bu bakımdan *siyasî şahsiyetler ve vekayi arkasında onları hazırlıyan içtimaî sebebleri aramak lâzımdır.*

***

Böyle ilmî ve derin sebeblerile Anadolu tarihi tetkik edilecek olursa, Osmanlı tarihi XIII'ncü asırda Anadoluda cereyan eden sosyal ve siyasî büyük tahavvüllerin bir temâdisi gibi gözükecek ve bu sayede bir çok meseleleri anlaşılmağa daha yakın bir şekilde vazetmek imkânı bulunacaktır. Esasen, her şeyden evvel hatırda tutmak lâzımgelir ki, *daha Selçukîler zamanındaki Anadolu fütuhatı da, garbe doğru devam eden büyük Türk muhacereti için, sistematik bir iskân ve kolonizasyon işi olmuştu.*

Nitekim *Prof. Fuad Köprülü* tarihî vesikalarda, XII'nci ve XIII'ncü asırlara doğru yapılan büyük çapta iskân işlerine ait mevcut kayıtları tetkik ve toponymie tetkikatiyle tamamlamak suretiyle, Selçukîlerin iskân siyasetlerinin bazı esaslarını tespit etmek imkânı bulunduğunu kaydetmektedir. Anadoluda muhtelif tarihlerde vukua geldiği muhakkak olan mühim hacımlardaki nüfus hareketlerinden başka, vekayiin ilmî bir şekilde anlaşılması için aynı surette ehemmiyetli olan, Anadoludaki nüfusun göçebe, köylü ve şehirli nisbetleriyle; Orta Asya, Mısır, Suriye ve Rusya arasındaki büyük muhaceret ve ticaret yolları üzerinde kurulmuş olan Selçuk devletinin ekonomik ve kültürel terakkileri gibi mühim meseleleri de gözden geçirmek lüzumuna kani olan Profesör, ayrıca *Mogol istilâsile Anadoluda hâdis olan yeni vaziyet* üzerinde bilhassa durmak lâzımgeldiğini tebarüz ettirmiştir.[31]

Filhakika, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu meselesinde bu mütekaddim hâdiselerin büyük rolü olduğunda kimsenin tereddüdüne meydan vermiyecek kadar bu hususlar âşikâr gözüküyor:

Türk orta zamanının edebî, sosyal ve bilhassa dinî tarihi üzerinde uzun senelerdenberi giriştiği çok verimli ve orijinal mesainin verdiği bir salâhiyetle *Prof. Fuad Köprülü*'nün kitabında bu asırlarda Anadoluda husule gelen *dinî cereyanların ve Müslüman mistik tarikatlerinin teşekkülünde Orta Asyadan gelen akınların ve Türk Mogol şamanizminin tesirlerinin* oynadığı rolü hatırlatması, kayda şayan olduğu gibi; Mogolların öncüsü olarak gelen göçebe Türkmenlerle Anadolu nüfusunun işbaa geldiği bir sırada, İmparatorluğun sosyal ve hukukî kadroları içinde sıkışan bu göçebe unsurların ne büyük bir kuvvet teşkil ettiklerini ve ne geniş bir teşkilât içinde birbirine bağlı bulunduklarını Babâî isyanında Selçuk devletini pek fena bir halde sarsmış olmalarile göstermiş olduklarını tesbit etmesi de bizim bu makaleyi yazarken daima göz önünde bulundurduğumuz fikirlerden birini teşkil etmektedir.[32]

31 Zikredilen eser, p. 38-41.

32 Zikredilen eser. p. 39, 58-59, 118, 120.

Filhakika, 1242'de Erzurumu alan Mogollar, Sivas ve Kayseri'yi yağma ettikden sonra çekildilerse de, Selçuk devleti onların tabiîyetine girdi ve *bu istilâdan sonra, Mogol İmparatorluğunun diğer aksamile teessüs eden münasebet dolayısile*, yeni bir takım göçlere yol açıldı. Bu suretle Anadolu muhtelif devirlerde kadınları, çocukları ve davarlarile beraber gelen Mogol işgal ve tedib orduları, Mogol valilerin maiyet askerlerile doldu. Bu vaziyet karşısında, Garbe doğru akın o kadar tabiî ve zarurî bir hâdise haline gelmiş bulunuyordu ki, Profesöre göre, eğer Anadoluda hasıl olan bu kesafet, fütuhat sayesinde Garbe doğru boşaltılmamış olsaydı, İçtimaî vücutte derin huzursuzluk doğurarak dahili karışıklıklara ve mevcut sosyal nizamın tahrib edilmesine sebeb olabilirdi.

Diğer taraftan, Prof. Fuad Köprülü'ye göre, Gibbons'un iddiasının tamamen aksine olarak bu asırda Anadolu ve Osmanlıların yaşadıkları uç beylikleri ile diğer Türk ve Müslüman dünyası sıkı bir münasebet halinde bulunmakta idi. Bu devirde putperest Mogollara karşı islâmlaşmakda devam eden Anadoluda tahrikatta bulunan Altın Ordu devleti ile Suriye ve Mısır Memlûkleri velhasıl İslâm ve Türk âleminin her tarafı *Anadolu ile sıkı bir münasebet halinde bulunmakda idi. Hudutların yalnız göçebe değil, Türk-İslâm dünyasının her tarafından gelmiş şehirli unsurları ve o meyanda ulema, şeyh ve zanaat sahibi her türlü muhacir kafilelerini cezbetmiş* olması, bu noktai nazarı teyid etmekte idi.

Demek oluyor ki, Osmanlı İmparatorluğu teessüs etmeğe başladığı zaman, bu kadar geniş hudutlar içinde kaynaşmakta olan bir âlemin dört bucağında tekevvün eden dinî ve sosyal cereyanları, bilgi ve tecrübeye sahib insanları ve *mânevi kuvvetleri* kendi arkasında buldu.

İşte mevzuubahs cereyanları bulmak ve iş başında göstermek teşebbüsü *Prof. Fuad Köprülü*'nün, Osmanlı İmparatorluğunun süratle kuruluşu mucizesini izah etmek için, ortaya attığı fikirlerin ve yaptığı ilmî yardımların en mühimlerinden birini teşkil etmektedir. Zira, ancak bu sayededir ki; Osmanlılaştırılmış Bizanslılar, devşirmeler, İslâmiyeti kabul etmiş esirler faraziyesine müracaat etmeğe lüzum kalmadan, Osmanlı İmparatorluğunun kurulması için lâzımgelen kan ve kol kuvvetini, akıl ve siyaset adamını Osmanlıların, bilhassa ilk zamanlarda, nereden bulmuş olduklarını anlamak mümkün gözükmekdedir. Filhakika, Osmanlı tarihinde, bilhassa İstanbul'un fethine kadar, kütleler halinde İslâmlaşma ve devletin kozmopolitleşmesi mevzuubahs değildir. Bilâkis, Osmanlı idare teşkilâtı Selçukî ve İlhanîlerin devlet ve idare an'anelerine göre tesis edilmiş ve devlet işlerinde bidayette daha fazla Selçuk idarî teşkilâtına mensub yüksek Türk aristokrasisi ve memurları kullanılmıştır. Bu Türk idare adamları devşirme unsurlar lehine ancak XV'nci asırdan sonra azalmağa başlamıştır. Esasen *Fuad Köprülü*'ye göre, muhtelif unsurlardan teşekkül eden her büyük İmparatorluk için sarayın bir müddet sonra atsızlar ve soysuzlardan mürekkeb bir *Kapu Kulu* yaratması ve kozmopolitleşmesi mukadder bir hâdisedir. Abbasîler ve Bizanslılar için tabiî addedilen bu hal, Osmanlı İmparatorluğunda neye Türklerin kabiliyetsizliğine veriliyor? Bizansta birçok İmparatorların yabancı unsurların yetişmiş olması, Bizans Rumlarının idare kabiliyetini haiz olmadığını mı isbat eder?[31]

31 Zikredilen eser, p. 17.

Türklerin, Osmanlı İmparatorluğunu kurmak için kendilerine lâzımgelen kuvvetleri nereden bulduklarını göstermek itibarile, *Fuad Köprülü*'nün o asırlarda Türk Anadoludaki dinî ve sosyal hareketlere âit verdiği malûmat da, yukarıda söylediğimiz gibi, çok kıymetlidir ve bu hususta esas fikir şu şekilde hulâsa edilebilir:

Osmanlı İmparatorluğunun kurulmakta olduğu zamanda Anadoludaki uç beylikleri, medenî bir hayatın kaynağı olan Türk ve İslâm dünyasının her tarafından gelmiş her sınıftan ve meslekten adamlarla doludur: İran, Mısır ve Kırım medreselerinden çıkan hocalar, orta ve şarkî Anadoludan gelmiş Selçukî ve İlhânî bürokrasisine mensub şahsiyetler, muhtelif tarikatlerin mümessilleri İslâm Şövalye ve Misyonerleri diyebileceğimiz dervişler. Bunlar arasında bilhassa, Âşık Paşazâde tarihinde Gaziyânı Rum diğer tarihlerde Alpler (kahmaran, muharib mânasına) veya Alp Erenler namı altında zikredilen ve daha İslâmiyetten evvel bütün Türk dünyasında mevcut olan eski ve geniş bir teşkilâta mensub Türk Şövalyeleri mevcuttu. Filhakika; Osman Gazi'nin arkadaşlarından bir çoğunun unvanı olan bu Alp tâbiri dikkate şayandır. Bunlardan şehirlerde yerleşmiş ve İslâm dünyasına mensub bazı dinî tarikatlerin tesiri altında kalmış olanların ise unvanı bilâhare «Gazi»ye tebdil edilmiş gözükmektedir. Yine aynı kitapta ismi geçen Ahıyânı Rum yani Anadolu Ahileri ile; Horasan Erenleri de denilen Abdalânı Rum yani «abdal» ve «baba» ismini taşıyan ve bilhassa Türkmen kabileleri arasında telkinatta bulunan ve umumiyetle Osmanlı Padişahlarile bütün harplere iştirak etmiş bulunan delişmen tabiatlı ve garib etvarlı[31*] dervişler bulunmakta idi. Âşık Paşazade tarihinin Bacıyânı Rum yani Anadolu kadınları dediği ve haklarında tafsilâta mâlik olmadığımız teşkilât veya tarikatten sarfınazarla, diğerlerini ele alacak olursak, bunların her birinin Türk ve İslâm dünyasının her tarafında şubeleri olan ve bu günkü Komünist yahut Farmason teşkilâtına benziyen teşkilâtı bulunan tarikatler olduğunu görürüz. Kökleri bu suretle geniş Türk ve İslâm dünyasına yayılmış olan bu gibi teşkilât vasıtasile her tarafla temas halinde bulunan Osmanlıların ise, Osmanlılaşmış Rumların yardımına muhtaç olmadan daha evvelki emsali Türk İmparatorlukları gibi büyük bir İmparatorluk kurmak teşebbüsünde bu kuvvetlerden istifade etmiş ve kendilerine lâzım gelen her türlü unsurları bulmuş olduklarına şüphe yoktur.

Burada, yalnız bazı büyük şehirlerde ve burjuvalar muhitinde değil, uç beyliklerindeki köylerde de bilhassa şubeleri olan Ahi teşkilâtının Anadoludaki faaliyetlerinin Osmanlı İmparatorluğunun kurulmasında büyük rol oynamış olduğunu kaydetmek icab eder.[6] Prof. Fuad Köprülü'ye göre; «Gazi» Osmanın kayın pederi şeyh Edebâlî ile silâh arkadaşlarından birçoğunun hattâ Orhan'ın kardeşi Alâeddin'in bu tarikate mensub bulunuşu, ilk piyade askerî üniformalının Ahi üniforması oluşu ve Yeniçeriler için Ahi başlığının kabül edilmiş olması, bu bakımdan son derecede manidardır.[32]

* 11 numaralı nota bakınız.

31 Bu hususta Giese'nin tercümesi Türkiyat Mecmuasının I'inci cildinde (s. 151-171) neşredilen makalesi ile bu makale hakkında Fuad Köprülü'nün Hayat Mecmuası'nda yazdıklarına (Sayı 11 ve 12, 1922) bakınız. F. V. Hasluck'un Prof. Ragıp Hulûsi tarafından Bektaşilik tetkikleri nâmı altında tercüme edilen (1928) makalelerine de bakınız (s. 83).

32 Zikredilen eser, s. 109-111.

Bu mistik tarikat ve teşkilâtın ne büyük bir kuvvet temsil ettiğini, aralarına aldığı halk kütlesini muayyen sosyal nizamlar için nasıl harekete getirerek zamanlarının vekayiinde büyük roller oynamış olduklarını tarih esasen kaydetmektedir: Selçuk devletinin en kuvvetli bir zamanında Babâîlerin Anadoludaki bütün Türkmen aşiretlerini birden harekete getirmek suretile bu devleti fena halde sarsmış oldukları malûm bir hakikattir. Fütuhatı başarmak için Osmanlı ordularına yalnız teşkilâtlı ve imanlı muharib temin etmekle kalmayıp, bu misyoner dervişlerin, dinî ve sosyal fikirler propagandasile de, halk kütleleri arasında çok faal bir maya gibi faaliyete geçerek, o memleketlerin sosyal bünyesinde ve siyasî kuruluşunda büyük yenilikler yapmak için müsait kaynaşmayı yaratmakta, temsil ve fütuhat işlerini kolaylaştırmakta âmil oldukları da muhakkaktır. Rum İlinin islâmlaşmasında bu misyoner derviş grublarının oynadığı rol her halde büyüktür.[31]

Hattâ daha ileri giderek bazı delillere göre diyebiliriz ki, orta zaman Hıristiyan hukukıyâtına karşı yeni bir sosyal nizam ve adâlet telâkkisi taşıyan ve esrarengiz bir din propagandası şekline bürünen misyoner Türk dervişlerinin telkinatı ordularla birlikde ve hattâ ordulardan evvel fütuhata çıkmış ve karşı tarafı daha evvel manen fethetmiş bulunmaktadır. Demek oluyor ki, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu işinde çalışan kuvvetler böyle tevettürü yüksek derin ve uzak menbalardan gelmekte ve Hıristiyan ve İslâm dünyaları gibi iki ayrı âlemin maddî ve mânevi bütün kuvvetlerile karşılaşması şeklinde tarihi işlemektedir.

Prof. Fuad Köprülü'nün, tetkikimizin muhtelif fasıllarında mevzuubahs toprak meseleleri münasebetile[32] ve bazı yeni vesikaların yardımile işlemek fırsatını bulduğumuz ve etüdümüzün mânasının anlaşılması için zarurî bir medhal telâkki ettiğimiz bazı esas fikirleri aşağı yukarı bunlardır. Bu fikirlerden hareketle, biz Osmanlı tarihinde İmparatorluğun teşekkülile beraber, içtimaî bünyesinin kendisine mahsus hususî şeklini alması için yuğurulması hususunda iş başında çalışan demoğrafik ve dinî âmilleri tesbit etmeğe çalışacağız. Kanaatımızca, yine aynı fikirlerin kuvvetle ortaya koyduğu gibi, Türk tarihinin bir muharebeler ve muahedeler tarihi, bir hanedan destanı olmaktan kurtarılarak hakikî bir izahını yapmak ve anlaşılmasını temin etmek için bu meseleleri vaz ile hemen işe başlamak lâzım gelmektedir. Bu sebeble, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu meselesini daha iyi izah edebilmemize yarıyacak olan böyle bir faraziyeyi takviye edecek mahiyette gördüğümüz bazı vesikaları, çok hususî bir noktai nazardan yapmağı tecrübe ettiğimiz kısa izahlarla birlikte, okuyucularımıza arzedeceğiz.

31 Prof. Fuad Köprülü, Osmanlı heyeti içtimaiyesinin bünyesindeki hususiyetlerle o zamanlar mevcut sosyal fikir propağandalarının nazarı dikkati celbedecek mahiyette olduğunu göstermek için Avrupada rönesansın öncülerinden biri gibi telâkki edilen fakat hayatının bir kısmını Türkler arasında ve Osmanlı sarayında geçirmiş olan Pleton isminde bir zatın memleketinde ortaya attığı sosyal reform fikirlerinin teşekkülünde İslâm âleminde o zamanlar mevcut dinî ve sosyal cereyanlardan ve Türk cemiyetinin sosyal bünyesini taklit arzusundan mülhem olub olmadığının tetkike değer bir mevzu olduğunu kaydediyor (p. 112). Tarihçilerin daima kaydettiği üzere Osmanlı idaresinin yabancıları cezbeden «âdilâne» hareketinin mevcudiyetine de istinad ederek bu fikrin doğru olduğunu kabul edebiliriz.

32 Bu etüdümüz ve bunu takip edecek olanlar, «Osmanlı İmparatorluğunda Kuruluş Devrinin Toprak Meseleleri» ismini taşıyacak olan eserimizin *medhali* mahiyetindedir ve zaviyelerle dervişlerden sadece toprak meselelerinin şu veya bu şekli almasında mühim bir âmil olmuş olan bir *iskân ve kolonizasyon metodu* münasebetiyle bahsetmektedir. Okuyucularımızdan makalemizi bu hususları göz önünde bulundurarak mütalâa etmelerini bilhassa rica ederiz.

Kolonizatör Türk Dervişleri:

Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu hâdisesini, Anadolu'dan gelen bir muhacereti akvâm; daha doğrusu Anadoluda istikrarını bulamıyan bir muhaceret akınının ve toprağa yerleşmek üzere olan bir nevi muhacir göçebelerin temsil ettiği kudretin kendisine yer bulmak için önüne geçen siyasî hudutları yıkıp takatinin yettiği bir yere, Tuna boylarına ve Arabistan çöllerinin içlerine kadar yayılması hâdisesi gibi tetkik ve mütalâa etmek lâzımgeleceğini yukarıda söylemiştik. İmparatorluğun teşekkülünden evvel Anadoluda büyük bir izdiham halinde tekâsüf eden Orta Asya göçlerinin ötedenberi bu istikametlerde yayılmağa namzet bir kudret temsil ettiklerini ve ilk Osmanlı Padişahlarının İmparatorluğun kurulması için lâzımgelen askeri ve bu İmparatorluğa bir Türk devleti damgasını vuran her nevi kuvveti bu büyük insan hazineleri içinden bulmuş olduklarını da görüyoruz.

Böyle bir İmparatorluğun kurulması hâdisesinin büyük mikyasta nüfus kitlelerinin yer değiştirmesi nevinden demoğrafik yahut, «métanastasiques» hâdiselerle aynı zamanda vukua gelmiş olduğunu göstermek için; istîlâlarla birlikte göçebe unsurların bu harekâtı temin edecek bir şekilde kolaylıkla ve muvaffakiyetle ileri sürülmüş olmalarını, muhtelif mıntakaların imar ve iskânı için kullanılan sürgün usullerini ve topraklandırma ve toprağa yerleştirme siyasetinin bu hususta oynamış olduğu rolü de başka bir yerde izah edeceğiz.** Biz şimdilik burada bu nüfus hareketlerinin ve büyük çapta kolonizasyon işinin *şayanı dikkat tezahürlerinden birini gözden geçirelim:*

Mevzuubahs etmek istediğimiz mesele; hâlî ve tenha yerlerde, boş topraklar üzerinde bu Orta Asyalı muhacirler tarafından kurulan bir nevi Türk manastırları, (couvent ermitage)i olan zâviyelerle, yeni bir memlekete gelip yerleşen kolonizatör Türk dervişleridir. Dervişlerle tekkelerin son zamanlardaki soysuzlaşmış şekillerine âit taşıdığımız kanaatleri sarsacak mahiyette ve iddialı olduğu kadar garib de gözükecek olan bu fikrimizi haklı gösterecek bazı vesikaları bu tetkikimizde zikredebilecek vaziyette olduğumuzu zannediyoruz. Meselenin bu suretle izah edilmesi matlub bir takım vâkıalar şeklinde hazırlanıp bahse mevzu edilmesi ise, bizim tetkikimizin yeniliklerinden biri olacaktır.

Filhakika, *Prof. Fuad Küprülü*'nün tetkiklerine istinaden[31] Müslüman mistik tarikatlerinin teşekkülünde Türk-Mogol şamanizminin tesirleri olduğunu ve binnetice Orta Asyadan gelen akınlarla birlikte Anadoluya yeni bir takım dinî cereyanların sokulmuş olduğunu kaydedebiliriz. İşte bizim burada mevzuubahs etmek istediğimiz dervişler, kendilerile beraber memleketlerinin örf ve âdetlerini, dinî âdâb ve erkânını da beraber getiren insanlardır ki bunların içinde Türk-İslâm memleketlerinden Anadoluya doğru mevcudiyetini kayıt ve işaret ettiğimiz muhaceret akınını sevk ve idare etmiş müteşebbis kafile reisleri, bu istilânın öncüsü olmuş kolonlar, gelip yerleştikleri yerlerde hanedan tesis etmiş soy ve mevki sahibi mühim şahsiyetler vardır. Bu dervişlerin nazarı dikkati celb eden din ve cihan telâkkileri, daha eski Türk memleketlerinden gelen muhacir kitlelerinin getirdiği din ve cihan telâkkilerinin

** İktisat Fakültesi Mecmuası'nın III'üncü cildinden başlıyarak «Osmanlı İmparatorluğunda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak sürgünler» başlığı altında neşredilecek olan yazılar.

31 Prof. Fuad Köprülü, Influence du Chamanisme Turco-Mongol sur les ordres mysttiques Musulmans, Mémoires de l'Institut de Turcologie de l'Université d'İstanbul, 1929.

aynı olduğu gibi, müridleri de ekseriya kendi aile ve soyları âzasıdır. Bu sebebledir ki bu unsurlar sayesinde Anadolu, ayrı bir teşkilât ve an'anelere sahib insan yığınlarile beraber, onların getirdiği dinî ve mistik cereyanların da kaynaşmasına bir sahne teşkil etmekte idi. Bu sıralarda karşımıza çıkan şayanı dikkat şahsiyetlerin haklarında bilâhare uydurulmuş menâkıbde umumiyetle kabul edildiği gibi derviş, tarikat müessisi ve keramet sahibi insanlar gibi tasvir edilmiş olmalarına rağmen; maşerî psikolojinin malûm kanunlarına uyarak kendilerini ihata eden bu dinî hâlenin hakikî mânasını keşfetmek güç değildir. Onlar *yeni bir dünyaya, yâni diğer bir Amerika'ya* gelip yerleşen halk yığınları için, içtimaî ve siyasî büyük bir rol oynamış büyük kahramanlar, bu hengâmeli devirde halkın içinden yetişmiş mümessil şahsiyetlerdir ve bu itibarla onları son zamanın dilenci dervişlerinden dikkatle ayırmak lâzımgelir.[31] Bittabi biz burada ne Anadolu din tarihinden ne de muhtelif tarikatlerin birbirine benziyen ve benzemiyen taraflarından bahsetmek niyetinde değiliz. Dervişlerle ve zâviyelerle alâkamız, onların Osmanlı İmpratorluğunun kuruluşu meselesinin anlaşılması için üzerinde ısrarla durduğumuz bu garbe doğru akın işinde bize birer mümessil ve öncü gibi gözükmelerinden ileri gelmektedir. Birçok köylere ismini veren, elinin emeği ve alnının terile dağ başlarında yer açıp yerleşen, bağ ve bahçe yetiştiren dervişler; ve daima garbe doğru Türk akını ile beraber ilerliyen benzerlerini doğuran zâviyeler ve bu zâviyelerin harbe giden, siyasî nüfuzlarını Padişahların hizmetinde kullanan,

31 Bizim burada tetkik ettiğimiz dervişlerle XVI'ncı asır eski Osmanlı şâirlerinin tasvir ettiği şekilde çıplak gezen, esrar yiyen, kaşlarını, saç ve sakallarını tıraş eden, vücudlerinde yanık yerleri ve dövme Zülfikar resimleri ve ellerinde musiki âletlerile dolaşan serseri dervişler arasında büyük bir fark mevcud bulunması lâzımgelir. Prof. Fuad Köprülü, *Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi*'nde yazdığı *abdal* maddesinde; XVI'ncı asırdanberi Türkiye'de yaşıyan abdal lâkaplı şeyhler ile abdallar yahud aşıklar ismi verilen derviş zümreleri hakkında izahat verirken, onları bir takım gezginci derviş zümreleri gibi tasvir etmiştir. Bu izahata göre onlar âyin ve erkân itibarile olduğu gibi akideleri bakımından da müfrit Şiî ve Alevi *hétérodoxe* bir zümre idi (s. 36). Diğer serseri derviş zümreleri gibi evlenmiyerek bekâr kalırlar ve şehir ve kasabalardan ziyade köylerde kendilerine mahsus zâviyelerde yaşarlardı. Bunların arasında bilhassa daha fazla *Kalenderiye* tarikatından müteessir olanların dünya alâkalarından tamamen uzak olmak, geleceği düşünmemek, tecerrüd, fakr, dilenme ve melâmet başlıca şiarlarıdır. Bununla beraber, bütün Rum abdallarının her zaman ve her yerde dilencilerden, serseri ve çingene dervişlerden ibaret olduğunu farzetmek doğru değildir. Esasen, *Prof. Fuad Köprülü* de bütün abdalların aynı şekilde yaşamadığını ve bazı abdal zümrelerinin, mücerred kalmak prensibinden ayrılarak, sair Kızılbaş zümreleri kabilinden bir *secte* halinde Türkiye'nin muhtelif sahalarında köyler kurup yerleşmiş olmaları ihtimalini kaydediyor. Aynı suretle Profesör, İran-Türk aşiretleri ve Hazer ötesindeki Türkmenler arasında *abdal* adını taşıyan Türk oymaklarına tesadüf edilmesini ve *Eftalit*lerin daha asırlarca evvel abdal adını taşımış olmalarını da tedkike şayan görerek hatırlatmıştır. Bu vaziyette, «abdal » sözünün bir tasavvuf ıstılahı olmadan evvel bir aşiret veya zümre ismi halinde bulunup bulunmadığı ve bu nam altındaki bütün dervişlerin bidayette Orta Asyadan gelmiş abdal aşiretlerinin mümessili birer aşiret evliyası olup olmadığı meselesi tedkike muhtaç gözükmektedir. Serseri derviş zümrelerinin dökünütülerinin toprağa yerleşerek köyler vücude getirecek yerde, köyler vücude getirecek şekilde toprağa yerleşmekte olan göçebe aşiretlerin bir takım derviş zümreleri meydana getirmeleri daha fazla muhtemeldir. Esasen *Prof. Fuad Köprülü* de, bu abdalların kendilerini Horasan'dan gelmiş göstermelerini, eski Oğuz rivayetlerinin aralarında hâlâ yaşamasını, bunların etnik menşelerinin yani Türklüklerinin tesbiti bakımından çok mühim addetmekte (s. 39) ve abdalları Türklüklerinden en ufak bir şüphe bile caiz olmıyan ve eski Türk şamanizminin izlerini halâ saklıyan Anadolu *Alevi* Türklerinden ayırmağa imkân görmemektedir. Şu halde, abdalların dilencilerden ve çingenelerden ibaret olacağına tıpkı bu Alevi Türkler gibi, kısmen göçebe olmakla beraber kısmen de eski zamanlardan beri toprağa bağlanmış ve ekincilik hayatına geçmiş Türk oymaklarından çıkmış olmaları lâzımgelmez mi? (26 numaralı nota da bakınız).

zâviyelerinde Padişahları kabul eden ve onlara nasihat veren şeyhler, bizim alâkamızı celb etmek için bir çok vasıfları haizdirler. Hele onların daha fazla yarı göçebe Türkmenler arasında telkinatta bulunuşu, köylerde yaşayışı, toprak işlerile meşgul gözükmesi ve benimsemek için dağdan ve bayırdan toprak açması bu alâkayı şiddetlendirmektedir. Filhakika, bilâhare tanıyacağımız dervişlerin şehirlerdeki tekkelerde âyîn ve ibadetle meşgul olan ve sadaka ile geçinen mümesillerinin aksine olarak, mütemadiyen kırlara, boş topraklar üzerine yerleşen ve henüz bir devlet memur ve aylıkçısı şekline girmemiş olan bu dervişlerin hayatı ve *onları oralara iten kuvvetlerin mânası* anlaşılmağa lâyıktır.

Bazı tarihî simâlar:

Bu suretle, muhtelif memleketlerden gelmiş muhtelif insanların ve onların temsil ettikleri telâkkilerin kaynaştığı Osmanlı İmparatorluğu; o zamanki Türk - İslâm âlemi içinde yeni bir dünya, bir başka Amerika teşkil ettikten sonra, her türlü yeniliklere sahne yeni bir hayatın hazırlandığı yeni bir âlem haline girmiş bulunuyordu. Dünyanın her tarafından gelmiş her fikir, her türlü insan ve malzeme kuvveti onun zamanın cihanşümul bir Türk ve İslâm dünyası İmparatorluğu olarak kurulmasına hizmet ediyordu. İmparatorluğun kuvvetini aldığı menbaların çokluğu ve bu nevi kozmopolitliği, kuruluş devirlerinde bu devletin kurucuları yanında toplanmış olan şahsiyetlerin muhtelif cereyanların mümessili olan muhtelif menşeli kimselerden teşekkül etmesile sabittir. Bu suretle bu şahsiyetlerin kimler olduğunu tesbite çalışmak bu adamların şahsiyetinde İmparatorluğun kurulması için iş başında olan kuvvetleri çalışırken görmek demek oluyor. Bu bakımdan isimleri bir tesadüf gibi tarihlere geçmiş olan bazı şahsiyetler ve onlar hesabına *imâl edilmiş olan pek saf ve pek basit gözüken menâkıb*, bize tetkikatımızın istikbali için geniş ufuklar açan kıymetli görüşler ilham edecek vaziyette bulunmaktadırlar.

Filhakika, Osman Gazi'nin silâh arkadaşları kimlerdir, kimlerle konuşmuş ve kimlerin yardımını ve hayır duasını istemiştir. Bu hususta elimizde mevcut kayıtlar, umumiyetle zannedildiğinden çok daha mânidârdır. Bu kayıtlara dair fikir vermek için bazı tarihçilerin Osman Gazi'ye diğerlerinin ise babası Ertoğrul'a gördürdükleri meşhur «rüyâ» hikâyesini ele alalım[31]:

31 Bu nevi rüya hikâyelerinin tarihi bir hakikat gibi telâkki edilemiyeceği ve *Prof. Fuad Köprülü*'nün tedkiklerinin gösterdiği gibi, onların Reşidüddin'de ve Paris nüshası bir Anonym Selçukname'de daha evvel kaydedilmiş bulunan eski bir Oğuz efsanesinin yeniden canlandırılmış bir şeklinden ibaret olduğu muhakkak ise de; biz yine, ilk Osmanlı menbalarının buna benzer hikâyeler ile derviş menakıbini süslemek için kullandığı *motif*leri hatırlatmanın, hiç olmazsa bu tarihçilerimizin yazdıkları zamanlarda, kuruluş devrine âit kanaatlerin mahiyetini anlatmak bakımından faydalı olabileceğine inanıyoruz. Bu sebeble burada, bu nevi derviş menakıbini, bu menakıbin teşekkül ettigi zamanın psikolojik halini ve onun arkasından tarihî hakikatin kendisini bulabilmek gayesile tahlil ediyor ve bu arada mevzuubahs hikâyelerde umumiyetle dervişlere atfedilen *nüfuz, çokluk ve toprakla alâkadarlık* vasıflarını hakikatin yakın bir ifadesi olarak alıyor ve onlarla umumî nüfus ve arazi tahriri defterlerindeki kayıtları yekdiğerlerini tamamlar vaziyette görüyoruz.

*Evliya menâkıbi*nin, birçok dervişleri ziraatle meşgul ve toprak işleriyle ilgili gösterdiği gibi, *Osman Bey'i de gece ve gündüz çift sürmekle meşgul* olarak tasvir etmesi mânalıdır. Bu hususta İstanbul şehri İnkılâb Müze ve Kütüphanesinde M. Cevdet yazmaları arasında (Küçük boy) 5 numarada kayıtlı bulunan *Velâyetnâme-i Hacı Bektaş-i Veli, s. 157*'ye bakınız. Aynı suretle halk ağzında dolaşan ve bektaşi dervişini elinde *çapa* tasavvur eden şu söz de mânalıdır: «Bektaşinin çapası, Mevlevinin çivisi».

I. *«Ertoğrol hâl-i hayatdayken bir gice düş gördü. Bir aceb vakı'a görüb ol vâkı'adan uyanıb bu düşi fikr iderek, Allahı zikr iderek durdu, sabah namazını kıldı. Sûret değişdirüb doğru Konyaya vardı, anda bir muabbir kişi vardı adına Abdülâziz dirlerdi... Ammâ bazılar didilerkim bu düşi tâbir iden bir aziz şeyh idi...» (Giese'nin neşrettiği Tarih-i Âl- i Osman s. 11)*

Babinger'in neşrettiği Uruc Bey tarihinde ise, Ertoğrul'un gördüğü rüyayı tâbir eden şeyh, Konyada oturan ve sultan Alâüddin'in dahi itikad ettiği meşhur ve zengin bir şahsiyetti. Yukarıdaki kayıtta ismi geçen Abdülâziz ise, sultan Alâüddin'in veziridir. Sultan Osman Konya sultanının askerlerile birlikte İstanbul Tekfûruna karşı yaptığı bir mücadeleyi müteakib, ganâimden öşrünü çıkarub Konya sultanına göndermesi üzerine, sultan tarafından kendisine gönderilen sancak ve saire ile birlikte şeyh Edebâlî'nin kızını da getiren işte bu vezirdir. Aşağıya dercettiğimiz kayıttan anlaşılacağı veçhile, Osman Gazi'ye bu kızı ne için alması lâzımgeldiğini izah ederken, babası Ertoğrulun gördüğü rüyadan şu şekilde bahsetmektedir:

II. *«Ey oğul atan Ertoğrul gördüğü düş buydıkim, şeyh Edebâlî ol düşi tâbir etmişdi...*

Atına sivar olub doğru Konyaya vardı. Meğer Konyada bir mu abbir mu teber kişi vardı, şeyh Edebalî dirlerdi. Sâhib-i kemâl idi. İlm-i rüyayı hûb bilürdi. Kerâmeti zahir olmuş kişidi, dünyası çoğdı. Ol vilâyetde Meşhurdı, sultan Alâüddin dahi ana itikad etmişdi...

Şeyh ayıtdı, ya yiğit düşinin tâbiri budurkim bir oğlun ola, adı Osman ola ve benim dahi bir kızım ola Râbia (diğer tarihlerde Bâlâhun Mâlhum) adlu, benim kızımı senin oğlun Osmana vireler...» (s. 8).

İlk Osmanlı Padişahının bu surette akrabalık münasebetleri tesis ettiğini gördüğümüz bu şeyh Edebâlî kimdir ve böyle nüfuzlu bir adamla bir nevi siyasî anlaşmayı tahakkuk ettiren bu izdivaç ne gibi şartlar altında yapılmış ve neticesi ne olmuştur? Diğer tarihler de, rüyayı gören şahsın Ertoğrul değil Osman Gazi olduğunu ve şeyh Edebâlî'nin davarı, nimeti çok, *misafirhanesi daimâ dolub boşalan, zengin ve halk üzerinde nüfuzlu bir şeyh olduğunu ve Osman Gazi'nin bu şeyhe sık sık misafir olduğunu* kaydetmektedirler. Rüyada bu şeyhin kuşağından çıkan bir ay Osman'ın koynuna girmekte ve oradan gölgesi bütün âlemi tutan bir ağaç halinde yükselmekte olduğuna göre, rüyayı gören şahsın bu şeyh ile tanışık olması ve gölgesi âlemi tutan bir ağaç hayaline sahib olacak kadar *siyasî emeller* besliyecek vaziyette bulunması; rüyayı tâbir eden şeyhin de hiç olmazsa, böyle bir rüyanın ifade ettiği fikrin tahakkukunu mümkün telâkki edecek kadar *hâdisatın bu hususta hazırlanmakta olduğuna dair bir seziş ve tecrübeye* sahib oluşu hakikaten mânâlıdır. Bu nevi rüyaların Osmanlılardan evvel diğer hânedân müessislerine de gördürülmüş olması, bu nevi hikâyelerin alelade bir masal ve fantazi olduğunu kabul ettirse bile, bu rüya hikâyesi münasebetile *Osmanoğullarının böyle bir şeyhle sıkı münasebetlerini öğrenmekte* ve şeyhin kızile mevzuubahs olan bu evlenme hikâyesini hakikaten mânidâr bulmaktayız. Şu halde yalnız bu bakımdan, yani *tarîhî folklor da* malûm bir

mevzuu işlemek için o cemiyetten alınan motifler dolayısile, hâdisenin hakikatte ne şekilde cereyan etmiş olduğunu bize tasavvur etmek için lâzımgelen malzemeyi temin edecek olan hikâyeyi muhtelif menbalardan takib edelim:

III. *«Meğer Osmanın halkı arasında bir âziz şeyh vardı. Adına Edebâlî dirlerdi ve dünyası bî nihâye idi. Ammâ derviş siyretin dutardı. Hattâ derviş diyü lakab iderlerdi. Bir zâviye yapub âyende ve revendeye hidmet iderdi. Kâh kâh Osman onun zâviyesine misafir olurdu.» (Neşrî tarihi, Yp. 24, Veliyüddin Efendi Kütüphanesindeki nüsha).*

IV. *«...kendülerin arasında bir âziz şeyh vardı, hayli kerâmeti zahir olmuştu. Ve cemi halkın mutemedi idi. Ve illâ dervişlik bâtınında idi dünyası nimeti ve davarı çokdu ve sahib-i çerağ ve âlemdi, dâim misafirhanesi hâlî olmazdı. Ve Osman Gazi kim bu dervişe konuk olurdu...» (Âşık Paşazâde tarihi. İstanbul basımı s. 6).*

Görülüyor ki bu şeyh «dünyası» ve davarı çok olan bir adamdı, bütün zevâhir onun mâlî kudretinin ve siyasî nüfuzunun büyük olduğunu gösterir. Misafirhanesi hiç bir zaman boş kalmamakdadır. Bununla beraber Âşık Paşazâdeye göre, bütün bu alâmetlerle beraber, bu meşhur adam bir dervişdi de.

Bu nüfuzlu şeyh ile Osman Gazi'nin münasebetleri meselesi, Osman Gazi'ye verilen bu müjde ve mevzuubahs münasebetlerin temin ettiği yardım mukabilinde, kendisi Padişah olduğu takdirde gerek bu şeyhe ve gerekse müridlerine yâni bütün zümreye ve teşkilâta, bir şey vâdetmesi lüzumu mevzuubahs edilince, hakikî bir siyasî anlaşma şeklini almaktadır. Filhakika, Neşrî'nin şeyh Edebâlî'nin oğlu Mehmet Paşa'dan naklettiklerine göre, bu şeyh ve müridlerinin Osmanlı memleketlerinde işgal ettikleri mevkie bakılırsa, bu sıkı münasebet ve kız alma hikâyesinin hakikatte mütekabil bir anlaşmadan ibaret olduğu meydana çıkmaktadır:

V. *«Çünki şeyh, Osmanın düşünü böyle tâbir etdi, derviş Durgud adlı şeyhin bir mürîdi vardı, anda hazırdı, ayıtdı: Yâ Osman! Sana Padişahlık virildi, bize şükrâne ne virirsin, didi. Osman ayıtdı, sana bir şehir vireyin, derviş ayıtdı, şol köyceğize dahi razıyım, dedi. Ve bana mektub vir, didi. Osman ayıtdı, ben yazı yazmak bilmezin, işte bir maşraba ve bir kılıcım var sana vireyin, tâ ki sana nişan, olub anları evlâdım gördükde ibka edeler. Ol maşraba ve ol kılıç anlarda nişan kaldı. Ve şimdi dahi Padişah olanlar anı görüb ziyaret idüb ol dervişin evlâdına inâmlar ve ihsanlar ideler. Ve bu Edebâlî dediğimiz şeyh yüz yirmi yaşında vefat itdi. Ömründe hemen iki hâtun aldı, birin cıvanlıkda ve birin pîrlikde. Evvelki hâtunun kızın Osman Gaziye virdi, sonraki hâtun Tâceddin Kürd kızı idi. Hayreddin Paşa ile bacanaklar idi. Ve bu münasebet ve bu menakıb Edebâlî oğlu Mehmed Paşadan naklolundu.» (Neşrî tarihi. Yp. 24).*

Aynı mesele hakkında tafsilât Âşık Paşazâde tarihinde (İstanbul tab'ı) 60'ncı sayfasında da mevcuttur. Fakat mevzuubahs tarihe göre, şeyh Edebâlî'nin müridi olan ve Osman'a «bize bir kâğıt vir imdi» diyen ve atasından kalmış bir

kılıcı nişan olarak alıkoyan şeyh *Durgud* adlı derviş değil, *Kumral Dede*dir.[31] Ve bu defa kendisine bir şehir vâdedilmiş gözükmektedir. Burada Ertoğrul Beye âit olarak gösterilen kılıç, dervişin elinden köyünün sonra gelecek Padişahlar tarafından geri alınmaması için verilmiştir. Her ne kadar bu iki tarihte görülen isim farkları, aynı vakanın iki anlatış tarzına âit gibi görünüyorsa da, Osmanlı bu tarikattan birçok dervişlere yardım mukabilinde sadece bir köy değil belki birçok köy ve kasabalar vâdetmiş olmasını da hatırlatabilir. Osman'ın mezkûr bir çok dervişlere yazılı nişan yerine kılıç verişi ise zikri geçen tarihçilerin izah etmek istediği gibi, Osman'ın yazı bilmemesine değil, belki henüz resmen nişan vermek salâhiyetine sahib olmayışı veya sıkışık vaziyette bu tarikatın dervişlerine yazılı bir kâğıttan çok daha kıymetli ve kendisinden sonra gelecek evlâdları üzerinde de müessir olacak bir ata kılıcı vermeğe mecbur edilmesile, yahut da kendisinin her türlü şübheyi izale edecek bir garanti vermek istemesile izah edilmelidir. Yoksa Osman Gazi'nin muhitinde herhangi bir senedi veya nişanı hazırlıyacak kimselerin mevcut bulunub bulunmadığından şübhe etmek caiz değildir. Ehemmiyetine binaen Âşık Paşazâde tarihinin verdiği malûmatı da aşağıya dercedelim:

VI. *«Şeyh Edebâlîkim Osman Gazinin düşini tâbir eyledi ve Padişahlığı kendüye ve neseb ve nesline muştuladı. Yanında şeyhin bir mürîdi vardı «Kumral Dede» dirlerdi, ol derviş ayıdır: Ey Osman, sana Padişahlık virildi, bize dahi şükrâne, didi. Osman Gazi ayıdır: Her ne vakit kim Padişah olam, sana bir şehir vireyin, didi. Derviş ider, bize bir kâğıt vir imdi, dir. Osman Gazi ayıtdı ben kâğıd yazmak bilirmiyim ki benden kâğıd istersin, didi. Ammâ atamdan bir kılıç kalmışdır sende dursun, nişan. Beni Allahü Teâlâ Padişahlığa irgörürse benim neslim ol kılıcı göreler, köyünü almayalar, deyü virdi. Şimdi dahi ol kılıç Kumral Dede neslindedir. Âl-i Osmandan her kim ki Padişah olsa ol kılıcı ziyaret iderler.» (s. 6).*

Aşağıya dercettiğimiz kayıttan da Şeyh Edebâlî'nin nüfuzlu bir *Ahî Şefi* bulunduğu, kardeşinin de bir Ahî olduğu anlaşılmaktadır. Filhakika Bursa fethinde Orhan'a yoldaşlık eden Ahî Hüseyin, mevzuubahs Şeyh Edebâlî'nin kardeşi Ahî Şemseddin oğlu idi:

VII. *«Orhan Bursa fethine giderken babasının önünde «yer öpüb itaat gösterdi. Ve yîne Köse Mihalı ve Torgut Alpı Orhan Gaziye yoldaş koşdu. Ve anda bir âziz vardı ana Şeyh Mahmud dirler idi. Anunla Edebâlî didikleri âzizin bir karındaşı var idi, Ahî Şemseddin dirler idi. Anın oğlu Ahî Hüseyini Orhan Gazi atasından isteyüb Osman Gazi dahi virdi ve bilece gönderdi.» (Neşrî tarihi. s. 38).*

Baş tarafta, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu meselesini tetkik ederken, *Prof. Fuad Köprülü*'nün o zamanlar Anadoluda kuvvetli bir teşkilât halinde mevcut *olan bu Ahî zümrelerine mensub şahsiyetlerin bu devletin kuruluşunda büyük bir rol oynadıklarına âit fikirlerinin* hulâsasını kaydetmiştik.[32]

31 Yukarıda ismi geçen Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisindeki *Kumral Abdal* maddesine bakınız (s. 58).

32 Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş devirlerinde dinî tarikat ve teşkilâtın oynamış olduğu rollere mümasil tesirleri, son zamanların tarihî vakalarında da müşahede etmek mümkündür. Hasluck, Türkçeye Bay Ragıb Hulûsi tarafından *Bektaşilik Tedkikleri* namı altında tercüme edilen (1928) etüdlerinde bu hususda dikkate şayan misaller vermektedir: Yanyalı Ali Paşa (vefatı 1822)'nın Tisalya ve Arnavudlukda tesis ettiği bektaşi tekkeleri tamamen siyasî maksadlar için kullanılmıştır.

Bu heviden dinî teşkilât, mevcut delâilden anlaşıldığına göre diğer Anadolu Beyliklerinin teşekkülünde de büyük bir rol oynamıştır. Anadoluda, Osmanlılardan evvel teşekkül etmiş olan diğer beyliklerin de Osmanlılar gibi muhtelif tarihlerde Anadoluya gelen veya nakledilen Oğuz yani Türkmen boylarının Bizans ve Kilikya hududlarına yerleştirilmesi neticesi meydana geldiği düşünülecek olursa, Türkmen kabileleri arasında yayılmış olan dinî tarikatlerin ve bu tarikatleri temsil eden şahısların nüfuzu kendiliğinden meydana çıkar. Selçuk devletinin sarsılmasında bu Türkmen kabilelerine istinad eden Babâîlerin isyan ve propagandalarının tesiri olduğu gibi, aynı Babâî şeflerinin Ertoğrul ve Osman Gazi zamanında faaliyette bulundukları ve Karamanoğullarının da müstakil bir devlet kurmasında Babâîliğin ve Babâî şeflerinin büyük bir rol oynamış olduğu anlaşılmaktadır. Bu mühim meselelerin tafsilâtiyle tetkikini yapacak ve bu hususta katî bir fikir beyan edecek vaziyette bulunmamakla beraber; biraz ilerde toprak mülklerini ve vakıflarını tetkik edeceğimiz dervişlerin hakikî şahsiyetleri hakkında bir fikir edinebilmek için, esasen herkes tarafından bilinen bâzı kayıtları burada zikretmeği münasip görmekteyiz:

VIII. *«Alâüddin vefat itdi. Hicretin 659 unda oğlu sultan Gıyas tahtına geçüb Padişah oldu, hükmü hükûmet itdi. Ammâ zulüm itmeğe başladı. Meğer ol zamanda bir şeyh vardı, adına Baba İlyas dirlerdi. Acemden gelmişdi. Sultan Alâüddin zamanında gelüb Amasya nâhiyesinde Çat dirler bir kasabada karar itmişdi. Hazreti Mevlânâ Celâleddin dahi ol vakitde Konyada olurdu. Ol zamanda çok ulular ve şeyhler vardı. Zira sultan Alâüddin şeyhlere muhib olduğu için kamu anun memleketine gelmişlerdi...*

Sultan Alâüddin vefat idüb oğlu Gıyasüddin kim tahta geçdi idi çok zulümler itmeğe başladı âkibet bir sebeb ucundan Baba İlyasdan havf idüb leşker gönderdi. Babâîleri kılıçtan geçürdü. Anun dahi başka bir hikâyesi vardır, Âşık Paşa oğlu Elvan Çelebi menâkibinde malûm itmişdir.

Karaman iline evvel Yunan dirlerdi, Karaman dinmesine sebeb anunçün bu hikâyeti getürdük: Bir gice nâgâh sultan Gıyasüddin Padişahı kulları tepelediler, oğlu ve kızı memleket hâlî kaldı. Babâîlerden Muhlis Paşa bir sebeble Padişah oldu. Babâîleri kıranlardan intikam alub ol leşkerden kim var-

Her biri en işlek yollara hâkim sevkülceyş noktalarında kâin olan bu tekkeler, etraflarındaki ahali için siyasi içtima merkezleri idi, Meselâ, Tisalyada Tempe boğazı medhalindeki Hasan Baba tekkesi, o boğazdan geçen mühim bir ticaret yolunun kontrolü için Ali Paşa tarafından tesis ve himaye edilen bir bektaşi tekkesi idi. Tırhalada da bizzat Ali Paşa tarafından inşa edilen ve mühim bir geçidi murakabe eden büyük ve mamur bir tekke mevcuddu (s. 35). Ali Paşa bu tekkelerin şeyh ve müridlerini muntazam memurlar gibi kullanıyordu.

Tekkelerin halk üzerindeki nüfuzundan istifade etmek için, bu sıralarda Rumeli ve Anadoluda teşekkül eden âyân ve mütegallibe de tekke ve tarikatlerle sıkı bir münasebet halinde idiler (s. 32) Hasluck'a göre, bu yarı müstakil derebeylerinin, âhenk ve müsalemet içindeki idareleri ve Hıristiyanlara karşı muameleleri arkalarında Mevlevilik ve Bektaşilik gibi hür prensipli dinlere âit serbest teşkilâtın mevcud olduğunu farzettirir. Osmanlı İmparatorluğunda son zamanlara kadar devam eden Mevlevi-Bektâşi nüfuz mücadeleleri de herkesin malûmudur. Yeniçeriler Bektaşilik tarafından tutulmakta idi. Sultan Mahmud Devri ıslahatında, yeniçerilikle birlikte Bektaşiliğin de mahkûm edilişinde Mevlevi teşkilâtı büyük bir rol oynamış gözükmektedir (s. 132). Yeniçeri-Bektaşi ittifakının pervasız bir düşmanı olan vezir Hâlet Efendi, Mevlevilerle sıkı bir münasebet halinde idi. Galatadaki Mevlevihaneyi o yaptırmıştı.

sa hep, kılıçdan geçürdi, kırk gün beylik itdi. Bazılar altı ay beylik itdi didi. Andan sonra Babâîlerden Halife Göre Kadı Baba İlyas zamanında üç ile (üç yıla) Halife olmuşdu. Meğer ol Göre Kadının beş yaşında bir oğlu kalmışdı, adına Karaman dirlerdi. Muhlis Paşa ol oğlanı getürüb tahta geçürdi, Padişah eyledi, Nefes idüb itdi ki, bu nesil bu vilâyeti duta, Padişah ola, didi, Karaman vilâyetine. Karaman didiklerine sebeb budur.» (Uruç Bey, Tevârih-i Âl-i Osman, s. 11. Babinger tab'ı 1925).

IX. *«Ertoğrul zamanında Baba İlyas divâne vardı. Ruma Ertoğrulle bile gelmişlerdi ve Koçum Seydi vardı. Baba İlyasın Halifesi idi bunların kerâmetleri zâhir olmuş duaları makbul âzizlerdi.»*

*«Osman Gazi zamanında — Ulemadan «Tursun Fakih vardı ve fukarâdan Baba Muhlis ve Osman Gazinin kayın atası Edebâlî vardı, bunlar duaları makbul âzizlerdi.»**** *(Âşık Paşazâde Tarihi s. 199).*

X. *«Murad Hudâvendigâr zamanında «dirler ki ol vakit Kala'-i Ankara Ahîler elinde idi. Sultan Murad Han Gazi yakın geliyecek Ahîler istikbal idüb kala'yi teslim etdiler. Çünki sultan Murad Han Gazi şehre girdi, üzerine akçeler nisâr itdiler, kullar ol akçeyi yağma itdiler. » (Neşrî tarihi, Yp. 55)*

Ahîlikle Babâîliğin ve burada muhtelif mümessillerinin isimlerini zikrettiğimiz muhtelif tarikatlerin yekdiğerlerile olan münasebetlerini lâyıkile tayin edememekle beraber, bu tarikatler mümessillerinin Türkmen kabileleri üzerinde telkinâtta bulunduğu, Türkmenlerle birlikte onları temsil eden bu dervişlerin ve tarikatlerin de Orta Asyadan gelmiş olduğunu söyleyebiliriz. Diğer tarikatler gibi Ahîliğin de yalnız şehirlerdeki Burjuva sınıflarına hâs bir teşkilât, meslekî zümrelere âit teşekküller olmadığı ve *bir çok Ahî rüesâsının köylerde yerleşmiş olduğu da* nazarı dikkati celb etmektedir. Ve biz burada, henüz lâyıkile tenvir edilmemiş olan bu meselelerin üzerinden atlıyarak, gerek Ahîleri gerek diğer tarikat müessislerini *köylerdeki faaliyetlerile, bilhassa köylerde tesis ettikleri zâviyeler ile memleketin imar ve iskânı ile dinî propaganda işlerine yaptıkları yardım bakımından ve tamamen hususî bir zâviyeden tetkik edeceğiz.* Anadoluda dinlerin tarihi, şehirlerin ve şehre âit teşekküllerin tarihi bizim mevzuumuzdan hâriçtir.[31] Bununla beraber, bu hususta daha fazla malûmata sahib olmak bizim işimizi de çok kolaylaştırabilirdi.

***

Buraya kadar Osman Oğullarının bir devlet kurmak teşebbüslerinde ilk günden itibaren esrarengiz gözüken bâzı şahsiyetlerin ve onlar vasıtasile bir takım dinî ve siyasî teşekküllerin yardımından istifade etmiş olduklarını ve *bu yardımların daima kendilerine bir takım arazinin mülkiyet haklarının veya sadece toprağın temin ettiği menâfiin terki şeklinde mükâfatlandırılmış* olduklarını görmeğe alışdık. Bundan sonra, bu hususu daha fazla derinleştirerek, aynı meselenin tenvir edilmesine yardım etmeğe çalışalım. Bu hususta, Osman Gazinin kayın atası Şeyh Edebâlî ve müridlerine Osman Gazinin daha Padişah olmadan vâdettiği köyler ve ellerine verilen nişanlardan sonra; aynı şekilde

*** Baba Muhlis hakkında nâşir Âli beyin ilâ ve ettiği not: Cengiz fetretinde Anadoluya gelerek Amasya kurbünde bir mahalde tavattun eyleyen Şeyh Baba İlyas Horasanî'nin oğludur. Devleti Selçukıyenin inkisamında altı ay Konyada Emir olmuş ve badelistifâ sultan Osman ile gazalarda bulunmuştur. Âşık paşanın pederidir

31 9 numaralı nota bakınız.

Anadoluda son zamanların siyasî vekayiinde büyük bir rolleri olan tarikatler mümessillerinden birine, Bursada türbesi olan Geyikli Babaya verilen araziden bahsedelim:

Yukarıda mevzuubahs ettiğimiz gibi, Osman Oğulları ile beraber, bir çok şeyhler gelip Anadolunun garb taraflarında yerleşmişlerdi. Bu yeni gelen derviş muhacirlerin bir kısmı gazilerle birlikte, *memleket açmak ve fütuhat yapmakla* meşgul bulundukları gibi; bir kısmı da o cıvarda köylere veya tamamen boş ve tenha yerlere yerleşmişler ve oralarda müridlerile beraber ziraatle ve hayvan yetiştirmekle meşgul olmuşlardır. Filhakika, o zamanlar bu şâyanı dikkat dinî cemaatlere hemen her tarafta tesadüf edilmekte idi. Onların, tercihan boş topraklar üzerinde kurdukları zâviyeleri, bu suretle büyük kültür, imar ve din merkezleri haline giriyordu. Bu zâviyelerin ordulardan daha evvel hudut boylarında gelip yerleşmiş olması, onların harekâtını kolaylaştıran sebeblerden biri oluyordu. Aşağıdaki kayıt bu noktayı göstermektedir:

XI. *Göynük ve Tarakluya hazırlanan bir akında «Osman Gazi Köse Mihalın bu vech tedbirini savab bilüb guzâtı cemidüb gelüb Beş taş (Beşiktaş) zâviyesine konub şeyhine Sakari suyunun geçidin sordular, şeyh ayıtdı...» (Neşrî, 26) (Âşık Paşa Zâde, 12).*

Bursanın fethini müteakib, Evliyâ Çelebinin kaydettiği gibi[31] Belh, Buhara ve Horasan taraflarından nice erenlerin gelip tavattun etmesi de manidârdır. Ve esasen Bursada türbesi olanlardan *Şeyh Abdal Murad* «Horasan erenlerinden olub Bursa fethinde bulunmuşdur». *Şeyh Abdal Musa* Yesevî fukarasındandır ve Hacı Bektaş ile Ruma gelmiştir. *Emîr sultan* Hüseynî nesebdir. Buharada doğmuş büyümüştür.» *Şeyh Geyikli Baba Sultan* da fukarayi Yeseviyedendir. Konyada, bâzı aşiretler arasında «Geyiklü Baba dervişleri» nin bulunduğuna nazaran, bu taraflardan gelmiş bir Türkmen kabilesini: mensub olması lâzımgelen *Geyikli Baba*'nın, Bursanın fethini müteakib Orhan Gazi ile münasebetlerine âit aşağıdaki fıkra da, naklettiği menâkıbı işliyen motifler bakımından, dikkate şâyândır. Bu kayıttan anladığımıza göre; bu sıralarda İnegöl cıvarında ve Keşiş dağı yanında gelip yerleşen dervişler «bir nice» dir ve bu dervişler tercihan kırlara ve köyler cıvarına yerleşmişlerdir. *Bunlar, Baba İlyas müridlerinden ve Seyyid Ebû Elvan tarikatindendirler.* Az çok kendi âlemlerinde kendi kuvvetlerinden emin, çekingen bir halde yaşamakda ve zamanın Padişahının harekâtını uzaktan takib etmektedirler. Aşağıdaki kayıtta görüldüğü üzere Geyikli Babanın kendisile o kadar görüşmek istiyen Sultan Orhana karşı istignâsı, günün birinde Bursaya çıkageldiği zaman hediye olarak bir ağaç getirib dikmesi de manîdârdır. Kendisini mekânında ziyaret eden Padişahın verdiği kıymetli eşyayı red ile dervişin «şol karşuda duran tepecikden beri yerceğiz dervişlerin avlusu olsun» şeklinde *arazi temlik edilmesini* teklif etmesi ve Padişahın gerek kendi nefsine ve gerek nesline bu dervişlerin makbul dualarını temin etmiş olmak hususunda gösterdiği alâka da ayrıca kayda değer:

XII. *«Hikâyet-i Geyikli Baba Hazretleri: Rivayet olunur ki, çünki Sultan Orhan Gazi Bursaya geldi, Bursada bir imâret yabdırüb dervişleri teftiş itmeğe başladı. İnegöl yöresinde Keşişdağı yanında bir nice dervişler gelüb karar itmişlerdi. Ammâ içlerinde bir derviş vardı, dağda geyikcikler ile bile yürürdü. Turgut Alp ana gayet muhabbet itmişdi, dâyim anınla musahabet iderdi - Turgut*

31 Cilt II. s. 9 ve 46.

Alp ol vakit gayet pîr olmuşdu - Sultan Orhan Gazinin dervişleri teftiş ittüğün işidüb âdem gönderüb ayıtdı: benim köylerim dâiresinde bir nice dervişler gelüb tavattun itmişlerdir, içlerinde bir derviş vardır, geyikcikler ile musahabet ider, hiç bir hayvan andan kaçmaz, haylı kimesnedir, deyü haber gönderdi. Sultan Orhan Gazi işidüb kimün müridlerindendir sorun diyüb yine kendüden istifsar itdiler. Andan derviş ayıtdı: Baba İlyas müridlerindendir ve Seyyid Ebû Elvan tarikatindeyin, dedi. Gelüb Sultan Orhun Gaziye didiler, âdem gönderüb varın ol dervişi bunda getürün, didi. Varub dervişi da'vet itdiler gelmedi, ayıtdı: Zinhâr Orhan dahi bunda gelüb beni günaha koymasın. Bu haberi Sultan Orhan Gaziye didiler. Yine âdem gönderüb ayıtdı: Bizim hazretimiz ile didâr görüşmek gayet muradımızdır, niçün gelmezsiz, veya niçün bizi anda varmağa komazsız, didi. Derviş yine cevab virdi ki: Dervişler gözcü olur duâ iderüz, deyüb bunun üzerine bir kaç gün geçdi. Bir gün ol derviş bir kavak ağacın omuzuna koyub getürüb Bursa hisarında Bey sarayı havlusının kapusının iç yanında bu kavağı dikmeğe başladı. Tiz Sultan Orhan Gaziye haber verdilerkim ol derviş bir kavak ağacı getürmüş dikeyordu. Sultan Orhan Gazi dahi sormadan derviş haber virdikim bizim teberrükümüz oldukça budur. Ammâ dervişlerin duâsı sana ve senün nesline makbüldür, deyüb hemandem duâ idüb ve durmayub yine dönüb gitti. Ol kavak ağacının şimdi eseri vardır, saray kapusunun iç yanındadır, gayet yoğun ve büyük ağaç olmuşdur, Padişahımız ol ağaca timar idüb daima kurucasın giderirler. Sonra Sultan Orhan Gazi dahi ol dervişin mekânına varub bir vâfir eşya virmek murad idüb derviş ayıtdı: Ey Han bu mülk ve mâli hudâyi mütte'al ehline virir biz bunların ehli değiliz, yine mâl sizlere lâyıkdır, didi. Sultan Orhan Gazi ibram idüb ayıtdı: Derviş elbetde sözü kabül eyle, didi. Derviş ayıtdı: Padişahım senin sözün sınmasun şol karşuda duran depecikden beri yerceğiz dervişlerin avlusu olsun, didi. Sultan Orhan Gazi kabül idüb dervişin yine hayır duasın alub gitdi. Sonra ol derviş vefat ediycek Sultan Orhan Gazi üzerine türbe yapub yanına bir tekye ve bir cami dahi yapdı. Şimdiki halde anda beş vakitde duâ olunub ihyâ olunmuşdur. Geyikli Baba zâviyesi dirler.» (Neşrî, Yp. 50) (Âşık Paşa Zâdeye de bak, s. 46).

***

Askerî istilâlarla birlikte, ilerde tetkik edeceğimiz bir şekilde, birçok aşiretlerin veya köylü ve asker halkın *kendiliğinden* gelüb yerleşmesi ile veyahut *mecburî* iskân ve sürgünlerle birlikde gelen *ve aynı cereyanın bir başka şekildeki ifadesi olarak* derviş sıfatlı insanların az çok bir teşkilâta tâbi akınları, boş yerlere gelip yerleşmeleri ve orada bir nevi Türk uzletgâh ve manastırları(couvent ermitage)nı tesis ettikleri ve oralarını yavaş yavaş bir köy, bir kültür ve tarikat merkezi halinde teşkilâtlandırdıkları görülmektedir. Bidayette *Türk nüfusunun mütemadiyen garbe doğru taşmasının o kadar tabiî bir tezahürü olan bu teşekküller*, Anadolu içinde bu taşıb yayılmanın bütün merhalelerini tespit etmeğe hizmet edecek vaziyette adım adım ilerlemişlerdir. O kadar ki bu kolonizatör Türk dervişlerine ve onların köylerde tesis ettikleri zâviyelere, Türk istilâsı ile birlikte ilerleyen bir şekilde, bütün Anadoluda tesadüf edilmektedir. Aynı muhacir akını garbe doğru taştıkça bu akının öncüleri olan dervişler ve onların kurdukları ma'mureler (zâviyeler) garbe doğru ilerlemiş ve çoğalmıştır. Bu yayılış hakkında oldukça tam bir fikir vermeğe yardım edecek birçok kayıtları ihtiva etmesi, tetkimiz için iddia edebileceğimiz kıymetli noktalardan birini temin etmektedir. Türk tarihi için bu kadar büyük ve ehemmiyetli bir meselenin halli için bundan böyle girişilecek mesâinin kıymetli yardımcılarından biri gibi telâkki edebileceğimiz bu kayıtları ne şekilde anlamak lâzımgeleceğine âit burada verdiğimiz izahat ise, ancak bir «deneme» mahiyetindedir.[31]

***

Bu kayıtlara göre, bidayette ve asliyet halinde bu şekilde *kendiliğinden bir kolonizasyon* hareketini temsil eden bu zâviyelerin müessisliği ve şeyhliği vazifesi, yavaş yavaş devlet teşekkül ettikçe, bir memuriyet şekline girmiş ve nihayet bu devlet müesseseleri de soysuzlaşarak bir nevi tufeylîliğe (parasitisme) müncer olmuşlardır. O kadar ki, son devirlerin dilenci dervişleri ve tenbelhane haline inkılâb etmiş tekke ve türbelerile mevzuubahs ettiğimiz müesseseler arasında hiç bir münasebet kalmamıştır.

Bittabi Osmanlı İmparatorluğu teşekkül edeceği devirlerde Anadoluya doğru yapılmış olduğunu gördüğümüz bu *derviş akını* ve bu dervişlerin köylerde yerleşerek toprak işleri ve din propagandası ile meşgul olmaları hareketi ve zamanın beylerinin bu gibi kolonizatör dervişlere bir takım muâfiyetler, haklar ve topraklar bahşetmek suretile onların kendi memleketlerine yerleşmelerini temine çalışmaları, Anadolu istilâ ve iskânları kadar eskidir ve bu istilâların şiddetiyle mütenasib bir şekilde kuvvet ve ehemmiyet kazanmakta bulunmuştur. Bu itibarla, Osman Oğulları beyliğinin kuvveti gün geçtikçe artmakta olduğu sıralarda bu teşkilâtın Anadoluda ancak ötedenberi mevcut cereyanları temâdî ettirdiğini ve belki ancak son siyasî hareketler dolayısile daha fazla bir hareket ve faaliyete meydan vermiş olduğunu kaydedebiliriz. Nitekim; tetkikimizin kayıtlar kısmında görebileceğimiz, 24, 25, 26, 28, 29 ve 217 numaralı kayıtlara göre Anadoluda tesadüf edilen zâviyelerin çoğunun Osmanlılardan evvelki beyliklerin himaye ve nişanlarile kurulmuş Ahî zâviyeleri olması lâzımgelir. Bu Ahîler ve şeyhler, biraz sonra Osman Oğulları zamanında olduğu gibi, bu devirlerde mevcut hak ve imtiyazlarını «âyende ve revendeye» hizmet etmek mukabilinde almışlardır [216, 73, 77,78][32]. Hattâ bâzıları «bu yerlerin kâfirin kovub gelüb» oralarda yerleşmişlerdir [82, 91]. Aynı şekilde, meselâ *Ahi Mahmud* Aydın taraflarında İsa Bey nişanile bir takım araziye mülkiyet üzere tasarruf etmekte idi [96]. Bu gibi eski devirlerden müdevver olmak üzere *Saruhanda Ahi Aslan, Ahi Farkun, Ahi Şaban, Ahi Çarpık, Ahi Yahşi ve oğullarına Ahi Yunus, Kandırmış şeyh, Âdil şeyh. Duruca Baba, Nusrat şeyh, Saru İsa, Saru şeyh, Kutlu Bey, Kızıl Emeli zâviyeleri ile Menteşede Ahi Yusuf, Ahi Feke, Ahi Debbağ, Ahi Ümmet, Ahi İsmail zâviyelerinin* mevcut

31 Derviş ve zaviyelerin hakiki hüviyet ve mahiyetleri ile sarih bir şekilde yer tayin etmek suretile onların *coğrafi yayılış tarzlarını*, adetlerini ve dervişlerin ellerindeki vesikalara nazaran zâviyelerin tercümei hallerini ve muhitlerile olan münasebetlerini nakleden bu kayıtların, Fâtih Mehmed, Selim ve Kanuni Süleyman devirlerinde yaptırılmış olan *umumî nüfus ve arazi tahriri defterlerinde* resmî bir vesika mahiyetini kazanarak muhafaza edilmiş bulunmaları onların kıymetini büsbütün arttırmaktadır. Her hangi bir seyyahın tesadüfen naklettiği sathî müşahedelerden veya halk arasında nakledilen rivayetlerin toplanması suretile elde edilen malûmattan farklı olarak bu kayıtlarda *tahrir eminleri* bir devlet memuru sifatile bizzat mahallinde yaptıkları tetkiklerle bu dervişleri isimlerile kaydetmişler ve bilhassa zâviyelerin eşyasını, tarlalarını, değirmen ve bahçe gibi emlâkini ayrı ayrı sayıp dökmek, mevkiin ehemmiyeti ile zâviyenin ifa etmekte olduğu vazifeler ve bu vazifelere mukabil istifade ettigi imtiyaz ve muafiyetleri ayrı ayrı bildirmek suretile bizim için çok kıymetli malûmatı toplamışlardır. Bu tahrirlerin mahiyeti hakkında *İktisad Fakültesi Mecmuası*'nın ikinci cildinde neşrettiğimiz makalelere bakınız. (Osmanlı İmparatorluğunda büyük nüfus ve arazi tahrirleri ve Hakana mahsus istatistik defterleri).

32 Bu şekilde mutarıza içinde zikredilen rakkamlar, tetkikimizin sonunda sıralanmış olan *Kayıtların* sıra numaralarıdır

bulunması da bu hususu teyît eder. Amasyada ve Tokatda da aynı şekilde eski devirlerde tesis edilmiş olması muhtemel bulunan pek çok Ahi zâviyesi mevcuttur [198, 199]. Nitekim meşhur seyyah *İbn-i Batuta* da Ahileri «Bilâd-ı Rumda sâkin Türkmen akvâmının her vilâyet ve belde ve *karyesi*nde mevcut» olarak tasvir etmiştir.[31]

İlk Osmanlı Padişahları da, *aynı ananeyi idâme ettirerek mevcut zâviye şeyhlerini muhafaza ettikleri gibi*; bir çoklarının yeniden yerleşip zâviye açmasına da yardım etmişlerdir. Osman Beyin ve Orhan Gazinin şeyhlerle olan münasebetlerine dair bâzı tarihî kaynaklarda gördüğümüz kayıtları yukarıda zikretmiştik. Burada, *arazi tahriri defterlerinden* çıkardığımız diğer bâzı kayıtlara istinâden; bu hanedânın şeyh, Ahi ve saire gibi birer dinî teşkilâta merbut kimselerle olan münasebetlerini takib edeceğiz: Meselâ kayıtlar kısmında bir çok numunelerini çıkardığımız veçhile, 544 numaralı Bolu evkaf defteri ilk Osmanlı Padişahlarının ve silâh arkadaşlarının vakıf ve mülklerini ihtivâ etmektedir. Bunlar arasında pek çok şeyh, Fakih ve Ahi mevcuttur. Bundan başka [221, 225] numaralı kayıtlar da gerek Osman ve gerek Orhan Gazinin bu gibi şahsiyetlere verdiği mülklerden bahsetmektedir. Nitekim [46] numaralı kayıt da, Ezine kasabasını Süleyman Paşanın Ahi Yunusa vakf ve kendisini her dürlü tekâliften muâf kılmış olduğunu; şehrin sahibinin ise artık kendisine âit olan bu şehrin varidatını gelene geçene hizmet edilmek üzere zâviyesine vakfetmiş bulunduğunu göstermektedir. Aynı Süleyman Paşa zamanında Geliboluda Hacı İzzeddin isminde bir zat «Hudâvendigârın başı sadakası» olarak «Ümid Viranını ve Kavak'daki bağı yanında çiftliği ile» *Kavak Ahisi*ne, Emir İlyas çiftliğini ise *İshak Fakih*e vakfetmiştir [192]. Bu kayıtlarda mevzuubahs olan *Kavak Ahisi*, Kavak kasabasındaki Ahi manâsına alınacak olursa, her köy ve kasabada bir Ahi reisi mevcut bulunduğu anlaşılmaktadır. Kayda göre Kavak Ahisi vefat edince bu yerler diğer bir Ahiye verilmiştir.

Bu suretle, Osmanlı Padişahlarını Rumelindeki fütuhatları ve icraâtları esnasında da bir takım Ahiler, Şeyhler ile münasebette görüyoruz. Aynı teşkilât, aynı akın Rumeline de geçmiş ve kendisine mahsus usullerle oraları da Türkleştirmeğe, İslâmlaştırmağa ve imar etmeğe çalışmağa koyulmuştur:

Meselâ, [195/4] numaralı kayıtlarda mevzuubahs *Ahi Musa* âilesine Geliboluda bahşedilen imtiyazlar ve arazi bu hususta tetkika şâyandır. Ellerinde bulunan ve 767 tarihinde tanzim edilmiş olan vakıfnâme mucibince; bu âilenin mülkü *evlâdlık vakıf olarak* Ahi Musanın evlâdına ve evlâdı inkıraz bulduktan sonra *akrabalarından veya köylülerinden her kime Ahilik icazeti verilmişse ona*; şart konulmuştur. Bu şart, Ahiliği teşvik ve himaye eylemek üzere konulmuş olduğu gibi Ahilik teşkilâtının ehemmiyetini de göstermektedir. Bundan başka istilâyı müteakib bir çok dervişler ve Ahi unvanını haiz kimselerle birlikte Rumeline geçen bu şeyhin, ilk Osmanlı Padişahları nezdindeki itibarlı mevkii bu ailenin ele geçirdiği diğer mülklerle de göze çarpmaktadır. Filhakika aynı Ahinin çiftliklerinden başka, Malkara şehrinde bir başhane ile dükkânı ve değirmenlerinin mevcut bulunması bu keyfiyeti isbat eder. Nitekim Ahi Musa evlâdından ve hattâ azadlı kullarından diğer bâzıları da, bu cıvarda *evlâdlık vakıf* olarak bâzı çiftliklere sahib olmuşlardır. Aynı şekilde Gelibolu taraflarında bir *Kara Ahi* köyü, diğer bir *Ahi Zule* (?) zâviyesi de mevcuttur.

31 Cild: I. s. 331.

Murad Hüdâvendigârın Rumelinde ilk işgal mıntakaları üzerinde bulunan Malkara köylerinde, *Yegân Reise* bir köy bağışladığı ve bu köye oraya yerleşen Yegân Reis evlâdları nâmına izâfeten Yegân Reis köyü denildiği gibi Yegân Reisin bu köyde bulunan zâviyesi vakfı oğlu *Ahi İsa* ve evlâdı elinde bulunmakdadır [195/1]. Aynı mıntakada yine Murad I. zamanındanberi Aydın Şeyhe vakfedilmiş bir yer bulunmaktadır [168]. Aynı şekilde Yıldırım Bayezidin de Dimetokada diğer bir Ahiye bir zâviye yapdırıb ayrıca şehir içinde bina ettirdiği bir başhanenin gelirini bu zâviyeye vakfetmiş olduğu görülmektedir [169]. Yenice Zağrada *Kılıç Baba* zâviyesi [204], Çirmende *Musa Baba* zâviyesi [197] hep bu devirlerde tesis edilmiş zâviyelerdir. Ve yalnız Paşa livasında ekserisi bu suretle ilk zamanlarda tesis edilmiş bulunan 67 zâviye mevcuttur.

Diğer taraftan Rumeline ilk Osmanlı Padişahlarile birlikte geçen ve fütuhatı beraber yapan bu dervişlere dair hakikaten şâyanı dikkat bâzı malûmatı ihtiva eden kayıtlar da mevcuttur. Bu hususta bir fikir edinmek için [172-173] numaralı kayıtları gözden geçirmek kâfidir: Dimetoka kazasında medfun Esseyyid Ali nâmı diğer *Kızıl Sultan* (Kızıl Delü) «diyar-ı Rumeli şeref-i İslâmla müşerref oldukta bile geçüb» zikrolan köylere 804 tarihli bir mülknâme ile mutasarrıf bulunmaktadır. Ve o tarihtenberi *Kızıl Delü oğullarının* tasarruflarında olan Tatar Viranı ve Tatarlık gibi mezrealar zâviyelerine inen yolculara hizmet etmek mukabili *evlâdlık vakıf* olarak kayıtlıdır. Ve şâyanı dikkattir ki, vaktile, Tatarlar tarafından iskân edilmiş olan bu virâneler bir *derbend köyüdür*. Ve babaları hissesine mutasarrıf olan *Ahi ören* ve *Bahşayiş*, vakfın müessisi ve ataları adına izâfeten «Kızıl Delü Derbendi» ismi verilen bu derbendi kendülerile birlikte olan dervişlerile beraber hıfzetmektedirler ve bu derbend onlar sayesinde 58 Müslüman ve 23 kâfir haneli bir köy haline gelmiştir. Demek oluyor ki, Allahın dağında böyle asâyişin ve yolculuğun temini için şenlendirilmesi lâzımgelen bir derbend yerinde zâviyeyi tesis ve köy vücude getirmiş olan bu Bektaşi şeyhleri aynı zamanda hizmetleri takdir edilen *jandarmalar, dağ başlarında emniyeti temine kadir tabiatte insanlardır*. Ve, ilk zamanlarda ancak bu gibi hizmetleri mukabilinde *örfî tekâlif*ten muâf tutulmuşlar ve kendilerine dağ başında ancak bir harabenin mülkiyeti bahşedilmiştir. Filhakika, bu devirlerde henüz yüzlerce köylerden haraç toplıyan Bektaşi dergâhlarından eser yoktur. Dağ başlarını, hâlî ve çorak toprakları işlemek için yerleşen, evlâdları çoğalınca köyler tesis eden ve yerleşdikleri toprakları yavaş yavaş bir kültür ve iktisat merkezi bir ma'mure haline sokan bir takım muhacirler mevcuttur. Dağ başlarında yerleşen bu muhacirlerin *orada tutunup çoğalmaları* da onların kuvvetini göstermektedir. *Bunlar gözü pek ve azimkâr Türk kolonları bu memlekete yalnız bir fatih ve işgal ordusu olarak gelmiyen Türklerin memleket ve toprak açıcılarıdırlar* [Not. 11]. Yeni fethedilen bir Hıristiyan memleketinde, bu şekilde gelip dağ başlarında yerleşecek, oraların imar ve emniyeti ile meşgul olacak ve *tesis ettikleri merkezlerle Türk dil ve dinini yaymağa başlıyacak misyonerlere ve gönüllü muhacirlara mâlik olmak ise; yeni kurulmakta olan Türk devletinin en büyük kuvvetini temsil etmekte* olduğu meydandadır. İmparatorluğu kuran kuvvet işte kendisinden bu kadar emin, kendiliğinden taşan ve atılgan bir istilâ kuvveti idi.

Bu dervişlerin geldikleri yerlerde fevkalâde imtiyazlarla karşılaştığını da zannetmek doğru değildir. Bir asker gibi harb edebildiği halde yine bir köylü gibi çalışan bu dervişlerin çoğu bu devirde henüz öşürden bile muâf değillerdi.

Meselâ, [182] numaralı kayıtta görüleceği üzere, Anadoludan gelip Şumnıya tâbi bir köyde yerleşen *Hüseyin Dede* ve yerine geçen beş oğlu, o köyde bina edilmiş olan zâviyede gelene geçene hizmet mukabilinde cemi' *rüsûmdan muâf* olmakla beraber, öşürlerini köy sipahisine vermekte devam etmektedirler. Filhakika, bu devirlerde gördüğümüz dervişler, henüz bizzat ziraatle meşgul olan ve bağ bahçe yetiştirmekle zâviye ve değirmen inşa etmekte mahir olan işgüzâr insanlardır. Vakitlerini âyîn ve ibadetle geçirdiklerine, başkaları sırtından yaşadıklarına dair ortada henüz hiç bir delil mevcut değildir [Not. 11]. Nitekim, bilâhare bir çok vakıflara sahib büyük bir dergâh halini alacak olan, Varnaya tâbi Kaligra kalesi içinde bulunan *Sarı Saltık Baba* türbesi dervişleri de henüz bu sıralarda işledikleri bağ, bahçe ile; ellerindeki sazlık, çayır ve çiftliklerinin mahsulünden bir kısmını Sipahiye ve Padişaha verdikten sonra geriye kalanı zâviyede gelene ve geçene yedirmektedirler. Bu suretle bu mezar da henüz büyük ve zengin bir tekke halinde değildir [208/1].

Mevzuubahs Sarı Saltığa âit bildiklerimizi biraz hatırlamak, bu dervişlerin Rumelinin işgalinde oynamış oldukları mühim rol hakkında bize bir fikir vermeğe de hizmet edecektir. Filhakika; gerek Evliyâ Çelebi'de[31] ve gerek diğer *Saltıknâmeler'de*[32] verilmiş malûmat, efsanevî hikâye ve menâkıb mahiyetinde[33] olmağla beraber, çok mânidardırlar. Bilhassa, Dervişin eski bir Türk vatanı olan Dobruca ile diğer Hıristiyan memleketlerindeki faaliyeti, Osmanlı istilâsı ile birlikte ve ondan evvel Balkanları işliyen din ve fikir propagandasının ve bu propagandanın faal ajanları olan dervişlerin rolü hakkında bizi düşünmeğe sevkedecek mahiyette görülmektedir.

***

Köylerde Zâviyeler Nasıl Kurulur:

Umumiyetle bizim şehirlerde gördüğümüz *türbe ve mezarlar*, sahiblerinin ölümden sonraki hayatlarının temini için, bir takım hayır işleri ve umumî hizmetlere tahsis edilen gelirlerle vakıflandırılmışlardır. Bu suretle «âyende ve revendenin» yani gelenin geçenin çeşmesinden su içib hayır sahibi için duâ

31 Cild: II. s. 133, 137. «Hoca Ahmed Yesevîden cihaz-ı fakrı kabul idüb diyârı Rumda sahibi seccâde olmağa izin almış ve üç yüz yetmiş fukarasile Kaligra sultan ser çeşme-i fukara olduğu halde, Rumda Orhan Gaziye gelüb sığınmıştı. Bursa fethinden sonra Hacı Bektaş; Kaligra sultanı yetmiş kadar fukarasile Moskov, Leh, Çek, Dobruca diyarlarına gönderüb *Rum erenleri*nden olmağa izin vermişti».

32 Topkapı Sarayında, Hazine Kütüphanesi Kitabları arasında No. 1612 ye bakınız.

33 Hasluck yukarda ismi geçen etüdlerinde Evliya Çelebi tarafından tesbit edilen *Saltuk Menkıbesi*ni tetkik ile, Sarı Saltuğun Kırımdan gelen muhacir Tatar kolonları tarafından Babadağa idhal edilen bir *aşiret evliyası* olduğunun farzedilebileceğini (s. 68) ve onun Kırımda Sodak cıvarındaki şehre ismini veren Baba Saltuk ismindeki veli olması lâzımgeldigini, ilk defa İslâmiyeti kabul etmiş bir Türk hükümdarı olmak üzere maruf efsanevî bir şahsiyet olan Satuk Bugra *(944-1038)* ile Sarı Saltuk arasında bir sirayet hâdisesi mevzuubahs olabileceğini Kürd halk rivayetlerinde mevcud Sarı Saltı unvanlı dervişin Sarı Saltık efsanesinin garba doğru intikalinde bir menzil teşkil ettiğini söylüyor. Sarı Saltuk ancak bilâhare ziyaretgâha memur edilen dervişler ve halefleri tarafından Hacı Bektaş halkasına idhal edilmiş bir aşiret evliyasıdır. Sarı lâkabı umumiyetle aşiretlerin inkısama uğrayan şubelerini ayırd etmeğe yarayan renk sıfatlarından gelmektedir. Yine Hasluck'a göre, bu mıntakada teşekkül eden Sarı Saltuk menkıbeleri arasında Bulgar halk rivayetlerinde *İlyas Peygambere* âit bulunan menkıbeler mevcuddur. Arnavudlukda ise eski *Ayayorgi* hikâyeleri kontrolsüz bir şekilde benimsenilerek eski Hıristiyan bir azizin yerine bir Müslüman evliya kaim olmuştur.

etmiş türbeler olduğu gibi, vakit vakit fukaraya yiyecek ve giyecek dağıtmak, yolcu ve misafirlere yiyecek ve yatacak yer temin etmek için vakıfları olan türbeler de vardır [2, 135]. Bu hususta en müteammim olan usullerdenbirisi de, bırakılan vakıf para ile türbeyi bekliyen kimselerin ölünün istirahat-i ruhi için gece gündüz ibadete yahut *Kur'an okumağa memur edilmeleridir*. Aynı şekilde müteammim olan diğer bir usul de, zamanın zengin ve nüfuzlu şahsiyetlerinin yine kendi ruhlarının selâmeti hesablariyle, bâzı evliyâların veyahut ashabtan bâzı kimselerin mezarlarını tamir ve ihyâ ile bu büyük ölülerin yardımını kendi üzerine çekmek istemeleridir. Bu gibi mezarları *ziyarete gelenlerin getireceği adaklar ve sadakalarla zengin olmağı veya kolayca yaşamağı düşünerek bir evliyâ mezarı ihdas ve ihya idüb kendisini türbedâr tayin ettirmek istiyen* insanlar da bittabi mebzûlen mevcut bulunmuştur.[31]

Fakat bizim burada tetkik edeceğimiz türbeler ve bâzen o türbelerin etrafında teşekkül eden zâviyeler, daha başka mahiyette ve daha mânalı müesseselerdir ve çok defa zâviyede yatan ölüler o zâviyenin tesisinde bir gaye değil ancak bir vesile ve timsal hizmetini görmektedirler. Filhakika, bizim tetkik etmek istediğimiz zâviyeler, içtimaî ve dinî mühim cereyanların doğurduğu mühim propaganda ve kültür müesseseleri, yeni açılan memleketlerde yerleşen Türk muhacırlarının yerleşme ve teşkilâtlanma merkezidirler. Mevzubahs zâviyelerin müessisleri veyahut nâmına kuruldukları şeyhler ve dervişler de umumiyetle o köylerde yerleşen muhacırların o mıntakada öncüleri ve kafile şefleri veya *büyük babalarıdır*lar.

Bu hususta daha açık bir fikir vermek için tetkikimizin *Defteri Hâkani kayıtları* kısmında bulunan bâzı zâviye tarihçelerini gözden geçirelim:

31 Menşe ve teşekkül tarzı ile hizmet ettikleri gayeler ve kullandıkları usuller bakımından muhtelif türbe ve tekke tipleri bulunabileceği ve hattâ zamanla aynı tekkenin hayatında büyük değişiklikler olabileceği aşikârdır. Bu hususda *Hasluck*'un yukarıda 14 numaralı notta ismi geçen etüdlerinde etraflı malûmat vardır. Zâviye tipleri arasında Anadoluda Seyyid Battal Gazi, Hüseyin Gazi, Melik Gazi ile İstanbuldaki Eyüb Sultan türbeleri gibi sekizinci ve dokuzuncu asırların mücadeleleri esnasında ölmüş bulunan Arab kahramanlarının mezarları olduğu farzedilen yerlere hususî bir mevki ayırmak lâzımgelir. Bu mezarlar çok defa bir rüya veya keramet vakasile keşf ve tesbit edilmiştir. Bundan başka *Hasluck*'un dikkate çok değer bazı misallerini verdiği üzere Osmanlı devrindeki zâviyelerden bir kısmının eski Hıristiyan azizlerine atfedilen halk peristişgâhlarının yerinde kurulması ve bir müddet sonra oralarda gömülü farzedilen azizlerin ismi değiştirilerek Türk fütuhatı devirlerine mensub gösterilmesi ve bazı tekkelerin eski manastırlar olması da mümkündür. Bu suretle bu mezar hakkındaki mahallî eski halk itikadlarının İslâmileşmiş bir şekil altında devam edeceği tabiidir. Bazı yerlerde tekkenin veya iki taraflı peristişgâhların mecnunlar, sar'alılar ve kısır kadınlar üzerinde şifa verici bir vekilde müessir olmak hususunda haiz oldukları farzedilen hassalarından Hıristiyan ve Müslüman halkın müştereken istifade etmekte bulunmaları ile son zamanlarda Bektaşilerin diğer tarikatlerin mübarek yerleri ile bir takım *aşiret ziyaretgâhlarını* benimsemek için kullandıkları usullerin müessiriyetine aid misaller bu hususdaki imkânların nevileri hakkında dikkate şayan misaller vermektedir (s. 24, 27).

Zaviye kurmak için vesile ittihaz edilen sebeb ne olursa olsun, o zamanki iktisadî ve içtimaî bünyenin ve dinî hislerin tabii ve zaruri bir neticesi olarak her tarafta zâviyeler kurmak ve *hayatı bu zâviyeler etrafında manalandırmak ve teşkilâtlandırmak* büyük bir ihtiyaç halinde hissedilmektedir. Devrin hususî şartları içinde zâviyelerin tebarüz ettirilmeğe değer bir mâna ve vazifesi olduğu şüphe götürmez bir hakikattir. Bu dikkate şayan kudret tezahürlerine, dinî ve tasavvufî cereyanların kendi organlarını yaratma faaliyetine bilhassa köylerde tesadüf edilmesi ise; o devirlerde köy hayatının bugün olduğu gibi şehirlerin tâbii artık ve ek bir mevcudiyeti yaşamaktan ibaret olmaktan ziyade; *kendilerine mahsus bir âlemi ve hayatı yaratmakta devam edecek kadar müstakil ve hayatiyeti bol bir uzviyet* teşkil ettiklerini bütün hayat prensiplerini kendi içlerinde bulduklarını, kuvvetli bir şekilde köklerinin kendi toprakları içinde olduğunu göstermektedir.

Meselâ, [142] numaralı kayda nazaran; *an cemâatin dervişlerile diyâr-ı Horasandan gelmiş olan şeyh Hacı İsmail*, Lârende kazasında kendi ismini verdiği *bir köyü kurmuştur* ve bu suretle şeyhin evlâdı ve akrabalariyle teşekkül eden bu köy halkı, Yavuz Sultan Selim zamanında yazılan bir defterde 95 yetişğin erkeği ihtiva etmektedir. Bu köyde oturan Şeyh Hacı İsmail oğullarının yaylak ve mera işlerinde cıvarda oturan Türkmen aşiretlerile olan *iştirâkleri* ve sair münasebetler, bu âilenin bu cemaatlerden ayrılmış ve toprağa yerleşmiş bir cemaat olduğunu ve belki de bu memleketlere komşu cemaatlerle aynı zamanda gelmiş olduklarını göstermektedir. Diğer taraftan; bu âile gün geçtikçe bu köyde yerleşmekde ve çoğalmaktadır: Şeyh İsmail'in oğlu *Musa Paşa* burada bir zâviye bina etmiş ve onun oğlu da ikinci bir zâviye yaptırmıştır. Aynı cemaatten *Yunus Emre* nâmında bir zat, bir mezreayı Karaman oğlu İbrahim Beyden satın almıştır ve elinde mülknâmesi vardır. Bundan başka, bu âilenin efrâdı ve dervişleri *avârız*dan, resm-i ganemden ve resm-i çift'den muâflardır. Ve öşürleri de bu zâviyede sarfedilmektedir.

Görülüyor ki, *Şeyh Hacı İsmail köyünü kuran derviş*, bizim bildiğimiz dervişler gibi elinde asâ, belinde teber dolaşan cezbeli bir âşık değildir.[31] Belki de bir cemaat beği ve bir kabile reisidir.[32] Her halde nüfuzlu bir şahsiyettir. Çünkü, bir çok imtiyazlarla buraya gelib yerleşmiş olan bu Horasanlı muhacirlerin devlet hemen hiç bir işlerine karışmamaktadır. Bu sıralarda onların zâviyelerine misafir olmuş olan seyyahların *kendilerini hanedandan bir kişinin, bir Derebeyinin konağına* inmiş addedeceğinde şüphe yoktur. Bir köyde bir zâviye inşasile öşrün oraya tahsisi de, bugün devlete âit olan umumî hizmet işlerinden birinin, yâni yolun ve yolculuğun temini hizmetinin bu âilenin müstakil olarak ifasına terkedilmesi şeklinde anlaşılabilir. Aynı şekilde, Ankara'da Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü'nde muhafaza edilmekte olan 537 numaralı Erzurum Evkaf defterinde, Kuzey nahiyesinde Kurdî köyünde şu izahat mevcuttur:

XIII. «Molla Mehmed Kurdî ulemâ-i izâmın mevdudı idi. Diyarı Acemden olub, Ak koyunlu zamanında Ruma gelüb Kurdî nâm karye hâlî iken ihyâ idüb, ziraat hırâset idüb, talebeye talimi hasbî ve kut-ı lâyemûta vefâ edecek nafakası kendi kisbi imiş...» (Kayıt, 159).

31 *11* ve *18* numaralı notları okuyunuz.

32 Tetkik ettiğimiz zâviye şeyhlerinin umumiyetle bir cemaat beyi veya kabile reisi olması, bizim burada iddia ettiğimiz fikrin doğruluğunu isbat hususunda, ehemmiyetli bir delil teşkil edecek mahiyettedir. Bu gözle tetkik edildiği takdirde, bir aşiretin muhtelif parçalarının muhaceret dolayısile gidip yerleştikleri uzak noktalarda hep aynı nam altında köyler ve zâviyeler kurması ve evliyalar kabul etmiş bulunması keyfiyetini de kolayca izah edebilir. *Hasluck* da yukarda ismi geçen makalelerinde haklarında uydurulan menakıb ne olursa olsun, birçok tekkelerin bir *aşiret evliyası* mezarı olarak kurulduğunu farz ve kabul etmektedir. Bu suretle; Karaca Ahmedin, Ak Yazılı Babanın, Sarı Saltuğun muhtelif yerlerdeki mezarlarını ve bu isimlerde müteaddid köylerin mevcudiyetini, hep aynı aşiretin muhtelif yerlere dağılmış olan muhtelif parçalarının eserleri gibi kabul ediyor ve evliya isimlerindeki sarı, kızıl gibi renk sıfatlarının aynı kabilenin muhtelif parçalarının yekdiğerinden ayrılması için kullanılan sıfatlar olması lâzımgeleceğinden, bu suretle mevzuubahs sıfatları taşıyan *evliyaların kabilevî menşeini* isbata çalışıyor.

Bu faraziyeler, bizim tetkik ettiğimiz dervişlerin ve o dervişlerin temsil ettikleri grupların Orta Asyadan gelmiş muhacir göçebelerin mümessili ve bu muhaceret akımının öncüleri oldukları hakkındaki iddialarımızı tenvir edecek mahiyette olduğu gibi bizim burada zikrettiğimiz misallerle daha fazla da kuvvet kazanmış olmaları lâzımgelir

Boş bir köye gelip yerleşen ve orayı ihya eden Molla Mehmedin *Kurdî* unvanını izah için vilâyet muharriri şöyle bir hikâye naklediyor: Müşkül bir meseleyi Acem uleması hallemedeyib kendisine gönderdikleri zaman, o meseleyi, *bu adam ulemanın kurdudur* şeklinde bir takdir uyandıracak tarzda, halletmiştir. Fakat, ilmi bu dereceyi bulduğu halde gelib bir köyde ziraatle meşgul olan bu Türk âliminin *Kurd*'lukla olan münasebeti ayrıca tetkike değer bir mesele teşkil edeceği meydandadır. İçlerinde ehl-i ilm ve müderris olanları da bulunan ve bu suretle bulundukları yerlerde neşir-i maarif eden, fakat daima ziraatle de meşgul olan dervişlere, diğer kayıtlarda da tesadüf edilmektedir [143]. *Aynı şekilde, akraba ve taallukâtile gelib bir mıntakayı şenlendiren, köyler tesis eden, derbendleri bekliyen, köprüler, cami ve değirmenler kuran* ve ancak bu gibi hizmetleri mukabilinde kendilerine *şeyhlik* rütbesi verilen ve muâfiyetler bahşedilen «sahib-i velâyet ve kerâmet» şahsiyetlere âit daha bir çok misaller zikretmek, bizim için mümkündür. Meselâ [194] numaralı kayıtta mevzuubahs olan «mefhar-ül-ârifîn» *Yakub Halife*nin *akrabası ve taallukâtı*, Trabzon'da Körtun kazasında, elinde toprak olan «35» ve topraksız olarak 38 olmak üzere cem'an 73 hane halinde o cıvarda beş köy tesis edecek şekilde dağılmış bulunmaktadır. Bu âile buradaki Yakub Halife ve Süleyman Halife *köprülerine*; Yakub Halife ve Bakacak derbendlerine hizmet ettikleri için öşür ve rüsûmdan muâf addedilmektedir ve mahsulâtlarını *hânedan-ı mezkûreden her kim şeyh olursa* âyende ve revendeye sarfetmektedir. Aynı şekilde [203] numaralı kayıtta da, yol üzerinde olduğu halde otuz kırk yıldanberi harab olan bir yeri aşiretlerden adam bulub şenlendirmek şartile Sinan Bey'e *kadîmlik ve Yurdluk* olarak ve «oturub şenlik olmasına sebeb olsun» maksadile vermişlerdir. Bu zât da orada bir cami ve tekke binâ edib *yeni yerler açıb çiftlik haline sokuyor* ve bu suretle mülkü haline giren bu toprağı zâviyeye vakfediyor.

***

Bu ve buna benzer kayıtlar, bir çok zâviyelerin nasıl tesis edilmiş olduklarını açıkça göstermektedir. Filhakika, bu dervişler buralara akvam ve akrabalarile gelib yerleşmiş olan muhacirlerdir ve böyle hâlî bir yerde bir zâviye binâ etmek işi, oraların imârı ve âsayişinin temini için olduğu kadar, âilenin imtiyazlı mevkiinin muhafazası için de tesisi lüzumlu umumî bir hizmet müessesesi kurmak demek oluyor ve *imâr ve iskân taahhüdünün* iyfâ edilmiş olmasının fiilî bir alâmeti sayılıyor. [141] numaralı kayıtta da, *Akça Kurum* demekle maruf bir zemin üzerinde bir takım muâfiyetlerle toprağı işliyen *sâdât* görülmektedir. Diğer bir köy de yine şenlendirilmek şartile dervişlerin elindedir [202]. Nitekim, *Yatağan Abdal* zâviyesinin Bozdağda Karlı Oluk deresi ve Kaba Koz denmekle meşhur yerleri *bu şeyhe verilmiş yurtluk* yerlerdir [98]. Aynı şekilde Şarkî Karahisar'da *kadîmlik yurdları* üzerinde zâviyedâr olan bir *Abdalın* taallukâtının, aynı zamanda *fatih-i vilâyet olanların evlâdı* da olmaları dolayısiyle ve yol üzerinde bir yerde oturub gelene geçene hizmet ettikleri için, «salb ve siyaset icab etmedikçe» *hiç bir kimsenin müdahale edemiyeccği bir istiklâl içinde*, o mıntakayı idare ettikleri anlaşılmaktadır [158]. Bu zâviye sahiblerinin fatih-i vilâyet olanların evlâdı olarak anılmaları da dikkate şâyandır. Filhakika, diğer taraflarda da birçok dervişlerin *bizzat o memleketlerin fethine iştirâk etmiş Gazi askerler* oldukları da malûmdur. Ekseriya bu gibi hizmetler mukabili olarak kendilerine verilen boş topraklar üzerine âilelerile birlikte yerleşmektedirler. Bu suretle birçok *köylere isimlerini veren şeyhler* mevcuttur.

Bu imâr ve iskân işinin vüs'ati hakkında bir fikir vermek için, ayrıca şu misalleri de zikredebiliriz: Rumelinde, *Yağmur oğlu Hasan Baba zâviyesi*, *Tanrı dağı kurbünde hâlî ve viran bir mezrea üzerine kurulmuş olmakla* beraber, kendisine cezbettiği kalabalık ve cıvarında binâ edilen değirmen ile bahçe sayesinde, buraların mâmur olmasına ve gelene geçene faydalı durak ve uğrak mahalli haline gelmesine sebeb olmuştur. Bu zâviyede 28 nefer derviş toplanmıştır [179]. Hasköy cıvarındaki *Osman Baba* zâviyesi de, Osman Babanın *tapuladığı boş yerler* üzerinde kurulmuş olmakla beraber, bu şeyhin mâiyeti defterde 69 kişi olarak kayıtlıdır. Bu zâviyenin eşyası arasında 16 kazan, 37 tepsi, 16 bakraç ve saire mevcut olduğunu, merasim günlerinde pişen yemeğin ehemmiyeti hakkında bir fikir vermek için zikretmek mümkündür. Filhakika, bu zâviyeye senede 356 kadar kurbanlık koyun gelmekte olduğu yine kayıtlardan anlaşılmaktadır. Aynı şekilde zâviyelerle birlikte o zâviye cıvarında toplanan kalabalığa bir misal olarak, Dimetoka cıvarında Elmalu mezreasında yerleşmiş olan *Temurhan Şeyhe* âit bir kaydı da zikredebiliriz. Bu zâviye cıvarında *sahibi vakıf evlâdından* 128 hane mevcuttur ve bunlar bilfiil beratla bu vakfa tasarruf eden 24 haneden ve beratsız olarak tasarruf eden diğer 31 haneden ayrıdırlar. Ayrıca bu vakfa hizmet ettiği için *muâf* addedilen 53 hane mevcuttur [171, 174]. Aynı şekilde, Eskihisarı Zagrade *berveçh-i timar* tasarruf edilen *Mümin Baba* zâviyesinin de 30 nefer dervişleri olduğu gibi [177], *Şeyh Ömer Dede* zâviyesinin dervişleri de *şeyh-i mezbûrun nesli* olduğu ve bizzat kendileri çalışıb zâviyeyi işletmekte oldukları tasrih edilmektedir [212].

***

Açılacak Toprak Arıyan Muhacir Dervişler:

Görülüyor ki; zâviyelerin pek çoğu boş toprak bulmak ve kendilerine yer ve yurt edinmek için gelib yeni açılan Rum memleketlerine yerleşen muhacirler tarafından kurulmaktadır. Filhakika, yeni açılan veya boş bulunan bu topraklar üzerinde zâviyelerin tesisi oralarını şenlendirmek, imâr ve iskân etmek hususunda büyük bir rol oynamaktadır. Boş toprak aramak, dağdan ve bayırdan toprak açmak, iskân edilemiyecek bir halde ıssız, tenha ve vahşi bir tabiat ortasında, hırsız yatağı yerlerde yerleşmek gibi işlerin ise ancak azimkâr insanlar ve hayatiyeti yüksek bir millet tarafından yapılabileceği aşikârdır. Hattâ biraz sonra göreceğimiz veçhile, zâviyelerin ekseriya *devlet tarafından* bilhassa seyahat ve mübadele işleri için tehlikeli addedilen yerlerde tesisi teşvik edilmektedir ve bu bakımdan dağlarda korkunç boğazlarda tesis edilen *melce'lere, jandarma karakollarına* benzemektedirler.

Bu hususta bir fikir edinmek için bâzı zâviye kayıtlarını gözden geçirmeğe devam edelim. Bu suretle zâviyelerin dağdan, bayırdan *yer açmak* ve *yeni köyler tesis etmek* hususunda oynadıkları rolü daha iyi anlıyacağız:

Saruhanda Nif nahiyesinde *Kapu Kaya* demekle maruf mevzii *Hamza Baba nâm* derviş «dest-i rencile açub ihyâ idüb, su getirüb bir zâviye binâ idüb, bağ diküb» Allah rızasiyçün oradan gelüb geçene hizmeti dokunduğu sebeble; Sultan Bayezid tarafından öşürden affedilmiştir [89]. Kütahya köylerinden birinde *Genç Abdal* ismindeki derviş, bir zâviye binâ iderek zâviye cıvarında *kâfir zamanından kalmış «kör yerleri» dervişleri muavenetiyle açub* ziraat etmiş olduğundan; Kütahya kadısı, bu dervişlerin «kâfirî körden yer açub, ziraat idüb zâviye binâ itdüklerin» Padişaha bildirince, ellerine bâzı vergilerden muâfiyet için hüküm verilmiş bulunuyor [30]; aynı şekilde, Kütahya'da Beşparmak isminde *bir dağın altında* Hüsam Dede namında «seccâde nişin bir azîz» kendi çapasiyle otuz beş dönüm kadar yer açub bir mikdar yere bağlar dikmiş; oraya evler, ahırlar, hânkah ve mescit yapmış ve bu suretle meydana çıkardığı mülklerinin gelirini gelene geçene sarf edilmek üzere vakfetmiş. Sonra, oraya daha bir çok dervişler gelüb sâkin olmuşlar ve çalışub hasıl itdiklerinin öşrünü ve resm-i zeminlerini sahib-i arza virmekle beraber, ayrıca oradan gelüb geçenlere de hizmet idiyorlarmış [35]; Saruhanda *Şeyhler köyü*ndeki zâviyenin *«arz-ı beyzâsına* Dede Bâli b. *Şeyh Toğrul* arak-ı cebînîyle bağ ve bahçe idüb» ziraat olunan arzın öşrü zâviyeye vakfedilmiş [1, 4]. Yine Saruhanda, *Akkaya adlu dağ içinde Şucca Abdal ve arkadaşları müştereken «suvârından bir pâre yer tapulayub taş ve ağacın arıdub* on akçe haracıyle yurd idinüb ihyâ idicek» Fatih Sultan Mehmed tarafından kendilerine muâfiyetnâme verilmiş [84]. Aynı şekilde Malatyada bir zâviyenin vakfı olan toprak, «mevât» dan ihyâ edilmişdir [628].

***

Bu dervişlerin yalnız «mevât» dan, «kâfirî kör» den toprak açub taşını budadığını arıdub bağ ve bağçe yetiştirmekle kalmayub; *gayet iyi cinslerde meyve ağaçları, limon, portakal ve gül bağçeleri yetiştiren mahir bağcıvanlar, değirmen arğı ve binâsı inşa eden, kuyu kazub su çıkaran ve araziyi sulamasını bilen muktedir mühendisler olduğu da anlaşılmaktadır*. Zamanın teknik vaziyeti düşünülecek olursa, münasebetli bir yerde bir değirmen bina etmek ve onu işletmek gibi işler, büyük bir meharete ve tecrübeye mütevakıf addedilebilir. [100, 101, 102, 1] numaralı kayıtlardaki zâviyelerin vakıfları içinde gül ve limon bağçesi, armutluk, zeytünlik ve kestanelikler ve diğer meyve ağaçları zikredilmektedir. [214] numaralı kayıtta da *Delü Baba* seccadesi üzerinde oturan *Hacı Baba*, zâviyesine iki değirmen ile mülk zeytün bağçesi ve armutluk vakfedilmiştir ve şeyhin oğulları ziraatle meşgul olmaktadırlar.

[215] numaralı kayıtta ise; *Tufan Dede* nâmile meşhur şeyhin kendi bina ettiği zâviyesinde gelene geçene sarfedilmek üzere vakfettiği mülkler arasında, değirmen, *haraçlu* bağçe ve sâire yanında, meşhur bir cins armut yetiştiren *«Koz deresindeki Abası armutluğu»* da bulunmaktadır. Hele *değirmen yapub vakfetmek* hemen hemen umumî bir usul sayılabilir: Varnada *Akyazılu Baba* zâviyesinin dervişleri bir çok değirmenler yapmışlar ve değirmenlerin etrafında bağ ve bağçe yetiştirerek zâviyelerine vakfetmek için müsaade almışlardır. Fakat vaktile aldıkları bu müsaadeler sayesinde *resim*den affedilen değirmenlerle öşrü alınmıyan bağ ve bahçeleri zamanla çok büyümüş olacak ki, muahhar bir fermanla «fakat sair değirmenlerün resmin ve Batava nehrinin ve Varna etrafında olan bağlarının ve bağçelerinin öşrün vermemek caiz değildir» denilmektedir. Filhakika, bu zâviyede zamanla dervişlerin sayısı muhtelif tarihlerde 5, 10, 19 olarak arttığı gibi, iki göz değirmen de 4, 6 değirmen olmuştur [208].

Aynı şekilde, Nigeboluya tâbi *Dervişler köyü* de şu şekilde teşekkül etmiştir: *Koyun Baba* dervişlerinden *Ali Kocu* nâm dervişin zâviyesinin vaktile hiç bir evkafı ve varidatı yokmuş. Bu zat öldükten sonra ahbapları toplanıp «kendi yetiştirdikleri» bağlardan ve bahçelerden hasıl eyledıklerini zâviyede

gelene geçene sarfetmeğe başlamışlar. Bu mıntakada *boş ve defterden hariç bir mezreayı tapulayub*, bedel-i öşr senede 200 akçe vermek üzere, Padişahtan hüküm almışlar. Ondan sonra, bu mezrea içinde iki değirmen bina etmişler ve bu suretle zâviyenin vakfı olan mezrea yavaş yavaş büyümeğe başlamış, hariçden kimsenin yazılısı olmıyan kâfirlerden de 14 nefer kadar kâfir toplanarak *mezrea 45 hanelik bir köy haline gelmiş* ve zamanın Padişahı da bu köyü bütün hukuku ve rüsûmu ile, nüfuz ve kudretini bu suretle göstermiş olan zâviyeye vakfetmiş [181].

Çirmen nahiyesinde *Timur Taş Bey Oğulu Hızır Baba*'ya verilen ve kendisi tarafından da *zâviyeye vakfedilen yerler üzerinde de az zamanda 22 hane derviş toplanmıştır*. Bu dervişler bizzat 35 mudluk tohum ekilen bir toprağı işlemektedirler ve 300 kadar armut ağacı yetiştirmişlerdir [193].

***

Görülüyor ki, mevzuubahs ettiğimiz dervişler, *zâhit ve tufeylî bir zümre* teşkil etmekden ziyade; *çalışmak ve toprağı açmak muhabbetile müteharrik bir sınıf kolon, kırlara doğru taşmakta ve yayılmakta olan bir cemiyetin doğurduğu canlı ve müteşebbis bir tip yeni insandır*. Ve esasen, istifade etmekte oldukları ehemmiyetsiz bazı muâfiyetler, bilhassa bidayette taşıdıklarını gördüğümüz büyük hizmet ve fedakârlık duygularına karşı hakikaten yerinde ve âdil bir mükâfat teşkil edecek şekilde verilmiş bulunmakdadır. Böylece boş ve tenha yerleri ihyâ etmiş gözüken dervişlerin bile, birçok vergilerden muâf tutulmadığı, öşür verdikleri ve *örfî rüsûm* için de mîrîye *maktu* bir şey ödedikleri görülmektedir. *Sıkı bir devlet kontrolü* de bu derviş isimli çiftçilerin bilâhare yaptıkları gibi mühim bir kısım *devlet gelirini ellerine geçiren bir mütegallibe ve istismarcı sınıf* haline gelmesine mâni olmağa çalışmaktadır. Şu halde bu dervişler tetkik ettiğimiz devirlerde, cemiyet içinde duyulan bir ihtiyacın ifadesi olmanın verdiği bir hayatiyetle canlı kalarak binbir müşkülâta rağmen kendilerinden yerleştikleri yerlerde toprağa yapışup tutunmakta ve oralarda muvaffakiyetle üremektedirler.

Esasen bu gibi zâviyelere daha ziyade «mevât» dan açılmış veya hâlî ve harabeden satın alınmış olan ve bu itibarla hukukan kendilerini işleyecek olanların mülkü olabilir bir vaziyette bulunan topraklar vakfedilebilmektedir**** Bâzan öşür veren bir *mülk toprak*, zâviye vakfı olduktan sonra da öşür vermekte devam ettiği gibi; vaktile sahibinin sefere eşmek mecburiyetiyle elde ettiği bir *yurtluk toprak* da; zâviye vakfı olduktan sonra da yine sefere eşkünci göndermek mecburiyetinde bulunmaktadır. Meselâ, [67, 71] numaralı kayıtlardaki zâviye vakfı topraklar, öşür ve haraç vermekte devam etmektedir. [8, 9, 10, 71 ve 73] numaralı kayıtlarda gördüğümüz veçhile, harbe giden veya yerlerine adam gönderen zâviye şeyhlerinin bulunması, daha evvel Osman Gazinin ve Orhanın birçok silâh arkadaşlarının *Ahi* ve *Derviş* unvanı taşıyan muharib dervişler olduğunu yukarıda gördüğümüz için, bizi hayrete düşürmemelidir. Nitekim; Ahilerden bahseden İbn-i Batuta da onların Anadoluda Türkmen akvâmı arasında her köy ve kasabada mevcut olub *eşkıyayı tenkil için* büyük bir kudret temsil ettiklerini söylemektedir. Şüphe yok ki, bugünkü *bazı Faşist rejimlerdeki fırka milisleri gibi, Ahilerin emri altındaki gençlik teşkilâtı da, silâh kullanmasını öğrenmiş* oluyor ve icâbında Ankara Ahilerinin yaptıkları gibi,

**** Hukuk Fakültesi Mecmuasının VII inci cildinin 1-2 inci sayılarında (1941) «Sultanların temlik hakkı ve mülk topraklar» ismini taşıyan makalemize bakınız (s. 469).

idarî bir istiklâle kadar varan sağlam bir teşkilât kabiliyetini gösterebiliyorlardı. Bundan sonra göreceğimiz veçhile; tenhâ ve ıssız yerlerde âdetâ *bir emniyet karakolu ve bekçi vazifelerini gören zâviye şeyhleri*'nin bu hususî zâviyeleri de ancak kendilerinin temsil ettikleri bu harb ve tenkil kuvveti ile izah edilebilir.

***

Derbend Bekliyen Dervişler ve Zâviyelerin Emniyet ve Menzil Vazifeleri:

Zâviyelerin bir kısmının tesis ve muhafazasının sebebini, boş toprak bulub yerleşmek ihtiyacında olan muhacirlerin nüfuzlu mümessilleri tarafından yeni açtıkları toprakların geliri mukabili olarak, devlete âit umumî hizmetlerden bir kısmını kendi üzerlerine alarak yolculara ve nakliyata yardım etmek suretile muâfiyetlerini idâme ettirmek teşebbüsü gibi telâkki edebiliriz. Filhakika, unutmamak lâzımgelir ki, hükûmetin zâviye sahibleri gibi *iç kolonizasyon işlerinin faal ajanları vaziyetinde olan dervişlere* karşı uzun zaman bir takım imtiyazlı vaziyetler tanıması için, onların tesis ettikleri zâviyelerin hakikaten mahallinde açılmış olması ve müessir bir şekilde yolculara muavenette bulunabilmesile kaimdir. Aksi takdirde ya [15] numaralı kayıtta görüleceği üzere, yol üzerinde vâki olmadığı için zâviye olmağa salâhiyeti olamıyacağından bahsedilerek veyahut [12, 13, 14] numaralı kayıtlarda olduğu gibi, şeyhlerinin «âyende ve revendeye hizmette kusuru» veya «bel'iyâtı» zâhir olduğundan bu zâviyeler ilga veyahut sahiblerinin elinden alınub başkalarına verilmektedir. Diğer taraftan, devlet için malûm birçok *zâviyelik yerler* boş ve harab olduğu zaman, oralarını tekrar şenletmeğe ve *zâviyeyi işletmeğe iltizam edenlere* tekrar verilmektedir. Nitekim Kütahyada *Şeyh Saltık* zâviyesinin vaktile timara verildiği için harab olmuş bulunduğunu gören bir *vilâyet muharriri*, onu merkeze «tamir ider kimesne bulunur» diye bildiriyor. Bu suretle bu zâviye şeyhliği tâlibi uhdesine havâle edilmek üzere, âdetâ askıdadır [15]. Bu şekilde münhal olan diğer bir zâviye şeyhliği için ise; Kütahya kadısı *Ahi Hızır*'ın münasib olduğunu bildirmektedir [16]. Aynı şekilde Kütahyada harab bir halde bırakılmış olan *Şeyh Bahşayiş* zâviyesinin «imaretine» *İsa Fakih* «iltizam gösterdüğü ecilden» kendisine sadaka olunmuştur [18]. Aynı suretle Karamanda *Öyüklü Viran* denilen mezreayı derviş Bahşayiş «tamir ve âyende ve revendeye hizmet eylemeğe iltizâm gösterdiği sebebden» Cem Sultan işaretile mezkûr dervişe kaydolunmuştur. Daha sonraki bir tarihde de aynı zâviye «*gayet mahallinde bir zâviye olduğu ecilden*» kaydiyle «mukarrer kılınmıştır» ve bu şeyhin evlâdı bu zâviye cıvarında «*kendi çiftçileriyle*» ziraat idüb âyende ve revendeye hizmet ettikleri mukabilinde rüsûm ve avârız virmezler imiş [36]. Kadı olanların kime dilerlerse verdikleri diğer bir zâviye hakkında da; «*Hacı Hızır, tamirine iltizam itmekle*» eline berat verilmiş, o da zâviyeyi, yeniden inşa ile gelene ve geçene hizmet etmeğe başlamış olduğu kaydını görmekteyiz [37]. Bursada bir kaç defa yandıktan sonra yenisi yaptırılamıyan bir zâviyenin; «*yol üzerinde ve âyende ve revende yatağı olduğu*» ileri sürülerek bu defa asıl vakıf köy içinde kurulduğunu görüyoruz. Sivas taraflarında yol üzerinde «memerrinâsta» «mahalli hatar» bir takım viraneleri «şenledüb ve zâviye bünyâd idüb âyende ve revendeye hizmet itmeğe» bir takım dervişler «iltizam» etmişlerdir [152]. Çorumlu livasında; «haric-ez-defter», «*mahûf ve tahaffuzu vâcib*» *bir yerde Mezîd Fakih bir mescit ve bir kârbansaray binâ idüb şenletmek içün gelecek halka bir takım muâfiyetler bahşedilmesini temin etmiş* bulunduğundan; bu

şekilde «konağı muhafaza için istimâlet» ile cem olanlarla teşkil edilen bu köyün mâlikâne hissesi «zâviye» ye âit bulunmaktadır. Bu kayda nazaran; «*zâviye» kelimesi gayet umumî bir mânâ ifade etmekte ve bazan bir tekke, bir konak yeri, veyahut burada olduğu gibi; bir kârbansaray bile zâviye addedilmektedir*. Filhakika, [219] numaralı kayıttan da anlaşılacağı veçhile; zâviye, yolcuların emniyetle inüb istirahat edebilecekleri, hattâ yiyecek bulabilecekleri bir yerdir ve zâviyenin biraz büyüğü bir *imaret* addedilebilir. Bu kayıtda vilâyet muharriri, Silifkenin, Kıbrıs fetholunalıdanberi gayetle geçit yeri olduğu sebebden, *zâviye değil hattâ imarete küllî ihtiyacı varken* zâviye vakfının medreseye verilmesini çok mânasız buluyor ve gelüb gidenlerin *yatacak yer* hususunda müzayaka çekmelerini münasib görmiyerek «*ber karar-ı sâbık taam çıkmak üzere» zâviyelik üzere tasarrufunu* deftere geçiriyor. Nitekim Bursa cıvarında da *Sâmit Dede* isminde bir derviş Bursa ile İnegöl arasında Aksu kenarında böyle kârbansaraylı bir merkezi idare etmektedir. Bu yeri kendisinden evvel *Çiçek Dede* şenletmiştir [88, 65]. Bu kayıtlar bize göstermektedir ki, mevzuubahs ettiğimiz Dedeler ve Şeyhler yalnız ufak zâviyelerin değil, bu zâviyelerin daha büyümüş şekillerinden başka bir şey olmıyan tekkelerin ve *kârbansaraylı konak yerlerinin* de başında bulunmaktadırlar.

Tekkeler ile konak yeri ve zâviye, arasındaki bu vazife birliğini aşağıdaki kayıtlarda da görmekteyiz: Nigeboluda Hezâr Gırad cıvarında *Bâli Bey Oğlu Yahya Beyin tekkesi* Tutrakan gibi Rumelinde şekavet yeri olarak tanınan ve halk ağzında, son zamanlara kadar «Tutrakandan gelmiyorum» yâni, o kadar kaba değilim, şeklinde dolaşan bir sözün yaşamasına sebeb olan bir yerde kurmuştur: «zikrolan mahal, ifratla mahûf ve haramî yatağı olmağın, ol yerde mezkûr *tekkeyi* binâ eyleyüb ve haymanadan âyende ve revendenin atlarına ot biçüb odun getürmek için mezkûr kâfirleri cem eyleyüb teskin etdirmiş. Ol vakitdenberü zikrolunan mahal, mezkûr Bey sebebiyle müemmen olub müslümanlar bilâ havf gelüb gider olmuşlar...». Bu suretle *meydana gelen 162 haneli köy* kaydının kullandığı tâbir ile Padişah tarafından «Bâli Bey zâviyesine» vakfedilmiştir [183]. Aynı şekilde Bozok'da, yalnız yol üzeri olmakla kalmayub aynı zamanda bir ılıcası bulunan köyde, gelüb gidenlerin inmesine ve hizmet görmesine mahsus olarak yapılan bina «tekke misâli bir ev» olarak tavsif edilmektedir.

Bu suretle *kendiliğinden* bir iskân ve kolonizasyon şekli olmaktan çıkarak hükûmetin mütemadî kontrolü altında *çalışan bir umumî hizmet müesssesesi şeklini aldıklarını* ve zâviye şeyhliklerinin resmî bir memuriyet haline girdiğini ve bu suretle memleketin nakl ve mübadele işlerinin muntazam işlemesine yardım etmek sayesinde, refahın ve zenginliğin artması için ne kadar büyük hir mevkii olduğunu büyük idare memurlarının çok iyi takdir etmiş olduklarına diğer bir misal de Erzincan evkaf kanununda bulunmaktadır. Bu kanunun muhtelif maddelerinde uzun süren harbler neticesinde *harab olan bir memleketi şenlendirmek, âsâyiş ve emniyetini temin ederek halkı celb edebilmek için düşünülen tedbirler arasında; (madde, 3) eski zâviyelerin ihyâsı ve münasib mahallerde yenilerinin ihdâsı hususu, vilâyet muharririne devlet merkezi tarafından sarih bir tâlimat şeklinde tafsilâtiyle emredilmiş bulunmaktadır.*[31] Bundan başka, zâviyelerin oynadığı rol hakkında

31 Ve haric-ez-defter bazı *mahûf derbend ve memerr-i nâs vâkı olan kurâda kadimden zâviyeler vaz olunub*, ahalisi Kızılbaş fetretinde perâkende olub gitmek ile kurâ ve zevâyâ hâli ve harâp

bir fikir edinmek için Sultan Süleyman tahrirlerine göre; bu sıralarda Anadolu vilâyetinde (623), Karamanda (272), Rum vilâyetinde (205), Diyarbakırda (57), Zülkadiriyede (14), Paşa livasında (67), Silistire livasında (20), Çirmen livasında (4) zâviye mevcut bulunduğunu hatırlatmak da lâzımdır.[31]

Bu zâviyelerin her birinin en lüzumlu ve *tenha yerlerde mamur bir konak yeri* hizmetini gördüğünü, derece derece muhtelif büyüklükte olanlarının, imaretli ve kârbansaraylı şekillerinin mevcut bulunduğunu da biliyoruz. Zâviye şeyhlerinin aynı zamanda gerek zâviyenin ve gerek cıvarın emniyetinden de mes'ul bulunduğunu hatırlıyalım. Filhakika; Osmanlı İmparatorluğunda aylıkla asker ve memur kullanacak kadar para ekonomisi münkeşif bir halde bulunmadığından, her vazife ve memuriyet toprak gelirinden bir kısmının hasr ve tahsisi veya sadece bazı vergilerden muâfiyet mukabili olarak iyfâ edilmektedir. Bu vaziyette yolların ve memleketin emniyeti ile alâkadar olan devlet; çok defa bu emniyeti temin edecek vaziyette olan kimselere, harb adamlarına veya cemaat reislerine bir köyün timarını veya bir derbend yerinin bac resmini vermektedir; veyahut o hizmet mukabilinde cemaati ile beraber o cıvarda yaşayıp her türlü vergi vermekten affedilmiş olmasını kabül etmektedir. Fakat bu kabîl kimseler, bu gibi muâfiyetler mukabilinde, o yerin emniyetinden mesuldür. O cıvarda bir hırsızlık veya katil vakası vuku bulursa onlar tazmin etmekle mükellefdirler. Suret-i umumiyede derbend teşkilâtına hâs olan bu nizamlar zâviyelerin birçoğunda carîdir. [155, 156, 210]. Dağ başlarında [83, 65] ve isimlerinin ifade edeceği veçhile meselâ, *Yalnız Kuyu* demekle maruf virânelerde [136], Ahi Çukurunda [119], «be-gayet gereklü» yerlerde tesis edilen zâviyelerin, yukarıdanberi gösterdiğimiz veçhile kırlarda emniyet ve konak hizmetleri olduğu gibi; [3] numaralı kayıtta görüleceği üzere açıkça «ıssuz ve korkuluk» yerleri görüb gözetmek için bir tekke kurub oralara yerleşen ve sefer olduğu zaman asker gönderen yerler gibi zâviyeler de pek çoktur. Filhakika, o zamanın münakale tekniğinin çok geri vaziyetine rağmen, ancak bu sâyededir ki *ticaret ve ziyâret maksatlariyle seyahat büyük mikyasta kolaylaşmış*, teminat altına alınmış bulunmaktadır. Çünkü, yol boyları ve menziller; hesablı bir şekilde yerleşdirilen köyler, zâviyeler ve kârbansaraylar

kalub, bervech-i tahmin yazılıb tımara virilmiş imiş. Öyle olsa, vilâyet-i mezbûre müceddeden kitâbet olundukda, o hâli ve harâb olan kurânın ehâlisinden bazı kayd-ı hayatda olanları hazreti hüdâvendigâr-ı gerdûn iktidarın eyyâm-ı adaletinde il ve vilâyet emn-ü eman üzere âsûde hâl olmağla gelüb her biri yerlü yerine mütemekkin olub şenlenüb, *ehâli-i vilâyet-i mezbure zikr olan hâlî ve harab zaviyeler ihyâ olunması lâbüd ve lâzımdır, memâlik-i mahrûsaya dahi intifâ'ı vardır* deyü rica eyledükleri bâisden, vukuı üzere der-i devlet nisâba arzolundukta padişahımız eazzallâhü ensarühu hazretlerinin hayrât-ı âmme meyl-i tâmmesi olub bazı evvelden harâb ve yebâb olub girü *ihyâsı lâzım olan kurâya re bazı mahûf derbendlerde ber-karar-ı sâbık ihdâsı lâbüd olan mahallerde zaviyeler vaz' idüb* evkafını hullide mülkühü kibelinden her hangi karyede vâki olmuş ise mahsulünden birer çiftlik tayin ve takdir idesin deyü emrolunmağın ber muceb-i emr-i münif lâzım olan mahallerde bazı ihyâ ve bazı ihdâs zaviyeler vaz olunub sebt olundu. (İstanbul Başvekâlet Arşivi 917 numaralı defter). Bu kanunun bütünü, yakında neşredilmiş bulunacak olan «*Osmanlı İmparatorluğunda. XV ve XVI ıncı asırlarda, ziraî ekonominin hukukî ve malî esasları*» isimli kitabımızın birinci cildinde XX numaralı kanun olarak mevcuttur (s. 74).

31 *İktisad Fakültesi Mecmuası*'nda neşredilmekte olan «*Osmanlı İmparatorluğunda büyük nüfus ve arazi tahrirleri ve Hâkana mahsus istatistik defterleri*» isimli etüdümüze bakınız. (Cild: II).

tarafından itinâ ile muhafaza edilmektedir. Ve şâyanı dikkattir ki, bugün ancak devletin salâhiyetdar dairelerinin bir plân dahilinde tasavvur idüb meydana getireceği bu neviden etraflı düşünülmüş ve ilerisi görülerek tahakkuk ettirilmiş eserler, o zamanlar daha ziyade *hususî teşebbüslerle* ve pek çok defa kendiliğinden meydan gelmekte bulunmuştur. Devletin bu hususta takib ettiği hattı hareket ise, bu gibi teşebbüslerin teşvik edilmiş olması için zarurî olan müsaadeleri, muâfiyetleri ve hattâ *idarî–mâlî muhtâriyetleri* bahşetmekten çekinmeyerek, *her mahallin ihtiyaçlarını o mahalde bulunub hissedenlerin rey ve teşebbüslerile becerebilmesi için ademi merkeziyetçi ve mümkün olduğu kadar her tesise kendi mahiyetine uygun bir şekilde inkişaf edebilmesi için müdahalelerini az hissettirir bir tavır ihtiyar etmiş olmasıdır*. İşte tetkik ettiğimiz zâviyeler de, umumiyetle vakıf müesseselerine bahşedilmiş olan bu idarî–mâlî muhtâriyetten istifade etmektedirler ve zamanına göre *yolların emniyetinin en kolay, en müessir ve en ucuz bir şekilde temini* için bulunmuş en iyi çareyi temsil etmektedirler.

***

Zâviyelerin İdaresi ve İşleyiş Tarzı :

Bu zâviye şeyhliklerinin ekserisi, vaktiyle o zâviyeleri tesis etmiş olanların evlâdları elinde ve *evlâdlık vakıf*[31] olarak bulunmakla beraber; zamanla evlât munkariz olunca veya şeyhlerin bazı yolsuzlukları görülünce, yerine devlet tarafından başkalarının tayin edildiği [17, 29, 34] ve bu suretle vakfın evlâtlık vakıf halinden çıkarak bir *âmme vakfı* haline girdiği görülmektedir [22]. Diğer tarafdan bu zâviyelerden bir kısmının doğrudan doğruya devlet tarafından açılmış olması da mümkün olduğu gibi, bazı vâkıflar *şart olarak* «hâkim-ülvakt, her kim bu makamın hizmetine elyak ise anı şeyh nasb ider» kaydını koymuş bulunmaktadırlar [215]. Filhakika, diğer vakıflar gibi, zâviyeler de vâkıfların tayin edeceği şartlar dahilinde idare edilmektedirler, onların da bâzan mütevellîleri ve nazırları vardır [65, 83]. Fakat topraklar, daha ziyade vaktile *yurtluk* olarak virilmiş olub âilenin müşterek malı vaziyetindedir. Bu vaziyette, bittabi bazan şart-ı vâkıf iyice tasrih edilmediği için, evlâtlık vakıf halinde idare edilen zâviyelerde meşihat «bervech-i iştirâk» tasarruf edilmektedir [217]. Fakat çok defa, bir zâviyenin idaresine seksen kişi karışmasın diye, «iştirâk merfu olmağın» ibaresiyle berât hak sahihlerinden yalnız birine verilmektedir [38]. Filhakika, yukarıda pek çok misallerini gördüğümüz veçhile, bu zâviye müessislerinin evlât ve akrabâları pek kalabalıktır. Nitekim herkesin hissesine sahib olmak istemesi üzerine büyük ihtilâflar çıkmış olan, Kengırıda Kozlu Dede boynundaki, iki zâviyenin sahibleri (*Şeyh Şami evlâdı*) 50 kişi idi. Bu sebeble hükûmet, hisse usulünü tamamen kaldırıp bu zâviyelere «*tarikatleri üzere kim şeyh ve seccâde nişin olur ise*» yalnız onların nazır olmasını emretmiştir [145]. Bu zâviyeler bazan *aynı tarikate mensub diğer daha eski zâviyelerin bir şubesi mahiyetinde* bulunduğundan, yeni zâviyenin şeyhleri ana zâviyedeki dervişlerin aslâhı olarak seçilmektedir [167].

***

Bazı zâviye müessislerinin [63, 74, 32, 81] numaralı kayıtlarda gördüğümüz *Kız Bacı, Ahi Ana, Sakari Hatun, Hacı Fatma zâviyeleri gibi bazı zâviye şeyhlerinin de aynı suretle kadınlar olması* nazarı dikkati celp etmektedir. Bu hususta bir

31 Hukuk Fakültesi Mecmuası'nda (1940 senesi, VI'ıncı cildin birinci sayısında) neşredilmiş olan «Evlâdlık vakıflar» başlıklı yazımıza bakınız.

misal olarak [43 mükerrer] numaralı kaydı zikretmek isteriz. Şöyle ki, Kütahya evkafı içinde *Od Yakan Baba* nâmındaki dervişin bir köyde bina ettiği tekke, cıvardan gelen adaklar ve kurbanlarla az zamanda inkişaf bulup dinî mühim bir merkez haline girmiştir ve bu inkişafta bu zâviyeyi idare etmiş olan «*Hacı Bacı nâm sâliha* ve mütedeyyine ehl-i velâyet hâtun»un ve kendisinden sonra yerine geçen *Hundi Hacı nâm* hâtunun ve ondan sonra zikrolan ocağı ihya etmiş olan «*Sume Bacı nâm bir aziz ve saliha ve bâkire hâtun*» un büyük hizmetleri olmuştur. Ve hattâ bu sonuncu Bacı, kendi zamanında tekkeye malettiği çiftliklerle; bağ, bahçe, değirmen ve sairenin kendi ölümünden sonra akrabasından kimsenin müdahale etmemesi için, kendi parasile temin edilmeyip hayrât-ı müslimînden toplanan para ile satın alınmış olduğunu herkesin önünde ikrar ve zabta geçirmiştir. Filhakika, bu asırlarda Anadoluda *kadın tekke şeyhleri* görmek bizi hayrete düşürmemelidir. Yukarıda zikrettiğimiz gibi, Âşık Paşazâde bu kadın dervişlerden «bâciyânı Rûm» nâmı altında bahsetmektedir ve *Hacı Bektaşın* Rum Ahileri, Rum Abdalları ve Rum Gazileri gibi grublar içinden Bâciyân-ı Rûmı ihtiyar edip, *Kadıncık Ana* (Fatma) isminde bir kadına, bütün kerametini göstermesi ve tarikatı ona ısmarlaması bu bakımdan mânîdardır:

XIV. «Ve hem bu Rumda dört tâife vardır kim misafirler içinde anılur. Biri «Gaziyan-ı Rûm» biri «Ahiyan-ı Rûm» ve biri «Abdâlân-ı Rûm» ve biri «Bâciyân-ı Rûm».

İmdi Hacı Bektaş Sultan bunların içinden Bâciyan-ı Rûmı ihtiyar itti kim o «Hâtun Ana» dır, anı kız idindi, keşf ve kerâmetini ana gösterdi, teslim itdi, kendi Allah rahmetine vardı.

Suâl: Bu Hacı Bektaş hazretlerinin bunca müridi ve muhibbi vardır, bunların bîatleri ve silsileleri nerede olur?

Cevab: Hacı Bektaş, Hâtûn Anaya ısmarladı, nesi varsa. Kendi bir meczub budala azîzdi, şeyhlikden ve müridlikden farig idi. Abdal Musa dirlerdi bir derviş vardı. Hâtun Ananın muhibbi idi ol zamanda şeyhlik ve müridlik iken zâhir değildi, silsileden dahi fariğlerdi. Hâtun Ana ol azîzin üzerine mezar itdi. Geldi bu Abdal Musa bunun üzerinde bir nice gün sâkin oldu.» (Âşık Paşazâde tarihi s. 205).

***

Bir çoğu aynı zamanda tekke misüllü, müşterek bir âyîn ve ibadet yeri de olan zâviyelerin, gerek mutad olan vakitlerde yolculara temin ettikleri yatak ve yiyecek ve gerekse müşterek büyük merasim günlerinde hazırladıkları yiyecek hakkında bir fikir edinmek için onlardan bazılarının sahib oldukları eşyanın gözden geçirilmesinin faydalı olacağını zannediyoruz. Şâyânı memnuniyettir ki, tetkik ettiğimiz defterlerdeki zâviye kayıtları çok defa bu gibi malûmatı da ihtiva etmektedir. Fakat bu hususta bu defterlerde ne buldu isek almış olmakla beraber, bir zâviyenin iç hayatını ve dinî vazifelerini tetkik için başka menbalardan ayrıca istifade etmeğe de lüzum vardır. Bu hususlar ayrıca yapılacak işlerdir. Biz burada yalnız şu kadarını hatırlatmakla iktifa edelim: Umumiyetle, *büyük bir çiftlik, bir ziraî merkez ve mâlikâne* manzarasını arzeden zâviyelerde her türlü ziraî işler, bahçıvanlık, meyvacılık, fırıncılık, değirmencilik yapılmaktadır ve bilhassa hayvan yetiştirilmektedir. Bu hususta bir misal vermek için Aydın taraflarında Umur Paşa türbesi evkafının bu şekilde

büyük bir ziraî işletme halinde bulunduğunu hatırlatalım [105]. Filhakika bu vakıf çiftlikte 32 baş su sığırı, 70 baş kara sığır mevcut olduğu gibi; vakfın diğer bir çiftliğinde de 73 kara sığır mevcuttur. Bundan başka, bu çiftliklerin ayrıca yoncalıkları, koruları, yaylak ve kışlakları, *ortakçıları* ve ihtimal «ortakçı kulları» mevcuttur.[31] Fakat böyle büyük bir işletme mahiyetinde olan bir vakfın zamanla maruz kalacağı buhranlar ve ziyanlar da bu kayıtlarda görülmektedir. Çünkü, bir çok vakıflarda vaktiyle kaydedilmiş bulunan, sağmal ineklerle diğer çift hayvanları ve kullar, böyle bir çiftlik manzarasını arzeden bir vakıfta uzun zaman idare edilememektedir. Kullar zamanla hürler arasına karışıyor, zâviyede nüfuz ve mevki kazanıyor; *hattâ bir kısmı derviş ve şeyh oluyorlar*. Hayvanlar bakımsızlık yüzünden ölüyor ve kayboluyorlar, idaresizlik ve sû-i istimal de kendisini hissettiriyor. Bu itibarla, en sağlam ve devamlı zâviyeler; diğerleri kadar zengin olmamakla beraber, bizzat sahibleri tarafından işlenen ve âile vakfı olarak verilmiş olan zâviyelerdir. *Kulların çalıştırıldığı bir çiftlik şeklinde idare edilen bir zâviye misalini* Bursa livasında Karış dağında *Şeyh Akbıyığın* tesis ettiği zâviyede görmekteyiz [220]. Bununla beraber; ekseri zâviyelerin, çift hayvanları, kovan, inek ve saire ile birlikte bir kaç beyaz veya arab kula sahib olduklarını da bu zâviyelerin eşya listelerinden anlamaktayız [76, 190]. *Müessir bir din propagandası merkezleri olan* birçok zâviyelerin bilhassa Rumelinde bazı mürîdlerini de Müslüman olmuş kullar ve Hıristiyan reaya arasından temin etmiş oldukları nazarı dikkati celb etmektedir. Bir çok dervişlerin *Abdullah Oğlu* olarak kayıtlı bulunmaları bazı mütevellîlerin kul ve kul oğlu olmaları bu hususu işaret etmektedir. Eski Hıristiyanlardan yapılmış dervişlerin daha mutaassıb ve hararetli bir din propagandası vasıtası olacakları da âşikâr olduğu gibi; uzun seneler, zâviyede oturan Hıristiyan hizmetkârların, coşkun ve esrarlı dînî âyinlerin tesiri altında Müslümanlığı kabül etmemelerine de esasen imkân yoktur.[32] Hıristiyan memleketlerinde çalışan *Türk misyoner*

31 *İktisat Fakültesi Mecmuası*'nın *1, 2 ve 4*'üncü sayılarında çıkmış olan «*Osmanlı İmparatorluğunda toprak işçiliğinin organizasyonu şekilleri: I, Kulluklar ve ortakçı Kullar*» başlıklı makalelerimize ve bunlar içinde bilhassa 47 numaralı notun bulunduğu yere ve XXXV numaralı kayda bakınız.

32 Zaviyelerin din propagandası bakımından oynamış bulundukları rolün büyük olması lâzımgelir. Cahil halk yığınları için azizlerin mezarlarına, onların metrukâtına ve kerametlerine inanmak daha basit ve kolay anlaşılabilir bir din teşkil etmektedir. Bu sebeble, bahsettiğimiz zaviyelerdeki dinî hayat kolayca *evliya perestlik* şekline girmiş bulunduğundan halk arasında büyük bir tesir icra edecek vaziyettedir.

Diğer taraftan, bahse mevzu zaviyeleri kuran veya idare eden dervişler çok defa yerli Hıristiyanları temsil kabiliyeti dikkate şayan bir derecede büyük bir takım dinî cereyanların ve tarikatlerin mümessilleridirler. Bu tarikatlerin ekserisinde bilâhare Bektaşilikte olduğu gibi; İslam dini yerli halk tarafından benimsenebilmek için lâzımgelen bütün kolaylıkları ihtiva eden bir şekle girmiş münevver, müsamahakâr ve telifci bir mahiyet alarak bazan yerli âyin ve itikadları da benimseyebilmiştir. Bütün insanların kardeşliği, işe ve vicdan temizligine nazaran dinî âyin ve ibadet sahasındaki şekilciliğin kıymetsizliği gibi, her dervişâne düşüncede gizli bir şekilde mevcud bulunan fikirler, dinî kaynaşmayı büyük nisbette kolaylaştırıyordu. *Hasluck*'a nazaran; İslâmiyetin ehl-i sünnet haricinde kalan bu uzlaştırıcı ve mûnis şekillerinin tesiri altında cahil Hıristiyanların din değiştirmeleri pek kolay olmuş ve bu suretle fâtih bir ırk veya misyoner teşkilâtına malik bir ruhban sınıfı tarafından ecnebi memleketlere getirilen bir din ikna ve intibak kuvvetile kendisini yerli âyinler üzerine ilâve ve ilzam etmiştir. Bu suretle dinî kaynaşmayı mümkün kılarak Hıristiyanlar için İslâmlığı kolayca kabul edilir bir şekle sokmak hususunda Bektaşiliğin ne suretle çalıştığını göstermek isterken *Hasluck*'un *iki taraflı ziyaretgâhlar* hakkında vermiş olduğu malûmat da dikkate şâyândır. Bektaşiler ve onlardan evvel diğer tarikatler bu nevi tekke ve ziyaretgâhlarda

dervişlerinin bu neviden faaliyetleri, Hıristiyan iken sonradan Müslüman olmuş dervişlerin bazı tarikatlerin âyin ve erkânı üzerinde yapacakları tesirler de ayrıca tetkik edilecek mevzulardır. Aynı şekilde, bu tarikatlerin içtimaî hayat idealleri ve muhtelif içtimaî meseleleri telakkî tarzları da ayrıca tetkike değerse de, bu hususlar maalesef bizim için malûm değildir. Yalnız, birçok dervişlerin komünist bir hayat yaşamak için bir araya toplandıkları ve beraber çalışıb beraber yemenin ve böyle müşterek bir hayat sürmenin zevklerini tercih ettiklerini kabül edebiliriz. Bundan başka, son zamanlarda Rumelinde bazı dervişlerin beraber çalışıb elde ettikleri mahsullerini iki gözlü anbarlarına taksim ederek bir gözün muhtevasını kendilerine ve diğer gözdeki mahsullerini yolcuların fukaralarına tahsis etmek üzere kullandıkları nakledilmektedir. Bu hareket tarzları, onların hayır ve benî nevine hizmet gayesine kendilerini hasretmiş olduklarını istidlâl ettirilebilir. Her halde muhakkak olan bir şey varsa, o da *bir içtimaî yardım müessesesi olduğu kadar, bu tekkelerin aynı zamanda bir imar ve iskân vasıtası bulunması ve emniyet ve münakalâtın temini ve dinî propaganda bakımından birinci derecede ehemmiyetli tesisler olmasıdır.*[31]

II

Vakıfların Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Kullanılmasında Diğer Şekiller

Vüzerâ ve Selâtin Vakıfları:

Osmanlı İmparatorluğunun umumî hayatında bir iskân ve imar metodu olarak vakıfların oynamış olduğu büyük rolden kimse şüphe etmemektedir. Şehirlerimizin her türlü âmme hizmetleri, içtimaî muavenet teşkilâtı, ilmî, dinî ve medenî hayatın her türlü tezahürleri hep vakıf tesisler yolile tanzim ve idare edilmiş bulunmaktadır. Bu itibarla, vakıfların eski devrin medenî hayatında oynamış olduğu rolün ehemmiyet ve manası ayrı tetkiklerle ortaya konmağa muhtaçtır.

Biz burada, şehirlerde yapılan büyük cami, çeşme, imaret ve bîmarhane gibi tesislerle bunların nasıl işlediğinden sarf-ı nazarla; hâlî ve harab bir memleketi canlandırmak, iskân ve kolonize etmek, yolları ve umumî asayişi temin etmek maksatlarile yapılan toprak vakıf ve temliklerinden bazılarını tetkik edeceğiz.

yatan Müslüman evliyanın mezarında bir de Hıristiyan aziz bulunduğunu veya eski Hıristiyan azizin gizlice Müslümanlığı kabul etmiş bulunduğunu ileri sürerek türbeleri her iki din sâlikleri için ziyaret edilebilir bir hale sokmuşlar ve bu iştirâkten kendileri için büyük faydalar ummuşlardır (s. 53, 62). Böylece *Hasluck*'a göre, Selçuk hanedanının cismâni ve Mevlevi dervişlerinin ruhani merkezi olan Konyada, ayni suretle gerek Hıristiyan ve gerek Müslümanlar tarafından hiç bir vicdani endişe olmaksızın ziyaret edilen dört peristişgâh vardı. Bu gibi imkânlarla Konya sultanları zamanında Hıristiyanlık ve İslâmlık birbirine yaklaşıyor ve kaynaşıyordu. Orta zaman Anadolusunun gayri mütecanis ahalisi arasında bir kaynaşma zemini hazırlayan bu nevi dini cereyanlar; sultanlar için siyasi bakımdan, Mevleviler için ise felsefi görüşten arzuya şâyândı ve bu ihtiyâca cevap vermek için doğmuşa benziyorlardı. XV'inci asırdaki *Şeyh Bedrüddin* isyanının muharrik kuvveti de temsil ettiği fikirlerin bu nevi bir dinî kaynaşma ihtiyacının hazırladığı bir zemin üzerinde kolaylıkla yayılabilir bir mahiyette olmalarından geliyordu (s. 141).

31 Bu zâviyelere uğrıyan yolcular orada herkese açık bir misafirhane, yatacak yer ve yiyecek bulabilmektedirler. Hattâ bunlardan bazılarında mevcut kazan ve tepsilerin adedi hiç olmazsa âyin ve bayram günlerinde büyük mikyasta yemek dağıtıldığını isbat etmektedir. Meselâ, Hasköyün köylerinde *Yağmur oğlu Hasan Baba* zaviyesinde *16* kazan, *37* tepsi ve *19* bakraç vardır ve senede *350* kadar adak koyun kesilmektedir [96]. Çirmende *Hızır Baba* zâviyesinde 8 kazan, 16 tepsi vardır. Diğer bir çoklarında gerek yemek takımları gerek halı, yatak ve yorgan çoktur. 63 numarada kayıtlı bulunan *Ahi Ana* zâviyesinin eşyalarına da bakınız.

Fethedilen memleketleri iskân ve imar için *idârî-mâlî müstakil birer müessese* mahiyetinde olan bir takım arazi vakıfları tesis etmek kaidesi Osmanlı İmparatorluğunda öteden beri tatbik edilmiş bir usul teşkil etmektedir. Bu usul uzun müddet çok iyi muvaffak olmuş ve memlekette umrân ve refâhın artmasına, iktisadî ve içtimaî hayatın canlanıp memleketin şenlenmesine sebep olmuştur.

Filhakika; memleket açmak, işlemek ve imar etmek için bu gibi teşebbüslere daha ilk zamanlardan itibaren tesadüf etmekteyiz. Bu hususta aşağıya koyduğumuz iki kayıt, İmparatorluğun daha henüz doğmak üzere bulunduğu devirlerde bile girişilmiş imar faaliyeti hakkında kâfi bir fikir verebilecek mahiyettedir. Bu kayıtların her ikisinde de görüldüğü üzere vakıf yolu ile hırsız yatağı, ıssız ve bataklık yerlerde birer *mamure yaratılmış* ve ovalar gerek yolcular ve gerekse o cıvara gelüb yerleşecekler için temin edilmiştir. Bu vaziyette her iki mamurenin de kendi hayatını mümkün olduğu kadar uzun bir zaman yaşaması ve tesis maksatlarına hizmet edebilmesi için memleket gelirinin bir kısmı kendilerine hasr ve tahsis edilmiş, daha sarih bir tâbir ile bu işe *habs* ve *vakf* edilmiştir. Filhakika, Neşrî Tarihi, Sultan Orhan'ın ve Birinci Murad'ın büyük hasletlerinden ve eserlerinden bahsederken şu hususları kayd ve tesbit etmiş bulunmaktadır:

«Rivâyet olunur ki, Sultan Orhan Gazi iki *'imâret* yapdırdı: Biri Bursada ve biri İznikde... ve dahi muhabbet itdüğü dervişlere *zâviyeler* yaptırdı. Nitekim Geyikli Baba üzerinde yaptırdı. *Ve her yerleri 'imâr itmeğe severdi ve ıssız yerleri ma'mur idüb üzerine Müslümanları sürerdi*. Bu Bursada yaptırdığı *'imaret bir ıssız yer idi ki ikindiden sonra âdem varmağa* vehm iderdi. Zira Gök Dere suyu ol eyyâmda Balık Pazarında akardı. *Ol sebebden dereyi öte geçmeğe vehm* iderlerdü. Sonradan derenin öte çaydan yana tarafına At Pazarı olıcak hisardan yanı *biraz emîn oldu*. Şimdi ol *At Pazarının yeri Sultan Hanı olmuştur*.» (Neşrî Tarihi, Yp. 51. Veliyüddin efendi kütüphanesindeki yazma nüsha).

«Hikâye-i binâ-i Ergene ve köprüsü şöyle rivâyet olunur ki, bu *Ergene köprüsünün yeri evvel ormanlık ve balçık ve çöküklük idi harâmîler durağı idi*. Ve hiç vakit olmazdı ki anda harâmî âdem öldürmeyeydi. Andan Sultan Murad hazâin harc idüb ol ağaçları kırdırub pâk itdirüb ol arada yüz yetmiş dört kantarlu bir köprü yapdırdı. Ve ol köprünün iki başın ma'mur itdürüb *bir tarafına Ergene nâm bir lâtif şehir idüb* bir 'âlî 'imaret yapdırdı. Muhassal iki tarafı dahi ma'mur olub Ergene köprüsü dimekle ma'rufdur. Andan ol vakit ki 'imâret yörüdü Sultan Murad Edirneden 'ulemayi ve fukarayi cem' idüb gedirüb *evvel aşını kendü elile üleşdirdi ve çırağın kendü elile yakdı*. Ve yapan mi'mara hıl' 'atler giydirdi ve çiftlikler 'atâ itdi. *Ve ol kasabanın halkını 'avârızdan mu'âf ve müsellem kıldı*. Ve bu vâkı'anın tarihi Hicretin 831 senesinde oldu...» (Neşrî Tarihi, Yp. 172).

Bu hususta daha sarih ve etraflı malûmat vermiş olmak için, ne gibi şerait altında ve nasıl kurulmuş oldukları bizce daha iyi malûm olan muahhar bir iki vakıf tesisi gözden geçirmeği faydalı bulmaktayız:

«Sultaniye»kasabası niçin ve nasıl kurulmuşdu?

İstanbulda Başvekâlet Arşivinde [424] numaralı evkaf defterinde yaptığımız tetkikata göre*, Konyada Eski İl kazası içinde vaktile *Kara Pınar diye anılan korkulu, tenha ve muhafazası lâzım bir derbend köyü üzerinde* Sultan İkinci Selim, Kıbrısın fethinden sonra bu yolların iktisab etmiş olduğu ehemmiyet dolayısile, büyük bir şehir manzarasını arzeden bir mamure vücude getirmiştir: Câmi, imâret, han, hamam ile 39 dükkân ve 2 değirmen yaptırılmış ve bu tesislerin masrafı için cıvardan *84 köy ve mezrea*nın senevî 11,000 akçe tutan geliri vakf ve tahsis edilmiştir. Bu suretle hiç yoktan meydana çıkarılan ve zamanına göre; yolculuk ve nakliyatın temini için lüzumlu her türlü medenî tesisatı ihtiva eden bu yeni şehir (Medine) *Sultaniye* ismini almıştır: Sultanın kurduğu şehir ve ma'mure...

Bütün bu tesisatı muhafaza, tamir ve yolcuların muhtaç olduğu hizmetlerle birlikte zarurî ihtiyaçlarını temine yarıyacak ticaret eşyasını orada bulundurub sattırmak için ise, şehirli halka da ihtiyaç hissedilerek, «resm-i bennâk ve caba ve avârız-ı divâniye ve tekâlîf-i örfiyeden muafiyet» gibi imtiyazlarla, muhtelif memleketlerden bir kısım halk sürülmüş ve bu yeni şehirde iskân edilmiştir.

Bu suretle gelüb yerleşen halkın tesis ettikleri mahallelerin isimlerile her mahallenin ihtiva ettiği *yetişkin erkek nüfusu* bu hususta bir fikir verecek mahiyette olduğundan aşağıya çıkarılmıştır:

Cami'-i şerif mahallesi (42), *Aksaray* mahallesi (52), Sevindik Sofu (141), Mehmet Emin mahallesi (58), Erdoğdu ve Arslan Baba mahalleleri (81), Mahkeme mahallesi (35), Mütevellî mahallesi (35), *Niğde* mahallesi (18), *Lârende* mahallesi (52), Kırlu mahallesi (24), Mescit-i Orduhan mahallesi (51), Sülemiş mahallesi (86), Mescit-i Hüseyinlü mahallesi (48), Mescit-i Hacı Tahir mahallesi (50), Musa Bey mahallesi (17), Davud Fakih mahallesi (25), Varsaklar mahallesi (22), İlyaslar mahallesi (19), Seydi Ahmed Fakih mahallesi (54), Kızıl Sürü mahallesi (6) yetişkin erkek nüfusu ihtiva etmekte bulunmuşlardır.

Burada Aksaray, Lârende, Niğde gibi bazı mahallelerin isimleri bu halkın hangi şehirlerden çıkarılıp getirilmiş olduğunu gösterdiği gibi; Varsaklar, İlyaslar, Kızıl Sürü gibi diğer bir kısmı da açıkça onların bu cıvarda çok bulunan göçebe *at çeken cemaatlerinden* olduğunu göstermektedir. Bu mahalleler arasında, *Arslan Baba* ve Sevindik Sofu gibi isimlerini oraya ilk gelen dervişlerden almış olması melhuz bulunan mahalleler de mevcuttur. Hacı Tahir, Davud Fakih, Ahmet Fakih gibi nüfuzlu ve mescit yaptıracak kadar zengin cemaat reisleri de birer mahalle müesssisi olarak göze çarpmaktadır.

Bu suretle tesis edilen *Sultaniye* kasabasına halkın daha fazla rağbet etmesi ve gelüb yerleşmesi için, bu gibilere bidayette şehir kurulurken ilk gelenlere bahşedilen imtiyazlar ve muafiyetler, bilâhare gelecekler için de uzun müddet muhafaza edilmiş ve bu suretle şehrin nüfusu arttırılmak istenmiştir. Bu hususta Başvekâlet Arşivinde bulunan 980 tarihli Ahkâm defterinde (Yp. 335) tesadüf ettiğimiz bir hükme göre [kayıt, 3]; bu gibi muâfiyetlerden istifade için 980 Cemaziyelevvelinde bu şehre gelen Kuyumcu cemaatinden ve göçebe Esb Keşândan (29) ve Esb Keşândan gayrı, Kocalar ve Hacı Sinan cemaatlerile Develer nâm karyeden (43) ve İlyaslar cemaati ile Kara Kışla nâm karyedeki Kul Hamza nâm cemaatten ve Osmancık nâm karyeden ve Kara Virandan (38) hane olmak üzere reâya tayfasından birçok kimseler «gelüb tavattun etmelerile mezbûr Sultaniye ziyade şenlenüb avârız-ı divâniye ve tekâlîf-i örfiye *ve Kıbrıs sürgünden* muâf olmak» için ellerine hüküm verilmesi reca edilmektedir.

* Bu makalenin sonuna konmuş olan 1-4 numaralı kayıtlara bakınız.

Vakf defterine geçmiş olan 992 tarihli diğer bir hükümde ise; bu gibi muâfiyetlerden istifade için muhacir olarak gelüb de ellerine muâfiyetnâme alanlardan bazılarının bir müddet sonra şehri terk ile tekrar eski köylerine döndükleri ve ziraatle meşgul olduklarını kaydetmektedir. Ancak kontrol ve teftiş olduğu zaman şehre gelüb *tahrir* esnasında bir kaç gün bulunduktan sonra «kasabayı bırağub gittikleri sebeble; *nice yıl kasaba hâlî ve dükkânlar mu'attal kalub mürûr ve 'ubur eden ümerâ ve küberâ ve ebnâ-i sebîlin, kasabada bey' ve şirâ olmadığından*, nice levâzımlarına zaruret ve 'usletlerin ve mahallâta hâli kalub harabe müşrif olan evleri eşkıyaya me'vâ olub fesada sebeb olmakdan, kasabada mukim olub hîn-i tahrirde hâzır olan a 'yânı nihayet ihtiyat üzere oldukların tazallüm etmeğin» lâzımgelen tedbirlerin alındığını ve bu gibiler yakalanacak olursa, eskiden kendilerine bahşedilmiş olan muâfiyetlerden istifade ederek vermedikleri geçmiş vergilerini de vermeğe mecbur edileceklerinin kendilerine tebliğ edildiği anlaşılmaktadır.

***

Sultâniye kasabasının tesisine benzer şekilde, sırf yolların emniyetini temin için, hâlî ve ıssız bir yerde vakıf yolu ile *diğer bir mamurenin tesisi misalini* Ankarada, Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğündeki *Sivas mufassalı* defterinde gördüğümüz şu malûmat temin etmektedir:

1049 tarihlerine doğru vezir-i azam *Mustafa Paşa* Padişaha *telhis* gönderüb Sivasta *bir köyle bir mezre*anın, şöyle bir maksada tahsis edilebilmesi için, kendisine temlikini reca etmektedir:

«Sivastan iki konak beride Mehmed Paşa hanı dimekle ma'ruf olan *mahal berrü beyâbân olub şenliği olmamakla, kış günlerinde Sivastan Diyarıbekirden ol ortalıkdan mürur ve 'ubur eyleyen asker tâifesi ve sâir tüccar ve ebnâ-i sebîlden çok kimesne sovukdan helâk* olub ol ecilden müteveffa *vezir Mehmed Paşa* karye-i mezbûre ile mezre'a-i merkume mâbeyninde bir *han* binâ eylemiş ba'dehu mürur-ı eyyâm ile ol han harab olub ve karye-i mezbûrenin dahi re'ayâsın perakende ve perişan olmağın eyyâm-ı şitâda mahall-i mezbûrun yolları bağlanub âyende ve revendenin ekseri sovukdan helâk olmakdan hâlî değildir, deyü karye-i mezbu-re ile mezre'a-i merkumenin maktu'ları ref' olunub ve etrafında olan havas ve zu'amâ ve *erbâb-ı timar re'ayasından ehil ve evlâdı ile gelüb mahall-i mezburda mütemekkin olan* yalnız yüz nefer re'ayâya değin kendüleri ve evlâdları neslen ba'de neslin mu'âf ve müsellem olmak üzere zikrolunan han *kurbünde iki han ve bir cami-i şerif* binâ idüb mahall-i mezbûru şenledüb ma'mur ve âbâdân itmek içün kendüye temlik olunmak reca etmeğin vezir-i a'zam *Mustafa Paşa*ya... hatt-ı hümâyun-ı se'âdet makrunumla hibe ve temlik idüb işbu mülknâme-i hümâyun-ı mevhibet meşhunı virdüm ve buyurdum ki:

Zikrolan Kavak nâm karye ile Künbed nâm mezre'a hudud ve sınurları dahilinde olan mezâri' ve merâ'î ve tilâl ve cibâl ve... ve enhâr ve eşcar ve ahcar ile ve sâir mahsulât ve tayyarâtı ve vâkı' olan yava ve kaçkun ve beytülmâl-i 'âmme ve hassa ve mâl-i gaib ve mâl-i mefkud ve cürüm ve cinâyet ve resm-i 'arusâne ve kul ve câriye müjdegânisi ve haraç ve ispence ve re'ayâ ve evlâd-ı re'aya ve haymanası ve resm-i ağnâm ve sair bâdihevâsı ve müteveccihatı ile ve müte'allikatı velhâsıl kâffe-i mahsulât-ı şer'iye ve 'âmme-i 'âidat-ı örfiyesile *mimmâ zükire evlem yüzker* mefruz-ül-kalem ve maktu'-ül-kıdem min küll-il-vücuh serbestlik üzere müşârün ileyh *vezir-i a'zamın envâ-ı vücuh-ı mülkiyet ile mülk-i mahzı ve hakk-ı sırfı olub isterse sata dilerse bağışlayub mürâd idinürse vakf idüb keyfe mâyeşâ ve yahtar mutasarrıf ola* » (Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü Arşivi, Sivas defterine bağlı mülknâme sureti; tarihi, 1049).

Diye Mustafa Paşaya bu köy ve mezrea temlik edilmiştir. Bilâhare bu hanlar ve cami bu cıvarın «ma'mur ve âbâdân olmasına bâis ve 'illet olmağın» evkaflarına iki köy daha ilâve edilmiştir. Aynı zamanda, bu *hanlar cıvarında gelüb yerleşecek olan yüz nefer reâyâ için ayrıca bir «muâfnâme»* verilerek evlâdları ve evlâd-ı evlâdları ile haracdan, ispenceden ve âdet-i ağnamdan, bâc-i bazardan ihtisâb ve ihzariyeden, suhreden ve cerehordan, azebden ve yeniçeri alınmakdan ve nüzülden, kürekçiden, hisar yapmasından, sekbândan ve toğancıdan ve arpa ve otluk ve saman ve ağaç kerestesi salgunundan *kömürcülükden, sarraftan* ve celebden ve ulaktan ve bilcümle âmme-i avârız-ı divâniye ve kâffe-i tekâlif-i örfiyeden muâf ve müsellem kılmışlardır. Bu gibi muafiyetlerden istifade etmek ümidi ile yerini yurdunu bırakup buraya gelüb yerleşecek reayânın eski sahibleri sipahiler veya beyler tarafından kaldırılub zor kullanılarak eski yerlerine götürülmemesi ve hiç bir veçhile rahatsız edilmemesi için de ayrıca tedbirler alınmış ve emirler verilmiştir. Bu suretle, bu vakıf hanlar cıvarında daima muhafaza edilen bir insan kalabalığı, yâni yolcuların her türlü ihtiyaçlarını karşılıyacak hizmetleri yapmağa ve hanları muhafaza ve tamire hazır kimseler toplanmıştır.

***

Osmanlı İmparatorluğunda bütün yol boylarının ve köprü başlarının hep böyle bir takım muâfiyetlerle o cıvarın emniyet ve âsayişini temin ile hizmetlerini yapmağa amâde insanlarla iskân edilmiş olduğu *ve bu neviden âmme hizmetleri için umumî devlet gelirinden vakıflar halinde muayyen tahsisat vaz ve tâyin edilmiş* olduğu düşünülürse bu teşkilâtın büyük rolü ve ehemmiyeti meydana çıkar.

Filhakika, harp maksatları için teşkilâtlanmış muazzam bir ordu manzarasını arzeden İmparatorluk dahilinde, umumî bir seferberlik havası ve zihniyeti içinde *her şeyi etrafile gören ve hesab eden nâzım bir kuvvet medenî ve askerî maksatlarla bütün memleketi vazifelendirmiş ve teşkilâtlandırmıştı*. Büyük yollar boyunca yaz ve kış mevsimlerinde veya muhtelif mâniler ve şartlar altında iki köy arasındaki merhaleler hesab edilmiştir. Bir çok hükümlerle iki köy arasında vaktile tayin edilmiş olan mesafenin fazlalığı tecrübe ile sabit olduğundan aralarında bir üçüncü köyün tesis edildiği, mühim köprü başlarına köyler sürülüb yerleştirildiği görülmüştür. Bütün bu tertibat düşünülerek alınmış, uzun tecrübelere istinâden çalışan bir idareciliğin an'anelerine istinat etmiş ve hiç bir şey tesadüfe bırakılmamıştır.

Bu bakımdan Osmanlı İmparatorluğundaki derbendcilerin vaziyeti bilhassa dikkate şayandır: Dağlarda, mühim yol geçitlerinde, korkunç ve tehlikeli yerlerde, eşkıya yatağı tenha bucaklarda, nehirlerin geçit verdiği dar boğazlarda inzibat ve emniyeti temin için sistematik bir şekilde köyler yerleştirilmiştir. Konak ve emniyet tertibatını muntazam bir şekle sokmak için Padişah fermanlarile *derbendci* kaydedilen yüzlerce köy, İmparatorluğun hükümrân olduğu iklimleri birbirine bağlıyan uzun yollar boyunca, nöbet beklerler ve derbend cıvarının emniyetinden mesul tutulurlardı. Bazı vergi muâfiyetleri mukabilinde, gelene geçene yol göstermek, istirahatini temin etmek, yolları temizlemek, yolcuları gemi ile nehirlerin karşı yakasına geçirmek

hep onların borcudur. Derbendciler, orduda muvazzaf bir nefer gibi, derbend cıvarını terkedüb dağılamazlar. Aksi takdirde onlar nereye gitmişse aranır, bulunur ve zorla eski yerlerine göçürülür. Köyler vardır ki her sene muayyen mikdarda posta hayvanı temin etmek, yolları, köprüleri, kervansarayları, su yollarını tamir etmekle mükellefdirler ve muayyen yerlere esasen bu işleri yapmak için yerleşdirilmişlerdir. Münakale ve muhabere vasıtalarının o zamanki şekli düşünülecek olursa, bu gibi teşkilât ve tertibatın lüzum ve ehemmiyeti âşikâr bir şekilde meydana çıkar. *Bu gibi umumî hizmet işleri ve memuriyetler dolayısile avârız vergisinden muâf kaydedilen nüfusun mikdarı* ve bu nevi teşkilâtın memleket dahilindeki vüsati hakkında bir fikir verebilmek için şu rakkamları kaydedebiliriz:

Anadolu vilâyetinde kayıtlı 550,319 hane üzerinden 79,105'i çeltikçi, ortakçı, madenci, tuzcu, derbendci ve vakf hademesi ve askerî tayfasına mensub olarak avârızdan muâftır ve bu rakkamların içinde 2.,288 hanesi derbendcidir. Aynı şekilde Rumelinin sağ kolu üzerinde mevcut 96,329 haneden avârızdan muâf kaydedilen 12,464 hane içinde 2,557 hanesi derbendci kaydedilmiştir. Nigebolu vilâyetinde, 54,000 hane üzerine mevcut 4,656 avârızdan muâf hanenin 1,906'sı derbendcidir.

İmparatorluk dahilinde büyük işler hep böyle toprak gelirinin bir kısmının kendilerine vakf ve tahsis edilmesile veya toprak vergilerinden muâfiyetle gördürülmektedir. *Bu bakımdan vakıfların çoğu umumî hizmet işlerine ayrılmış, hasr ve tahsis edilmiş toprak gelirinden teşekkül etmektedir.* Ve her vakıf kendi sahasında muvaffakiyetle çalışabilmek için *idârî ve mâlî müstakil bir bütün teşkil etmekte ve vazifesinin en iyi şekilde ifası için, vaktile şart-ı vâkıflarla tayin edilmiş statüsü ve kaideler dahilinde, müstakil olarak işlemekte ve çalışmaktadır.* Bu bakımdan herhangi bir vakfın üzerine aldığı ve mâhiyetine göre teşkilâtlandığı vazifeyi başarabilmesi için bu nevi bir *istiklâl* kendisi için lüzumlu görülmüştür. Filhakika, vakıfların idaresine Devlet ve *mahallî büyük idare âmirleri karışmadığı gibi;* vakıf idaresi de her türlü icraata girişmek için *merkeze danışmak, emir almak ihtiyacında değildir.* Çünkü Padişahlar bile vakıfların statülerini tebdil etmek, haklarını azaltmak, memurlarını değiştirmek hususunda kendilerini salâhiyet sahibi görmemektedir. Bir çok vakıfların reâyası her hususta Devlete vergi vermek mecburiyetinden ve devlet memurlarının müdahalesinden masûndurlar. Herhangi bir cezayı müstelzim kabahatleri dahi olsa, vakfın kendi zabitleri tarafından cezalandırılmaktadırlar. Şu halde vakıflar, idarî, mâlî ve inzibatî bakımlardan ayrı ayrı her mânasile *muhtariyeti* olan ve bu bakımdan tetkike şâyân bulunan orijinal müesseselerdir. Bu itibarla onlar bize bugün mâlî ve teknik işlerde Türkiyede tesirini gördüğümüz az çok müstakil devlet müesseselerini hatırlatmaktadırlar. Onları tesis edenlerin hususî şahıslar olduğunu görüb de hususî menfaat müesseseleri olduğunu zannetmek doğru değildir.

***

Vakıf yolile kurulan büyük zirai ıslâh ve sulama tesisleri:

Vakıflar yolu ile ziraî sahada yapılan büyük imar ve ıslah işlerine âit diğer bir misâl de, tafsilâtını Ankarada, Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğünde 585 numaralı Bursa evkaf defterinde tetkik ettiğimiz kayıtlardan çıkmaktadır. [kayıt, 5].

Filhakika, bu kayıtlara göre, Eskişehir cıvarında *Sakarya nehri bir çok yolları ve köprüleri bozmuştur.* «Göynük kazasında vâki' Nerdübanlu nâm derbendin yolu dahi sa'b ve sengistân olduğundan ma'ada hâlâ bilkülliye münkatı' olmağa karîb olmağın *'Arab ve 'Acemden gelen bâzirgânlar küllî müzayaka çeküb ta'mir ve meremmete şiddetle ihtiyacı»* vardır. Bu hali gören vezir-i azam Mehmed Paşa ile tevkî-i Feridun Ahmet bey müştereken bu mıntakanın imar ve tanzimini büyük bir hayır işi olarak üzerlerine almak istemektedirler. Bu hususta şöyle bîr proje hazırlamışlardır:

Bu mıntakanın en ehemmiyetli noktasını teşkil eden Göynük kasabasında bulunan *Ak Şemseddin hazretlerinin türbesini ihya* edecekler ve «her gece üç kandil» yakacaklardır. Bundan başka «*kasaba-i mezbûrede ihtiyacı olan yerlerde kârbansaray ve beş mevzi'de çeşmeler binâ* eylemeğe 'azimet» etmişlerdir. Fakat *Sakaryanın akışını tanzim ile bu kadar mühim bir ticaret ve kârban yolunun temizlenüb tanzim edilmesi* nevinden muazzam bir teşebbüsün başarılması ve devamlı bir şekilde muhafaza edilebilmesi için yapacakları tesisatın tamir ve muhafazasını temin edecek surette devamlı bir gelir kaynağı bir vakıf bulmak lâzımgelmektedir. Bu zevat bu husus için Padişahdan devlet bütçesinden fedakârlık yapmayı icab ettirecek şekilde hazır köy ve arazi geliri de istememektedirler. Onlar her şeyi kendi paralarile yapacaklardır. Yalnız Padişaha arzetmek için şöyle bir finansman projeleri vardır:

Beypazarı kazasına tâbi Yenice nâm karye kurbünde Sakarya nehrinden bir mikdar su ifrâz idüb *bir 'azim bend bağlayub kendü paralarile tulî 17,000 zira' harkı kazdırub* bu harkın uğradığı yerlerden Eskişehir cıvarında bazı köylerde o zamana kadar *mu'attal bir halde durmakta olan bir kısım araziyi sulamak* ve bu suretle büyük müd ile *75 müd çeltük tohumu ekilecek bir yer kazanarak* pirinç ziraatine hazırlamak. İşte bu kadar büyük masraflarla kazanılacak olan böyle bir sahanın mahsulü o cıvardaki köprü ve yolların tâmirine ve kârbansaraya sarfedilecektir. Gerçi bu zâtlar, yine kendi paralarile ırgad tutub, o zamana kadar kimsenin işlemediği yerler olmak dolayısile tapu ile satın alacakları bu yeni topraklar üzerinde pirinç ziraatı yapacaklardır. Fakat, 17,000 zira' uzunluğunda bir kanalla ve o kadar büyük bir masrafla oraya kadar getirilmiş olan bu sudan köylü halk da istifade etmek ister ve bu su ile *kendi toprakları üzerinde* pirinç ve pamuk yetiştirmeğe kalkarlarsa o zaman köylü ile şöyle bir mukavele yapmak için izin istemektedirler.

Bu iş için köylüye vakıf cânibinden verilecek tohum çıkarıldıktan sonra, bâki kalan mahsulün nısfını *hark ve bend sahibi olan vakfa vereceklerdir.* Köylü kendi elinde kalan diğer nısıftan mahsül *öşrünü sahib-i arz olan sipahiye* verdikden sonra, geriye kalanı kendisinin olacaktır.

***

Memleketin imar ve inşasile emniyetin tesisi bakımından vakıfların oynadığı rol hakkında dikkate şayan olan diğer bir misal de Kuşadasında vezir-i azam Mehmet Paşa'ya ait bulunan diğer bir tesis tarafından verilmektedir:

Vezir-i azam olan *Mehmed Paşa* (Konyevî. Kara), vaktile Cerrah Mehmet Paşa'ya her sene Sakız mukata'atı eminlerine ellişer bin akçe vermek şartile «mefrûz-ül-kalem ve maktu'-ul-kıdem, serbestlik üzere temlik olunub»

verilmiş olan *Kuşadasını* bu paşanın vârislerinden satın alarak, bu ada üzerine düşman gemilerinin yanaşarak daima yolcuları ve hacıları rahatsız etmeleri tehdidini bertaraf edecek şekilde bir kal' a, bir han ve iskele bina ittirmiş olmasıdır. Bu suretle büyük masraflar ihtiyar edilerek böyle bir deniz yolunun emniyetini temine hizmet etmiş olan Paşa, eskiden Sakız eminlerine maktu'an verilmekte olan elli bin akçeyi binâ ettirdiği kal'a neferatının ulûfelerine tayin ettirebilmiş ve etraftan gelen reayâya dahi muâfiyetnâmeler temin etmiştir. Bu suretle, bu adanın âşarı, resm-i zemin ve tapusu, yavası ve kaçkunı, gümrüğü, *kassabiyesi*, resmi kahve ve resmi keyl ve kabanı, beytülmâl-i hassa ve âmmesi ve cürm ve cinâyeti velhasıl ne gibi geliri varsa hepsini bütün olarak vakfa tayin ettirmiştir. (Sene, 1021)*

***

Bu suretle memleketin muhtelif köşelerinde üç imar teşebbüsünde ismi geçen ve *büyük ticaret ve kârban yollarının emniyetini ve dolayısile memleketin iktisadî imran ve zenginliğini temini kendisine bir gaye edinmiş* gözüken bu vezirlerin zihniyet ve icraatları hakikaten dikkate şayandır. Bugün ancak devlet teşebbüsü ve parasile yaptırılabilecek kadar umumî menfaatları alâkadar eden bu işlerin *vakıf tesisler yolıyla* temin edilmiş olması, devrin teşkilât zihniyeti hakkında bize açık bir fikir vermektedir.

***

Rumelinde hudut boylarında yerleşmiş olan ümeraya temlik edilen arazinin böyle büyük muâfiyetler ve imtiyazlarla verilmiş olmasında, eski devrin federal prensipleri kadar, şüphesiz oraları iskân gayretini kendilerinde uyandırmak maksadı da mevcuttur.

Filhakika, vazifeye bağlı bir *dirlik* olarak muvakkaten elde tutulan bir mıntakanın şenlendirilmesi, iskân edilmesi için sancak beylerinin ve sair büyük memurların sarfedecekleri gayretler, ebedî olarak bütün evlâdlarına ve nesillerine temlik edilen bir arazi üzerinde bu arazinin şenlenmesi bakımından duyacakları alâka ile bir değildir. Has şeklinde tasarruf edilen bir *Padişah dirliği* muayyen bir maaş gibidir ve uzun bir istikbalde bu gelirin artması için alınan tedbirler sahibi için beyhude zahmetler addedilebilir. Çünkü o zamana kadar sancak beyi başka bir vazife ile başka bir dirlik üzerine gönderilmiş olacaktır. Böyle bir Padişah dirliğinin düşman eline geçmesi gerek düşman istilâsı ve gerek zulümle ve idaresizlikle perişan olması da dirlik sahibi için büyük bir felâket sayılamaz. Böyle bir vaziyet karşısında dirlik sahibi askerî vazifesini yaptıkça Padişah kendisine gelir tutarı aynı olan diğer dirlikler vermek mecburiyetindedir. Bu sebeplerle Osmanlı İmparatorluğunda ilk istilâları müteakip devletin büyük mikyasta temlikler yapmış olduğu görülmektedir. Bu suretle, hem henüz düne kadar Osman Oğullarile silâh arkadaşlığı yapan ve soy esaleti fikrini muhafaza eden birçok *beylerin fütuhattan hissesi ayrılmış ve kendileri tatmin edilmiş oluyor hem de daimî harp ve istilâlarla harab olmuş bir memleketi imar için en müessir bir çareye başvurulmuş bulunuyordı.*

Filhakika, istilâyı müteakib derhal Rumelinde hudut boylarına yerleşmiş olduklarını gördüğümüz meşhur kumandanların ve Anadolu beylerinin oralardaki toprak mâlikâneleri, bu beyleri siyasî bakımdan düşmanla ana

*Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü. 167 numaralı Sığla evkaf defteri, Yp. 43. [Kayıt. 6].

vatanda yerleşmiş kalmış olan Osman Oğullarının devleti arasında bırakıyor ve bu suretle kendileri için bu saltanatın sahibleri emrinde bir kumandan gibi fütuhat ile meşgul olmaktan başka bir çare kalmadığını görüyorlardı. Evrenos ve Mihal beyler oğullarının ve diğer kumandanların *Rumelindeki büyük toprak malikâneleri* siyasî bakımdan uzun müddet bu rolü oynamalarını temin etmiştir. Filhakika, onlar, hudud boylarındaki yeni mâlikâneleri dahilinde eskisine nazaran bir kaç defa zenginleşmiş vaziyette de olsalar, siyasî bakımdan *tehlikeli bir rol oynamak iktidarını tamamen kaybetmiş bulunuyordu*. Çünkü kuvvetli düşmanlar karşısında bu yeni toprak mâlikânelerini muhafaza etmek için iç *memleketin* ve bu iç memlekette gittikçe daha kuvvetle yerleşmiş olan Osman Oğulları devletinin yardımına her zaman muhtaçtırlar. Diğer taraftan Padişahlar bu nüfuzlu ve şöhretli kumandanlarla soy ve hânedan sahibi beyleri *Rumelinde meşgul etmek* için kendilerine her biri bir küçük beylik kadar büyük geniş toprak mâlikâneleri bahşetmekten çekinmemişlerdir. Bu beylerden büyük bir kısmının bu memleketler üzerine *bütün maiyetleri, akvam ve akrabasile Anadoludan göç edüb yerleşmiş* olduklarına şüphe yoktur. Artık ebedî olarak kendilerinin mülkü olan bu topraklar üzerinde giriştikleri iskân ve imar faaliyeti de dikkate şâyândır. Bu toprak mülklerin her türlü hukukile, dağları, nehirleri, madenleri, bâcları ve haraçlarile ve âdetâ bir *küçük devlet salâhiyet ve istiklâlile temlik* edilmiş olduğunu düşünerek; böyle bir memlekette nüfusun artması, yolların ve ticarî faaliyetin teminat altına girmesi, imar faaliyeti ile herkesin gelüb yerleşmesinin temin edilmiş olması, bu mülk sahiblerinin menfaati icabından olduğu kolayca anlaşılacaktır. Bu suretle teşekkül eden yeni memleketlerdeki *uç beylikleri* ve hudut kumandanlıklarının en büyük ihtiyacı, vergi toplıyabilmek için bu yerlerin bir gün evvel şenlenmesi, iskân edilmesi ve emniyetle yaşanabilir bir hale sokulmasıdır. Bu sebeple, *iç memleketten adam celbetmek*, onlara kolaylıklar vadetmek ve imtiyazlar vermek gibi tedbirlerin yanında; *düşman memleketlerinden kandırılıb köylü getirmek, akınlardan esir çıkartub veya köyler sürüb getirüb kendi memleketlerinde iskân etmek gibi* çarelere de müracaat edildiği görülmektedir.

Bu gibi mülkler, daha evvel gördüğümüz şekilde*, bir âile mülkü olarak bütünlüğünü muhafaza edebilmek için vakıf veya *evlâtlık vakıf* şekline girmek mecburiyetinde olduğundan Rumelinde tesadüf ettiğimiz büyük âile vakıflarında gördüğümüz *istiklâl ve reayası üzerinde devletten ayrı bir devlet tebası imiş gibi, devletin herhangi bir müdahale hakkından mahrum gözükmesi, vergi toplayamayışı gibi imtiyazlar,* hep böyle vaktile bu memleketlerin iskânını teşvik gayesile oraların sahiblerine bahşedilen imtiyazların neticesidir. Hudutlar geriye doğru atıldıkça ve memleket mamur olub hal-i tabiî avdet edince bu imtiyazlar maksat ve mânasını kaybetmiş ve *devlete rakib bir prensibin ifadesi* olacak surette muzır bir şekil almıştır. Halbuki, vaktile o memleket harab ve tehlikeli bir hudut mıntakası iken bu imtiyaz ve muâfiyetler iyi bir teşvik vasıtası oluyordu.

Bir müddet sonra yalnız vakıf sahiblerine bağlı ve borçlu gözüken bâzı mıntakalar halkının imtiyazlı vaziyetini diğer bir şekilde de izah etmek mümkündür. İhtimal ki bu reaya o vakfın vaktile o mıntakada iskân ettirmiş olduğu *kullarının oğullarıdır* veyahut vakıf sahibinin *akraba ve taallûkatıdır* ve

* Hukuk Fakültesi mecmuasının VI. ncı cildinin 1'inci sayısında «Şer'i Miras Hukuku ve Evlatlık Vakıflar» ismini taşıyan makalemize bakınız.

vakfın bu reaya üzerindeki diğer yabancı müdahaleleri bertaraf edici inhisarcı hukuku bu sebeble izah edilebilmektedir.

Filhakika, bir başka yazımızda** «kulluklar ve ortakçı kullar» nâmı altında uzun uzadıya izah ettiğimiz vechile büyük padişah ve vüzerâ vakıflarının birçoklarında köyler, sadece toprağa yerleştirilmiş esirlerden veyahut harp mıntakalarından sürülüb getirilmiş köylülerden ve birçok vergilerden affedilecekleri vadile öteden beriden bulunub getirilmiş kimselerden müteşekkil bulunmaktadır.

Bu hususta bir misal zikretmiş olmak için, Niğebolu livasında Sultan Bayezid tarafından Mihal oğullarına temlik edilen arazi üzerindeki *iskân faaliyetini* ve bâzı köylerin ne şekilde teşekkül etmiş bulunduğunu tetkik edelim:

Bu mıntaka, Mihal oğullarına, cümle hududu ve hukuku, arazi ve mezâri'i, beytülmâli ve haracile «mefruz-ül-kalem ve maktu'-ul-kıdem» olarak temlik edilmiştir. Ve ayrıca mezkûr hudutlar içine «haymana ve haric-ez-defter-i cizye ve kimesneye raiyet kaydolunmamış haymana kâfirlerden ne denlü kâfir cem' idüb getürüb teskîn itdirürse ol dahi sair mülkleri gibi mülk-i mahzı olub sair emlâkine nice tasarruf iderse anı dahi ol vechile mutasarrıf ola» denilmiştir.

İşte, Mihal oğlu Ali bey bu gibi haklara istinaden ve ihtimal insan celbi için, Plevne kasabasında oturan İslâmları âşardan ve diğer rüsûmdan affettiği gibi Hıristiyanları da cizyeden affetmiştir. Ali beyin şeriatin vazettiği bir vergiyi bu suretle ilga edebilmesi hakikaten dikkate değer.

Ali bey, elimizdeki kayıtlardan anladığımıza göre, kendisine virilmiş olan sınurnâme içinde bu suretle cem ettiği köylerin bazısını mescidine ve imaretine ve bazısını zâviyesine vakfettiği gibi geriye kalanların bir kısmını da oğullarına ve bazısını kullarına temlik etmiştir:

Bu suretle temlik edilen arazinin hududu içinde «hâlî ve haramî durağı» bir yer, ihyâ olunması için, akrabadan *Halil Voyvodaya* «cemî hukuku ile hibe ve temlik edilmiş» ve eline *mülknâme* ve *sınurnâme* verilüb kadıdan hüccet alınmıştır. Resmî muamele bu suretle bittikten sonra, *Mihal oğlu Mehmet* beyin mülk köyleri reayasından ve mülk raiyetlerinden isimlerile 25 raiyet çıkarılub evlâdlarile *bu boş yere kondurulub bir köy tesis edilmiştir. Mihal oğlu Ali bey* de kendisine mülk olarak verilmiş olan yerler üzerinde *diğer bir pınar başı hâli yeri* hizmetkârlarından *Yusufa* vermiş ve kendisine başkasının olmayan kefere tayfasından 20 nefer kâfiri getirüb kondurmağa izin ve icazet virüb, getirüb kondurduktan sonra bu yirmi neferi ona *çiftçi* yapub hukuku şer'iye ve rüsûm-ı örfiyelerile mezkûre hibe itdiği gibi; mezkûr Yusuf ne mikdar *yoldaşı ve hidmetkârı* ile buralarda *baltalarile ne mikdar künt yerler açub tarla ve bağ ve bostan* idinürse bunların resimlerinden de kendilerini affettiğine dair ellerine mektub vermiştir. Yine elimizde mevcut kayıtlara nazaran; bir

**İktisat Fakültesi Mecmuası, sayı: 1, 2 ve 4 e bakınız.

başka *hâli bınar başını* Mihal oğlu Mehmed bey *Hersekde sancak beyi iken bir kal'adan çıkardığı* 15 ve oğlu Hızır beğün diğer bir kal'adan çıkarduğu 15 nefer evli fâkirle iskân idüb köy kurdukları anlaşılmaktadır. Gerçi bir müddet sonra mülknâmede olmıyan köylerin zikredilen usullerle çoğalması üzerine, bâzı devlet memurlarının bu köylerin reayasından *resm-i haymana* istedikleri ve bu hususta uzun bir takım davalara girişildiği anlaşılmaktadır. Burada da Plevne kasabası Hıristiyanlarının vaktile Mihal oğlu Ali bey tarafından affedilmiş olan cizyelerinin alınmasının şer'î olmadığı sebepten cizyenin Padişah hesabına toplanması lâzım geleceği mevzuubahs edilmektedir.

Vakıfların ve mülklerin sınurları içinde dışardan getirilüb veya kendi köylerinden ayrılub iskân suretile *daha bir çok köylerin teşkil edilmiş olduğunu* gösteren diğer kayıtlar da mevcuttur:

Meselâ *maktul Mustafa Paşanın* veresesi elinde bulunan üç köyden ikisinin *sonradan ihdâs* edilmiş bulunduğu ve mülk olan köyün ancak Hıristiyan köyü olduğu anlaşılarak, «*sonradan ihdâs idüb şenlendirdiği ve ifratla ma'mur eylediği diğer iki köy Padişaha hâs tayin*» ediliyor. Rüstem Paşa'nın Hezargırıdda hâlî ve ıssuz bir pınar başını, *hâli olmak dolayısile tapuya müstehak olduğu için*, mevkufâta ve hâssa beytülmâle nazır olan Zaîm Mehmedden *beş yüz akçe tapuya* ve her sene iki yüz akçe *mukata'aya satun* alub kaydettirdikten sonra kendi mülk-i mahzı olan Arnavud köyünden 60 nefer evli reaya kaldırub bu boş yerlerde bir köy ihdâs ediyor ve cümle hukukile tasarrufuna geçiriyor. Diğer kayıtlarda da, yine bu mıntakada bir çok köylerin imtiyazlar bahşetmek suretile veya *istimâlet* tarikile insan toplatılarak tesis edildiğini göstermektedir. Ve bütün bu mülk sahiblerinin topraklarının bu şekilde iskân edilmesinde büyük menfaatleri olduğunu bilerek hareket ettikleri görülmektedir. Meselâ bir yerde Padişah eskiden *mezre'a* olan bir yeri *şenletmek* için icâzet virüb *Mustafa Paşaya* temlik ediyor; paşa da bu suretle meydana çıkan köyü Üskübdeki camiine ve imaretine vakfediyor.

Daha bunlara benzer bir çok misaller de, zengin ve nüfuzlu şahsiyetlerin boş yerleri iskân maksadile Padişahtan dileyüb veyahut *satın alub mensub oldukları cemaat ve akrabaları halkile veya harpten hisselerine düşen esirlerle, «haymana» dan bulub getirdikleri insanlarla* buraları iskân itdikleri görülmektedir. Daha muahhar devirlerde hudut boylarında aşağıdaki şekilde bâzı vazifeleri ve imtiyazları olan kimselerin mevcudiyeti de düşünülecek olursa, düşman memleketlerinden *esir kapmak kadar, reaya toplayub getirmenin de* ne kadar mühim bir mesele teşkil etmekte olduğu anlaşılır:

«Mezkûrlar yarar ve gerekli olub şimdiye değin *bu nâhiyelere re'aya gelmesine bunlar bâis olmağın* hukuk ve rüsûm alınagelmeyüb minba'd dahi hukuk-ı şer'iye ve rüsûm-ı örfiyeden mu'âf olmak şartile ol etrafı şenlemeğe mültezim olub *dârülharbden istimâlet ile re'aya getirüb temekkün ettirmek için lâzım kimesnelerdir* deyü Pojaga beyi i'lâm eylediği pâye-i şerîr-i 'adâlet masîre 'arz olundukda madem ki şart-ı meşruh üzere edâ-i hidmet idüb ol cevânibin şenlenmesine bâis olub re'aya getirüb tavattun itdirmeğe sa'y ve kifayetleri müşahede oluna mu'âf ve müsellem olalar deyü ferman olunmağın defter-i cedide kaydolundu.»

(İstanbul, Başvekâlet Arşivi; Pojaga defteri).

Aynı şekilde Hersekde, Yenişehirde, Avlonyada bir takım Hıristiyan rüesâ, düşman memleketlerinden akraba ve teallûkatile çıkub gelüb Türkiyede yerleştikleri için, kendilerine bazı yerler mülk olarak verilmiştir.

Meselâ Hersekde 82 hanelik bir cemaat ahd ü emânla geldükleri vakit «*tapu ile*» «*Padişahımızın memleketinde temkin idüb otura ve zikr olan yerleri şenlede ve kendüyile bile çıkan kefereyi kondura ve zikr olan yerlerden yer vire ve şimdiden sonra ne mikdar kimesne gelürse zikr olan yerlere kondura*» diye vermişlerdir. Diğer bir takım Hıristiyan askerî rüesâya (Voyvodalara) eski «baştıne»leri «kendüyile bile gelen cema'atlerile ve gelecek kimesnelerile tasarruf iderler» deyü verilmiş ve böyle *muahede* edilmiş veya *diğer ahdü peymanla gelenlere* bu şekilde yerler temlik edilmiştir. Diğer kayıtlarda da böyle «istimâlet» ile düşman içinden getirilmiş askerler mevcuttur. Bosna kalelerine âit bulunan kayıtlar da tetkik edilecek olursa, devletin hudut boylarını iskân ve ihyâ edebilmek için toprağı *yurd* ve *çiftlik* olarak eski sahiblerine bırakmakta veya boş kalan toprakları istiyenlere ucuz bir fiatla satmakta olduğu görülecektir. Bu suretle oralarda *mîri topraktan farklı bir toprak rejimi, yani bir nevi mülk topraklar şekli* daha büyük bir mikyasta teşekkül etmiş bulunmaktadır.

EKLER

DefterDefter-i Hâkanî Kayıtları

Bu makaleyi yazarken hâkana mahsus nüfus ve arazi tahriri defterlerinden[*****] bilhassa istifade etmiş olduğumuzu yukarıda, 18 ve 28 numaralı notlarda, söylemiştik. Burada, makalemizde yürüttüğümüz mülâhazalara ve verdiğimiz malûmata esas teşkil eden bazı mühim zâviye kayıtlarını, bu defterlerden çıkararak aynen ve bir arada neşretmeği münasip görüyoruz. Bu maksatla, bir araya getirilen kayıtlardan her birine bir sıra numarası verilmiş ve makalede her kayıt bu sıra numarasile zikredilmiş olduğu için, arzu edildiği takdirde verdiğimiz malûmatı kontrol etmek ve müracaat edilen menbaların kıymet ve mahiyeti hakkında bir fikir edinmek mümkün olacaktır.

Bu kayıtların, hususî tahrir heyetleri tarafından elde mevcut vesikalarla eski defterlerdeki diğer kayıtlara müracaat edilerek ve mahallinde yapılan tahkikat neticelerine göre tanzim edildiklerini ve Padişahların tuğralarile musaddak defterlerde hususî bir itina ile muhafaza edilerek arazi işlerinde en sıhhatli birer vesika teşkil ettiklerini burada hatırlatırsak onların kıymetleri hakkında bir fikir vermiş oluruz. Bu kayıtlardan birçoğunun, bahse mevzu zâviyelerin hayatında zamanla vukua gelen tahavvülleri hulâsa ederek her biri hakkında âdeta birer tarihçe vücude getirmiş olmaları ise, tetkiklerimizi ayrıca kolaylaştırmıştır.

Tetkik ettiğimiz defterlerde mevcut binlerce kayıt arasında daha pek çok zâviye kaydı da vardır. Biz burada neşrettiklerimizi benzerleri arasından, tipik ve mânalı bularak seçtik. Onları henüz görmemiş olan ve bilmiyen tarihçinin bu kayıtlarda, bizim de istifade etmediğimiz, daha pek çok malûmat bulacağını ümit ediyoruz.

I.

1049 numaralı Bursa evkaf defteri[32]

(Sultan Süleyman Devri)

1- Abdal Musâ zâviyesi, 2- Mihaliç bey zâviyesi, 3- Timur Han veled-i Boğur şeyh (tekkesi), 4- Fatma hatun türbesi, 4/1 - Şeyhler mezre'ası.

1: Bergama tevabiinde *Abdal Musâ zâviyesi* dimekle maruf zâviyei kedd-i .....imâret idüb mezkur zâviyede âyende ve revendeye sarfolunmak içün kendünün öşürlü mülk bağçesi mahsulâtın ve Bergama bağları arasında öşürlü bağın ve Kara Bağ dimekle meşhur öşürlü bağın ve Abdal Musâ mezre'ası dimekle öşürlü mezre'ada ziraat iden iki çiftin ve Yusuf adla kulun ve çiftlik hasılın ve Heybu' bazarında bir mülk dükkânın ve dörd ineğin ve yirmi kovanın ve iki kazan ve iki tava ve bir sini ve bir çırağ ve şehirdeki mülk evlerin mahutası ve sekiz tebsi ve beş sahan ve üç herenî ve üç demür ve Ak Sıgurlarda bir gül bağçesi ve içinde olan miskalisi hasılı ve eşcarı müsmiresile

[*****] İktisat Fakültesi Mecmuası'nın ikinci cildinde «Osmanlı İmparatorluğunda büyük nüfus ve arazi tahrirleri ve Hâkan'a mahsus istatistik defterleri» ismi altında neşrettiğimiz makalelere bakınız.

32 Bu suretle hiç bir hususi işareti taşımıyan defterler, İstanbulda Başvekâlet Arşivinde, Tapu defterleri namı altında muhafaza edilmektedir. Ankara'da Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğünde, eski kayıtlar kaleminde bulunan defterler ise bir yıldız işareti ile gösterilmiştir.

zikrolunan zâviyesine vakfetmiş mucebi mezkûr üzere şer'î mektub var ve Uluçamda dinkcük ihdas idüb resminden ziyadesin vakfetmiş elhâlet-ü hâzihî muceb-i mezkûr üzere padişahımızdan mukarrernâme sadaka olundı deyû kayd olunmuş der (defteri köhne) (Bursaya tâbi).

2: Evkaf-i *zâviye-i Mihaliç bey* der nefs-i Mihaliç.

Mihaliç bey ibn-i Abdullah kendünün Mihaliçde olan zâviyesine bir kaç pâre köyler vakfetmiş. Vakfiyesinde hums-i mahsulâtı ve rüsûm-ı örfiyesini cihet-i tevliyet tayin idüb bâkisi misafirîne ve fukarâya sarf oluna zâviyede bir şeyh-i sâlih ola deyü tayinlenmis. Mezbûr vakfa Mihaliç bey kızı oğlanlarından Hamza Çelebi oğlu Mehmed Çelebi padişahımız nişanile mütevellîdir. Kadimüzzamandan salâtîn-i mâziye nişanlariyle vakfiyet üzere tasarruf olunur ma'mur zâviyedir deyü kayd olunmuş der (defter-i köhne).

Elhâlet-ü hâzihî muceb-i mezkûr üzere tasarruf olunur vakfı mukarrerdir (Bursa nahiyesi).

3: Mezre'a-i Nevruz Adası.

Issuz yer olub korkuluk olduğu sebebden Timur Han veld-i Bogur şeyh nâm kimesne ol korkulu yeri görüb gözetmek için beylerbeyi Davud paşa hükmile mutasarrıf imiş Bruma eşdire deyü Ol yerde olan tekyede Mısırhan devriş nâm kimesne evvelden şeyh olub âyende ve revendeye hidmet ider deyü i'lâm olunduğu üzere gine oturub hidmeti idüb her neye mutasarrıf olıgeldise mutasarrıf ola deyü padişahımız hazretleri mukarrernâme sadaka olunmuş deyü kayd olunmuş der (defter-i köhne).

Hâliyâ Hayrân dervişe sadaka olunmuş elinde padişahımız hükmi var (Bursa nahiyesi).

4: Karye-i Çardak.

Evvelde merhum sultan Hüdâvendigâr Orhan Çelebiye helâllik virmiş imiş. Andan sonra Emir Süleyman kızı oğlu Mehmed Çelebiye ve kızı Fatma hâtuna irsle müntakil olub sülüs ve sülüsân olmuş. mezkûre Fatma hâtun hissesi ki sülüsdür vakfolub vakfiyetin merhum sultan müsellem dutub hükm-i hümâyun virmiş ve mezkûr Mehmed Çelebi hissesi ki sülüsandır mülkiyet üzere tasarruf olunur bitarik-il-irs-iş-şer'î şimdiki halde İsfendiyar oğlu Mehmed tasarruf ider elinde padişahımız mukarrernâmeleri vardır.

Elhâlet-ü hâzihî ber muceb-i şer'-i şerif Mamud Çelebi mezkûr Fahr-ül-vüzera-il 'ızâm Davud Paşa hazretlerine satub Davud Paşa hazretleri de şirâ-i şer-i birle otuz bin akçeye satun alub mülkiyet üzere tasarruf ider. Vech-i mezkûr üzere İstanbul kadısı mevlânâ Vildan'dan şer'î hüccetleri var sene tis'în ve semâne mie tarihile müverrah ve padişahımız hullidet hılâfetühu hazretlerinden mukarrernâme var. Davud Paşa hazretleri dahi İstanbulda binâ ittüğü imâreti âmiresine vakfetmiş *içinde olan kendünin kullarile* deyü kayd olunmuş der (defteri köhne) Elhâlet-ü hâzihî padişahımız hazretlerinden dahi mukarrernâmeleri var.

Ve Fatma hâtûn hissesin ki sülüsdür anun mahsuli ki ne hasıl olursa yevmî iki akçe kendü kabri üzerinde iki cüz' okuna nerde medfun olursa ve leyâlî-i şerifede ki Namaz gicesidir ve Kadir gicesidir fukara içün helva ve taâm bişe ve öşr-i tevliyet Cabir oğlu Mehmede ve evlâdına batnen bade batnin şart olunmuş bade-inkıraz-ıl-evlâd Yenişehire kim hâkim olursa mütevellî ola deyü tâyin olunmuş. (Yarhisar nahiyesi).

4/1: Mezre'a-i Şeyhler.

Bir çiftlik yerdir vakfdır Osman beyden

Merhum sultan zamanında Bahşi tasarruf ider imiş sonra karındaşı Salih elindedir deyû nakl olunmuş 'an (defter-i Kirmasti).

Andan sonra mezkûr Salih fevt olub Aliye sadaka olunmuş elinde sultanımız 'azze nasruhu hükmi hümayunı var evvelde tekye var imiş deyû kayd olunmuş der (defteri köhne).

Elhâlet-ü hâzihî Ali dahi fevt olub hacı Hüseyine sadaka olunmuş elinde padişahımız nişanı şerifi var deyû kayd olunmuş der (defteri köhne) Hâliyâ tekye ma'mur İbrahim nâm kimesneye sadaka olunmuş elinde nişanı şerif var.

I.

808 Tarihli Hüvâvendigâr defteri

(892 tarihli)

5. — Çiçek Dede köyü.

5: Karye-i Aksu der tasarruf-ı Sâmit Dede

Kadîmden timardır. mezkûr Sâmit Dedeye padişahımız hazretleri hükm-i şerif virüb Bursayla İnegöl arasında Aksu kenarında evvelden Çiçek Dede şenlettiği yerde temekkün idüb haymana evlerden ve raiyet kayd olunmamış kimesnelerden getürüb ol mahalli şenledüb ihyâ ittüği sebebden avârız-ı divânîden emin olub ol mahalli gözedüb ve *andaki kârbansarâyı timar idûb* ve yolları açub cemi' tekâlif-i 'örfiyeden müsellem ola deyû hükm-i hümâyun sadaka olunmuş.

III.

376 numaralı Hüvâvendigâr defteri

(928 tarihli)

6. — Abdülkerim zâviyesi, 6/1 — Seyid Mahmud zâviyesi, 7. — Tuğrul Baba zâviyesi, 8. — Ahi Rüstem zâviyesi, 9. — Dede Bâli zâviyesi.

6: Karye-i Kızılca Eşen tâbi'-i Seferihisar.

Vakıfdır Sultan Alâüddin'den Abdülkerîm zâviyesine deyû Kemâl evlâd mütevelliîdir. Şe'iyesi zâviyeye sarfolunur ve *divânisi*ne sipahi mutasarrıfdır deyû kaydolunmuş der (defteri Çakır).

Sonra karye-i mezkûr bilkülliye timar olmuş.

Elhâlet-ü hâzihî ber-karar-ı evvel şer'îsi vakfolub Seyid Ahmed nâm kimesne mutasarrıfdır ve dîvânisi timar tarikile tasarruf olunur.

Muceb-i mezkûr üzere padişahımızdan mukarrernâme vardır deyû kaydolunmuş der (defteri 'atik)

Hâliyâ öşr-i şer'iyesin Abdullah mutasarrıfdır.

6/1: Karye-i Köküm.

Vakıfdır Seyid Mahmud zâviyesine deyû kayd olunmuş der (defteri köhne).

Elhâlet-ü hâzihî karye-i mezbûrenin mahsulâtı şer'iyesi zâviye-i mezbureye vakfolub dîvânisi timar tarikile tasarruf olunur deyû kaydolunmuş der (defteri köhne).

Hâliyâ mezkûr Seyid Mahmud evlâdından Veli şeyh mutasarrıfdır bemuceb-i berât-ı sultanî

7: Timar-ı Nöbetciyân-ı kal'ai Seferi Hisar.

Karye-i Bedel. Karye-i mezbure vakıfdır. Tuğrul Baha zâviyesine, Şer'îsi zâviye-i mezbureye sarf olunur. Tuğrul Baba evlâdından Keke şeyh tasarruf ider. Salâtin-i mâziye hükümlerile Ve divânisi timara tasarruf olunur deyû nakl olunmuş 'an (defteri Kirmasti).

Elhâlet-ü hâzihi karye-i mezburenin divânisin nöbetçiler mutasarrıflardır ve şer'isi Keke şeyh oğlu Ahmed ve Hasan vakfiyet üzere tasarruf iderler.

Elhâlet-ü hâzihî padişahımız mukarrernâmesi var deyû nakl olunmuş der (defteri 'atik).

Hâliya mezkûr Ahmed fevt olub hissesi Kekeye virilüb bir hissesi dahi mezkûr Hasan tasarrufundadır. Ellerinde merhum sultan Selim hândan nişanı hümâyunları var.

8: Vakf-ı *zâviye-i Ahi Rüstem* der nefs-i Seferi Hisar. Eşküncilü mülk imiş. Ahi Rüstem kendü zâviyesine vakfitmiş deyü kaydolunmuş der (defteri Çakır bey).

Elhâlet-ü hâzihî eşküncilü olmak üzere Ahi Baba ve Ahi Veli mutasarrıflardır. Ellerinde padişahımız beratı var. Eşküncisin eşdirüb zâviye-i mezburda âyende ve revendeye hidmet iderler deyû kaydolunmuş der (defteri 'atik).

Hâliyâ Ahî Mehmed oğlu Ahmed mutasarrıfdır. Vech-i meşruh üzere hidmet idüb eşküncisün eşdirir. Elinde padişahımızdan nişan-ı hümâyun var. (Seferi Hisar) (Fot. No. XV). (10 numaralı kayda da bakınız).

9: Karye-i Harmancık.

Evvelden Subaşı hâssıdır. Sonra mezkûr köye Dede Bâli oğlu Cavli beyün.

Fenârî oğlu teftişi ile mülk çikub merhum sultan Murad hân Hüdâvendigâr dahi müsellem dutub elinde nişanları var. Sultan Murad hân hükmü görüldi. Mevlânâ Fenarî oğlu teftişin kabul ettim mezkûr karyei mukarrer dutdum sâyir emlâk gibi tasarruf ide deyû.

Şimdi timara emrolundu mülkiyet bozuldı deyû (defteri köhne) de kaydolunmuş.

Elhâlet-ü hâzihî zikrolan eşküncilü mülk mezkûr Dede Bâlinin Tavşanluda Bazar köyde olan zâviyesine vakfidüb vakfiye yazdırmış Vakfiyet üzere tasarruf olunurken timara virilmiş. Şimdi girü vakfiyet üzere mukarrer itdim deyû padişahımız hazretlerinden mukarrernâme arzolduğu üzere deftere eşküncilü vakıf kaydolundı. Mehmed Çelebi mütevellî mutasarrıfdır.

Ve mezbur Dede Bâlî evlâdındandır deyû kaydolunmuş der (defteri köhne).

Hâliyâ mezkûr Mehmed Çelebi oğlu Bayezid Çelebi mütevellidir tevliyet aslah-ı evlâde şart olunmuş.

IV

745 numaralı defter

(İkinci Selim Devri)

10.— Ahi Rüstem zâviyesi

10: Karye-i Gümrü.

Zikrolan karyeler vakf-ı zâviye-i Ahî Rüstem der nefs-i Seferihisar.

Eşküncülük mülki imiş.

Ahî Rüstem kendü zâviyesine vakıf itmiş deyû kaydolunmuş der (defteri Çakır bey).

Elhâlet-ü hâzihî eşküncilü olmak üzere Ahî Baba ve Ahî Veli mutasarrıflarıdır.

Ellerinde padişahımız berâtı var eşküncisün eşdirüb zâviye-i mezburede ayende ve revendeye hidmet ideler deyû kaydolunmuş der (defteri 'atik).

Hâliyâ Ahî Mehmed oğlu Ahmed mutasarrıfıdır. Vech-i meşruh üzere hidmet idüb eşküncisün eşdirür.

Ellerinde padişahımızdan nişanı hümâyun vardır deyû mukayyed der (defteri 'atik). Elhâlet-ü hâzihî mezkûr Ahî Rüstem mütea'llikatından şer'le evlâdiyeti sâbit ve zahir olan hukukuna ve Halil... Hacı Mustafa'nın zikrolan karyeler vech-i meşruh üzere eşküncilü vakıf olub vakfiyet üzere mutasarrıflarıdır bâ-berât-ı hümâyun (Seferihisar nahiyesi).

V.

812 numaralı Kütahya defteri

(İkinci Bayezid Devri)

11. — Bülbül Hâtun türbesi

11: Karye-i İnan Şâh tâbi-i Simav.

Mülk-i Dündar bey oğlu Yusuf ve Tuğrul.

Hüdavendigâr zamanında Dündar bey yer imiş şimdi yine kendü elindedir mülkiyet üzere (Timurtaş defteri) nde budur.

Amma şimdi yine Yusuf veled-i Dündar bey ve Tuğrul ellerindedir mülkiyet üzerine ikisi bile eşerler (Saru Mustafa defteri) nde budur.

Elhâlet-ü hâzihî Karaca bey hâtunu Bülbül hâtun vech-i şer'le satun alub Mihaliçde türbesinde tilâveti kelâm-ı mecîd idile deyû vakıf itmiş.

Ammâ her yıl ber karar-ı evvel iki eşkünci virürler suret-i (defteri 'atik) budur.

Şimdiki halde kemâkân mukarrerdir deyû sultan Bayezid hândan hükm-i şerif vardır görüldü.

VI.

740 numaralı Kütahya evkaf defteri

(Kanunî Süleyman devri)

12.— *Pir Mehmed zâviyesi*, 13. — *Ahi Mustafa zâviyesi*, 14. — *Akçe Şeyh çiftliği*, 15. - *Şeyh Saltık zâviyesi* 16. — *Ahi Ali zâviyesi*, 17. — *Seydi Nurettin zâviyesi*, 18. — *Şeyh Bahşayiş zâviyesi*, 19. — *Babuk Dede vakfı*, 20. — *Şeyh Esenlü vakfı*, 21. — *Şeyh Koman çiftliği*, 22. — *Mehmed Fakih vakfı*. 23. — *Şeyh Türkman zâviyesi*, 24. — *Ahi Mustafa zâviyesi*, 25. — *Ahi Aslan çiftliği*, 26. — *Ahi Şaban*, 27. — *Ahi Çarpık*, 28. — *Ahi Yahşi*, 29. — *Şeyh İsmail*, 30. — *Genç Abdal zâviyesi*, 31. — *Murad Fakih*, 32. — *Hacı Fatma zâviyesi*, 33. — *Elvan zâviyesi*, 34 —*Şeyh Taydan zâviyesi*, 35. — *Hasan Dede köyü*, 36. — *Balıncak Baba neslinden Gök Başlu*, 37. — *Ahi Hoca zâviyesi*, 38. — *Umur Dede oğlu Pîr Ömer zâviyesi*, 39. — *Kulacık Hacım zâviyesi*.

12: Evkaf-ı *zâviye-i Pîr Mehmed* 'an nefs-i Kütahya.

Ahi Mehmed oğlu Ahi Seydi evvelden vakfolagelmiş elinde tutadurduğu tekye ve yerlere ve bir bağçeye ve bir değirmene ve bir köye eben-an-ced tasarruf idegelmişler elinde vakıfnâmeleri var.

Şimdiki halde mezkûr Ahi Seydinin âyende ve revendeye hidmete kusurı olub ve ba'zı evkafı mâlikâne tasarruf idüb bel' itdüğü zâhir olub ve hem mevlânâ Abdülkerim il yazdukda ba'zı evkaf mülkimdir deyû satub bel' itdüği ecilden nâmahal kaydolundu.

Sonra padişahımız müdde zılluhu hazretleri Lûtfullah Çelebi oğlu Mehmed Çelebiye sadaka idüb eline hükmi şâhî verilmiş el'ân mutasarrıf deyû mestur der (defteri 'atik).

Sonra mezbur Ahi Seydinin oğlu Ahi Aliye Sultan Bayezid hân tâbe serâh sadaka idüb eline nişan-ı hümâyun verilmiş. Bâdehu mezkûr Ahi Ali fevt olub zâviye-i mezbur merhum mağfur-ün-leh sultan Selim hân tâbe serâh berâtı şerifile merhum Alinin sulbî oğlu olan Mehmede sadaka idüb bil'fiil mutasarrıfıdır deyû mukayyed der (defteri köhne).

Hâliyâ padişahımız e'azzıllahü ensarehu hazretleri tecdidi berât idüb el'an vakfiyet üzere mutasarrıf olmağın defter-i cedide kaydolundu. (yp. 4).

13: Evkaf-ı *zâviye-i Ahi Mustafa* fî nefs-i Kütahya.

Hacı Ya›kub oğlu Hacı şeyh olub hükm-i padişahile mutasarrıf idi.

Sonra mezkûr Hacının fisk-u fücurı ve hem âyende ve revendeye hidmete kusurı zaâhir olduğu sebebden nâmahal kaydolunub padişahımız e›azzallahu ensarehu hazretleri mevlânâ Abdülkerime sadaka idüb eline hükm i hümâyun virilmiş el'an mutasarrıf deyû (defteri ‹atik) de kaydolunmuş.

Hâliyâ sultanımız hazretlerinin nişan-ı şerif ile Hacı Fakîhe sadaka idüb meşihale mezburda mutasarrıf olub âyende ve revendeye hidmet ider deyü mestûr der (defteri köhne).

Hâliyâ padişahımız e'azzallahu ensarehu hazretlerinin beratı hümâyunile Abdürrahman mutasarrıf olmağın (defteri cedid) e kaydolundu Ba›dehu mezkûr 'Abdurrahmandan alınub padişahımız berât-ı hümâyuniyle mevlânâ Ebûbekire sadaka olunmağın (defter-i cedid) de kaydolundı. (Yp. 14) (Fot. N. VII).

14: Karye-i Saka tâbi-i Kütahya.

Karyei mezkûrda Akca Şeyh çiftliği dimekle ma'ruf bir çiftlik yeri vakfolunmuş oğulları Şeyh İnehan ve Hacı İlyas ve Bayezid vakfiyet üzere tasarruf eylemişler, dörd değirmenile bile.

Sonra mezkûrân fevt olıcak Ahmed Fakih nâm bir ehl-i ilim merhum sultan Mehmed hân tâbe serâh nişanile tasarruf eylemiş.

Evkafa nesih târi olıcak değirmenler mukarrer olub Ahmed Fakih tasarruf eylemiş ve çiftlik timara virilmiş. Şimdiki halde mezkûr Ahmet Fakih fevt olub oğlu Hacı Ali Fâkih padişahımız müdde zıllehü hazretleri sadaka idüb eline hükm-i şahî virilmiş tasarruf iderken Kütahya kadısı âsitâne-i devlete mezkûr Bayezid Dedenin karındaşı Hasan Seydi neslindendir deyû arzeyledüğiyle padişahımız e›azzallahu ensarehu hazretleri mezbur Hasan Seydiye sadaka idüb eline hükm-i şahî verilmiş, bil'fiil mutasarrıf.

Ammâ mezkûr Hasan Seydinin âyende ve revendeye *hidmetine taksiratı zâhir olma*ğın nâmahal kaydolundı mestûr der (defteri 'atik).

Elhâlet-ü hâzihî ol nesilden kimesne kalmayub Derviş Mehmed nâm kimesneye Padişahımız müdde zillühu hazretleri sadaka idüb eline berât-ı şâhî virilmiş bilfi'il zâviye-i mezburenin meşihatına mutasarrıf deyü mukayyed der (defteri köhne).

Hâliyâ Padişahımız müdde zıllühu hazretlerinin berât-ı âlişâniyle Hacı İlyas nâm kimesneye sadaka olunub bil'fiil mutasarrıf olmağın defter-i cedide dahi kaydolundı (Yp. 15). (Fot. N. VI).

15: Karye-i Okcu.

Karye-i mezkûrda Şeyh Saltık zâviyesi dimekle ma'ruf zâviye karye-i mezburede on dönüm yer ve iki pâre bağçe ve Egrigöz kadılığında Oyan özü dimekle ma'ruf bir çiftlik vakf-ı kadim imiş. Âvân-ı nesihde nesih târi olıcak timara virilmiş. Şimdi zâviye harab olmuş ta'mir ider kimesne bulunur deyü mestûr der (defteri âtik).

Şimdiki halde Gani ve Yahya Padişahımız hazretleri berât-ı hümâyunile mutasarrıflardır. (defteri köhne) de kaydolunmuş.

Hâliyâ Padişahımız 'azze nasruhu hazretlerinin nişnı hümâyunile Gani mutasarrıf olmağın defler-i cedide kaydolundı. (Yp. 31)

16: Karye-i mezkûrede *Ahi Ali zâviyesi* dimekle ma'ruf zâviyeye mezkûr Ahî Ali elindeki yer mâtekaddemden vakfolub ol vakıf yeri mezkûr zâviyede Ahî Mustafa ve karındaşları Ahi Hızır ve Ahi Bazarlu şeyh olub vakfiyet üzere tasarruf iderlermiş. Merhum sultan Mehmed hân tâbe serâh nişaniyle *Sonra evkafa nesih târi olıcak timara virilmiş*.

Şimdiki halde Padişahımız hazretlerinin ehalî-i evkafa mezîd-i merhameti olduğiyle mukarrer idüb sâbıka mevlânâ Kütahya Kadısı der-i devlete mezkûr Ahî Hızır mahal idüğün arz itdüğiyle eline hükm-i şâhî virilmiş. Bilfi'il Ahî Hızır elinde mukarrernâmeleri vardır deyü mestûr der (defteri âtik).

Elhâlet-ü hâzihî mezkûr Bazarlu fevt olub oğlu Ahî Hamza mahal ve müstahak idüğün sâbıka mevlânâ Kütahya kadısı der-i devlete arz eyledüğiyle Padişahımız hazretleri mezkûr Ahi Hamzaya meşihat-i mezburı sadaka idüp eline hükm-i şâhî virilmiş bil- fi›il mutasarrıf deyü (defleri köhne) de kaydolunmuş.

El›ân Padişahımız e›azzallahu nasrehu hazretlerinin nişan-ı hümâyunu ile mezbur Hamza mutasarrıf olunmağın defter-i cedide kaydolundı. (Yp. 31).

17: Karye-i Kiriş tabi'-i Yoncalu.

Karye-i mezkûrede Seydi Nureddin zâviyesi dimekle ma'ruf zâviyeye yerler vakıf olmuş Merhum sultan Mehmed hân tâbe serâh berâtiyle tasarruf iderken evkafa nesih târi olıcak timara virilmiş.

Şimdiki halde Padişahımız hazretlerinin ehalî-i evkafa mezîd-i merhameti olduğiyle zâviye-i mezkûrenin şeyhi Mahmud nâm kimesneye sadaka olunub ol tasarruf iderken andan alınub Salih nâm bir hâfıza virilmiş. mezkûr Salihin dahi kendü rızasile vazgeldüğü ecilden sâbıka mevlânâ Kütahya kadısı Derviş Resulî mahal ve lâyık görüb âsitâne-i devlete arz eyledüğiyle Padişahımız hazretleri Resul dervişe sadaka eyleyüb eline kühm-i şâhî virilmiş. Bilfi›il elinde mukarrernâme var mutasarrıf deyü mestûr der (defteri âtik).

Elhâlet-ü hâzihî Padişahımız hazretlerinin berât-ı hümâyuniyle Mahmud nâm kimesneye sadaka olunub eline nişân-ı hümâyun virilmiş el'ân mutasarrıf âyende ve revendeye hidmet ideler deyü kaydolunmuş (defteri köhne) de.

Hâliyâ mezbur Mahmud fevt olub Padişahımız 'azze nasrühu berât-ı hümâyuniİe oğlu Aliye sadaka olunub bilfi'il mutasarrıf olmağın kaydolundı. (Yp. 33).

18: Karye-i Boz Begüsi tâbi'-i mezkûr.

Sâbıka mezkûr karye Şeyh Bahşayiş zâviyesine vakıf imiş. mezkûr zâviye bilkülliye harap olmuş. *İsâ Fakih imaretine iltizâm gösterdüğü ecilden* sadaka olunub berât-ı hümâyun ile mutasarrıf imiş der (defteri âtik) kaydolunmuş.

Hâliyâ Padişahımız e'azzallahu ensarehu hazretleri Hızır İlyas ile Hacı Ahmed el'ân berât-ı hümâyunile mutasarrıfdır nitekim Hızır İlyas ba'dennazar bu berât-ı hümâyunu elinde ibka idesin deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Hâliyâ mezkûr Ahmedden alınub Padişahımız 'azze nasrehu hazretleri nişân-ı hümâyun ile Hacı Yusuf nâm kimesneye sadaka olunmuş (defteri köhne) de bulunmayub haric-ez-defter kaydolundı.

Şimdiki halde berât-ı hümâyun ile Mahmud Fakih mutasarrıfdır. (Yp. 34).

19: Vakf-ı *Babuk Dede karye-i* Kilisâ.

Karye-i mezburda mütemekkin olub âyende ve revendeye *huzur itmek içün bir tekye ve bazı evler ve ahurlar binâ idüb* vakfidüb ve ba'zı sahibi hayrât kimesneler âyende ve revendeye sarf olmak içün koyun ve sığır ve gayrı davarlar vakfidüb ve ba'zı kimesneler kazan ve tebsiler ve sahan gibi velhâsıl bakır âvadanlığın vakfidüb ve ba'zı kimesneler kendü mülk bağçelerinden ve yerlerinden vakf idüb bazı kimesneler birer mikdar yerler *tâpulayub* zikrolan tekyeye vakfidüb zikrolan esbâblar telef olmamak içün defter-i cedide kaydolunmasın iltimas ittikleri sebebden kaydolundı. Ve Veli ve Derviş nâm kimesne Babuk Dedenin hizmetkârı olub zâviye-i mezburenin evkafına ve sayir hususuna zabt ide deyü defter olmağın ber karar-ı sâbık mukarrer kılınub kaydolundı.

20: Karye-i Yakaca tâbi'-i Yoncalu.

Karye-i mezkûrda Şeyh Esenlü mâtekaddemden bir çiftlik yere vakıf oligelmiş Şah Çelebi nişaniyle. Sonra oğulları Ahmed ve Behadır merhum sultan Mehmed hân tâbe serâh nişanile tasarruf iderlermiş. Sonra mezkûrlardan Behadır müteveffâ olub hissesi Oruç beye sadaka olunmuş ol

ilahi merhum sultan Mehmed hân tâbe serâh nişaniyle tasarruf iderken evkafa nesih târi olıcak timara virilmiş.

Şimdiki halde mezkûr Padişahımız müdde zillühu hazretlerinden tecdid-i berât itmemişler. Bilfi'il dahi timarda tasarruf olunurmuş deyü mestûr der (defteri âtik).

Ammâ şimdiki halde zikrolan çiftlik iki hisse olub bir hissesine vakfiyet üzere Padişahımız hazretlerinin berât-ı hümâyuniİe Selim Şah tasarruf idüb ve nısfı âharın dahi berât-ı şâhîle Nurullah mutasarrıfdırlar. Ellerinde mukarrernâmeleri var. Sonra Nurullahdan ve Selim Şâhdan alınub Hasan nâm kimesneye virilmiş. Elân berât-ı şahile mutasarrıfdır deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Sonra mezkûr Hasan ihtiyarile ferağat idüb Padişahımız zillühu hazretlerinin berat-ı hümâyunile girü Nurullaha sadaka olunub mutasarrıf olunmağın defter-i cedide kaydolundı.

21: Karye-i Ağaç Hisar tâbi›-i Arslan Apa.

Karye-i mezkûrde Şeyh Koman çiftliği dimekle ma›ruf vakıf çiftlik Şeyh Koman neslinden Çoban Şeyh ve Mes›ud ve Ece vakfiyet üzere tasarruf iderler imiş. Tebdil ve tağyir olub timara virilmiş.

Şimdiki halde Kütahya kadısı Şeyh Çoban müteveffa olub oğlu Şeyh İbrahim kalduğın âsitâne-i devlete 'arzeyledüğiyle Padişahımız müdde zillühu hazretleri mezkûr Şeyh İbrahim atası hissesin sadaka idüb ellerine hükm-i hümâyun virilmiş. Bilfi'il mutasarrıflar deyü mestûr der (defteri âtik) (Yp. 42).

22: Karye-i Lüle tâbi'-i Arslan Apa.

Ahmed Fakih nâm kimesne merhum Şâh Çelebi ve Ya'kub Çelebi mektublariyle vakfiyet üzere tasarruf idermiş. Âvân-ı nesihde mensuh olub timara virilmiş.

Şimdiki halde mezkûr Ahmed Fakih oğlu Mahmud Fakih elinde Padişahımız müdde zıllühu hazretlerinin hükm-i hümâyunu var ve sâbıka mevlânâ Kütahya kadısı Ahmed Fakih fevt olub mahlûl kaldığın ve oğlu Mahmud Fakih mahal idüğün 'arzetdüğiyle ve defterde mukayyed olduğiyle sadaka itdüre deyü kaydolunmuş der (defteri âtik).

Elhâlet-ü hâzihî Padişahımız e›azzallahü ensarehu hazretleri dahi vakfiyetin kemâkân mukarrer ve müsellem dutub ber-karar-ı sâbık vakfı evlâdlığın üzere mezkûr Mahmud Fakih eline nişan-ı hümâyun sadaka olunmuş... ve Emîn Hacı Mehmed dahi berât-ı hümâyunile bile mutasarrıfdır deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Hâliyâ padişahımız 'azze nasrühu hazretleri berât-ı 'âlişanlarile Mahmud Fakih ve Hacı Mehmed bervech-i iştirak mutasarrıflardır. Ammâ zikrolan karye içün bundan akdem vilâyet kâtibi bir tarikle vakf-ı evlâd deyü kaydidüb hâliyâ livâ-i mezbure kitâbet olundukda mezbur karye teftiş olundı mâtekaddemden vakf-ı 'âm olub müteaddid berâtlar ile ve köhne defterler ile vakf-ı 'âm üzere tasarruf olunduğu zâhir olub emrile vakf-ı 'âm üzere kaydolundı bilfi›il bervec-i

iştirak gine bu Mahmud Fakih ve Hacı Mehmed mutasarrıflar olmağın (defteri cedid) e kaydolundı.

mezkûr Mahmud Fakih fevt olub hissesi oğullarından Yahşi Fakih ve Ayas nâm kimesnelere sadaka olunmağın kaydolundı. (Yp. 44).

23: Karye-i Öyük tâbi›-i mezkûr.

Karye-i mezkûrede Şeyh Türkman zâviyesi dimekle meşhur zâviyeye bir pâre yer vakf-ı kadîm olub Şeyh Türkmanın oğlu Şeyh Yahşi tasarruf idermiş. Kendü fevt olub kızı oğlu İbrahim merhum sultan Mehmed hân tâbe serâh nişaniyle tasarruf iderken mensuh olub timara virilmiş.

Ba'dehu mukarrer olub ve mezkûr İbrahim fevt olub hissesi oğlu Cağfere Padişahımız müdde zıllühu hazretleri berâtile sadaka olunub bilfi'il mutasarrıf Âyende ve revendeye hidmet ider deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Hâliyâ Padişahımız 'azze nasrühu hazretleri berât-ı hümâyunile yine mezkûr Cağfer mutasarrıf olmağın (defteri cedid) e kaydolundı. (Yp. 61).

24: Karye-i Zimiye tâbi'-i Altuntaş.

Karye-i mezkûrede Ahî Musa zâviyesi dimekle ma'ruf zâviyede Şeyh Ahmed şeyh olub bir çiftlik yere vakfiyet üzere merhum sultan Mehmed hân berâtile tasarruf idermiş deyü mestûr der (defteri âtik) (Yp. 61).

25: Karye-i Akviran tâbi'-i Altuntaş.

Karye-i mezkûrede *Ahi Aslan çiftliği* dimekle ma'ruf çiftlik vakf-ı kadîm olub Ahî Farkun evlâdından Pîr Ali ve Seydi Ahmed ve Hüseyin ve Mahmud vakfiyet üzere tasarruf iderler imiş. Merhum sultan Mehmed hân berâtiyle sonra mensuh olub timara virilmiş.

Ba'dehu mukarrer olub mezkûrân Pîr Ahmed ve Pîr Ali ve Hasan ve Mahmud ellerine hükm-i şâhi virilmiş. 'Alâ vech-il-iştirâk mutasarrıflardır deyü mestûr der (defteri âtik).

Hâliyâ mezkûr karyede mezkûrların cedleri bir zâviye bina idüb çiftlik-i mezburun hâsılın anda sarf iderler imiş. 0l zamandanberu çiftlik-i mezbur zâviye içün tasarruf oluna deyü Padişahınız hazretlerinin berât-ı hümâyuniyle Pîr Ali vakf-ı mezburdan bir hisseye mutasarrıf, ve Hasan fevt olup hissesi karındaşı Mahmud ve mezbur Pîr Alinin karındaşı İlyas dahi karındaşı hissesine müşterek kaydolunub ol veçhile Padişahımız hazretlerinden berât-ı hümâyunları vardır deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Hâliyâ Padişahımız hazretlerinden berât-ı hümâyunları vardır deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Hâliyâ Padişahımız hazretleri berât-ı hümâyuniyle Mahmud ve İlyas ve Üveys ve Orhan ve Pîr Ali'ye bervech-i iştirâk sadaka olunub mutasarrıflar

iken Veysi ve Orhan ve Pîr Ali fevt olub müteveffa-i mezkûrân hisseleri mahlûl kalub ve Mahmud ve İlyas kendü hisselerine bilfi'il mutasarrıflar olmağın (defteri cedid) e kaydolundu (Yp. 63).

26: Nefs-i Gedüsda *Ahi Şâban* kadîmden vakıf olıgelmiş bir çiftlik yere ve bir pâre bağa Ahî hoca İsa tasarruf eylemiş. Ammâ Şâh Çelebi bitisi ile sonra evlâdından Ahi Mehmed veled-i Musa tasarruf idermiş. Ammâ elinde berât-ı şâhî yokdur deyü kaydolunmuş der (defteri âtik).

Hâliyâ Padişahımız 'azze nasrühu mezkûr Mehmedün oğlu oğulları İsâya ve Mustafaya sadaka idüb ellerine hükm-i şâhî virilmiş bilfi'il vakfiyet üzere mutasarrıfdır deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Hâliyâ iştirâk merfu' olmağın müstekil Mustafaya Padişahımız müdde zıllühu hazretleri berât-i hümâyuniyle sadaka olunmağın (defteri cedid) e kaydolundı. (Yp. 74).

27: Nefs-i Gedosda *Ahî Çarpık*.

Kadîmden vakfolıgelmiş bir çiftlik yere ve bir pâre bağ sonra oğlu Ahî Mehmed ve Ahî Mustafa vakfiyet üzere tasarruf itmişler. Birileri zâyi' olmuş. Andan sonra Ahî Mehmed oğlu Lûtfi nâm kimesne tasarruf eylemiş. Âvân-ı nesihde mensuh olub timara virilmiş.

Şimdiki halde Padişahımız müdde zıllühu hazretleri ehalî-i evkafa mezid-i merhameti olduğiyle sipahi vazgelüb Ahî Lûtfi oğulları Ali Fakih ve Hamdiye sadaka olunub tasarruf idermiş. Ammâ ellerinde berât-ı Padişâhî yokdur. El'ân mahlûl deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Hâliyâ Padişahımız 'azze nasruhu berât-ı hümâyuniyle Dede ve Yusuf ve Lûtfi bervech-i iştirâk mutasarrıflar iken mezkûrlardan Dede fevt olub ve Lûtfi ihtiyarile feragat itmeğin müstekil Yusufa sadaka olmağın (defteri cedid) e kaydolundı (Yp. 74).

28: Nefs-i Gedosda *Ahî Yahşi* kadîmden vakfoligelmiş yere Ahî Yahşinin oğlu Ahî Mustafa vakfiyet üzere tasarruf eylemiş bilâ lâberât Âvân-ı nesihde mensub olub timara virilmiş.

Sonra merhum sultan Bayezid hân ehalî-i evkafa mezîd-i merhameti olduğiyle sipahi vazgelüb yine mezkûr Ahî Mustafa elinde kalub tasarruf idermiş deyü kaydolunmuş der (defteri âlik) (Yp. 73).

29: Karye-i Akseki tâbi'-i mezkûr.

Karye-i mezkûr da Şeyh İsmail mâtekaddemden bir çiftlik yere vakfolıgelmiş. Sonra Gazi Hüdâvendigâr nişaniyle oğlu Ahi tasarruf itmiş. Sonra Ahî veled-i İsmail ve Bahşâyiş ve Mustafa veled-i İsmail merhum sultan Mehmed hân tâbe serâh nişanile tasarruf iderlerken evkafa nesih târi olıcak timara virilmiş. Sonra mezkûrlardan Ahi ve İsmail ve Bahşayiş müteveffâ olub heman Mustafa kalmış ol dahi pîr-i nahîf olduğu ecilden kendü râdetile vazgeldi ba'delarz mevlânâ Ali Fakihe virilüb deyü kaydolunmuş der (defteri köhne) (Yp. 76).

30: Karye-i Körlik tâbi'-i mezkûr.

Karye-i mezkûrde *Genç Abdal nâm derviş bir zâviye binâ idüb Zâviye kurbinde kâfir zamanından kalmış kör yerleri abdalları muaveneti birle açub ev yapub* sadakatı müslimînden âyende ve revendeye hidmet idüb ve ol körden açılan yerleri ziraat iderler imiş.

Sonra mevlânâ Kütahya kadısı mezkûr dervişlerin *kâfirî körden yer açüb ziraat idüb* ihyâ idüb zâviye bina itdüklerinden bildirüb ve mezkûr yerlerin sonradan ekilmiş ve sökülmüş yerlerden ve şimdiyedek öşür ve resim alınugelmiş yer değildir deyü der-i devlete arzeyledüğiyle merhum sultan Bayezid hân tâbe serâh vakfiyetin mukarrer idüb eline hükm-i şâhî sadaka olunub bilfi'il vakfiyet üzere mezkûr Genç Abdal tasarruf idüb âyende ve revendeye hidmet iderler.

Ammâ sultanımızdan tecdid mukarrernâmesi yokdur deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Hâliyâ Padişahımız 'azze nasruhu mezkûr dervişlere ahkâm-ı şerife sadaka idüb vakfiyet üzere mutasarrıflar olalar deyü iltimaslarile (defteri cedid) e kaydolundı.

Hidmetkârân :

Hüseyin Veled-i Dede	Tor Veled-i Abdal	Mahal Abdal
Abdal Yusuf	Hüseyin Veled-i Genç Abdal	Cafer Birader-i o

(Kütahya evkafı). (Yp. 77). (Fot. N. V).

31: Karye-i Akça şehir.

Karye-i mezkûrda Maksud bey çiftliği dimekle ma'ruf çiftlik vakfı kadîm olub Murad Fakih nâm kimesne merhum sultan Murad hân tâbe serâh nişaniyle tasarruf eylemiş.

Sonra Mevlânâ Abdülkerim il yazdukda *mevkuf*'a, kayd itdüğü sebebden *mevkufcı* tasarruf idermiş.

Sâbıka Şeyhlü kadısı âsitâne-i devlete Sultan Fakih nâm kimesne ehl-i ilim mahal ve müstahak deyü arz ittüğüğiyle Padişahımız hazretleri sadaka idüb eline hükm-i şâhî virilmiş (defteri köhne) de mestûrdur.

Ba'dehu sultan Selim hân hazretlerinin berât-ı hümâyuniyle Ali ve Şah Kulu nâm kimesnelere mezkûr çiftlik bervech-i iştirâk sadaka idüb vakfiyet üzere mutasarrıflardır (defteri âtik).

Hâliyâ Padişahımız hazretleri berât-ı hümâyuniyle mezkûrlar mutasarrıf olmağın (defteri cedid) e kaydolundı.

Hâliyâ mezkûrdan alınub Davud nâm kimesneye virilmiş bilfi'il mutasarrıfdır (Yp. 48). (Foto .VIII.).

32: Nefs-i Şeyhlüde *Hacı Fatma zâviyesi* dimekle ma'ruf zâviye ki mevlevihâne imiş. Mâtekaddemden dört pâre bağ vakıf imiş. İki pâresi harâb olub mezre'a olmuş ve iki pâresi ma'mur imiş. Lûtfi nâm kimesne merhum sultan Mehmed hân nişanı birle tasarruf iderken mensûh dahi olmamış kendü tasarruf eylemiş.

Sonra merhum sultan Bayezid hân tâbe serâh dahi mukarrer idüb mezkûr Lûtfi Fakih eline hükm-i şerif sadaka eylemiş deyü kaydolunmuş. (defteri köhne) (Yp. 148).

33: Karye-i Şeyh Elvan tâbi'-i mezkûr Küre Dağı dimekle ma'rufdur.

Karye-i mezkûrda Şeyh Elvan zâviyesi dimekle ma'ruf zâviye vakf-ı kadîm olub Elvan evlâdından Şeyh oğlu Bayezid Bahşayiş merhum sultan Murad han tâbe serâh nişaniyle tasarruf eylemişler. Sonra mensûb olduğile mevkufa tasarruf eylemiş.

Ba'dehu mevlânâ Şeyhlü kadısı âsitâne-i devlete vakf-ı mezkûr mahlûl olub timara virüldüğün ve Şeyh Elvan evlâdından Şeyh Bahşayiş mahal idüğün 'arz itdüğiyle Padişahımız hazretleri mukarrer idüb mezkûr Bahşi eline hükm-i şâhî virilmiş bilfi'il elinde berât vardır deyü kaydolunmuş der (defteri âtik).

Ba›dehu merhum sultan Selim hân berâtile Şeyh Elvan nâm kimesneye sadaka olunub (defteri köhne) de mestûrdur.

Bilfi›il Padişahımız hazretleri dahi berât-ı hümâyun sadaka idüb mutasarrıf olmağın (defteri cedid)e kaydolundı. (Pp. 48). (Fot. VIII.)

34: Karye-i İkiz Hisar.

Karye-i mezkûrda Saraycık çiftliği dimekle ma›ruf çiftlik şeyh Taydan nâm derviş vakfiyet üzere tasarruf eylemiş. Sonra evlâdından Mehmed ve Şeyh Paşa merhum sultan Mehmed hân tâbe serâh nişaniyle tasarruf iderken mevlânâ Şüca' emri padişahiyle nâmahal idüğü sebebden bir salih dersin görmüş tâlib-i ilme sadaka olunmuş. Sonra mensuh olub timara virilmiş.

Sonra berât-ı hümâyun ile âsitâne-i devletden Mehmed nâm kimesneye mukarrer olunub Ba'dehu Seydi Şerefüddin merhum sultan Selim hân aleyhirrahmetü velgufran hazretleri berât-ı hümâyuniyle sadaka olunub (defteri köhne) mestûrdur.

Bilfi›il Padişahımız hazretleri berât-ı âlişâniyle çiftlik-i mezbûre mutasarrıf olmağın (defteri cedid)e kaydolundı. (Yp. 48). (Fot. VIII).

35: *Karye-i Husam Dede* tâbi'-i Şeyhlü.

Husam Dede nâm seccadenişin bir ‹aziz sâbıka Şeyhlü nahiyesinde Beş Barmak nâm bir dağın zeylinde tahminen çabayla kendü vechinden otuz beş dönüm *yer açüb* ihtiyar idüb mescid ve *hânikah* ba'zı evler ve ahur binâ

idüb ve mikdar yerin bağ diküb kendü hayatda ta'mir idüb etrafından tâlibin ve râğıbîn gelüb cem' olub evkat-ı hamsei cema'-at-ı kesîre ile ikamet idüb Padişah-ı islâmın devam-ı devleti du'asına iştigal gösterüb zikrolan evleri ve bağları ve fil'cümle ol mevzi'de bina itdüğü emlâkini hasbetenlillâh vakfidüb âyende ve revendeye hidmet olunub fârığlük haliyle geçinürken emr-il-lah kendüsi fevt olub âhirete intikal idicek hâliyâ Seydi Halife nâm kendünün bir nâibi karındaşı oğlu ol makamına kayim makam halife olub nice sulahâ hariç vilâyetlerden merhum Husam Dede zamanından berü ol makamda gelüb her biri sâkin olub her biri bir hidmete ta'yin olunub hasbi, bilâ cihat kendü 'arak-ı cebini ile hidmet iderler imiş.

Şimdiki halde Padişahımız 'azze nasruhu hazretlerinin nişân-ı hümâyuniyle mevlânây-ı mezbur Seydi Halife ol makama şeyh nasb olunub' merhumun mezarı üzerine bir türbe bina idüb ve sayir mühimmâtını ta'mir idüb vâridine ve nâziline kemayenbagi hidmet iderler. Ve kendü vecihlerinden her kande ziraat ve hırâset iderlerse şer'le ve kanun üzere öşürlerin ve resmi zemînlerin sahibi arza virdiklerinden sonra bunlara ra›iyetsüz deyü dahl olunmaya. Ve zikrolunan hususi (defteri âtik) de mestûr olmağın (defteri cedid) e kaydolundı.

Zikrolunan otuz beş dönüm yer ki mahsuli ol 'azizin türbesine çırak yağı içün kayolundı... (Fot. IV.).

36: Nefs-i Hunaz.

Hunazda Balıncak Baba neslinden Gök Başlü İsmaile Seydi ki *Gök Başlü* dimekle ma'rufdur kendü 'arak-ı cebîni ile bir zâviye binâ idüb âyende ve revendeye hidmet idermiş.

Sonra merhum sultan Mehmed hân tâbe serâh hazretlerine 'arz olunub meşihatı kendüye ta'yin idüb eline hükm-i hümâyun virilmiş.

Şimdiki halde mezkûr İsmail Seydi müteveffâ olub Şeydi Ahmed ve Hasan ve Ahmed nâm oğulları kalduğun mevlânâ Hunaz kadısı âsitâne-i devlete 'arz itdüğile Padişahımız müdde zıllühu hazretleri yine mukarrer idüb mezkûrân seydi Ahmed ve Hasan ellerine hükm-i şâhî virmiş ve hem mezkûrun dahi guraba-i nâziline ve fukarâ-i sâbirîne hidmet idermiş. (defteri köhne) de mestûr olmağın (Kütahya evkafı).

37: Nefs-i Hunazda *Ahî Hoca zâviyesi* dimekle meşhur bir zâviye varmış bilkülliyâ harab olub gitmiş iki pâre bağ ve bir nısıf değirmen varmış. Kadı olanlar kime dilerse virirler imiş. Anlar bilâ berât tasarruf iderler imiş, (defteri âtik) de mestûr.

Şimdiki halde Hacı Hızır nâm kimesne ta'mirine iltizâm itdüğiyle Hunaz Kadısı nâibi âsitâne-i devlete 'arz eylediğiyle Padişahımız zıllühu hazretleri mezkûr Hacı Hızıra sadaka idüb eline berât-ı hümâyun virilmiş bilfi›il zâviyei tecdîd binâ idüb tâmir idüb el'ân âyendeye ve revendeye hizmet idüb bilfi›il mutasarrıfdır. (defteri cedid) e kaydolundı. (Kütahya evkafı).

38: Kutb-üs-sâlikin *Umur Dede* nâm bir sahib-i velâyet 'azizin neslinden sulbî oğlu Pîr Ömer nâm kimesne Mülke nâm karyede bir zâviye binâ idüb

ol 'azizin ruhiçün kendü 'arak-ı cebnîni ile âyende ve revendeye hidmet idermiş. Anadolu beylerbeyisi olan eshab-ı devlet kendülere müteallik doğancı çiftliğinden ol nahiyede Mülkle çiftliği dimekle ma›ruf çiftliği zâviye-i mezburenin masrafıyçün her biri ellerine temessükler virilmiş.

Hâliyâ Padişahımız müdde zıllehu hazretleri mevlânâ Kula kadısı 'arz idicek vakfiyet müsellem dutub evlâdından Mustafa ve Yusuf nâm kimesnelere berât-ı hümâyun virilmiş bilfi›il berât-ı şâhîle mutasarrıflardır deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Hâliyâ Padişahımız e›azzallahu ensarehu hazretleri berât-ı âlişânile iştirâk merfu› olmağın müstakil Mustafaya sadaka olunmağın (defteri cedid) e kaydolundı. (Kütahya evkafı).

39: *Karye-i Kulacık* Hacım ve Kehi oğlu Yahşi değirmeni.

Kulacık Hacını zâviyesi mâtekaddemden vakfolub mezkûr Hacım Sultan oğlu Dede Bâki merhum sultan Mehmed hân tâbe serâh nişaniyle mutasarrıf imiş. Sonra ihtiyârile oğlu' Şeyh Çelebiyi bildirmiş. Sonra evkaf bozılıcak buna dahi eşkincü vaz' olub sonra merhum sultan Bayezid hân tâbe serâh vakf-ı mezkûrun eşküncisini ref' idüb kemâkân vakfiyet mukarrer dutub mezkûr şeyh eline hükm-i şâhı virilmiş bilfi'il elinde mukarrevnâme var deyü kaydolunmuş der (defteri âtik).

Hâliyâ Padişahımız 'azze nasrühu berât-ı hümâyunı ile Haşim evlâdından Kemâl veled şeyh ve Veli biraderân bervech-i iştirak vakfiyet üzere mutasarrıflardır. mezkûr vakf-ı mezkûre şeyh olub bundan evvel neye mutasarrıf ise mezkûrlar dahi ana mutasarrıf olalar deyü ferman olalar. El'ân 'alâ kemâkân. (Uşak kazası). (Buraya alınmıyan son kısım IX numaralı fotoğrafın başındadır).

VII.

560 numaralı Kütahya evkaf defteri

(979 tarihli)*

40. — *Şeyh Ali zâviyesi*, 41. — *Şeyhler köyü Bahşayiş zâviyesi*, 42. — *Şeyh İnebeyi zâviyesi*, 42/1. — *Mahmut Gazi köyü*, 43. — *Oda Yakan Baba tekyesi ve Bacı Ana*.

40: Karye-i Kızılca Viran.

Karye-i mezkûrede Şeyh Ali kadîmen bir çiftlik yerin vakıf olub karye-i mezburda bir zâviye binâ idüb âyende ve revendeye hidmet iderler imiş. Mensuh olub timara virilmiş.

Şimdiki halde zâviye memerrinâs vâkı' olub ve şeyh Alinin evlâdı münkariz olduğun ve timara virildiğin sâbıka Kütahya kadısı âsitâne-i devlete arz etdüğiyle mezkûr Alinin oğlu elinde hükm-i şâhî virilmiş bilfi'il... (Yp. 18).

41: Karye-i Şeyhler tâbi'-i Kalın Viran Kara Kaya dimekle ma'rufdur. Germiyan ile Domaniç arasında Kara kaya ve Çardak âdlû yerler ıssuz yer ve harâmî durağı ve yolcular*a nefi ziyade olmağın haricden kimesneye yazılmamış haymana evlerin cem' idüb derbend bekleyüb kimesnenin malına ve canına zarar olmaya* deyü Osman ve Ömer oğlu Mahmud sultan Mehmed hân tâbe serâh nişanile tasarruf iderler imiş.

Sonra evkafa nesih târi olıcak kendüler eşmişler. Şimdiki halde Padişahımız müdde zıllühu hazretleri mezkûrân Osman ve oğlu Mahmuda sadaka idüb ellerine hükm-i şâhî virilmiş bilfi'il mutasarrıflardır deyü mestûr der (defteri âlik).

Karye-i Boz Beğüsi tâbi'-i Kalın Viran.

Sâbıka Borikus karye Şeyh Bahşayiş zâviyesine vakfimiş. mezkûr zâviye bilkülliye harab olub İsâ Fakih 'imaretine iltizam gösterdüğü ecilden sadaka olunub berât-ı hümâyunla mutasarrıf imiş der. (defteri âtik) kaydolunmuş hâliyâ... (Yp. 30). (18 numaralı kayda bakınız).

42: Karye-i Tâceddin divanında *Tur Ali Şeyh* oğlu şeyh İne Beyinin altı müdlük vakıf yeri vardır. *Orhan bey nişanile şeyhdir zâviye işledir* (eski defter) sureti bu mezkûr şeyh' İne Beyi oğlu Hoş paşa şeyh mutasarrıfdır. Merhum sultan Mehmed hân berâtın görüb deftere sebt olundu deyü mukayyed der (defteri âtik) (Yp. 7). (547 numaralı Bolu defteri, Gerede kazası).

43: Karye-i Mahmud Gazî.

Karye-i mezkûr vakf-ı kadîm olub Saruca Bâli oğulları şeyh Ali ve Halid Dede tasarruf idüb mezkûr karyede olan Mahmud Gazî zâviyesinde âyende ve revendeye sarf iderlermiş.

Sonra merhum sultan Mehmed hân tâbe serâh zamanında mensuh olub timâra virilmiş sonra merhum sultan Bayezid hân tâbe serâh... (Yp. 116).

43/i: Kara Ağaç tâbi'-i mezbur.

Karye-i mezkûrede Oda Yakan Baba nâm 'aziz zaman-ı sâbıkda bir tekye binâ idüb nice müdded hayatda iken velâyeti zâhir olub eshâb-ı hayrâtdan ve a'yân-ı vilâyetden adaklar ve kurbanlar virilüb cem' olan hayrât-ı müslimîni âyende ve revendeye sarf idüb bu üslûb üzere iken dünyadan âhirete intikal idüb sonra yerine *Hundi Bacı* nâm saliha ve mütedeyyine ehl-i velâyet hâtûn zuhur idüb ol dahi zikrolan ocağı ihyâ idüb zamanında ve sâbıkda cem' olan hayrât-ı müslimîni üslûbu sâbık üzere fukaranın ve rızaenlillah tekyeye hidmetkâr olan dervişlerin me›âşlarına sarf idüb ol dahi dünyadan âhirete intikal idüb sonra yerine *Some Bacı nâm bir 'azize ve saliha ve bâkire hâtûn* gelüb ol dahi evâyil-i evsât vukuu üzere âyende ve revendeye ve mühimmât-ı hidmetkâr-ı tekyeye sarf idüb ve hayratı müslimînden cem' olan çırak ve adak akçelerinden mütemekkin olduğu karyede ve kurbinde karyelerden cümle üç çiftlik yer olub öşrü şer'iyesin ve rusûmı örfiyesin sahib-i vakıf cânibine edâ olundukdan sonra hâsıl olan mahsulât ve cem' olan hayratı müslimîn ber

kararı evvel sarf ola ve kendü zamanında vâkı olan bağ ve bağçe ve âsiyâb ve emlâk fukarâ içün müslümanlar sadakasile vaz' olunmuşdur ve akraba ve taallûkatdan bir ferd mâni' olub hakk-ı fukaraya dahi itmeye dahi iderse hakk-ı fukarâdan hayır itmeye ve hâkim-ül-vakt olan men' ve def'eyleye deyü cemra-i gafîr mahzarında ikrar ve i'tiraf idüb a'yân-ı vilâyet şehadetlerile defter-i cedide kaydolundu ve tekye-i mezbureye vaz' olunan bunlardır ki zikrolunur.

Bağ ve bağçe der nezd-i Teke ve Hacı Ayvaz ve Derviş dikdüği, kıt'a 3, fî sene, 7.

Bağçe-i Şa'ban Vaz'ullah ve gayrühû, kıt'a 2 der karye-i Kara Ağaç 'an vakf-ı Germeyan fî sene 4. Bağçe der karye-i Beğ Süğüdü der livâ-i Sultan önü Sadakat-ı müslimîn ile alınmıştır, fî sene.

Vakf-ı Kalfal Dede berây-ı termim-i kârbansaray ma'a meblâğı mezburun ribhidir: 500.

Vakf-ı merhum Bacı Ana berây-ı cihet-i imam-ı mescid-i Teke der karye-i mezbur meblâğ 3,000 ribhinden mescid-i mezbure imam olanlar masraf ide.

Vakıf merhum elmezbur Çerağı berây-i meblâğ.

Hamam valide-i sultan Murad hân 2: fî şehri 15 fî sene 1110.

Sağir ve Kebîr... hergelesi, 'aded 10. Ve dahi sağir ve kebîr kara sığır hergelesi, 'aded 50.

Çiftlik der karye-i Kara Ağaç kıt'a: 3, Fî: sene 77.

Zikrolan çiftliğin ikisi Hamza Bey toprağında olub ve birisi Hisar eri timarı toprağındadır.

Zikrolan muhallefâta rızaenlillâh hidmetkâr olan sâlih dervişler üzerine nâzır olub her kimi ihtiyâr iderlerse anı şeyh nasb ideler deyü mezbur Azize Bacı vasiyet itmiştir evlâdından ve akrabadan kimesne olmaya.

İki çift camus ve iki çift bakar ve seksen pâre bakır avadanlığı sağir ve kebir on dane kazgan ve dörd aded o... ve dokuz aded hâne tekye ve matbah ve kilerhâne-i Azize Bacı ve vakıf-ı kârbânsaray ve meremmati-i çeşme-i merhum elmezbur Bacı Ana iki bin akçe vakıf idüb ribhinden çeşme-i mezburun meremmâtına sarf ola.

Vakfı Bacı Ana elmezbur: 650.

Tekye-i mezburda sâkin olan dervişler karye-i mezbure hakk-ı 'avârız için teklif itmeyüb meblâğı mezburun ribhinden tekâlif için vireler.

Hidmetkâran-ı tekye-i, mezbure rızaenlillâh (19 kişi)

Zikrolan dervişler âyende ve revendeye hidmet idüb sâlih ve mütedeyyin kimesneler olup ve ba'zı vakfın..... olub tekye-i mezburun çiftlerin sürüb ve koyuncukların güdüb gelan giden fukaraya hidmet idüb merhum ve merhumlar için düa-i devleti padişahîye meşguller olmağın defteri cedide kayd olundu bâki ferman ülülemrindir. (Yp. 65).

VIII.

44 numaralı Biga evkaf defteri

(922 tarihli)

44 — *Sinan Paşa tekyesi vakfı*, 45. — *Akdarma Ali bey zâviyesi*, 46. — *Ahî Yunus zâviyesi*, 47. — *Abdurrahman zâviyesi*.

44: Karye-i Çeltükcü.

Çiftlik-i merhum Sinan Paşa tâbi'-i karye-i mezkûr.

Üç çiftlik yerdir haddi ve sınırı ma'lûmdur suvarına öşür ve resim virülür imiş zikrolunan çiftlik sâbıka Yazıcı Bâlinin çiftliği imiş. Yazıcı Bâli fevt olıcak merhum Sinan Paşa satun alub mahsulün Gelibolıda olan tekyesine sarf oluna deyü ta'yin eylemiş.

mezkûr karye ketb olundukda üç çiftlik yeri zâhir olub haddi ve sınırı ma'lûm olub el'ân üç çift mukarrer yürür mahsulü zikrolan tekyeden sarf olunur. mezkûr karyenin timar erleri Abdi ve Kasım ve Ali hîni teftiş- de hâzır olub zikrolan tekyenin mütevellisi ve câbîsi bile gelüb zikrolan timar sahibleri ma›rifetlerile zikrolan üç çiftlik resim ve öşrü hesab olunub hâsıl bervech-i maktu' fî sene: 300.

Mezbur maktu' hîni 'arzda makbul olunub Padişahımız sultan Selim hândan mukarrernâme sadaka olundı (Yp. 97).

45: Nâhiye-i Balye.

Mülk-i *Akdarma Ali Bey* karye-i Kıyak Kozu satun alınmış mülkidir.

mezkûr zikrolan karye-i merhum mağfur Gazi Yıldırım Hüdâvendigâr Akdarma Ali beye mukarrer itmiş. Dilerse sata dilerse bağışlaya dilerse vakfide. Deyü hükm-i şerif virilmiş. Selâtîn-i mâziden dahi hükümleri vardır. Ve padişahımızdan dahi mukarrernâmeleri vardır. Merhum Ali bey dahi Bursada olan zâviyesine vakfeylemiş. Hâsılı anda sarf olunurmuş. İki def'a oda yanmış tekrar binâ olunmuş. Sonra yine yanıcak tekrar yapmasına kadir olmadığı sebebden mezkûr karyenin dahi hâsılın vefâ itmeyüb mezkûr Ali beyün evlâdından Alay beyi Tursun bey ve birâderleri Mahmud bey ve Sinan Çelebi âsitâne-i devlete gelüb şöyle arzetmişler ki: Anda mütemekkin olduğumuz Kıyak Koz yol üzeri olub âyende ve revende yatağı olduğu sebebden Bursada harâb olan zâviye bedeli kendü yanımızdan vakf-ı mezbûrenin içinde bir zâviye binâ idelim. Devletlû Padişahdan icazetname taleb iderüz deyü 'arz olundukda devletlû Hüdâvendigâr dahi icâzetnâme virüb buyrulmuş ki: .Didikleri yerde binâ oluna. mezkûrlar dahi emr üzere kendü yanlarından bir zâviye yapmışlar. Sahib-i vakfın şerâiti üzere mezkûr karyenin hâsılı mezkûr zâviyede sarf olunur.

El'ân şimdi dahi vakfiyet üzere mutasarrıf olunur. mezkûr Ali bey zikrolan karye şuurundan üç çiftlik yer evlâdına ta'yin itmiş zirâat ideler öşrün ve resmin virmeyeler. Girü ol üslûb üzere mezkûrların ellerinde mukarrerdir tasarruf iderler.

46: Nefs-i Ezine Bazarı ki merhum *Süleyman Paşa Ahî Yunusa vakfetmiş*. Ol dahi şehirde olan zâviyesine vakfitmiş. Hâsılı anda sarfolunur. Vakf-ı mezburun defterde mestûr olan halkı ulakdan ve suhreden ve yeni yaya yazılmakdan ve 'azebden ve sürgünden ve salgundan filcümle avârız-ı dîvâniyeden ve tekâlif-i örfiyeden emîn olalar deyü ellerinde selâtîni mâziyeden hükümleri vardır. Görülüb defter-i hâkaniye kaydolundı. Ve vakıfnameleri zâyi' olmuş. Zikrolan şehrin sahibi mezkûr Ahî Yunusun şehirde olan zâviyesine sarf olunub âyende ve revendeye hidmet ideler ve meşihati Mustafa bin... Kadıya virilmiş cihet-i meşihat sâbıkda şeyh, olanları neye mutasarrıf ise bu dahi ana mutasarrıf ola deyü elinde Padişahımızdan hükm-i şerifi vardır. (Yp. 159)

47: Vakıf.

Merhum Süleyman Paşa ve Gazî Hüdâvendigâr Abdurrahmana nefs-i Ezine Bazarında olan zâviyesine zikrolan karyeleri vakfitmiş ellerinde selâtîni mâziden hükümleri var imiş zâyi' olmuş. mezkûr karyelerün hasılı fukaraya ta'am bişüb ve huddamma mevâcib virilür. Ve mütevellîsi olan yevmî üç akça ile berâtı şâhile mutasarrıfdır.

Karye-i Ömer Danişmendlü elmeşhur Abdürrahmanlû mukarrer vakfıdır. (Yp 154).

IX.

457 numaralı Ankara Mufassalı

(929 tarihli)

48. — *Hatib Ahmed zâviyesi*, 49. — *Eşkincilû zâviye*, 50. — *Ahî evlâdının timan olan bir köy*, 51. — *Ahî Tosun beyi ve Ahî Ahmed timarı olan bir köy*.

48: Karye-i Memlûk tâbi'-i mezkûr.

Yarusı Hatib Ahmed zâviyesine vakıfdır. Hatib Ni'metullah ve Kasım mutasarrıfdırlar. Ve yarusı Ahi Paşanın timarı ve hem mülki imiş.

Elhâlet-ü hâzihî oğlu Ahî Hasan mutasarrıflar deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Elhâlet-ü hâzihî Ahî Paşa evlâdından Paşa ve Mehmed ve Ahî Kemâl ve Ca'fer ve Hüseyin nısfına bervech-i timar mutasarrıfdırlar. Ve nısıf-ı âharın dahi vakf-ı zâviye-i Hatib Ahmed olub Ni'metullah ve Seyid İbrahim mutasarrıflardır deyü (defteri köhne)de mukayyed.

Hâliyâ Ali Paşa evlâdından Seyid Üveys ve Seyid Hâk ve Seyid Mehmed ve Seyid İbrahim ve Seyid Mustafa ve Seyid Hüseyin ve Seyid Husam evlâdından Seyid Mehmed ve Seyid İbrahim ve Seyid Çelebi ve Seyid Yahya ve Seyid İhsan ve Seyid... tasarruf iderler. (Yp. 51).

49: Karye-i Yorgan tâbi'-i mezkûr.

Doğan oğlu Mehmed Cemâl efendiden ve Şahmeden› ve bâki vârislerinden satun alub Ankara şehrindeki bina itdüğü zâviyesine vakfetmiş.

Vakfiyetin Padişahımız hazretleri müsellem dutub eline hükm-i hümâyun virmiş ve elinde merhum sultan Murad hân mektubı dahi var deyü kaydolunmuş der (defteri akdem).

Elhâlet-ü hâzihî vech-i mezkûr üzere mukarrer kılınub *mütevelli olan iki cebelü eşdire* deyü Padişahımız berâtı var deyü (defteri köhne) de mukayyed.

Hâliyâ girü kemâkân mukarrer. Ve zâviye-i mezbûrenin tevliyeti 'utekaya ve aslahına meşrut olub ve Ahmed oğlu Hasan aslah-ı 'utekadan idüğün Ankara kadısı huzurunda isbat ider. Ana binâen mezkûre berât-ı hümâyun sadaka olunmuşdur vech-i mezkûr üzere mutâsarrıfdır. (Yp. 52).

50: Karye-i Kızılca şehir.

Ahî Elvanın kadîmi timarı imiş ve hem mülki. Şimdiki halde oğlanları Mehmed Çelebi ve Efendi, mutasarrıflardır deyü kaydolunmuş der (defteri akdem).

Elhâlet-ü hâzihî eşküncilü mülk olmak üzere mutasarrıflardır ellerinde mukarrernâmeleri var deyü (defteri köhne) de mestûr.

Hâliyâ bervech-i mülk-i eşküncilü benevbet kendüler eşmek üzere Emir Yusuf oğulları Mustafa ile ve Mehmede intikal itmeğin dergâh-ı mu'allâdan hükm-i hümâyun virüb vech-i mezbûr üzere tasarruf iderler. (Yp. 57).

51: Karye-i Bayındır.

Timar-ı Ahi Tosun Beği ve Ahi Ahmed Hüdâvendigâr zamanında dâhi yerler imiş. Ammâ Ahî Ahmed kendü hissesin Ankara şehrinde bina itdüği medreseye vakfitmiş. Kızı Havize hâtunı mütevellî kılmış ki bervech-i tevliyet tasarruf idüb yılda iki buçuk eşkünci eşdire. Zîrâ mülk imiş. Bu vech üzere elinde Padişahımız hazretleri hükmü var. Ve Ahî Tosun Beyi dahi hissesin ketidü ihtiyarile pîr olduğu sebebden güveygüsi Ed- hem oğlu Emîr Hana virdi ki Emîr Han kendü berâtile yılda iki buçuk eşkincü eşdire deyü beylerbeyimiz emrile deftere sebt olundu deyü kaydolmuş der (defteri köhne).

Elhâlet-ü hâzihî vech-i mezbûr üzere mukarremâme-i Padişahı var. Zikrolunan hisseden Edhem evlâdından Ayşe nâm hâtûn hissesi rub'dur. Ali bey bin Yahya bey satun alub mülkiyet üzerine tasarruf idüb eşküncisün müşterek eşdirir. Vech-i bezkûr üzere elinde şer'î hüccet var. Ve karye-i mezbure *serbest* olmak üzere hükm-i pâdişâhî var deyü (defteri köhne) de mestûr.

Hâliyâ ber karar-ı sâbık nısfı girü vekf-ı medrese *bervech-i eşkincilü* ve nısf-ı âharından hisse-i rub' ki mezkûr Ali beyündür. Merhum Hacı Bayram sultan nevverâllahü merkadehu türbesinde yevmî iki cüz kıraat oluna deyü vakfitmiş. Ber muceb-i vakfiye ve hisse-i rub'un sahibleri gelüb hüccetlerin getirmeyüb isimleri nâma'lûm girü mutasarrıf olub ber muceb-i defter **cümlesi beş ce**belülerin eşdireler. (Yp. 58).

X.

558 numaralı Ankara evkaf defteri

(Tarih. 979)*

52. — *Hoca Nizametlin zâviyesi*, 53. — *Şeyh Bahşayiş zâviyesi*, 54. — *Ma'ruf Şeyh*.

52: Karye-i Kıraç Kaya.

Vakfı zâviye-i Hoca Nizâmeddin. Sultan Kılınç Arslan kullarından Bahadır ve Yekdur zâviye-i mezkûreye vakıf itmiş. Hüdâvendigâr zamanında Lûtfullâh ve Dede vakfiyet üzere mutasarrıflar imiş.

Andan sonra Dedeoğlu şeyh Mehmed mutasarrıflardır deyü kaydolmuş. Zâviye-i mezburda meşihat derviş Ali deyü (defteri köhne) de mestûr.

Hâliyâ vakfiyede nâzır yoktur ref' idesin deyü hükm-i şerif vârid olmağın her muceb-i hükm-i hümâyun vakfiye nezâreti ref' olundu deyü mestûr der (defteri âtik) (Yp. 36).

52/1: Mezre'a Çardak köyünde tâbi'-i Bınarı.

Eyyâmı kadîmden mülk ıssı Melike Haâtun Çırak Fakih elindeki beş müdlük yeri vakfeylemiş. Gazî Hüdâvendigâr zamanından berü vakfiyet üzere tasarruf olunurmuş.

Andan sonra vakfı mezkûrı Çırak Fakih oğlu Yusuf ve Müslim mutasarrıflardır elinde sultan Murad hân nişanı vardır deyü kaydolunmuş der (defteri akdem).

Elhâlet-ü hâzihî mezkûr Yusuf ve Müslim mutasarrıflardır ellerinde padişahımız nişanı var deyü (defteri köhne) de mestûr.

El›ân berât-ı hâkani ile Pîri bin Müslime virilmişdir ba'dehu Hacı Bayrama virilmiş deyü mukayyed der (defteri âtik).

Hâliyâ padişahımız berâtile Mehmed nâm kimesne mutasarrıf olmağın (defteri cedid) e kaydolundı. (Yp. 76).

53: Kaza-i Murtaza Âbâd.

Mezre›a-i Alpagonda Şeyh Bahşâyiş zâviyesinin iki çiftlik vakıf yeri var. Kadîmî mülk ıssı İbrahim beyden vakıf imiş. Ve merhum Hüdâvendigâr zamanında vakfiyet üzere tasarruf olunmuş. Elinde sultan Mehmed mektubu vardır. Şeyh Bahşayiş oğlu Ahmed ol Çiftlikleri mutasarrıfdır. Ve hem defterde mukarrer yazılmışdır deyü kaydolmuş der (defteri köhne) mestûr.

Hâliyâ padişahımız berâtile mezkûr Ahmed evlâdından... virilmiş tasarruf ider deyü mukayyed der (defteri âtik).

Hâliyâ Ali mutasarrıfdır bâ-berât-ı hümâyun (Ankara evkafı).

54: Mezre›a der karye-i Keçilü.

Ma›ruf Şeyh elinde dutadurduğu bir çiftlik yer kadîm-üz-zamandan vakıf imiş. Merhum Bayezid Hüdâvendigâr mektubile. Sonra Ma›ruf şeyh oğlu Mes'ud Şeyh ve Mehmed Şeyh mutasarrıflardır merhum sultan Murad hân mektubile deyü kaydolmuş der (defteri köhne).

Elhâlet-ü hâzihî mezbur Ma›ruf Şeyh ve Ömer Fakih nâm kimesneler mutasarrıflardır ... (Ayaş kazası).

XI.

718 numaralı Menteşe defteri

(Kanunî Süleyman Devri)

55. — *Ahi Ömer zâviyesi*, 56. — *Ahi Mukbil zâviyesi*, 57. — *Hacı Tanrı Vermiş zâviyesi*, 58 — *Ahi Bayram zâviyesi*, 59. — *Ahi Çoban zâviyesi*, 60. — *Bir zâviye vakfı*, 61. — *Halifet Baba zâviyesi*, 62. — *Ahi Yunus zâviyesi*, 63. — *Ahî İslâm zâviyesi, Ahi Fatma*, 64. — *Hacı Meme zâviyesi*, 65. — *Pîr Ahmed Çelebi zâviyesi*, 66. — *Şeyh Sinan zâviyesi*, 67. —*Ahi Safa zâviyesi*, 68. — *Hacı Mehmed köyü*, 69. — *Şeyh Bayezid, Baba Ahmed ve Şeyh Paşa*, 70. — *Eşküncili zâviye*, 71. — *Şeyh Mahmud evlâdı vakfı*, 72. — *Mevlânâ Hızır Şah mescidi vakfı*.

55: Vakfı zâviye-i Ahî Ömer der karye-i Karacadağ tâbi'-i Mazon.

Karye-i Çalışlu deresinde iki değirmen altı ay yürür ve resim virmez Padişahımız Bayezid hân ve merhum sultan Mehmed hân mukarrernâmeleri mucebince deyü (defteri âtik) de mukayyed olmağın (defteri cedid) e dahi kaydolundı. Hasıl: Fî sene, 500.

Ve mezkûr karye-i Karacadağ sınırunda merfu'-ül-öşür vel-harac dörd çiftlik yeri var müsellem ve mukarrer. Merhum sultan Mehmed mukarrernâmesi mucebince yazılmış hükm-i cedidi cihân muta'-ı sultan Bayezid hân mucebince deyü (defteri âtik) de mukayyed olmağın (defteri cedid) e kaydolundı. Hâsıl: Fî sene, 200.

Zikrolunan zâviyenin (defteri âtik) de dahi tevliyet ve meşihati evlâd-ı Ahî Ömer elinde deyü kaydolunub ba'dehu Mazon kadısı katında meşihati evlâda meşrut itdüğü zâhir olub hüccet virmiş. El'ân evlâdından berât-ı padişâhi ile Melek ve Eslem nâm hâtûnlar vefat idüb müşârünileyhimânın evlâdından Abdürrahman ve Ahmed ve Cihân nâm hâtûn tasarruflarındadır bâ-berât-ı sultanî (Yp. 15).

56: Vakfı zâviye-i Ahî Mukbil der karye-i Tekelü.

Öşür ve haraç virür erâzi-i müteferrikası var deyü (köhne defter) de kaydolunmuş iken vakıfnâmesinde iki yüz altmış dönüm dinilmiş. Ve zâviye-i mezkûreye muttasıl bağçesi var deyü (defteri âtik) de mestûr olmağın (defteri cedid) e dahi kaydolundı. (Yp. 16).

57: Evkaf-ı zâviye-i Hacı Tanrı Virmiş Der taht-ı Kal'a-i Biçin. Vakfiyesinde meşihati evlâdına meşrût bulundu. Biçin ovasında zâviye civârında bir pâre yer (dönüm sekiz, hâsıl 30) ve mezkûr tekye civârında bir bağ ve bir bağçe Biçin ovasında Kara Âyed dimekle ma›ruf yerde bir çiftlik, tekyenin garb tarafında bir dönüm mikdarı yer mezbûr Balad tâbi'-i Şaşçılu timarında bir çiftlik yeri var (hâsılı: yüz akçe) deyü (defterî âtik) de mestûrdur.

Amma zikrolunan çiftliğin zabtı 'asîrdir deyü sâbıka şeyh olan Ahî Hızır şâh Karakaş Çelebinin Biçin sahrasında olan beş pâre yeri ile vakıf hakkında ziyâde nef'i olduğu sebebden istibdal idüb sene sitte ve tis'în ve semâne mia de Biçîne kadı olan Selman zâde Mevlânâ Muslihiddinden istibdâle hüccet alınub ol vakitten berü yirmi beş yıl imiş. Balatda olan yer Karakaş Çelebinin mülki olub Biçin ovasında Karakaş Çelebinin beş pâre yeri vakıf içün tasarruf olunurmuş.

Cihât-ı muhaddese sebebi ile zâviye-i mezbûrenin ta›amı çıkmaz olmuş hususile rakabe eyyamında erbab-i vazâyif tamam cihetler alub rakabeyi fukarânın ta›amından iderler imiş. Ta'am cihet-i muhaddeseden mukaddem olmak üzere (defteri cedid) e kaydolundı.

58: Zâviye-i Ahî Bayram bey der nefs-i Çine.

Mevâzi›-i müteferrikada yerleri varmış (defteri köhne) de merfu›ülöşür tasarruf olunur şehâdet itdiler. Ammâ (Baldır zâde defteri) inde hariç mukarrernâme dahi yok. Lâkin *eşer zâviye*dir deyü kaydolunmuş Tettiş olundu vâkı'â öşür alınmaz imiş.

El'ân mutasarrıf Hacı Derviş veled-i Baha Nazar. Bâ-berât-ı sultânî.

Hâliyâ der tasarrufu Husam (Yp. 39).

59: Vakfı zâviye-i Ahî Çoban der Balat.

Karye-i Muhlisînde sultan Mehmed hân ve sultan Murad hân aleyh-ir-rahmetü verrıdvân mukarrernâmeleri mucebince merfû'- ül-öşr vel-harac iki çiftlik mikdarı yeri var deyü (defteri âtik) de mukayyeddir.

Hâliyâ Ebû Bekir bin Mustafa Şeyh zâviye-i mezbûre bâ-berât-ı padişahi mutasarrıf...

60: Vakf-ı zâviye der karye-i Köçüşlü deresinde bir değirmen nısfı var. El'ân harâb. Mevâzi-i müteferrikada bir buçuk çiftlik mikdarı öşürlü yerler varmış. Timar eri Ali hılâf-ış-şer' tapuya virmiş öşürlü vakıf olub sipâhiye zarar olmaduğı sebebden (köhne defter) minvâlince girü vakıf yazıldı deyü (defteri âtik) de mukayyed olmağın (defteri cedid) e dahi kaydolundı. (Mazon kazası).

61: Vakf-ı *zâviye-i Halifet Baba* der karye-i Arab Hisarı tâbi'-i Çine.

Üç çiftlik mikdarı yerdir. Merhum sultan Mehmed hân mukarrernâmesi mucebince mezkûr sultan Mehmed hân mukarrernâmesinde mestûr olan şeyh

Alinin oğlu İlyas tasarruf ider. El'ân öşür ve haraç virügelmemiş deyü şehâdet itdiler. Ve hem âyende ve revendeye hidmet olunur didiler deyü (defleri Âtik) de mestûrdur.

Hâliyâ dahi öşür ve haraç virügelmedi ve hem âyende ve revendeye hidmet olunur didiler.

Hâliyâ Mehmed tasarrufundadır. (Livâ-i Menteşe).

62: Vakf-ı *zâviye-i Ahî Yunus* der nefs-i Çine.

Zâviye-i Ahî Bahşayiş veled Ahî Yunus der nefs-i Çine.

Küçük Ayakluda Ahî Bahşayış Yükü dimekle meşhur bir çiftlik mikdarı yeri var öşür ve haraç virmez deyü şehâdet ittiler der tasarruf-ı Ahî Hızır Elinde Sultan Bâyezıd hândan meşihatnâmesi var (köhne defter) de iki dükkân vakıf deyü kaydolmuş teftiş olunub zâhir olmadı. Muâfiyet-i erâziye temessükü yok deyü (defteri âtik) de mestûr ve mukayeddir.

63: Ahî İslâm zevcesi *Ahî Fatma* ihyâ ve ta'mir idüb dahi vakfa ilhâk eylemiş Öşür ve haraç virür mezâri'den gayrı mezbûre Ahî Ana zâviye-i mezbûre mesalihi içün ba'zı akçe ve esbâb ve sığırlar vakıf eylemiş ekseri zâyi' ve helâk olub el'ân mevcud bin sekiz yüz nakid akçe ve bir kazan ve bir sini ve dörd tebsi ve iki..... ve üç..... ve altı halı ve dörd döşek ve altı yasdık ve üç yorgan ve şöyle şart eylemiş ki... (Menteşe evkafı).

64: Vakf-ı Hacı Meme veled-i Yahya Fakih.

Kaza-i Muğlada Yer Kesiğinde bir zâviye binâ idüb ve zâviye kurbünde bir musluk vaz' idüb ve karye-i mezbura civarında bir kuyu kazdırub ve bir kârbânsaray binâ idüb vâridîn ve nâzilîne vakf idüb ve bir muallimhâne dahi binâ idüb bu cümleden zâviye maslâhatı içün nakid iki bin akçe ki, hasılı: Fi sene, 400.

Ve Yer Kesiğü pazarında iki dükkân. Hâsılı: Fî sene, 50.

Ve musluk ile mezbur kuyu maslahatı içün nakid beş yüz akçe.

Ve pazar-ı mezburda bir dükkân ki, hâsılı: Fî sene, 120.

Ve kârbansarây mühimmâtı içün iki yüz hâsılı: an murabaha, 40.

Ve muallimhâne içün nakid iki bin beş yüz akçe.

Ve Yaka bağlarından haracı virilür üç dönüm bağ.

Ve Kaymakçı oğlu Yurdu dimekle ma›ruf yaylağının nısf-ı şâyi›i eyyâmı sayıda muallim sakin ola deyü.

Ve pazar-ı mezburda iki dükkânın.

Ve yılda yirmi dörd akçe mukata'alu sekiz dükkân yerin ki, hâsıl:: Fî sene, 650 vakf idüb.

Şöyle şart eylemiş ki muallim ta'lim-i sıbyân itdik'den gayrı Hazret-i Resûl salâvatullâh-i 'aleyh ve selâmühu ruhiçün cumadan gayrı eyyâmda yevmi birer cüz kıraet ide.

Bu cümle mütevellî olan cihet içün nakid bin sekiz yüz akçe vakfidüb, hâsıl 'an murabaha: fî sene, 360.

Tevliyeti kendü nefsine kendüden sonra Tayyib nâm oğluna andan sonra aslah-ı ebnâsına şart eylemiş. Bunun üzere vakfiyesi var. (Yp. 53).

65: Zâviye-i halef-ül-meşâyih-il-kirâm Pîr Ahmed Çelebi bin Paşa Efendi Şeyh-i mezkûr Milâsa tâbi' Meremdârı dağında bir zâviye binâ idüb mesalihi içün.

Girü Milâsa tâbi' Budamiye sınırında bir oda iki değirmenin ki hâsılı: Fı sene, beş yüz akçe.

Ve Yusufca deresinde bir değirmen, hâsıl: Fî sene, üç yüz akçe.

Ve zâviye kurbünde binâ itdüğü yaylakla kışlağın bağile bağçesin ve ihyâ ildüği bir pâre yerin ki, hasıl: fî sene, üç yüz vakfidüb.

Rakabe mukaddem ola. Ba'dehu yevmî bir buçuk akçe cihet-i tevliyet ve nezâret ve bâkisi vâridine ve nâzilîne sarf oluna.

Ve mâdâmeki kendü kaydı hayattadır kendüsü mutasarrıf olub ba'dehu aslah-ı ebnâsı neslen ba'de neslin karnen ba'de karnin mütevellî ve nâzır olalar. Ve ba'de inkırâzihim kendü tariklerinden aslahı ulemâdan biri mütevellî ve nâzır ola deyü şart idüb vakfiye-i şer'iye yazdırmış. El'ân evkafı mezbûre şeyhi mezbûr tasarrufundadır. (Yp. 3l).

66: *Zâviye-i Şeyh Sinan* der karye-i Yığanlu tâbi'-i mezkûr öşür virür. mezkûr Yığınlu timarı civarında olan Karaca Dağlu timarında kir pâre bağ bir dönüm mikdarı diğer Yığınlu timarındaki iki evlek mikdarı bağı var deyü (defteri âtik) de mukayyed olmağın (defteri cedid) e dahi kaydolundu. (Yp. 16).

67: Zâviye-i Ahî Safâ der karye-i Kasablar tâbi'-i mezkûr öşür virür. Kara Kuyu başında kırk dönüm. Postlu timarında Soğan Sekisi yanında Azmak kurbünde otuz beş dönüm. Karye-i Bıyıklu muabirîn kurbünde yirmi dört dönüm. Elislü kaynağı dimekle ma'ruf timarda on altı dönüm yerleri var. Evkaf-ı mezbûre eben-en-ced der yed-i Ahî Safâ bin Ahi Zekeriyyâ bin Ahî Safâ elvâkıf-üş-şehir bi-riâyet-il-adyâf-il-vâridîn vennâzilîn deyü (defteri âtik) de mukayyed olmağın (defteri cedid) e dahi kaydolundu. (Yp. 16).

68: Vakf-ı Hacı Mehmed der karye-i Şeyhnelü kendü mâlinden beş bin akçe ifrâz idüb karye-i mezbûre 'avârızı içün on on iki üzere murabaha

oluna. mezkûr Hacı ölünce mütevelli ola. Ba›delvefât karye-i mezbûre halkı kimi dilerse mütevellî ide deyü (defteri cedid) e kaydolundu ber muceb-i sicill-i kadı hâsıl: fî sene, 1.000.

Bir nice yıl 'avârız çıkmamak ile 'an murabaha beş bin akçe ziyade olduğu (defteri cedid) e kayd olundı. Hâsıl, fî sene 1.000.

69: Karye-i Sındılu da B..... nâm pınar suyuna çeltik ekmek içün sâbıka Sındılu Subaşısı Çaşnigir Mahmud bey merhum Şeyh Bayezide sadaka idüb ba'dehu merhum Murad hân aleyhirrahmetü verrıdvân mukarrer dutub Şeyh-i mezbûr oline mukarrernâme sadaka itmiş.

Ba›dehu sultan Mehmed hân tâbe serâh Baba Ahmed bin şeyh-i mezbura mukarrer kılub eline mukarrernâme sadaka eylemiş Ba'de vefâtihi sultan-ül-islâm velmüslimîn sultan Bayezid merhum Baba Ahmedin oğlu Şeyh Paşaya mukarrer kılub eline mukarrernâme sadaka itmiş mezkûr mukarrernâmeler görülüb hem (köhne defter) de dahi mukarrer kayd olunduğuna binâen (defrei nev) de dahi mezbur Şeyh Paşaya mukarrer yazıldı ki kadîmden kangi aruka (arklar) ekili geldise su vefâ itdüğü mikdar tohum eke. Arukı ekili geldüğü yılda kangi timarda veya kangi mezre›aya düşerse sâhib-i arza öşrün virüb bâki gallâtın kendüler tasarruf ideler. Hâsıl: bin akçe, deyü (defteri atik) de mestûr ve mukayyeddir.

Hâliyâ padişahımız müdde zıllühudan dahi bu üslûb üzere mukarrernâmesi olub kemâkân fahr-üs-sâlikîn mumaileyh Şeyh Paşa tasarrufundadır.

70: Hamid İlinde Kara Ağaçda Karaca köyün nısfı vakıfnâmede ve (Kemâl Paşa yazduğu defter) de vakf-ı zâviye-i mezbûredir. Hem müddeti medîde şüyûh-ı sâbıka cebelüsün virüb vakfiyet üzere tasarruf itmişler imiş. Şimdiki halde sipâhi eline düşmüş deyü kaydolunmuş.

El'ân yerine beranminval nazarân lilvakıf şöyle hükmolundu ki Şeyh-i zâviye Diksed mahallesinden gayrı mahalle ehline künk veya kârîz delüb su aldırmaya Ammâ mezkûr mahalle ehlinin şuf'alerine kifayet idecek mikdarı suya mâni' olmaya. Şeyh-i zâviye elinde görülen kadı mektubundaki şart-ı vâkıf muktezasınca mezkûr su alduğu mevzi'e varınca meremmete mu'în oldukları takdirde virildi deyü kaydolunmuş. Şeyh mezkûr Seyid Kasım hidmetine bî-taksîrdır deyü şehadet olundu. (Muğla kazası).

71: Vakf-ı fâhr-ül-meşâyih Bilâl Efendi bin şeyh İlyas bin şeyh Mahmud kaddesallhü sırrehu.

Vakf-ı mukarrer Padişahımız sultan Süleyman hân hullidet hılâfetühu hazretlerinden ferman-ı şeriflerile öşür ve haraç vire deyü ferman olunmağın (defteri cedid) e kaydolundu. mezkûr türbedâr yevmî dört cüz kırâet ide. Şeyh-i mezbûre seferde ve hazerde refik ola deyü ta'yin olunmuş. Ve dahi şöyle şart olunmuş ki kırâeti cüz›ün ayda hir def'a şeyh huzurunda duâsın ide.

Ve karye-i Muhlisîn'de vâki› olan yerin mahsulün vâkıf kendü nefsine ve ba'de vefatihî ebnâsından ve ebnâ-i ebnâsından kim şeyh olursa ana şart itmiş. Ve ba›d-el inkiraz mefhar-ül-meşâyih Emîr Sultan tarafından seccâdede kim otururşa ana tayin itmiş.

Ve ba'de inkırazihim Seydi Mehmed Buhârî tarîkından veyahut Nahşıbendî tarikından veyahud Zeyneddini Hâfi tarîkından olub muâf... (Menteşa).

72: Vakf-ı mescid-i kutb-ül-muhakkıkîn Mevlânâ Hızır Şah tâbe serâh öşür ve haraç virmeye deyü hükm-i sultan-ı Mehmed hânî sadaka olunmuş, (köhne defter) de dahi böyle kayd itmiştir deyü (defteri âtik) de mestûr olmağın (defteri cedid) e dahi kaydolundı.

mezkûr Hacı Mahmud mahalle-i mezburda bir muallimhâne binâ idüb her kim muallim olursa zikrolunan altı yüz akçeye mutasarrıf ola. (Menteşa evkafı).

XII.

464 numaralı Saruhan defteri

(Kanunî Süleyman Devri)

73. — *Şeyh İsmail*, 74. — *Kızbacı Dede zâviyesi*, 75. — *Şeyh Seydi Ali zâviyesi*, 76..— *Şücâ Baba zâviyesi*, 77. — *Ali Yunus*, 78. — *Duruca Baba vakfı*, 79. — *Âdil şeyh zâviyesi*, 80. —*Nusrat Şeyh zâviyesi*, 81. — *Saru İsâ zâviyesi*, 82. — *Saru Şeyh çiftliği*, 83. — *Derviş Mustafa zâviyesi*,84. — *Şücâ Abdal zâviyesi*, 85. — *Sağrı Hâtûn zâviyesi*, 86. — *Ahi Keskin nâm-ı diğer Kara Hallaç zâviyesi*, 87. — *Kandırmış Baba nesli*, 88. — *Şeyh Kandırmış*, 89. — *Hamza Baba zâviyesi*, 90.—Şeyh Gazi zâviyesi. 91. — *Kızıl Emeli zâviyesi*, 92. — *Abdal Ayrı zâviyesi*, 93.

73: Manisada Karaman Kayasında Kurşunlu dimekle mütemayiz bir çiftlik yeri Saruhan oğlu İshak Çelebi Şeyh İsmail nâm 'azize vakfı evlâdlık üzere vakfidüb sene selâse ve tis'in ve seb'a mie tarihile müverrah mektub virüb ve sonradan oğulları Âşık Paşaya ve Devlet Gaziye merhum sultan Murad hân tâbe serâh'dan hükm-i hümâyun sadaka olunmuş. Ve sultan Mehmed ve sultan Bayezid ve sultan Selim rahimehümullâh dahi vakf-ı evlâdlık üzere hükm-i hümâyun sadaka itmişler.

Ve el›an Padişahımız e›azzallâhu ensârebu dahi 'inayet buyurub mezbur 'azizin evlâdına ve vakf-ı evlâdlık üzerine bervech-i iştirâk mutasarrıf olmağa berât-ı 'âli sadaka olunmuş. Tarih-i berât 927 Berât ile mutasarrıf olan evlâd bunlardır ki zikrolunur. (evlâd, 10 nefer). (Yp. 4).

74: Manisada *Kızbacı Dede zâviyesi* dimekle maruf zâviyeye bervech-i meşihat derviş Mehmed nâm merhum sultan Selim hân berât-ı hümâyunu ile mutasarrıfdır. Padişahımız hullide mülkühû hazretlerinden tecdid-i berât eylemişmiş. Tarih-i berât: sene 926. (Yp. 17).

75: Manisada Konuzcalu nâm karyede Şeyh Seydi Ali nâm kimesne bir zâviye binâ idüb meşihata padişahımız halledallâhu mülkehû nişan-ı hümâyun ile bervech-i meşihat mezkûr şeyh Seydi Ali mutasarrıfdır tarihi berât: fî seb'a ve işrîn ve tis'a mie (Yp. 17).

76: Şücâ Baba der nefs-i karye-i Balamud.

mezkûr Şücâ' Babanın dervişleri 'arak-ı cebînleri ile kesb idüb zâviye-i mezbûre vakf ittikleri bunlardır ki zikrolunur:

Ve kovan 5, ve hasır 1, ve dana 2, ve kara sığır ineği 2, susığırı ineği 3 reis. Madiyane 1 ve buğal, ve susığırı çifti 2, ve tosun 2, ve bir pâre bağ ki cümle dört dönüm bağdır ve bir arab kul.

Bu cümlesi şimdiki halde yazıldıkda dört dane su sığırı biri inek ve iki kara sığır öküzü ve iki kara sığır ineği ve iki dişi döğe ki ve sekiz pâre bakır bu cümleden..... kuzu tepsisi ve iki sahan ve iki tas ve iki kazandır. Ve üç çırağdan ve dört türbe halısıdır..... Bakilerini sâbıka şeyh olanlar bel'eylemişler.

Zikrolan zâviye el'ân berât-ı şâhî ile Hacı Pîri elindedir tarih-i berât: 930 (Yp. -29)

77: Karye-i Yeni Beylü kurbunda Kozluca Çiftliği dimekle ma'ruf çiftliği Saruhan oğlu İshak bey Ahî Yunusa vakf idüb Derviş Hamza mutasarrıf olub müteveffâ olmuş. (Yp. 30)

78: Vakf-ı İshak Çelebi bin Saruhan. Ecdâdı ruhiyçün Özbek nâm karyede Duruca Babaya vakf idüb neslen ba'de neslin kimesne ellerinden almaya deyü mektub virüb selâtîn-i maziyeden dahi ellerinde berâtları olub. (Yp. 33)

79: Çiftlik-i *Adil Şeyh* der Kurb-i Büyük Şeyhlü Bayram Beği çiftliği dimekle ma'ruf çiftlik.

mezkûr Adil Şeyhe Saruhan oğlu vakf idüb âyende ve revendeye hizmet için meşrût olub ellerinde dahi selâtîn-i maziyeden hükümleri olub (Yp. 43)

80: Çiftlik der karye-i *Saru Şeyhlü*.

İshak bey veled-i Saruhan zamanında Nusrat Şeyhe vakfidüb Şeyh Mezîd tasarruf idermiş.

Ba'dehu Şeyh Mezîd zâviyesine âyende ve revendeye hidmet itmek üzere meşihatle mutasarrıf iken kendü hüsn-i ihtiyarile oğlu Seydiye virüb Sultan Selim tâbe serâh berât-ı şerifile mezbur Seydi meşihate mutasarrıfdır.

El'ân Padişahımız hullide mülkühu berâtile dahi mutasarrıfdır. (Yp. 48) (Fot. N. XVII).

81: Çiftlik-i *zâviye-i Saru İsa* der karye-i Karı Yolu Tabi-i Nif.

Mezbure çiftliği Saruhan oğlu İshak bey Saru İsayı mezbura âyende ve revendeye hidmet içün vakf-ı evlâd kılub ellerinde selâtini mâziyeden hükm-i hümayunları dahi vardır. (Yp. 49). (Fot. XVII).

82: Çiftlik-i Saru Şeyh der karye-i mezbure.

Kadîm-ül-eyyâmdan *Saru Şeyh zikrolan yerin kâfirin kovub gelüb* Saruhan oğlundan ve vakfiyet-i evlâd üzere ellerine hüküm ve hüccet virilüb.

Sonradan merhum sultan Mehmed hân tâbe serâh zamanında Karagöz nâm timar eri ra'iyet kulluğın taleb idüb ol zamanda kadı asker Cemaleddin huzurunda sene (tis'a ve erba'in ve semane mie)tarihile müverrah elerinde vakfiyete hükmolunmuş. Hücceti dahi olub ve merhum sultan Mehmed tâbe serâh sene (setnûne ve hamsîn ve semâne mile) tarihile müverrah mukarrernâmeleri olub ve merhum Sultan Bayezid hân'ın dahi ellerinde mukarrer kılub sene (seb'a ve semânîne ve semânemie) tarihile ve Sultan Selim hân'ın tayebahallâhü serahümâ ellerinde sene (erbe'a ve 'ışrîn ve tis'a mia) tarihile müverrah berâtları olub El'ân Padişahımız halled-al-lâhü mülkehu berâtile mezbur Saru Şeyh evlâdından derviş Alâeddin ve Hamza ve derviş... mezbure çiftliği mutasarrıflardır. Ve Saru Şeyh zâviyesine şeyhlerdir ki âyendeye ve revendeye hizmet iderler. Tarih-i berât sene 917. (Yp. 48). (Fot. XVII).

83: Derviş Mustafa bin Ali Köşlük dimekle ma'rufdur. Mahmud dağında binâ itdüğü zâviyesine vakf itmiş. 2 cerib mikdarı armudluk ve 10 reis bakar, 1 tabak taş, 10 kıt'a ve 2 kazgan ve iki çırağ Şart-ı vâkıf budur ki: Hacı Baba oğlu Ramazan Efendi kimi ihtiyar iderse zâviye-i mezkûrede mütevellî ola ve âyende ve revendeye hidmet idüb evkafa mutasarrıf ola.

El'ân zâviye-i mezbûre harabdır. Ammâ mezburun oğullarından Derviş Kasım elinde bir akçe tevliyetine berât-ı Padişahı vardır. Tarih-i berât: 927 (Yp. 49) (Fot. III).

84: Nif tevâbiinde Ak Kaya odlu yerde *dağ içinde* Şücâ' Abdal ve Derviş Sinan ve Derviş İsmail ve Derviş Mustafa ve Ali küçük ve Kaygusuz bir kaç dervişlerile sıvârından bir pâre yer tapulayub taşın ağacın arıdub on akçe haraçla yurd idinüb ihyâ idicek merhum Sultan Mehmed tâbeserâh müsellem ve musaddak dutub mezkûrlar ulakdan ve suhradan yağdan tuzdan cerehordan ve hisar yapmasından ve gerdek kulluğundan mecmu'-ı 'avârız-ı divânîden mu'af idüb İhdâ ve hamsîn ve semane mia tarihile müverrah hükm-i hümâyun virilüb selâtin-i mâziye rahimehümüllâh dahi mukarrer tudub.

El'ân merhum Sultan Selim hân tâbeserâhdan zikrolan evkafın zâviyesinin meşihatine Ali ve Habib ve İlyas ve Yunus adına ellerinde berât-ı hümâyunları vardır. Ammâ İlyas fevt olub bâki üç nefer kimesneler hayatta olub zâviye-i mezbure meşihatine mutasarrıfdırlar. Tarih-i berât: 925 (Yp. 49) (Fot. III).

85: Vakf-ı *Sağrı Hâtun*:

Karye-i Kızılca'luda bir zâviye bina idüb yetmiş seksen yıldan berü bir bağçesin vakf idüb âyende ve revendeye hidmet olunur imiş. Sonradan zâviye-i mezbûre harab olub vakfı dahi şey'-i kabil olub ta'mire vefa itmeyüb Memduh zâviye-i mezburenin ta'mirine mültezim olub ve âyende ve revende hidmetine iltizâm gösterdüği sebebden âsitâne-i devletten mahrum Sultan Selim hân tayyeballâhu Serâhüden meşihati sadaka olunub berât-ı hümâyun virilmiş.

El'ân Padişahımız Halledallahu mülkehu hazretlerinden tecdîd-i berât idüb. Tarih-i berât: 926 (Yp. 50)

86: *Zâviye-i Aîi Keskin* nâm-ı diğer Kara Hallacdur.

Der kaza-i Manisa der Karye-i Uzeyirlü.

Bir çiftlik yeri olub ve bir kıt›a bağçe ve bir dönüm mikdarı bir kıt'a yer ve Kara Salah değirmeni dimekle ma'ruf bir harab değirmen. Ve Nif pazar yerinde bir kıt'a yer ki Kasım Paşa dükkânları yeridir. Yılda kırk akçe mukata›aye virilüb câbîsi evlâdından her sene alınur. Ve bir kıt›a yer ki Kara Salah yeri dimekle ma'rufdur ki Nif bağlarının içindedir. Sekiz dönüm mikdarıdır ki berveçh-i mukata›a yılda kırk akçe virilmiştir.

Bu zikrolan evkafın zâviyesinin meşihatine yevmi iki akçe ile el'ân Mustafa berât ı şahî ile mutasarrıfdır. Tarih-i berat: 926 (Yp. 50)

87: mezkûrlar *Kandırmış Bâba* neslinden olub çiftlik-i Kandırmışda oturub kadîmden kimesneye râiyet olınugelmeyüb âyendeye ve revendeye hizmet itmedükleri dahi âsitâne-i sa'adete arzolundukda erbab-ı timara raiyet kaydolunsun deyü ferman olmağın ber muceb-i emr-i şerif-i âlişan ra'iyet kaydolundular. Rüsûm-ı örfiyeleri sahib-i timarın ve öşri şer'iyeleri vakfındır. (Yp. 83) (357 numaralı defterden).

88. Saruhan oğlu Ya'kub Çelebi Kandırmış adlu dervişe bir çiftlik yer vakf idüb merhum Sultan Mustafa dahi mukarrer dutub hüküm virmiş (Halil bey defterinde kaydolunmuş).

Sonra Emin bey mutasarrıf iken mensuh olub timara virilmiş. Sonradan merhum Sultan Bayezid hân tâbeserâh vakfa buyurub hükm-i hümâyun erzanî kılınmış. (Yp. 83).

89: Nahiye-i Nifde Gereme nâm karye kurbünde Kapu Kaya dimekle ma'ruf mevzi'i Hamza Baba nâm derviş kendü dest-i rencile açub ihyâ idüb ve su getürüb bir zâviye binâ idüb âyende ve revendeye hidmet idüb. Ve hasbeten-lil-lâh bağ diküb takribâ yüz elli akçe hâsıl olur ve defterde kimesneye timar kaydolunmayub. Ve zikrolan bağın ve mevzi'in öşrünü Sultan Bayezid Hân tâbeserâh ihsan idüb ref' buyurub ellerine hükm-i hümâyun 'inayet olunmuş.

Hâliyâ Padişahımız e›azzallâhu ensarehu dahi ref' buyurub mukarrer kılınub tecdid hükm-i şerif sadaka olunmuş. Tarih-i hüküm sene: 928. (Yp. 53). (Fot. XVI).

90: Hasbeten lil-lâh sadaka Şeyh Gazi zâviyesine Musâ ve Mustafa vakf idüb meşihatin evlâdlarına şart itmişler. Sâbıka Şeyh Gazi meşihatine berât-ı şahîle Şeyh Musa mutasarrıf olub. Sonra kendü ihtiyarile karındaşı Mustafa-i mezkûru kendüye şerîk idüb iştirâkile tekye-i mezbûreye hidmet iderlermiş. (Yp. 100)

91: Mezre›a:

Vakf-ı *zâviye-i Kızıl Emeli* Saruhan oğlu Kızılemeliye ki üç çiftlik yerdir.

Vakf-ı evlâd imiş ki ellerinde meşihatine selâtîn-i maziyeden ahkâm-ı şerif ve mukarrernâmeleri vardır. Vakf-ı evlâdlığın merhum Sultan Bayezid berâtinde mestûrdur. Ammâ vakfiyesi zâyi' olmuş. El'ân Padişahımız Halledallâhü mülkehu berâtile zikrolan çiftlük meşihatine derviş Ali mutasarrıfdır. Tarih-i berât: 928.

Ve mezkûr zâviyeye hidmetkâr olub kadîmen kimesneye raiyet olmayub zâviye-i mezbûre kaydolunanlardan ki zikrolunur. Torbalı Veled-i Mehmed, İskender Veled-i Tugan, İbrahim birader-i O, Ali veled-i Yusuf, Rasûl veled-i O. Hamza birader-i Ali bin Yusuf, Ahmed veled-i Mürsel, Ramazan veled-i Hacı İvaz, Şeyh Mustafa bin Yusufan evlâd-ı Kızılemeli. (Sf. 100).

92: Vakf-ı *zâviye-i Abdal Ayrı* der kaza-i Ilıca der karye-i Şeyhler.

Mezbure zâviyenin arz-ı beyzâsına Dede Bâli bin Şeyh Tuğrul 'arak-ı cebînile bağ ve bağçe idüb âyende ve revendeye hidmet içün zâviye-i mezburun ziraat olan arzının öşrü vakf-ı mezbûreye sarfolunur imiş. Merhumeyn Sultan Korkud ve Sultan 'Alem ve Sultan Mahmud tayyeballâhü serâhümden ve selâtîni mâziyeden dahi berâtları olub vakfiyet üzere meşihat-i zâviye-i mezbureye mutasarrıflar olub el'an yevmî bir akçe ile Yusuf ki Şeyh Dede Bâlinin bendesidir berât-ı şahî ile mutasarrıfdır.

Sahibi berât :

Fahreddin Birader-i Yusuf, Hüseyin Veled i İlyas, Mehmed Birader-i o, Hüseyin bin Muslıhiddin

mezkûrun Dede Bâli evlâdından olub rüsûm-ı reâya viregelmiş değildirler. (Yp. 111)

XIII.

Numarasız Aydın defteri Parçası

(Tarihsiz)

94. — *Şeyh Muhiddin zâviyesi*, 95. — *Şeyh Muhiddin zâviyesi*, 96. — *Ahi Mahmud zâviyesi*, 97. — *Ahî Hayreddin*, 98. — *Yatagan Abdal zâviyesi*, 99. — *Aspas köyü* 100. — *Kalenderhane evkafı*, 101 — *Şeyh Makus zâviyesi*, 102. — *Mübârek Oğlu zâviyesi*, 103.— *Aîi Mustafa zâviyesi*, 104. — *Medrese vakfı*, 105.— *Gazi Umur Paşa türbe ve zâviyesi*.

94: Boz dağda Kestanelik ve Koz ağaçları var yeri ve yurdu ile kadîm-ül-eyyâmdan mülkiyet üzere tasarruf olunurmuş. Bu üzere merhum *Gazî Umur Bey* ve İsa Bey ve Bayezid Hüdâvendigâr ve sultan Murad hân hükümleri var. Sonra Şeyh Muhiddine intikal olunub Padişahımız ol hükümleri görüb hükmü cihân mutâ' sadaka itmiş mukarrer dutdum deyü. Sonra binâ itdüğü zâviyesine vakf itmiş. Vakfiyetin dahi mukarrer dutub hükm-i hümâyun virilmiş deyü (defteri âtik) de mestûr ve mukayyeddir. Hâsıl: Fî sene 180 (Yp. 8)

95: Fî karye-i Meli.

Yağdi hâtun mezre'ası içinde olan koz ağaçları ile Şeyh Muhiddin vakf-ı evlâdlık üzere tasarruf ider imiş.

Gazî Umur Paşadan ve 'İsâ Beyden ve Bayezid Hüdâvendigârdan müsellem ve musaddak dutub hüküm-i hümâyun sadaka olunmuş.

El vakit oğulları 'Ârif ve Mustafa mutasarrıflardır. Ellerinde padişahımızın hükm-i hümâyunu var. (Hâsıl: Fî sene sekiz yüz). Ve Yagdi hâtun vakf-ı evlâd kıldığu bağçe müşterek sekiz dönüm sureti defter-i Mevlânâ Abdülkerîm budur. (Hâsıl: Fi sene, yüz seksen). (Yp. 8)

96: Fi karye-i Gice Gün.

Ahî Mahmud nâm kimesne İsâ Bey nişaniyle mülkiyet üzere tasarruf itdüğü yerleri karye-i mezburede bir zâviye binâ idüb ana vakfitmiş. Sultan Murad hân tâbeserâh ve sultanımız hazretlerine müdde zılluhuya 'arz olunub takrir ve tasdik idüb virmişler. Hâsılı..... budur. Ammâ vakıf adı emirde Dâvud Apa Mahmud imiş.

Elhâlet-ü hâzihî Seydi Ahmed veled-i Süleyman birader-i Mahmud mutasarrıfdır. Elinde nişaneyn-i mezbûreynden gayrı hüküm yok. Ve hem vakıf olan yerler tahminen iki çiftlik mikdarı perâkende yer imiş. Ammâ defterden haricdir. (Hâsıl: Fî sene, iki yüz seksen bir). Sûret-i (defter-i Mevlânâ Abdülkerim) budur deyü (defteri âtik) de mestûrdur.

Elmahsûl: 'An öşrü hınta ve şa'îr ve sisam ve daru ve böğrülce ve gayrühû.

El-vakt Ahi Mehmed mutasarrıfdır ber müceb-i berât-ı hümâyun deyü (defteri âtik) de mukayyed. Ve hâliyâ Ahî Mehmed fevt olub oğlu Yusuf berât-ı sultâniyle mutasarrıfdır. Durmuş veled-i Ahî Mehmed Mehmed veled-i Yusuf. (Sf. 17) (Foto. XI).

97: Vakf-ı *zâviye-i Ahî Hayreddin*.

Sübaşı timarından bir çiftlik Ender Kırı dirler suret-i defter budur.

Elhâlet-ü hâzihî Mehmed nâm kimesne mutasarrıfdır. Amma elinde nişân-ı Padişahı Suret-i (defteri Mevlânâ Abdülkerîm) budur.

Elvakt Mehmed tasarruf ider deyü (defteri âtik) de kaydolmuş.

Hâliyâ Mehmed müteveffa olub karındaşı Mahmud berât-ı Padişahı ile mutasarrıfdır.

Hâsıl: Fî sene: 300. (Sf. 22). (Foto. XII).

98: Evkaf *zâviye-i Yatagan Abdâl*.

Boz Dağda oturugeldüğü yurd ki Karlı Oluk deresi ve Kaba Koz dimekle meşhurdur. Padişahımız yurdluğa virüb nişân-ı şerîf sadaka itmiş. Fî tarih-i sene sitte ve hamsin ve semâne mie, Kızıl 'Alide kırk beş dönüm iki pâre mezre'a ve hâs içinde yüz elli dönüm mezre'a ve altı dönüm bağ Ammâ defterde sabit değil.

El-vakt Hüseyin bin 'Ali... mutasarrıflardır. Ellerinde hükm-i sultânî var meşihatini sadaka itdim deyü Sûret-i (defteri Mevlânâ Abdülkerîm) budur.

Hâsıl: Fi sene, 1620.

Elhâlet-ü hâzihî Derviş Hüseyin Çelebi ve İne Begi nâzırdır. Ellerinde olan ahkâm-ı selatîn zayi' olmuş. Ve Yatagan Abdal oğlu kızı... Şâhla mutasarrıfdır deyü (defteri âtik) de mestûrdur. Hâliyâ berât-ı padişahî ile Derviş 'Ali mutasarrıfdır.

Oğurlu mu'tak-ı Yatağan Abdal, Bali veled-i O.

Evkaf-ı zâviye-i Yatağan Dede der karye-i Sahut İsa beğ vakfeylemiş El'ân be-hükm-i padişah der tasarruf-ı Aydın Dede mukarrer yaft.

'An bağçe der Cenb-i zâviyet-ül-mezbur. Kıt'a: 2, hasıl: 150.

'An armudluk der karye-i Börücüklü Hasıl. 200.

Elbâki 'An-il-mezâri' el-öşr vel-cizye tasarruf oluna.

El'ân zâviye-i mezbureye berât-ı Parişahî ile Yusuf mutasarrıfdır.

(Sf. 23). (Foto. XII).

99: Karye-i Aspas tâbi'-i Birgi.

Aspas Seydiye Umur Paşadan ve atası Mehmed Beyden vakıf. Nişanları vardır. Şimdiyadeğin vakfiyet üzere tasarruf olunur imiş. Aspas oğlu oğlanları Hacı Mahmud ve Seydi ve Şâhin ve İbrahim ve Bahtiyar ve Bahşâyiş suret-i defter budur. Karye-i mezkûre ki karye-i Dermiler dimekle ma'rufdur üç dört çiftlik mikdarı yerdir. Aspas Seydi oğlanlarından Şâhi mutasarrıfdır hükm-i Padişahî birle. Ve mezkûrların oğulları Seydi veled-i Celeb Virmiş ve 'Ali veled-i Hacı Mahmud el-mezkûr rahimehullah birâder-i O ve Bâlî veled-i Bahşayiş el-mezbûr... Karye-i mezbûrede mütemekkin olub âyende ve revendeye hidmet iderler ellerinde ataları adına hükm-i hümâyun var. (Hâsılı: Fî sene, üç yüz doksan).

El-vakt ber muceb-i hükm-i Padişahî Şâhin ve Hacı Mahmud oğlu 'Ali ve Seydi Bey oğlu Bilmiş ve İbrahim oğlu Nasûh ve Bahtiyar oğlu Umur ve Bahşayiş oğlu Bâli ber karar-ı sâbık mutasarrıflardır deyü (defteri âtik) de mestûrdur. Hâliyâ berât-ı Padişahî ile mezkûr Bâfi ve Behlül ve Ahmed nâm kimesneler mutasarrıflardır.

(Sf. 24). (Foto. XIII).

100: Evkaf-ı Kalenderhane ki der nefs i Birgi.

Bir değirmen ve karye-i İncilû Dere kurbünde bir pâre bağçe dört dönüm. Ve limon bağçesiyle meşhur bağçe üç dönüm mikdarı yeri ile ve üç dönüm mikdarı bağ yeri ve Gülûs Gediğinde bir pâre yer armudluk yeri ve zâviye kurbünde bir pâre bağçe ve bir pâre yer yirmi dönüm mikdarı ve kestânelik dahi var Ayvacıkda.

Elhâlet-ü hâzihî Semerkantden Mahmud oğlu Mevlânâ Seydi Ahmed Şeyh tasarruf eyler. Elinde hükm-i sultânî var. Bu zikrolunan kestânelikden gayrisi Padişahımız hazretlerinin mukarrernâmesi var defterden hariçdir. Sûret-i (defter-i Mevlânâ 'Abdülkerîm) budur.

El-vakt Hacı Nûrullah hükm-i sultâniyle mutasarrıfdır. (Foto. XIII).

101 : Fî karye-i Dere... tâbi'-i Birgi.

Zâviye-i Şeyh Makus Kadîm-ül-eyyâmdan zâviye-i mezbûrede tekye önünde bir bağçe ve Baba Çayında bir değirmen ve değirmen önünde bir zeytun harimi ve bir evlek mikdarı ve bir harîm bir dönüm mikdar yer ve bir hamam ardında bir evlek mikdarı yer ile Hisar Altında sekiz dönüm bağ ve... çayırında seksen dönüm yer vakfı imiş. Öşrü harc ve haraç virilmemiş. Bu üzere şühûd şehâdet itdiler. Ammâ defterde sâbit değildir.

El-vakt Mevlânâ Sinan veled-i Ömer mutasarrıfdır elinde hükm-i sultanî var zâviye-i mezbûrenin meşihatini sadaka itdim deyü (defteri âtik) de mestûr ve mukayyetdir. Hâliyâ berât-ı sultâniyle Mevlânâ Süca nâm kimesne mutasarrıfdır. Sûret-i (defteri Mevlânâ 'Abdülkerîm) budur deyü defterde mektûb. (Sf. 25). (Foto. XIII). 102: Evkaf-ı zâviye-i Mübârek Oğlu. Fî karye-i Senk tâbi-i Birgi..... iki yüz dönüm yer var imiş. Ve Anâvlı sınırunda altmış dönüm ve Tasahoride ve Doril ve Mercemde ve Manastır dimekle ma›ruf kestânelik ve zikrolunan yerler ve kestânelik mezkûr zâviyede vakfiyet üzere tasarruf olunur imiş.

Ammâ bize teslim olunan (defteri âtik) de sâbit değüldir vakfiyesi sâbit değildir. Vakfiyesi zâyi› oldu didiler.

El-vakt evlâdından Mehmed ve İbrahim mutasarrıflardır. Ellerinde hükm-i hümâyun-ı Padişahî var mukarrer ve musaddak dutdum deyü Sûret-i (defteri Mevlânâ 'Abdülkerîm) budur.

El-vakt mezkûrlar mutasarrıflardır. Ellerinde merhum sultan Mehmed hân tâbeserâhünin ve Padişahımızın 'azze, nasrühu ahkâm-ı şerifeleri vardır deyü (defteri âtik) de mestûr ve mukayyeddir.

Hâliyâ berât-ı sultâniyle Mustafa nâm kimesneye virilmiş. (Sf. 25) (Fot. XIII).

103: Vakf-ı karye-i Derelû hâssa tâbi›-i Birgi.

Ahî Mustafa 'arak-ı cebîniyle satun alduğu Bınar yeri dimekle ma›ruf yerin ve Hâce Bağçesi dimekle meşhur bağçesini ve bir hamamı ve iki değirmeni ki haftada üç gün suyiyle ve argıle kendü tekyesine vakf idüb

meşihatini evlâdına şart itmiş batnen ba'de batnin ve tekye ardındaki hârîmi ki haftada bir gün nevbeti kadîmden tasarruf idegeldüğü yerdi dahi tekyesine vakfitmiş. Bu mezkûrân Padişahımız müdde zıllühu hazretlerine 'arz olunub mukarrer dutub eline hükm-i hümâyun virmiş. (Sf. 25) (Fot. XIII).

104: Evkaf-ı medrese-i Aydın oğlu Mehmed Bey ki müderris Kemâl tasarrufundadır. Bir zeytunluk (hâsıl: altı yüz akçe) ve bir Anar bağçesi dimekle meşhurdur (hâsıl: dörd yüz akçe). Sûret-i (defteri Mevlânâ 'Abdülkerîm) budur deyü (defteri âtik) de mestûrdur. (Sf. 30)

105: Evkaf-ı türbe-i merhum Gazî Umur Paşa ve zâviye merkadühu ki hâl-i hayatında türbe-i şerîfesine vakf itmişdir.

Şehir üzerinde bir değirmen dâyiresinde iki dönüm mikdarı yeri ile ve mezkûr değirmen kurbünde iki dönüm Yoncalık ve dârülhuffaz cenbinde bir değirmen ocağı.

El-vakt harâb ve İsâ Bey vakfından yevmî bir akçe ve... iki çiftlik yer ortakçılar bile (Kiryazı ve Yâni evlâdından Bazarlu ve 'Aleksi ve Kosta ve Yâni veled-i Bazarlu ve Kara Göz birâder-i 'Aleksi veled-i Yâni ve Hoş veled-i o) otuz iki baş su sığırı ve yetmiş baş kara su sığırı mevcuddur. Ve mezbur sığırlar mesâlihi içün Boz Dağda Gölcük Korusu bitemamihi yaylâk içün ve Odeanizde Korusu bilkülliye kışlak içün konmuş. Kendü zamanından tâ bu zamana değin yaylayu ve kışlayu gelübdür. Ammâ Aydın İli sancağı beyi olanlar defterlerinde olmayub bersebîl-i zulüm ba›zısında davarların yürüdüb ve ba›zısın satarlarmış. Şimdiki halde Padişâhzâde 'âlempenâh tâle bekah hazretleri kemâli 'adlinden def idüb müderrisi medrese-i mezbûre hükm-i hümâyun sadaka itmiş ki hiç ehad mezkûrûn icâzetsuz davar salmayalar ve dahl itmeyeler deyü.

Ve Padişah-ı 'âlempenâh hazretlerinden hükm-i hümâyun sadaka olunmuş ki koruları korunmagiçün ve mezkûr Anızca Korusunda Ömer bin Bahşâyiş ve Ahmed birâder-i o evler yapub Kesükler Kesü yurd idinmişler. Türbe-i mutahharaya yılda otuz akçe virilüb ve bunlardan gayrı.....

Hâne: 9 imam: 1.

Bu mezkûrlar her kimin yerin dutub ekerler ise öşrün virürler ve harcın virirler. Ve koyun resmin ve cürüm ve gerdek değerin ve gayrı rüsûmun mezbûr türbeye virirler. Sûret-i (defteri Hamza bey) budur ki zikrolundu.

Elhâlet-ü hâzihi kemâkân vakıfdır. mezkûr Kemâl tasarrufundadır mukarrer mutasarrıfdır vakfiyet üzerine Sûret-i (defter-i Mevlânâ 'Abdülkerîm) budur deyü (defteri âtik) de mesturdur.

El'ân bir su sığırı var ve bir tanası var. Ve otuz sekiz baş Karaca sığırı var (Mevlânâ 'Abdülkerîm) mutasarrıfıdır. Ber muceb-i berât-ı hümâyun-ı Padişah-ı 'âlempenâh hullidet hılâfetühu 'an (defter-i Karamânî zâde). Su sığırı az kaldığı ecilden otağ mezre›a olub ve ba'zı bağ olmuşdur. Rüsûmun müderris tasarruf ider. Hâsıl filmezârî'-il-mezbur me'a rüsûm-i reâyâ ve

mukata'a-i otlak ve resmi zemin ve bâdihevâ ki serbest tasarruf olunurmuş deyü (defteri âtik) de mukayyetdir (hâsıl: 6000). Ve ba'zı müderris içün vakf olmuş kitablar var imiş. Müderrisler tasarrufunda bulunub vakfiyede mestûr olduğu sebebden tafsilen kaydolunmadı 'indelhâce andan taleb oluna, Sûret-i (defter-i Karamânî zâde) budur. (Fot. XIV).

445 numaralı Aydın defteri

(Fatih Mehmed Devri)

106.— *Kaba Sakal Tekyesi*, 107. — *Hasan Şeyh oğulları*.

106: Karye-i İncircük tâbi-i Tire.

Çeltük ki Çavuş Çeşmesi ve Dere yolu ayağından ekilür.

Kaba Sakal› tekyesine vakıfdır deyü tasarruf olunan üç çiftlik yerün hükmü görülüb deftere nazar olundu. defterde vakıf olmaduğı sebebden hükmü elinden alınub çiftliğün hasılı sipâhiye timar emrolundu.

107: Timar-ı Tursun veled-i Hasan ve Şeyh Paşa veled-i Hasan ve Seydi veled-i Hüseyin ve Hızır veled-i Hamza ve Hamza veled-i Şeyh ve İlyas birader-i O. (müşterek benevbet).

Zâviye-i Saru Şeyh.

mezkûrun oğlanlarının ellerinde olan mülk yerleri zâviyelerine vakıf imiş. Padişahımız hullidet hilâfetühu hazretleri mukarrer dutmayub mezkûrun evlâdından Hasan oğlanları Tursun ve Şeyh Paşa ve Hüseyin oğlu Seydi ve Hamza oğlu Hızır ve İlyas eşmeğe iltizam gösterdükleri sebebden mezkûrine timar kaydolundu. (Birgiye tâbi') (Fot. X).

XV.

564 numaralı 'Atik Konya defteri

(Fatih Mehmed Devri)*

108.— *Kâtib 'Ali bey mescid ve zâviyesi*,109.— *Sinan Seydi zâviyesi*, 110. — *Celâleddin hânikahı*, 111. — *Şeyh Bahşayîş zâviyesi*, 112. — *Şeyh İdris zâviyesi*, 113. — *Han Armağan zâviyesi*, 114. —*Sâmit Dede zâviyesi*, 115. — *Ahî Kemâl zâviyesi*, 116. — *Hasan Şeyh köyü*, 117. — *Pehlivan Gazi zâviyesi*, 118. — *Şeyh Çoban köyü*, 118. — *Ahî Mes'ut zâviyesi*, 120. — *Yassı Viran zâviyesi*, 121. — *Kırık Dede zâviyesi*, 122. — *Hacı Pîri Sofuhanesi*, 123. — *Serği Saray zâviyesi*, 124. — *Şah Bâli zâviyesi*.

(*Bunların örfiyesi timara emrolundu*).

108: Mescid ve zâviye ve kârbansaray Kâtib 'Ali beğ Vakf-ı kadîm Vakfiyeleri görüldü. (Yp. 15).

(Vakfiye ve İbrahim beğ mektubu var Vâkıfın ciheti temellüki ma'lûm değül).

(*Mensus*) [33]

109: *Zâviye-i* fahril-meşâyih *Sinan Seydi* bin Ömer Seydi (Yp. 17).

(*Vakfı mensuh*).

110: *Hânikah-ı* müstevfî Celâleddin Buk›ası harâb olduğu ecilden timara emrolundu. Seydi Mehmed adına *elinden alınan* Halka Bınara bedel Tahriren filevâhır zilka'de sene semânîn ve semane mie. (Yp. 23).

(*Mensuh*)

111: Zâviye-i Şeyh Bahşayiş.

Der karye-i öyük tâb'-i Kır Âbâd der tasarruf 'Abdül 'Ali Mukarrer behükm-i hümâyun Bervech-i mu'âfiyet (Yp. 5)

(*Mensuh*)

112: *Zâviye-i Şeyh İdris*

Der karye-i mezkûre Evlâd-i Şeyh Idrisin ellerinde olan yerlerine sâbıka mukarrernâme-i sultânî sadaka olunmuş bervech-i mu'âfiyet.

(*Aslı Beytülmâlden alınmış mensuh*).

113. *Zâviye-i Hacı Armağan*.

Der karye-i Alp Gazi tâbi'-i Göçeri Mukarrer be-tevkî'-i 'âlişân evkaf ve emlâk-i kadîmden gayrı.

(*Bir çiftlikden gayrı mensuh*).

114: *Zâviye-i Sâmit dede* der karye-i Göçeri tâbi'-i Kır Âbâd.

Der tasarruf-i evlâd-ı mezkûr Mukayyed der defter-i kadim temessük yok.

(*Mezbur mezâri'-i müteferrika nesh olub öşrün ve rüsûmun virmekle tasarruf emrolundu*).

115: *Zâviye-i Ahî Kemâl* Der nezd-i Beğşehri Mukarrer be-mektub-ı İbrahim beğ Benâm-i pedereş. (Beğşehri evkafı arasında). (Yp. 6).

(*Mensuh*)

116: Hasan Şeyh der karye-i Hasan Şeyh el-mezkûr tâbi'-i Yelsan be-mektub-ı İbrahim beğ bervech-i mu'âfiyet Benâm-ı Hasan Şeyh.

33 Bu suretle muterize içinde ve italik harflerle dizilen kısımlar, defterdeki kayıtlara ayrı bir kalemle ve sonradan ilâve edilmiş olup, Fatih Sultan Mehmed devrinde büyük bir kısım vakıf ve mülklerin sahiplerinin ellerinden alınması teşebbüsüne ait icraâtı aksettirmektedirler.

(*Örfiye-i Re'âyâ timar*)

117: *Zâviye-i Pehlivan Gazi* ki ez-yârân-ı Seyyid Gazi Sultan (Develü nahiyesi).

118: 'An karye-i Şeyh Çoban tâbi'-i Develü Ebnâ-i Şeyh Çoban ma'a eimme.

(*Asıl Ahi Mes'ud zâviyesi münhedim olub ümerâ ma'rifetiyle iki yerde zâviye ihdâs itmişler Ba'zı evkafa Ahî Sa'id tasarruf ider ba'zısına Ahî Kemâl*)

119: *Zâviye-i Ahi Mes'ud* Der tasarruf Ahî Sa'id Mukarrer behükm-i Padişah-i 'âlempenah (Yp. 7)

120: *Zâviye-i Yassı Viran* tâbi'-i Göçeri Der tasarruf Derviş Hasan defter-i kadîm de 'avârızdan müsellem deyü mukayyed. (Yp. 7)

(*Mütekaddimden vakfiyet üzere tasarruf olunugelmiş Merhum Çelebi sultan dahi mukarrer itmiş mühim 'olduğuyçün ve lâkin Balta oğlu defterinde mu'âfdan bozulan dimiş*).

(mezkûr *zâviyenin Şeyh Bedreddin adına Karaman oğlanlarından mektub var Meşihat vakf-ı evlâd*)

121: *Zâviye-i Kırık Dede* der karye-i Kırık Dede tâbi'-i Kırili-i mezkûr. Çiftlik: 2 (Yp. 7)

(*Vakfiye var ammâ bâki temessük yok Mensuh*)

122: *Vakf-ı Sofuhâne-i Hacı Pîri* Der nezdi Beğşehri. Hamam Şehirde zemin (Yp. 7).

(*Mensuh*)

123: *Zâviye-i Sergi Saray* tâbi'-i Kır İli Der tasarruf Şeyh Ahmed ve İsmail ve Mahmud Bir çiftlik yer.

(*Mensuh*)

124: Vakf-ı *zâviye-i Şeyh Bâli* Der karye-i Dere Tâbi'-i Kır İli. (Yp. 7).

XVI.

920 numaralı Konya defteri

(İkinci Bayezid Devri)

125. — *Ömer Seydi zâviyesi*, 126. — *Hızır Ağıt zâviyesi*, 127. — *Kayı Cemaatı*, 128.— *Bulduk Dede Sultan vakfı*, 129. — *Ahmed 'Alâî oğulları*, 130 — *Şeyh Hasan-ı Rumî zâviyesi*, 131. — *Yurdluk için ihya edilen toprak*, 132. — *Eşküncilü mülk toprak*, 133. — Şeyh Bedrettin zâviyesi, 134. — *Seydi Mahmut*, 135. — *Akşehirdeki Şehzade Abdullah zâviyesi*, 136. — *Ağaç Abdal zâviyesi*.

125: Karye-i 'Alemdar tâbi-i Sahrâyı Konya.

Kadîm-ül-eyyâmdan Konyada Lala mescidinde vakf olub mevkuf-ün 'aleyh münhedim olub eser-i kalmaduğu sebebden *Karaman oğlu Pîr Ahmed beğ Ömer Seydi zâviyesine ilhâk idüb* mektub virmiş Sonra Sultan Mehmed tâbeserâh zamanında Musa Paşaya ba'zı mezâri' ile eşkünci eşdirmeğe virmiş..

Şimdiki halde Padişah-ı 'âlempenah 'azze nasruhuya 'arz olundu *bir eşkünci eşdirmek mukarrer buyrulub* Musa Paşaya timar kaydolundu deyü (defteri köhne) de mestûr.

Ba'dehu Padişah 'azze nasruhu vüfûr-ı şefkatden elinde olan timarın hidmetin 'affidüb hükm-i hâkanî sadaka olunduğu ecilden mukarrer oldu.

126: Karye-i Ak İn tâbi'-i Hâtun Saray.

Vakf-ı *zâviye-i Hızır Ağa* Be-nâm-ı evlâdı Şeyh Gaybî.

Mukarrer be-hükm-i sultan Mehmed tâbeserâh Ber muceb-i (defteri köhne).

mezkûr fevt olub bezkûrlar evlâdından olub *müşterek* şeyhler Be-berât-ı Padişah-ı 'âlempenâh.

127: Karye-i..... tâbi'-i Konya timar.

mezkûr karye sınırı mütenâza'ün fihâ olduğu ecilden üzerine varılub Çoşluk Burnı nâm mevzi'de olan su ekmesinden mukabelesinde olan Toru Öyüğüne varınca 'alel-istiklâl mezkûr karye canibi karyenin olub Hamur öyüğü Kayı *cemâ'atinin* idiüğü zahir olub hükm olundu.

128: Mezre'a-i Pınarbaşı Nezd-i beğ köyü.

Hâricden ekerler Beğ köy re'ayâsı dahi ekerler imiş. Ammâ Mezre'a-i mezkûre Bulduk Dede Sultanın kadîm vakfı imiş. *Vakıfnâmesinde mestûr Lâkin (defteri köhne) de timara kaydolunub ba'demâ sâhib-i vakf ile sâhibi timar muhasama idüb vakfiyeti zâhir olub hükm-i kadı lâhik oldukdan sonra hükm-i Padişahîleri var mukarrer deyü* Ol cihetden vakfa kaydolundu.

129: Ebnâ-i *Ahmed 'Alâyî* der nefs-i şehir.

mezkûrların İbrahim beğden mektubları var. Seyyid-üs-sulâhâ mezkûr Ahmed 'Alâyî ve oğulları ve a'kab ve ahlâf neslen ba'de neslin öşrü zemîn ve bağ ve kopçur-ı ağnam ve sâyir rüsûm ve 'avârız alınmaya ve her san'atı ki işlerler bac ve bedreka virmiyeler. Bu hükmü tebdil idene lâ'net-i Hudâ ve Resûl ola deyü mukayyed Ve altı nefer ki mülkü mukarrerlerinde zira'at ideler ‹avarızı dîvâniyeden ve tekâlîf-i 'örfiyeden mu›âf ve müsellem olalar deyü tekrar İbrahim beğ mektubları vardır. Dergâh-ı ma›delet penâha ‹arz olunub mufassalan mukarrernâme sadaka olundu deyü (defteri köhne) de mestûr.

Hâliyâ tekrar mukarrernâme sadaka olundu.

Ağaçlar Beli nâm mevzi' ki karye-i mezburenin ve karye-i Kavağın ve karye-i Kara Hisârın yaylâğı imiş. *Karaman oğlu zamanında kadı teftiş idüb* kurâ-y-i mesfûre ahâlisine hükm olunmuş. Ellerinde mektubları var. Gine mezkûrlara mahsus kaydolundu deyü (defteri köhne) de meşruh. Ammâ merhum *Mevlânâ Vildan teftişinde* mezkûrun karye ehalisine yaylak olmayub Manoglar köylerinin mezre'ası olub kadîmden zira'at idenlere hükm olunub (defteri köhne) de şerh olunmuş mukarrer (*Kazâ-i Seydi Şehir*).

130: Karye-i Kocac tâbi'-i Sahrâyı Konya

Öşrü Şeyh Hasan-ı Rûmî *zâviyesine* vakf imiş. Yevmî üç cüz okunur deyü (köhne defter) de mestûr. *Ammâ (köhne defter) yazılmazdan evvel Karaman zamanında* ol zâviyenin buk'ası harâb olub ol köy dahi müteferrik olmuş.

İbrahim beğ Mevlânâ Saru Ya'kuba ol köy yerini şenletmeğe virmiş. Müşârün-ileyh çift koşub şenledüb ta›mir itmiş. Vakfiyet üzere tasarruf iderlermiş.

Sonra oğlu tasarruf itmiş. *Evkaf nesh olıcak örfiyesi timara emrolunub muztar olub bir eşküncüye iltizâm, göstermişler.*

El'ân vakfiyetin Padişah-ı 'âlempenâh mukarrer idüb mukarrernâme virmiş. Mevlânâ Saru Ya'kub zâde Mehmed Çelebi adına bilfi'il tasarrufunda mukarremâme virmiş. Mevlânâ Saru Ya'kub zâde Mehmed Çelebi adına bilfi'il tasarrufunda mukarrer ve karye-i mezkûrenin hududuna niza' olunub ve Fazıl zâde... idüb ellerine hüccet-i şer'i virmiş. Ber muceb-i hüccet-i şer'iye mukarrer.

131: Mezre'a-i Saksak öyüğü ve mezre'a-i Gargara ve Akça Yurd tâbi'-i Bel-virân ve mezre'a-i Karaca öyük nâhiye-i Konya.

Zikrolan mezâri'i Eçe ve 'İvez bin Halil *Gök kadıdan bin akçe tapuya alub ihyâ idüb yurdlukçün yılda bir eşkünci eşdirmeğe mültezim olmuşlar.* Vech-i mezbûr üzere Gök kadıdan mektubları ve Cem sultandan mukarremâmeleri var. mezkûr Eçe mütevaffa olub el'ân Mehmed ve 'İvez tasarruflarındadır. (*Tevki'î derkenarı*:) Mezbur mezre'a-i Saksak Karaman oğlu İbrahim beğ zamanında Hacı Yusuf mülkü meşru'ı imiş mezbur İbrahimden şirây-i şer'î ile satun alınmış. Merhum sultan Mehmed ol memleketi feth idiycek defter olmak emr olunub deftere dahi *mülkü Hacı Yusuf deyü kaydolunmuş. Bu def'a dahi defter olıcak ana dahi mülk-i Hacı Yusuf* deyü kaydolunmuş. Bu def'a dahi defter olıcak *sehivle mülk kayd olmamağın* timara virilmiş. mezkûr Hacı Yusufun oğlu Er Doğdu babasının hüccet-i şer'iyesin getûrüb dergâh-ı mu'allâya 'arz idicek *eski defterlere nazar olunub* eski defterde mülkü Hacı Yusuf deyü mestûr olmağın 'inâyet-i şâhâne zuhura gelüb gine mülkiyet mukarrer kılınub eline bu hususta hükm-i hümâyun virilüb defter-i sultâniye dahi sebt olunması emrolunmağın vech-i mezkûr üzere defter-i sultâniye dahi kaydolundu ki elindeki mukarrernâme mucebince mülkiyet üzere mutasarrıf ola paşâyân-ı 'izâm 'Ali paşa ve Mustafa paşa ve Yahya paşa dâmat me'alîhim ilâ yevm-il-kıyâme.

Harrere-hül-fakîr Ca'fer-üt-tevkı'î.

132: Çiftlik-i Evlâd-ı Türkman ve verese-i Ahî ve verese-i İlyas bin Ahmed müşterek 'alessevâ *eşküncilü*.

mezkûr çiftliklerin *Karaman zamanında Beyt-ül-mâlden satun almışlar*. Piyade ve müsellem yerinden gayrı dörd buçuk çiftlik yer mezkûrların *eşküncilü mülkleri imiş*. Yılda biri eşerler imiş. (Köhne defter) de *sultan Mehmed mukarrernâmesile* sebtolunmuş. Şer'î mektublarında tecdid olunmuş. Gine ber karar-ı sâbık yılda biri eşmeğe mukarrer. Mahmud yerlerine mezâri'den ve çayırdan gayrılar hissesince Bedreddin mutasarrıf olalar deyü (defteri âtik) de kaydolunmuş.

Hâliyâ *teftiş olunub* mezkûr dörd buçuk çiftlik yer sekiz çiftlik mikdarı yer olub yine ber karar-ı sâbık *yılda biri eşmeğe iltizâm itdikleri sebebden* deftere sebtolunub hüküm sadaka olundu.

133: Zemîn-i sâlih bin *Ahmed Fakih* der karye-i mezbure.

Karaman zamanında şirâî-i şer'iyle satun alunub Taşkende Şeyh Bedreddin zâviyesine vakfeylemiş öşrü ol zâviyede sarfolunurmuş deyü (defteri köhne) de mestûr El'ân gine mukarrer.

mezkûr *Halil Fakih* ve Seydi ve İsmail ve Osman ve Remezan ve 'Abdurrahman mezkûrun bir çiftaik *vakf-ı evlâdları* var imiş. İbrahim beğ mektubiyle ve sultan Mehmed mukarrernâmesiyle mu'âf ve müsellem kayd olunmuşlar. Gine mukarrernâme sadaka olundu deyü (defteri köhne) de mestûr.

134: Karye-i Yenice tâbi'-i o.

mezkûr karyenin öşrün Behadır ağa Seydi Mahmuda vakf-ı evlâd itmiş. Ve örfiyesi içün altmış koyunda bir koyun ve yılda üç yüz akçe *mukata'a* virüb müsellem olalar. *Vakfiye ve İbrahim beğ kâğıdı mukarrer kılınub* hükm-i 'âlişân sadaka olunmuşdur deyü (köhne defter) de mestûr Vech-i mezbûr üzere *Sultan Mehmedden* mükerreren hükümler var yalnız Seyid Mahmud adına Seydi Mahmud vefat idüb el'ân karındaşı Mevlânâ Hacı Mehmed tasarrufunda benişân-i sultan 'Abdullah ve vakfiyede dahi mezkûr Seydi Mahmud neslinden sonra akreb-i akaribine deyü mukayyetdir.

Şimdiki halde dahi dergâh-ı mu'allâmdan Mevlânâ Hacı Muhiddin adına mukarrernâme sadaka olundu deyü (defteri köhne) de mestûr.

Hâliyâ mezkûr Mevlânâ Muhiddin Hacı vefat idüb akaribinden Hasan bin Seydi Fakih idüğüne sübût bulub hüccet-i şer›iye virilmiş.Ber muceb-i hüccet-i şer›iye mezkûr Hasan Seydi Fakihe mukarrer kaydolundu.

135: Kaza-i Akşehir.

Nişan-ı hümâyun ve misali meymûn... nâfiz ilâ yevme yüb›asûn hükmü oldur ki:

Şimdiki halde dârendegân-ı misâl-i şerif Hamza bin Pazarlu ve Hamza bin 'Abdullah ve Yusuf bin 'Abdullah ve Habib bin 'Ali filcümle bu dörd nefer kimesne merhum ve mağfur... penâhî ve mağfireti desligâhî oğlum *'Abdullah ce'alallâ-hül-cennete mesvâhünin Akşehirde olan zâviyesi kurbünde sâkin olub âyende ve revendeye hidmet idüb ve hem kimesnenin ra'iyeti olmadukların Akşehir kadısı mektub gönderüb* dergâh-ı mu'allâma i'lâm itdüği sebebden ben dahi mezkûrlara himmet ve 'inayet idüb 'avârızı divâniyeden mu'âf ve müsellem idüb bu hükm-i şerîfi mezkûrlara virdüm ve buyurdum ki:

Mâdâmeki ol mahalde mukim ve mutavattın olub ol hidmetde olalar ulakdan ve suhradan ve cerehordan ve sekbândan ve doğancıdan ve hisar yapmasından ve salgundan ve 'azebden ve kürekçiden ve nüzül tahılından ve sâyir 'avârız-ı divâniyeden emîn ve mu'âf ve müsellem olalar şöyle bileler (tahriren fî evâsıt-ı şehr-i safer-ül-muzaffer sene tis'a ve tis'în ve semâne mie) be-mekamı Kostantiniye.

mezkûrlar *kimesnenin ra'iyeti olmadukları sebebden zikrolan zâviyeye hidmetkâr kaydolundu ki âyende ve revendeye hidmet ideler*. Ellerinde zikrolan üzere *mu'afnâmeleri* var. Be-hükm-i Padişah-ı 'âlempenah.

Ve Taşluca Buğazı dimekle ma'ruf boğazdan Akşehir gölüne geçen suyun mecrası ki Kara Ezdek dimekle meşhurdur. Kadîmül-eyyâmdan Uğur gölünden Akşehir gölüne *balık geçecek yerdir*. mezkûr *yerin iki gemi geçecek yerine çit dutmayalar deyü cema'at-i mu'arrifîn elinde hüccet-i şer'iyeleri var...* Ve çit konulduğu takdirde bu vakfa ve sâyir evkafa zararı var idüğüne 'udul-i müslimînden şehâdet eylediler. Ol üzere mukarrer yazıldı. (kazâ-i Akşehir).

136: Zâviye-i *Ağaç Abdal* der mevzi'-i Totoş ki *Yalnız Kuyu dimekle ma'ruf virânedir*.

mezkûrûn dervişler mevzi'-i mezbûru şenledüb zâviye binâ idüb 'arak-ı cebînleri ile âyende ve revendeye hidmet itdükleri sebebden Sultan Hamza ve Sultan Mustafa ve Sultan 'Abdullah mu'afnâme virmişler. Elinde mukarrer *tâpunâmesi* var. Ber muceb-i mekâtîb mukarrer.

XVII.

809 numaralı Karaman mufassalı

(İkinci Bayezid Devri)

137. — *Derviş Ahmed*, 138. — *Abdal Ekinlü zâviyesi*, 139. — *Akca Kıvac zâviyesi*. 140.— *Enbiya zâviyesi*.

137: Mezre'a-i Yaprak İn tâbi'-i Ürgüb.

(Köhne defter) de *hâli* kaydolunmuş. Çelebi Sultan mektubiyle Kara Hisar Subaşısı Derviş *Ahmedün tapusun alub yurdluğu virmiş. Seyyid zâde derviş imiş. Elinde icâzetnâmesi ve Karaman oğlundan ve Sultan Mustafadan ve Sultan Cemden* mu'âfnâmesi var deyü (defteri köhne) de mestûr.

138: Karye-i Kırık tâbi'-i Develi.

Vakf-ı *zâviye-i Abdal Ekinlu* Mezkûr Abdal İlyas evlâdının mezkûr zâviyede..... olurmuş her kim mezkûr karyenin yerin ekerse öşrün zâviyeye vireler.

mezkûr *cemâ'at* öşrün sâhibi arza vireler. Ve rüsûmun *sahib-i timara* vireler.

139: Karye-i Kuyucu tâbi'-i Develi elmezbûr Akça Kıvac nâm kimesnenin zâviyesine vakıfdur. Be-mektub-ı İbrahim beğ deyü (defteri köhne) de mestûrdur. Gine ber karar-ı sâbık mukarrer. *Köhnedefterde 'örfiye timara emrolundu* deyü kaydolunmuş teftiş olundu. *Türkmân zamanında ve Karaman ve Âl-i Osman zamanında şimdiye değin örfiyesine ve şer'iyesine kimesne dahl itmemiş* vakfa tasarruf olunub zâviyede sarf olunur imiş deyü (defteri köhne) de mestûr ber karar mukarrer.

140: Karye-i Hacı Enbiyâ tâbi'-i Kuşhisar.

Vakıf-ı zâviye-i Enbiyâ Mukarrer be-mektub-ı İbrahim beğ ve be-hükm-i Sultan Mehmed tâbeserâh ve mukarrernâme-i Padişâh'ı 'âlempenâh Ve meşihat be-nâm-ı *Baba Şeyh* veled-i Remezan Rüsum-i şer'iyesi ve 'örfiyesi zâviye-i mezkûreye mukarrer Kimesne dahl itmeye deyü (defteri köhne)de mestûrdur. Gine mukarrer kaydolundu.

XVIII.

871 numaralı Konya defteri

(924 tarihli)

141. — *Yatağan Baba dervişleri ve Akçe Kurum dimekle ma'ruf zemin*, 142. — *Şeyh Hacı İsmail*.

141: Bu zikrolan sâdât karye-i mezbûrda sâkin olub *Akça Kurum* dimekle ma'ruf zemîn kadîmden ellerinde ve *tasarruflarında olub bu zeminde zira'at itdüklerinin öşürleri kadîmden alınmayub a'şardan mu'âflar imiş*.

Hâliyâ a'şardan mu'âfiyet ref' olunub bu yerde ve aharda zira'at itdiklerinin *'öşürlerin virüb rüsûmdan ve 'avârızdan mu'âflardır Ammâ mezkûrlardan Seyid 'Abdürrahman ve Seyid Musâ kendü mülklerinde zira'at idicek 'öşürlerin virmezler*.

Bu *dervişler* mezbûr *Yatağan Baba* hürmetine evvelden 'avârızdan ve rüsûmdan mu'âfiyetnâmeleri vardır. (defteri sâbık) da dahi bu veçhile mukayettir. *Ammâ vakıfları yokdur sû'alle zindegânî iderler (Konya)*

142: Karye-i Şeyh Hacı İsmail 'an kazâ-i Lârende.

Mezbûr Şeyh Hacı İsmail *'an cema'atin dervişleriyle diyâr-ı Horasandan gelmiş 'aziz imiş*. Bunda tavattun idüb ba'dehu oğlu Musa Paşa bunda birer zâviye binâ idüb ba'dehu anun oğlu Kevki Çelebi dahi bir zâviye binâ idüb etbâ'iyle sâkin olub ellerinde *bervech-i vakfiyet tasarruf yerleri vardır*.

Hâricden zira'at idenler 'öşürlerin vakfa virüb zâviyede sarf olunub *kendüleri ve dervişleri 'avârızdan ve resmi ganemden ve resmi çiftden mu'âflardır.*

Ve *cemâ'at-i evlâdı İsmail Hacı*nın Oturak Kulu ve Akça Kinisa ve... kapusu ve Kevki ve Sa'id Hacı ve Çukur köy ve Ömer Hacı... uyruğu ve Sungur Burnu ve Çukur kolu ve Gölli Korusu ve Beş ağıl ve Öksüz Ömer ve Ayruğu zikrolan *mezâri' bilâ niâ' kadimen yurdlarıdır*. Ve Kızıl Öyük kadimden suvatlarıdır. Ammâ *cemâ'at-ı Koştemir*'den Esed oğlanları dahi bunlarla otura gelmişlerdir. Şihzâdeler dahi nizâ' itmeyüb ve mevzi›-i Kıraç kârbânsaray dahi müşâr-ün-ileyh İsmail Hacının kadîmden yurdlarıdır. Ammâ *Sülemişli cemâ'âtinden* Kara Turgud ve Kara Mehmed dahi bunlara hemsâye olub kışlada bile olub ammâ yazlada oturmayub göçüb gideler deyü tarafeynden *musalâha olunmuşdur*. Bunlardan gayrı Turehan ve Selman nâm kimesneler dahi mezkûrlar ile bile sâkin olur men' olunmaz. Ve Kulca ve Şekerler nâm mahaller dahi *cemâ'at-i İsmail Hacı*nın süvadlarıdır. İbrahim beğ kadı askerinden hüccetleri var*dır*.

Ammâ... nâm yeri bu cemâ'atden *Yunus Emre Karaman oğlu İbrahim beğden satun almış elinde mülknamesi vardır*. Yunus Emre fevt olub evlâdına intikal eylemişdir. Ve bunlardan gayrı Kıraçlar Kuyusu ve Deve Kuyusu ve iki sulu kuyu bunlar İsmail bin Yunus Emre şehzâdeden tâpulayub alub kendüye yurd eylemişdir elinde temessükü vardır (Fot. XX).

XIX.

19 numaralı İç İl evkaf defteri

(İkinci Bayezid Devri)

143. — *Şeyh Ali Hoca zâviyesi*. 144. — *Hüseyin veled Yusuf zâviyesi*.

(Tevliyet vakfiyesinde evlâdına *meşrûtdur. Hâliyâ evlâd-ı evlâddan Fatma nâm hâtun elindedir*).

143: Vakf-ı zâviye-i Şeyh 'Ali Hoca rahimehullah ber muceb-i vakıfnâme-i şer›iye.

Bu zikrolunan merhum 'Ali Hoca rahimehullah zâhirülkerâme bâhir-ül-vilâye 'aziz evlâdından dahi şeyh-i 'azizler zuhura gelüb mâtekaddemden İbrahim beğ babası Mehmed beğün mu'âfiyetnâmeleri olub bu silsile ev*velden mer›î olıgelmişdir*.

Hâliyâ mevcud olan on bir nefer dahi ol 'azizin neslindendir. Sulehâ dervişlerden ve *mevlânâ Seydi Ahmed* ehl-i 'ilm olub nice talebeye ders idüb ehl-i 'ilm bundan istifade iderlermiş. Ammâ defter-i sâbıkda bunlarun *öşürlerinden elli kile galle ve rüsûm-ı örfiyeden dahi beş yüz seksen dokuz akçe kaydolunmuş. Ve lâkin vâcib-ür-ri'âye ve makbul-üdda've 'aziz olduğu içün sipahiler bunları ri'âyet idüb hiç bir zamanda öşürden ve resimden nesne almamışlardır.*

Hâliyâ dahi görüldü a'şardan yirmi kile ve rüsûmdan dahi üç yüz elli akçe hâsıl olur.

(Hidmetkâran (*zâviye-i Hüseyin veled Yusuf* vâkıfın *Kulı oğullarıdır* birâder-i 'Alâeddin).

144: Mâ-tekaddemden *Karaman beğleri zamanındanberi ilâyevminâ kâzâ bu evkafdan hâsıl olan galle zâviyeye sarf olunub bu* dervişler zâviyeye hidmet idüb mâ-tekaddemden mu'âf olıgelmişlerdir. Ellerinde *Karaman beğleri*nden mu'âfiyetnâmeleri vardır *ra' iyet* değildir.

XX.

192 numaralı Kengırı evkaf defteri

(962 Tarihli)

145. — *Şeyh Şami zâviyesi*, 146. — *Aydın Şeyh zâviyesi*, 147. — *Şeyh Koçi Baba zâviyesi*, 148. — *'Ali Dede zâviyesi*, 149. — *Elvan Seydi zâviyesi*, 150. — *Seydi 'İzzettin zâviyesi*.

145: Nâhiye-i Keskûn tâbi'-i Kal'acık der livâ-i Kengırı.

Vakf-ı Şeyh Şâmî kaddesallâhü sırrehül-azîz.

Karye-i Kozlu tâbi'-i mezkûr Merhum Şeyh Şâmî kaddes-al-lâhü sırre-hül-âzîz oğlu Şeyh Cârüllâh ve Şeyh Fazlullâh ve karındaşları oğulları mutasarrıflardır. *Karye-i Koz Dere de merhum Şeyh Şâmî bir zâviye ihdâs idüb tavattun eyleyüb ve bir cum'a mescidi* binâ itmiş ve Taharet özü ve Eşme ve Koz dimekle ma'ruf olan *mezre'aları ihyâ* idüb z'iraat iderler imiş. Ve kezalik mezkûr Eşme nâm mahalde dahi şeyh-i müşâr-ün-ileyh *bir zâviye binâ idüb ihyâ eylemiş* ve Değli nâm mezre'a ile Kozmatın nâm bir çiftlik yeri dahi mezbûrân Şeyh Şâmî oğulları Şeyh Cârullâh ve Şeyh Fazlullâh ve Şeyh-i müşâr-ün-ileyhin evlâdından olub fevt olan Şeyh Sa'dullâhın oğulları ile Şeyh Nefirullâhın oğulları dahi ber kararı sâbık cümlesi tasarruf iderler deyü (defteri âtik ve cedîd) de mukayyed olub *cümle evlâd ve evlâd-ı evlâd ittifakla tasarruf iderler iken mâbeyinlerinde ihtilâf düşüb birbirlerile nizâ' eyledükleri sebebden* zikrolan mezâri'le çiftlük cümle mahsûllerinden mezbûrân Şeyh Cârullâh ile Fazlullâh kendüleri hisselerine mutasarrıf olalar deyü merhum sultan Selim hân aleyhirrahmetü verrıdvân hükm-i şerif erzâni buyurmağın. Sonra Padişahımız e'azzallâhü ensârehu hazretlerinden dahi tecdîdi hükm olunub ta'yin-i hısas ider imiş.

Ve elhâlet-i hâzihî şöyle ki üslûb-ı mesfûr üzere zikrolunan mezâri'le çiftliğün cemi'-i mahsulleri şeyh-i müşar-ün-ileyhin evlâdına ve evlâd-ı *evlâdına hisse hisse olub tasarruf ideler*. mezkûrın olan zâviyelerde mütemekkin olan evlâda ve *kendülere mütenasib olan dervişlere tefrika düşüb zâviyelerün harâb ve yebâb olmalarına sebeb olur deyü i-lâm olunmağın ta'yin hısas olunmak bilkülliye ref' olunub*.

Ve hâliyâ mezbûr Şeyh Fazlullâh dahi fevt olmağın şeyh-i müşâr-ün-ileyhin oğlu mezkûr Cârullah ve mezkûrdan Şeyh Sa'dullâh ve Şeyh Nasrullâh ve Şeyh Fazlullâhın dahi oğulları ve bilcümle şeyh-i müşâr-ün- ileyhin oğulları ve oğlu oğulları dahi mezâri'-i mezbure ile mesfûr çiftliğe kâdîm-ül-eyyâmdan

hüsn-i *ittifak ve ittihâd üzere cemi' dervişler ile ne vechile tasarruf idegelmişler ise girü ol âdeti kadim üzere mutasarrıf olalar*. Ve şeyh-i müşâr-ün-ileyhin evlâdından zâviyeteyn-i mezbûreteynden her kim tarîkleri üzere *hükm-i şerîfle şeyh seccâde nişîn olur ise* husus-ı mezbûre nâzır olub kadîmden olıgeldüğü üslûb üzere mezâri'-i mezbure ile mezkûr çiftliği tasarruf eyleyeler. Ve girü ber karar-ı sâbık merhûmân sultan Mehmed hân ve sultan Bayezid hân tâbe serûhümâ ihsan eyledüklerü ahkâm-ı şerife muktazasınca kendüler ve kendülere müntemî ve *müntesib olan dervişlerine ümerâdan ve küberûdan hiç veçhile kimesne mâni' ve müzâhim olmayalar.* Ve ulakdan ve çerehordan ve salgundan ve gayrıdan ve bilcümle cemi' *'avârız-ı divâniyeden tekâlif-i örfiyeden mu'âf ve müsellem olalar* deyü (defteri âtik) de mukayyed olub hâliyâ dahi her karar-ı sâbık defter-i cedide kaydolundu.

(Sayfanın altında Şeyh Şâmî evlâdı diye elli, evlâdı 'uteka diye üç ve re'aya olarak doksan isim vardır).

146: Vakf-ı zâviye-i *Aydın Şeyh* dimekle ma'ruf zâviye zâviye Tamgacı Pûlâd mezrası zâviye-i mezbureye kadîm-ül-eyyâmdan vakfiyet üzere tasarruf olunıgelmiş deyü Çerak Şeyh berât-ı Padişahı ile mutasarrıf imiş. Hâliyâ *Hacı Şeyh* mutasarrıf bâberât-ı Padihî. (Kal'acık kazasında).

147: Vakf-ı zâviye-i karye-i şeyh *Kocı Baba* tâbi'-i Keskün.

Bir mikdar yeri zâviye-i mezbûreye *hücceti şer'iye mucebince* ve berât-ı Padişahîle vakfiyet üzere merhum *Kocı Baba* oğlu *Bektaş Kulu* mutasarrıf. Padişahımız e'azzallâhu ensârehu hazretlerinden ve selâtîn-i maziyeden ellerinde ahkâmı hükâmyunları vardır. Ve berât-ı şerif ibraz idüb *bilcümle 'avârızdan ve tekâlifden mu'âf olub âyende ve revendeye hidmet ideler* deyü ferman olunmuş.

148: Karye-i Kara Kayakda bir çiftlik yeri merhum *Kasım Bey* Engüri nâhiyesinde *Ali Dede zâviyesine vakf itmiş*, öşrün zâviye-i mezbûre şeyhi İn'am Seydiye ve Nebi Seydi hissesin oğlu Osman Seydiye tevcih o- lunub 'arzı kadı ile bâberât mutasarrıflardır.

149: Karye-i Elvân Seydi nâm-ı diğer Elmalû tâbi'-i Kal'acık.

Karye-i mezkûrede *Elvan Seydi* nâm kimesne *bir zâviye binâ idüb Turnacı Evlâdından Mahmud bey nâm kimesne karye-i* mezkûr*eyi ana vakf idüb* mezkûr Elvân Seydiye sümme 'alâ evlâdihî ve evlâd-ı evlâdihî neslen ba'de neslin şeyh ta'yin idüb eline vakıfnâme virmiş der tasarruf-ı *Karaca Seydi* ve Mahbub Seydi ve Nuri Seydi ve Abdi Seydi ve şeyhi ve şeyh zâde bâberât-ı sultanî deyü (defteri âtik) de mukayyeddir. Hâliyâ der tasarruf-ı Şeyh Sadayî ber muceb-i berât ve Elvân ve Kelâyi diğer Esvân Seydi...

150: Karye-i... tâbi'-i Lâdika.

Tamam *mâlikânenin* dörd sehminden bir buçuk sehmi vakf-ı evlâdlık üzere *Ahî Kasım bin Ahî Behâeddin* ve rub' hisse vakf-ı *zâviye-i seyid İzzeddin* der nefsi Lâdika. Ber muceb-i defter-i evkaf ve bir buçuk *sehim mâlikâne* (*ve*) *Divâni timar*. *Hâliyâ hâssa-i* Hüdâvendigâr halledallâhu ta'âlâ mülkühü. (Amasya).

XXI.

14 numaralı Sivas defteri

(982 tarihli)*

151. — *Derviş Mehmed in zâviye tarıkıyla tasarruf ettiği köy*, 152. — *Bir zâviye kurulması*

151: Karye-i Mescidlü Tabtucak-ı diğer tâbi'-i Sivas der nezd-i İne Köy.

İşbu karye sâbıka hâric-ez-defter olub sipâhi timarı iken Derviş Mehmed nâm kimesne zâviye tarîkle tasarruf idüb âyende ye revendeye küllî nef'i vardır deyü mukaddemâ sancak beyi ile kadısı 'atebe-i 'ulyâya 'arz itdüklerinde zâviye şeyhi tasarruf ide deyü hükm-i cihânmutâ'" virilmiş imiş.

Hâliyâ tahrirde *sipahiye timar virilmiş idi* ber muceb-i emr-i hümâyun *Mâlikânesi* zâviyeye tasarruf olunmak üzere (defteri cedîd) e kaydolundu ber muceb-i (defteri âtik)

Hâliyâ zikrolunan karyede *mâlikâne* ile tayin olunan *zâviyenin yol üzere vâkı' olmamağın zâviyeye salahiyeti olmayub* ekseriyâ kuzât nâ-mahal şehrinden kimesnelere virmekle hâsıl olan galleyi şehirde evine iledüb ekl idüb müstahakka bir habbe vâsıl olmaz deyü kadısı ilâm itdüğü ecilden *zâviyeliği ref olunub karye-i mezbûre iki başdan timara kaydolunduğu tasrih olundu.* (Yp. 77)

152: Karye-i Çil nâm mezreade Süleyman ve... *Kölek Kilisâ nâm vîrâneleri tarîk-ı âmda şenledüb ve zâviye bünyâd idüb âyende ve revendeye hidmet itmeğe Derviş Bahadır* ve Derviş

Sevündük ve Derviş Ümmet *iltizam itdükleri sebebden* vech-i mezkûr üzere ellerine berât virilmiş. *Memerrinâs mahall-i hatar olmağın sebt-i defter* olundı. *Mâlikâne*lerine mutasarrıf olalar.

Hâliyâ *müseccel* zâviye bâ-berât-ı sultânî der tasarruf-ı Behadır.

Hâliyâ der tasarruf-ı Derviş Himmet veled-i Behadır bâ-berât-ı hümâyun. (Yp. 23)

XXII.

537 numaralı Kara Hisârı Şarkî defteri

(Tarihi: 977)

153. — *Hasan zâviyesi*, 154. — *Kara Yakub zâviyesi*, 155. — *Şeyh Hüseyin zâviyesi*, 156. — İhyâ edilen diğer bir zâviye.

153: Gilenç tâbi'-i Milise nısıf *mâlikâne* der tasarruf-ı Turdi ber muceb-i (defter-i âtik) ve nısf-ı âhar-ı mâlikâne ve *divânî* Hasan nevverallahü merkadehu *zâviyesinin vakfı iken (defteri âtik) de timara virildüği* pâye-i serîr-i a'lâya 'arz

olundukda kıbel-i Padişâh-ı 'âlempenâhdan nısf-ı âhar-ı mâlikâne ve Divânî *Hasan Şeyh zâviyesine* vakf olunmak emrolunub. (*Kara Hisârı Şarkî*)

154: Karye-i... tâbi'-i Suşehri.

Mâlikâne vakf-ı *zâviye-i Kara Ya'kub* ber muceb-i (defteri âtik) Hâliyâ Hazreti Ebâ Bekir radıyallâhü 'anh neslinden *livâ-i Kara Hisârı küffârdan tefh iden Kara Ya'kub Gazi* nevverallahü merkadehu zâviyesine karye-i mezbûre *iki başdan* (defteri âtik) zamanına değin vakf iken bozulub timara virildiği pâye-i serîr-i a'lâya 'arz olundukda kıbel-i Padişahî 'âlempenâhdan *divânîsi dahi* zâviye-i mezbûreye vakıf kaydolunmak içün emritmiş... (Karahisarı Şarkî).

155: Karye-i Kerdam tâbi›-i Şutruban.

Vakf-ı *zâviye-i Şeyh Hüseyin* der tasarruf-ı Derviş 'Ayni. Mezkûr karye *gayet ile memerrinâs ve menazilgâh olmağın* 'avârızı divâniye ve tekâlîf-i örfiyeden emîn olmaları (defteri cedid) e kaydolundu.

156: Mezkûr karye *ziyâde memerrinâs ve menzilgâh ve ma'ber-i hâs ve 'âm olub nîce kerre harâbe müşrif iken yine ihyâ itmiş olub ihyâsı lâzım olmağın gayet ile güzergâh olmakla bir iki def'a harab olub ihyâsı mühim mahal olmağın* 'avârız-ı Divâniye ve tekâlifi 'örfiye ve suhreden ve 'âdet-i agnâmdan emîn olmaları (defteri cedid) e kaydolundu.

157: *Zâviye-i mezbûre şeyhi âyende ve revendeye masarif içün sakladuğu altmış re's koyunun resminden emin olmak üzere (defteri cedid) e kaydolundu.*

XXIII.

802 numaralı Kara Hısar-ı Şarkî defteri

(İkinci Selim devri)

158. — Abdal te'allûkatı

158: *Te'allûkatı Abdal Kadimlik yurdları ile zâviyedârdırlar.* Be-hükm-i sultânî (tâle bekah) iki ekinlü yerlere mutasarrıflardır ber muceb-i (defteri âtik)

Hâliyâ müseccel der tasarruf-ı Mes'ud veled-i *Nuh Dede* ve Ahmed birâder- i o ve 'Ali ve Mustafa birâderân-ı o ve Pîri veled-i Süleyman *bervech-i iştirâk* bâ-berât-ı sultânî ber muceb-i (defteri âtik)

Hâliyâ müseccel der-i tasarrufat-ı Mes'ud ve Ahmed ve 'Ali ve Mehmed ve Mustafa ve Sa›id ve Mehmed ve diğer Yusuf ve Remezân veled-i... ve Bayram ve Hamza ve Remezân ve Rıdvan ve İbrahim ve 'Ali ve Pîri veled-i Mahmud ber vech-i iştirâk bâ-berât-ı hümâyun.

Zikrolunan zâviyedâr olanlar fâtih-i vilâyet olanlarun evlâdı olub her veçhile vâcibürriâye yol üzere âyende ve revendeye bi-kemâlihî hidmetde makdûrların sarf iderler fukaradır.

Mîr-ilivâ Subaşıları bî-vech dahl itmemeleri münâsibdir deyü a'yân-ı vilâyet bildürdükleri sebebden salb ve siyâset icâb itmeden Mirilivâ tarafından dahl olunmamaları (defteri cedîd) e kaydolundu (Piragu Kazası).

XXIV.

537 numaralı Erzurum evkaf defteri

(988 tarihli)*

159.— *Molla Mehmed Kurdî köyü*.

159: *Molla Mehmed Kurdî* 'ulemâ-i 'izamın mevdûdı idi diyârı 'Acemden olub Ak koyunlu zamanında Ruma gelüb Kurdî nâm karye hâlî iken ihyâ idüb ziraat ve hıraset idüb talebeye ta'limi hasbî ve kut'ı lâyemûta vefâ idecek nafakası kendü kisbi imiş. Hallâl-i müşkilât ve fâtih-i muğlekat imiş. Hattâ fudalâ-i 'Acem bir mesele-i müşkileyi nice müddet halledemeyüb aynı ile yazub merhuma göndermişler. Mağfurun-le dahi bî-tevekkuf ve bilâ tekellüf cevab yazub gönderdikde bilittifak teslim ve istihsân ve medh-i firâvân idüb *'ulemânın kurdı* dimişler. Kurdî ile mülâkkab idiğüne bâis bu imiş. Karyeye dahi kendü mülâbesesi ile 'alem kalmıştır. Zamanesinde Padişah olanlar karye-i mezbûrenin nısfın vakfiyet üzere i'ta idüb vakıfnameleri kızılbaş-ı bed-ma'aş bu cânibleri garet itdüğü zamanda zâyi' olub muharririn-i sâlifîn vakfiyetin defteri hâkaniye kaydedüb veçh-i meşruh üzere berveçh-i istishâb kaydı defter olundu.

XXV.

715 numaralı Bozok defteri

(967 Tarihli)

160.— *Derviş Mehmed zâviyesi*, 161. — *Emrullah Tekyesi*, 162. — *Derviş Güzel Abdal*.

160: Zikrolunan karyede *Derviş Mehmed zâviyesi* dimekle meşhur bir zâviye olub Derviş Mehmed çiftliği dimekle meşhur iki çiftlik *kadîm-ül-eyyâmdan ilâ hâzel'ân zâviye-i mezbûrda âyende revendeye sırf olunu geldüğüne Alâüddevle beyden temessükleri olub ve feth-i hâkaniden berü kitabet olunan vilâyet defterlerinde dahi zâviye çiftliği deyü kaydolunub Ammâ mahsulü zâviyede sarf olunduğuna şerh virilmeyüb* 931 yılında karye-i mezbûre sipahisi niza' eyledükde der-i devletden hükm-i şerif sadaka olunub girü *olıgeldüğü üzere* zâviye-i mezbûrda sarf olunması ferman olunmağın tarih-i mezbûrdan berü kimesne nizâ' itmeyüb *zâviye-i mezbûre mühimmâtına sarf olunugelmeğin* 'alâhâlihî ibka olundu.

161: Karye-i mezbûre *yol üzerinde vâki' olduğundan gayrı Ilıca dahi olmağla dâyimâ âyende ve revende eksük olmayub* mezkûr *Emrullah tekye misali bir ev de binâ eyleyüb ket gâh âyende ve revendeye hidmet eyledüğu mukabelede* (defteri âtik) de tasarrufunda olan çiftliği mahsulünden ve rüsûmdan muâfiyet kaydolunmağın Hâliyâ dahi olıgeldüği üzere tasarrufunda olan bir çiftlik yeri mahsulünden ve sâyir rüsûm-ı 'örfiyeden ve 'avârızı divânîden muâf ve müsellem kaydolundu.

162: Zikrolunan bir kıt'a yeri sâbıka Kâhti nâibi olanlar zâviye-i mezbûreye vakf idüb *vakfiyet üzere tasarruf olurken dahl olunmuş*. Zâviye-i

mezbûrede mütemekkin olan *Güzel Abdal nâm derviş Gori zamanında Mısıra varub i'lâm-ı hâl idiycek* vakfiyeti mukarrer dutulub hükm virilmiş. Otuz yıldan berü zâviye-i mezbûreye vakfiyet üzere tasarruf olunduğun mezkûr *Güzel Abdal* isbât itdüğü ecilden (defteri cedîd)i sultânîye kaydolundu.

Zikrolunan *mezâri'in kadîmden selâtîn-i Mısır cânibinde*n zâviye-i mezbûrenin vakfı olub Vilâyeti mezkûre feth olunca vakfiyet üzere tasarruf olunduğu mezbûrân dervişler şer'ile isbât itdükleri sebebden defteri sultâniye kaydolundu. (Hasan Mansur)

XXVI.

735 numaralı defter

(Kanunî Süleyman Devri)

163. — *'Aşıkpaşa zâviyesi*, 163/1. — Mezrea-i Karaca Kaya, 164. — *Şeyh Süleyman zâviyesi*, 165. — *Şeyh Musa zâviyesi*, 166.— *Çelebi Halife dervişleri*.

163: Mezre'a-i Ala Bınar ve Küçük Bulaş ve İçme Virân.

Malikâne tamam vakf-ı *zâviye-i 'Aşık Paşa* ber muceb-i (defteri âtik) *Divânisinin dahi zâviye-i mezbûreye vakfiyeti içün mer*hum sultan Bayezid hân aleyh-ir-rahmetü vel- gufrân hazretlerinin hükm-i şerifi olub ve *'Alâüddevle bey eyyâmlarında iki başdan vakfa tasarruf olunduğuna hüccet-i şer'iye olduğu pâye-i serîr-i a'lâya 'arzolundukda iki başdan vakfolmak mukarrer buyruldu.*

163/1: Mezre'a-i Karaca Kaya.

Mâlikâne tamam vakf-ı *zâviye-i 'Aşık Paşa* ber muceb-i (defteri âtik) Hâsıl-ı mâlikâne: 40.

164: Karye-i Yenice. Kuyucak dirler imiş.

Mâlikâne vakf-ı zâviye-i şeyh Süleyman ber muceb-i (defleri Umur bey ve Tâceddin) deyü (defteri âtik) de mestûrdür.

165: Mezre'a-*i Şeyh Musa*.

Mâlikâne vakf-ı zâviye-i mezkûr.

Rum defteri)nde iki başdan.. zâviyeye vakf olmağın dahi vakfa hükmolundu.

166: Mezkûr dervişler kutb-ül-meşâyih Çelebi Halife kaddesallahü sırreh-ül-'aziz hazretlerinin *makbul dervişlerinden olub* ve müşâr-ün-ileyh Selmân halîfe *makbul hulefâsından olub* karye-i mezburda vâki' olan *zâviyeye hidmet idegelüb ve âyende ve revendeye dahi hidmet idüb bu karyeden gayrı nâhiye-i Göksun'da kış mevsiminde şenlik olunub gelüb gidenler zâviye-i mezbûre konub hidmetleri olduğu içün* ümerâ-i Zülkadiriye riâyet idüb 'avârız-ı divâniyeden mu'âf kılınub Selâtîn-i Osmaniyeden merhum sultan Selim hân hazretlerinden hükm-i hümâyunları olmağın mucebile 'alâ mâkân kaydolundu.

Bu mezre'a *sonradan ihyâ olmağın kanun-ı Zülkadiriye üzerine solgun ve sâyir bid'atden nesne virmezler.*

Zikrolan çiftlik *'Alâüddevle bey oğlu Kaplan bey* mezbûr 'Aliye *hibe idüb* ol dahi ba'zı yerin bağçe idüb tasarruf idermiş. Ba'dehu *'Ali bey* dahi mukarrer dutub eline temessük virmiş ilâ-hâzâ-el-yevm kimesneye öşür virmez.

XXVII.

732 numaralı Paşaeli defteri

(Kanunî Süleyman Devri)

167.— *Hızır Baba zâviyesi*, 168. — *Abdal Cüneyd zâviyesi*, 169. — *Ahî Denek zâviyesi*, 170. *Pırangı geçidi vakfı*, 171. — *Timur han Şeyh*, 172. — *Kızıl Delü oğulları*, 173.—*Kızıl Delü Derbendi*, 174. — *Timur Baba zâviyesi*, 175. — *Develi Dede zâviyesi*, 176.—*Hızır Bey zâviyesi*, 177. — *Mümin Baba dervişleri zâviyesi*, 178. — *Otman Baba zâviyesi*, 179. — *Hasan Baba zâviyesi*, 180. — *Gazi 'Ali Bey zâviyesi*, 181. — *Koyun Baba dervişlerinden 'Ali Koçı zâviyesi*, 182. — *Genç Baba zâviyesi*. 183. — *Balî Bey zâviyesi*, 184. — Şeyh İnci Dede, 185. — *Pırangı İsa Bey türbesi*.

167: Karye-i *zâviye-i Hızır Baba* veled-i Timür Taş Bey.

Timür Taş Oğlu Hızır Babaya zemîn-i mezkûrûn *sadaka olunub tekye civarında olan bağçelerini ve armutluklarını ve matbah evini* ve sekiz kıt'a kazğan ve on altı tepsi ve on sekiz sahanı ve üç kuzu tepsi ve iki sini ve iki tava ve beş tas ve iki leğen ve iki kepçe ve dört saç ayak ve bir furun evile ve iki anbar ve bir kilar evi ve bir ahur ve on reis öküz-i siyah ve on reis inek ve bir asiyâb-ı sel *Bu mezkûrları mezkûr İlyas Çelebi zâviye-i* mezbureye vakf idüb tevliyet ebnâya şartmış. Ba'dehu tekye hudemâsının aslahına ve ba'dehu Şücâ' Dede zâviyesinin ihtiyarının aslâhına deyü şart itmiş. (Çirmen kazası)

168: Vakf-ı *zâviye-i Abdal Cüneyd* der nefs-i Dimetoka.

Şehir civarında mezkûr Cüneydin bir pâre yeri varmış. Gazi Hüdâvendigâr zamanından berü vakfeylemiş. Hâliyâ Abdal Cüneydin neslinden oğlu oğlunun kızı oğlu Seydi tasarrufunda imiş. Mezkûr yeri bağlığa ulaştırub mahsulün zâviyeye harcedermiş.

169: Vakf-ı *zâviye-i Ahi Denek* der mahalie-i Kasabyan nâm-ı diğer Kuyumcu mahallesi der nefs-i Dimetoka.

Sâbıka zâviye-i mezburei merhum sultan Yıldırım hân binâ idüb ve nefsi Dimetokada bazar içinde bir başhane yapub mezkûr zâviyeye vakf itmiş. El'ân der tasarruf-ı *Ahî Kasım.*

170: Vakf-ı Yıldırım Bayezid Hân.

Mezkûr merhum Hüdâvendigâr zamanındanberü gemicilere vakf itmiş. *Pırangı* geçüdinde gemi işledirmiş. Selâtîn-i mazîyeden ahkâmı şerifleri vardır.

Karye-i Sülemiş. Hane: 24. Hasil: 1201.

171: *Vakıf*: *Timurhan Şeyh zamanındanberü vakıf imiş. Evkaf ve emlâk merhum Sultan Mehmed Hân zamanında bozulub timar olub* Sonra vakfiyet mukarrer kılınub evlâdından Ahmed Dede ve Hızır Dede ve karındaşlarına hükm-i hümmayûn erzanî kılınmış. Hâliyâ vakf-ı evlâdlık üzere mutasarrıflardır. Ve evlâdından Musa Dede ve mezkûr Ahmed Dedenin oğlu Abdi Dede ve sayir evlâdile mutasarrıfdır.

Mezre'a-i Elmalû: İçinde *dervişler oturub şey'-lil-lâh ile zindegânî iderler.*

'An evlâd-ı sahib-i vakf. Bilfi'il beratla mutasarrıf olan: Hane müslim 24.

'An evlâd-ı sahib i vakf. Beratsız mutasarrıf olan bunlardır: Hane müslim: 31.

'An evlâd-ı sahib-i vakf ki mutasarrıf değildir: Hane müslim 128, mücerred 20.

Hizmetkâran ve evlâd-ı hizmetkârân: Hane müslim 53, mücerred 34.

Yekûn: Hane müslim 236, mücerred 54, mezre›a I, hasıl 1782 (Fot. I).

172: Vakıf: Mezre'a-i Taru Bükü ve karye-i Büyük Viran ve karye-i Turfillü viranı kadîmden vakfiyet üzere tasarruf olunugelmiş. Salâtîn-i maziyeden mukarrernâmeleri var. *Ba'dehu merhum Sultan Mehmed tâbeserâh zamanında bozulub timar olmuş. Sonra merhum Sultan Bayezid hân girü vakfiyetin mukarrer dutub hükm-i hümâyun virmiş ki Kızıl Delü oğullarından* Gülşehri ve İlyas ve Celâl ve İshak ve Sinan bervech-i iştirâk vakf-ı evlâdlık üzere mutasarrıf olub *zâviyelerine nâzil olan âyende ve revendeye hizmet ederler* deyü merhum Sultan Selim hân hükm-i şerif 'inâyet idüb Vakf-ı evlâdlık üzere mutasarrıfdırlar. Ve mezre'a-i Tatarvirânı ve mezre'a-i Akviran ve mezre'a-i Tatarlık ve mezre'a-i Kavacık işbu zikrolan mezre'alar mezbur vakfın sınurunda olmağın sahib-i vakıf olanlar mutasarrıf idi deyü (defteri âtik) de mukayyed bulunub.

Evlâd-ı sahibi vakıf bilfi'il berât-ı hümayunla vakf-ı evlâdlık üzere mutasarrıf olanlar bunlardır:	'An evlâd-i sahib-i vakıf berâtsız mutasarrıf olan bunlardır:
nefer müslim, 9	nefer müslim, 8.
Mücerredan-ı evlâd-ı sahib-i vakf mutasarrıf olmayan bunlardır:	Karye-i Büyük Viran Vakf-ı Kızıl Delü
nefer müslim, 8.	Hane-i müslim 58, mücerred 22; Hane Gebrân 23, mücerred 2; Hasıl 395.

Hâliyâ mukarremâmeleri mucebince vakf-ı evlâtlık üzere mutasarrıf olmaları (defteri cedid) e dahi kaydolundu.

(Fot. I)

173: Gebrân-ı mezkûrân der mere'a-i Daru Bükü *Derbend köyüdür*, Hâliyâ *Kızıl Delü derbendi* dimekle ma'rufdur (defteri âtik) de Gülşehri tasarrufundadır deyü kaydolunmuş. Gülşehri fevt olıcak mezkûrun oğulları *Ahî* Ören ve Bahşayiş Babaları hissesine mutasarrıf olalar deyü hükm-i Padişahî

almışlar. *Ve mezkûr derbendi bile olan dervişler hıfz idüb avârız-ı divânîyeden ve tekâlif-i örfiyeden emîn olalar* deyü hükm-i şahîleri vardır.

Ve derbend kâfirlerinin bunlar ki vakıf yerde ziraat iderler öşrün virüb ve bunlar ki vakıf yerde ziraat itmezler birer kile buğday ve birer kile arpa virirler. Ve mecmu' kâfirler onar akçe *ispenç* virirler. *Ammâ mezkûr kâfirler kendüler vakıf değildir*. Heman ziraat itdükleri yer vakıfdır.

(Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğünde bulunan 562 numaralı Edirne evkaf defterinde aynı yerin kaydı aşağıdaki şekli almıştır).

Vakf-ı evlâd-ı Kızıl Delü.

mezkûr merhum Kızıl Delü diyârı Rum İli şeref-i İslâmla müşerref oldukda bile geçüb zikrolan karye-i Büyük Virân ve karye-i Darı Bükü ve Tirfillû Virânı Sultan Yıldırım hân 'aleyh-ir-rahmet-ü velgufrân hududu ve sınıru ile temlik idüb sene-i *erba ve semâne mie* tarihinde mülknâme-i şerif ihsân buyurub mazmun-ı münîf-i lâtifine Tanrı dağında Dâru Bükü ve Büyük Viran ve Tirfillü Virânı hududu ve sınırı ile mezkûr Kızıl Delüye virdüm ki *kimesne dahl eylemeye deyü kayd olunub merhum Kızıl Delü dahi vakf-ı evlâd idüb* sevâlif-i selâtîn-i hâkaniye-i Osmâniye dahi rahimehümullâhü te'âlâ 'alette'akub her biri emr-i mezkûr-i meşhuru musaddak ve müstahkem dutub ahkâmına ahkâmı vâcibül-kabul erzâni kılmışlar. Ve evâmir-i 'aliyye-i *sevâlif-iz-zikre ümenâ-i sâbıka dahi imtisal idüb vech-i meşruh üzere defter-i vilâyet-i mezkûreye sebt ü kayd itmişler. Ve hîn-i teftişde mülknâmelerine ve mukarremâmelerine n*azar olunub defter-i sultânîye evlâd-ı mezkûreyn bervech-i iştirâk mutasarrıf olmaları üzere tesvîd olundu. Ve mezre'a-i Tatar Virânı ve mezre'a-i Akpınar ve mezre'a-i Kavacık mezkûr Daru Bükü sınurunda dahil olub *evlâd-ı mezkûrîn evkâf-ı mezkûre mahûlâtına ber vech-i iştirak mutasarrıflar olub 'âdet-i kadime üzere âyende ve revendeye hidmet ideler* deyü (defteri âtik) de mukayyed bulunmağın.

Hâliyâ hîn-i teftişde mülknâmeleri ve mukarrenâmeleri görülüb üslûb-ı merkum üzere mutasarrıf olmaların kaydolundu. Ve togancıdan ve sekbân ve..... vechile kimesne varub üşendirmeye ve zahmet virmeye Suhreden ve 'ulakdan ve salgundan ve 'avârız-ı divâniye ve tekâlîf-i örfiyeden *mu'âf ve müsellem olalar* deyü ellerinde selâtîn-i mâziyeden *ahkâmı şerîfeleri olmağın (defteri cedid)*e kaydolundu. Ve sınurları hususunda ba'zı köyler halkı ile mâbeynlerinde nizâ'ları olmağın bâb-ı se'âdetden Dimetoka ve Ferecik kadılarına emr-i şerif getirüb mezkûr..... vakf zabitleri nizâ' olunan mahal üzerine varub *tayin ve tebyin itdikle hudud sınur* üzere zikrolunur. Müşârünileyhimâ kadıların memhûr hüccetleri mucebince (defteri cedid) e kaydolundu deyü mukayyed der (defteri âtik).

Evlâd-ı sâhib-i vakf Berât-ı hümâyun ile vakfı evlâd bile mutasarrıf olanlardır ki zikrolunur:

(*Hâne 33, mücerred 34*).* *cild. 2*)

174: *Zâviye-i Timur Baba*.

Mezre'a-i Birnice der tasarruf Karlı bin Timür Baba elmezbûr işbu zikrolan mezre'a bundan evvel mutasarrıf olan mezkûr Karlı'nın babası Timür Babanın elinde hükm-i cihanmutâ' virilmiş ki mezkûr mezre'a *Timür Babanın vaht-i tasarrufunda olub kimesneye 'öşür ve sâlâriye virilmeyüb hiç ahad mâni' olmaya* deyü.

Hâliyâ mezkûrun oğlu Karlı işbu mezre'aya mu'âfiyet üzere mutasarrıf olub kimesneye 'öşür ve sâlâriye virmeye deyü elinde hükm-i şerîf erzanî buyrulmuş.

Zikrolan dervişler zâviye-i mezbure civarında sâkin olub âyende ve revendeye hidmet iderler.

Dervişan; nefer, 35

175: *Vakf-ı zâviye-i Develi Dede* Hâliyâ Yusuf bin Abdullah 'atik ve cedid ahkâm-ı selâtin vardır ki mezkûr Yusuf şeyh olub bundan evvel şeyh olanlar ne veçhile mutasarrıf olugeldi ise bu dahi ol veçh üzere mutasarrıf olub âyende ve revendeye hidmet ide deyü.

176: Vakf-ı zâviye-i Hızır Bey der Ohri,

Çiftlik Küçük Şeyh dimekle ma'ruf vakıf çiftliği sâbıka Halil Şeyh oğlu Yusuf vakfiyet üzere virilüb tasarruf iderlermiş *ki âyende ve revendeye hidmet ide*. Ba'dehu mezkûr Yusuf fevt olıcak Temirhan'a virilüb ol dahi fevt olıcak karındaşi Turgud'a virilmiş. Ber karar-ı sâbık mutasarrıf ola deyü Hasıl: 180.

(Keşan Kazası).

177: *Zâviye-i dervişan-ı Münim Baba* der nezd'i karye-i Tazılar.

Karye-i Tazılar *mezkûr Münim Baba bervech-i timar mutasarrıf imiş. Timar olmuş* Ve mezbure zâviye dervişlerinin on nefer kimesnesine ki kimesnenin yazılı râiyeti olmaya ve râiyet yerin dutmaya *veçh-i te'ayyüşlerin sadakat-ı müsliminden ola*. Merhum sultan Bayezid Hân veçh-i meşruh üzere zindegâni iden on nefer derviş muâf ve müsellem olalar deyü muâfnâme virilmiş. Hâliyâ tecdid-i hükm dahi itmişler. *Ve mezkûr dervişler 'öşürlerin tarla sipahisine virirler deyü* (defteri âtik) de mukayyed.

Cema'at-ı dervişân: nefer, 30.

178: *Zâviye-i Otman Baba* Akbadde Hacı Hasan Kışlası kurbinde *ba'zı hâli yerler ki mezkûr Otman Baba tapulayub üzerinde bir zâviye binâ idüb kurban içün gelen koyuna âmil dahl itmiye* deyü ellerinde selâtîni maziyeden hükümleri vardır. (Hasköy)

* defterde bu kaydın bulunduğu yere ilâve edilmiş bulunan 19 Ramazan 1305 ratihli bir kâğıdta şu ibâre vardır: "Cennetmekân Firdevs âşiyân ceddim Sultan Mahmud Han hazretlerinin 'ahd-ı saltanatlarıda şerefsünûh eden iradesi mucibince *bil›umûm bektaşiyân dergâhlarına merbut emlâk ve erazinin zabtı* sırasında Dimetoka kazasında medfûn es-seyyid ‹Ali nâm-ı diğer Kızıl Sultan evlâdına meşrût kurâ ve mezâri'-i ma'lûmenin öşrü dahi zabt olunmuş..."

Dervişan: Nefer, 5. Kurban için gelen koyun: reis, 350. Bağçe-i Behlül Dede me'a tarla. mezkûrlar şey'-lillâh ile kanaat iderler.

Dervişân: nefer 5. Mezkûrlar şey'-lillâh ile kanaat iderler. Kurban için gelen koyun, reis 350. Bağçe-i Behlül Dede ma'a tarla.

Hidmetkârân-ı dervişân-ı zâviye-i mezbûre, nefer 69.

Asiyâbhâ-i zâviye-i mezkûre 3 bâb. Bağçehâ-i zâviye-i mezkûre 5 aded.

Avânî-i zâviye-i mezkûre: Kazan 16; sahan 30; tepsi 37; bakraç 16; tava 7; kepçe 10;

Bakraç (diğer) 2; tepsi (şire) 30; sahan sade 27; tepsi 6; tas 7, 4; badya; bakraç; çerağ, 30; şamdan, 2.

Zâviye-i Osman Baba Hasköy nevâhisindedir.

179: *Zâviye-i Hasan Baba, veled-i Yağnur.*

Tanrı dağı kurbinde bir yer ki Deresi Boğacak nâm karye kurbinde Bağdalı dimekle ma'ruf ve Akçe Alan ki Kara Ahmed dimekle ma'rufdur. *Hâli ve virân mezre'a olub kimesne tasarrufunda olmayub (defteri cedid) e kaydolundu*. Zâviye-i mezkûrenin meşihatine Hasan Baba mutasarrıf âyende ve re*vendeye hidmet idüb* her senede Şey'-lillâh idüb iki yüz re'is miktarı kurban koyunu gelür. *Ve 'avârız icab ider yerleri olmamağın ve 'âdeti agnâmına ve resmi 'arusânelerine kimesne dahl itmiye.*

Hidmetkârân dervişanı zâviye-i mezkûre: Nefer, 28.

611 numaralı Niğebolu evkaf defteri

(Kanunî Süleyman Devri)

180: Evkaf zâviye-i merhum *Gazi 'Ali Bey* der nefs-i Pilevne tâbi'-i Niğebolu.

Mezkur 'Ali Bey hâl-i hayatında tasarrufunda olan mülk karyelerinden harâcı ve ispençesi ve yavası ve kaçkunu ve beytülmâl ve mâl-i gaibi ve mâl-i mefkudu ve sâyir cemi' hukuk-ı şer'iyesi ve rüsûm-i örfiyesile *ifrâz idüb zâviye-i mezbureye vakf itdüği* (defteri âtik)de meşruh ve mukayyed olmağın Hâliyâ dahi vuku'u üzere pâye-i serîr-i a'lâya 'arz olundukda kemâkân vakfiyeti mukarrer buyrulub (defteri cedid)e kaydolundu. (22, 23, 24 ve 25 numaralı köyler).

Cem'an mahsûlü evkaf-ı zâviye-i mezbûre : 28. 289.

Zikrolan mahsûl zâviye-i mezbûrede âyende ve revendeye harc olunur.

Evkaf-ı mezbûrede sâbıka vilâyet tahrir idenler *rüsûm-ı haymanadan* dokuz yüz elli akçe hisse-i mîrî kaydeylemişler. Müceddeden livâ-i Niğebolu fermân-ı 'âlîşân ile tahrir olunub pâye-i serîr-i a'lâya 'arz olundukda zikrolan dokuz yüz elli akçe fukaraya sarf olunmak buyrulmağın hâliyâ evkaf-ı mezkûre

haymanasından hisse-i mîrî bağlanmayub vuku'u üzere (defteri cedid)e kaydolundu.

181: 'An evkaf-ı *zâviye-i Merhum 'Ali Koçı*.

Karye-i Dervişân nâm-ı diğer Bulgarine-i Küçük tâbi'-i Niğebolu.

Merhun *Koyun Baba dervişlerinden 'Ali Koçı*, nâm sâhib-i vilâyet derviş ki nefs-i Nigeboluda olan zâviyesinin aslâ ve kat'â bir akçe vâridâtı olmamağın ve bir akçe hasıl olur vakfı yokdur. Mezkûr derviş fevt oldukdan sonra kendü ehibbâsından *ba'zı dervişler cem olunub kendülerin 'kedd-i yemini ve 'arak-ı cebînlerile dikdikleri bağlarından ve bağçelerinden hasıl eyledüklerini zâviye-i mezkûreye gelen âyende ve revendeye harc eyleyüb ve zikrolan mezre'a hâli ve hâric-ez-defter yer olub* merhum Yahya Paşa hazretlerinden tâpulayub ba'dehu der-i devletden hükm-i hümâyun alub sabıka Niğebolu kadısı olan 'Alâeddin sınurın tecdid idüb ba'- dehu merhum ve magfurunleh sultan Bayezid hândan mukarrernâme-i hümâyun almışlar.

Sonradan, Nigebolu beği Hasan Paşa hazretlerinden ve ba'dehu Mehmed beğden *bedel-i 'öşür* yılda iki yüz akçe vaz' itdürüb ellerine mektubu şeriflerin almışlar.

Ve mezre›a-i mezkûre üzerinde iki göz bir değirmen binâ eylemişler. Ve zâviye-i mezkûreye hidmet etmek içün *haymana ve hâric-ez-defter olan kâfirlerden on dört nefer kâfir cem' eyleyüb ispençesin ve sâyir rüsumların almayub* karye-i mezkûre üzerinde binâ itdükleri değirmenlerine ve âyende ve revende mahsulâtı içün bağlarına ve sâyir mesâlihine *hidmet iderlermiş*.

Hâliyâ vuku'ı üzere tahrir olunub Padişâh-ı 'âlempenâh hazretlerine arz olundukda mezre'ayı mahdud olan sınıru ile resm-i, ağnâmile ve 'öşür-i kovanile filcümle hukuku şer'iyesi ile ve rüsûm-ı örfiyesile *ve içinde olan on dörd nefer keferesile zâviye-i mezkûreye vakf eyleyüb* vâkı' olan mahsûlâtı âyende ve revendeye harc eylemek emrolunmağın.

Hâliyâ vilâyet kitabet olunub vakf-ı mezkûr der-i devlete 'arz olundukda vakfiyeti kemâkân mukarrer dutulub (defteri cedid) e kaydolundu deyü mukayyed der (defteri âtik)

Hâliyâ dahi vuku'ı üzere 'arz olundukda girü kemâkân vech-i meşruh üzere buyrulub (defteri cedid)e kaydolundu. (30 numaralı köy) (Fot. XVIII).

182: *Zâviye-i Genç Baba* der karye-i Mirahur tâbi'-i Şumnu hâric-ez-defter.

Vilâyeti Anadoludan velâyeti zâhir olmuş Genç Baba nâm dervişin oğlu Hüseyin Dede gelüb Şumnuya tâb'i Mirahur nâm karyede *bir zâviye binâ idüb âyende ve revendeye hidmet itdüğü mukabelesinde cemî' rüsumdan mu'af olub ancak 'öşrün karye-i mezbûre sipahisine edâ iderken vefât itdükden sonra* mezkûr Nasuh ve Mürüvvet ve Mustafa ve Sahib Kerem ve Abdal Mustafa nâm dervişler evlâdın olmakla. Hâliyâ zâviye-i mezbureyi vech-i meşruh üzere tasarruf idüb *âyende ve revendeye hidmet itdükleri mukabelede*

*rüsumlarından muaf olub öşürlerin karye-i mezbure sipahisine edâ idüb du'ây-i devâm-ı dev*leti Padişahı iştigallik olalar deyü (defteri cedid)e kaydolundu.

183: Evkaf-ı *zâviye-i Bâli Beğ* bin Yahya Paşa.

Kerye-i Sernova 'an evkaf-ı mezkûr tâbi'-i Hezârgırad. Mezkûr Bâli Yörügân Subaşısı iken zikrolan mahal *ifratla mahûf ve hârâmî yatağı olmağın ol yerde mezkûr tekyeyi binâ eyleyüb ve haymanadan âyende ve revendenin atlarına ve ot biçüb ve odun getürmek içün mezkûr kâfirleri cem' eyleyüb teskin itdirmiş*.

Ol vakitdenberü zikrolunan mahall-i mezkûr Bey sebebile müemmen olub müslümanlar bilâ hâvf gelüb gider olmuşlar. Hâliyâ emrile *hâsıl bağlayub* karye-i mezbureyi cemi' hâsılı ile zâviye-i mezkûreye vakfeyledi deyü (defteri âtik) de kaydolunmuş.

Hâliyâ dahi vuku'ı üzere 'arz alundukda kemâkân mukarrer buyrulmağın (defteri cedid)e kaydolundu deyü mukayyed der (defteri âtik).

Hâliyâ dahi vuku'ı üzere 'arz olundukda veçh-i meşruh üzere mukarrer buyrulmağın (defteri cedid) e kaydolundu. (Nigebolu).

817 numaralı Paşa İli defteri

(İkinci Bayezid Devri)

184: Şeyh inci Dede der-nefs-i...

Bu mezkûr Şeyh İnci Dede mezbur âsiyâbı vakıf için ta'mir itmiş imiş. Rüsûm taleb ideler deyü ihtiyat idüb Padişahımıza 'arzedermiş Padişahımız dahi kendü lûtfundan mezîd-i merhamet idüb mezbur değirmeni rüsûmdan her ne vâkı' olursa 'af idüb kimesne nesne almaya deyü tevki'-i şerif erzâni kılmış.

Hâliyâ ol hükm-i şerif mucebince mezbur Şeyh İnci Dede mezbur değirmene mutasarrıf olub kimesneye resim virmez (tarih-i hükm-i hümâyun fî evâsıt-ı Saferilmuzaffer 890). (Edirne).

282 numaralı Paşa İli defteri

(Kanunî Süleyman Devri) 185: Vakf-ı Sa'îdülhayât ve şehîdül memat merhum *Gazi Evrenos beğ*.

Mezkûrun atası Pirangı 'İsâ beğ mahall-i mezkûrda şehîd olub rütbesi karye-i mezburededir. *Karye-i mezkûrı atası ruhiyçün vakf idüb mahsûlü âyende ve revendeye me'külâtına sarf olunur*. Tevliyeti ve zabıt ve 'azli ve nasbi Yenice Vardar ve sâyir 'amâyirine mütevelli olanlara meşruddur.

Karye-i Sırcık nâm-ı diğer Pırangi.

Mezkûr zâviyenin zikrolan bağçelerinden ve bağlarından ve çayırlarından ve tarlalarından rüsûm-ı örfiyeden ve hukuk-ı şer'iyeden erbâb-ı timardan ve gayrıdan kimesne taleb eylemeye ve bir habbelerin almayalar deyü sultan Bayezid hân *zâviye-i mezburede sâkin olub âyende ve revendeye hidmet iden dervişler elinde muâfiyetnâmelerin olub* (defteri âtik)de zâviye-i mezbûrenin bağından ve bağçesinden ve çayırlarından ve tarlalarından ve koyun hakkından kimesneye hâsıl kaydolunmamışlardır. (İvranye kazası).

XXVIII.

436 numaralı Gelibolu defteri

(Yavuz Selim Devri)

186. — *Şeyh Şeydi 'Abdi Paşa zevcesi Selçuk hâtun zâviyesi*, 187. — *Ahi Musâ evlâdı vakfı*, 188. — *Aydın Şeyh vakfı*, 189. — *Yahşi Fakih vakfı*.

186: Vakf-ı Selçuk hatun der nefs-i Malkara der mahalle-i Saraç Kadı.

Mezkûr Selçuk hâtûn *Seyyid Karaca Ahmed* nevverallâhü kabrehu evlâdından şeyh Seydi 'Abdi Paşanın zevcesi olduğu zamanda dâ'î içün vakf idüb durur*muş*. *Zâviye olunub* hâli hayatında şeyh Seyyid Abdi Paşa tasarrufunda olub andan sonra akraba ve ta'allukatı tasarrufunda olub elhâlet-ü hâzihî *babası icazeti ile tasarruf* Şeyh Seyyid 'Ali Paşa bin Seyyid Kasım Paşa bin Şeyh Seyyid 'Abdi Paşa bin Seyyid Rum Paşa bin Seyyid Hacı Musa bin Yusuf Paşa bin Seyyid Karaca Ahmed nevverallâhü kabrehu elindedir.

Hâne, bir büyük yer evidir. Şimdi mamur olub *zâviye olmuşdur*. Kendü babası icazetile ve ceddi Karaca Ahmed kaddesallâhü sırre-hül-'aziz çırağı ile mezkûr Seyyid 'Ali Paşa şeyhdir. *Mu'ayyen ve mâ'lum vakfı yokdur*. Âyende ve revendeden vâki' olan sadaka-i müslimin ile zindegânı idüb vech-i me'âşına sarf ider.

Vakf-ı Rüstem bin İne beği.

Mezkûr Rüstem mezbûre Selçuk hâtunun karındaşıdır. Hâne-i 'ulvî ve süflî der nefs-i Malkara der mahalle-i Saraç Kadı.

Mezkûr Rüstem zikrolan evleri Karaca Ahmed evlâdından Seyyid Hızır bin 'Abdi Paşaya vakf itmişlerdir. Seyyid Hızırdan sonra evlâdına ve evlâd-ı evlâdına neslen ba'de neslin zükûruhim ve inâsihim andan sonra 'utekaya ve 'uteka evlâdına meşrûtdur. Mezkûr evde şimdiki halde mezkûr Seyyid kızı Cemile hâtûn ve zevci Seyyid Yusuf bin Seyyid Kasım Paşa sakindir. Ve mezkûr ev yanında girü vakıf yerinde Seyyid Hızırın büyük oğlu Nusret süflî bir ev binâ itmişdir mülküdür mezkûr...

187: Vakf-ı evlâd-ı *Ahî Musa** ki, merhum mağfur *Gazi Hüdâvendigâr tâbeserâda Ahi Musaya kendü ruh için vakf-ı evlâdlık üzere sadaka idüb* sene seb'a ve sittin ve seb'a mie Recebi gurresinde vakıfnâme-i hümâyun erzânî buyrulmuş.

* Birinci Murad'ın Ahi Musa'ya bir pare yer vakf ettiğini gösteren Vakıfname, bay Tahsin Öz tarafından Tarih vesikaları dergisinin 4 üncü sayısında neşredilmiştir.

Ve evlâd-ı ensâbına ve ba'de inkırâzihim evlâdı kızlarının ensâbına ve kızları oğullarının ensâbına ve ba'de inkırâzihim mevkufün 'aleyh *Ahî Musa* veya evlâdlarından *akrabalarına ve güveygülerinden kimesneye ahîlik icâzeti virüb sonra ensâbından Ahîlik virdikleri dahi şer' ile sabit ve zâhir ola mezkûr Ahîye* dahi mevkufün'aleyh *Ahî Musa* üslûbu üzere vakf-ı evlâd idüb nesleri ba'de neslin ola dimiş.

Ve cemî' 'avârızdan ve tekâlîf-i örfiyeden mu'âf ola deyü dahi zikrolan yerün tebdîli ve tağyiri dahi Ahî Musa ile evlâdı ve evlâd-ı ensabı elinde ola deyü vakıfnâmede buyrulmuş.

Mezkûr Ahî Musa dahi Malkarada *zâviye bina idüb zikrolan yerün mahsûlâtın kendü nefsine ve binâ eyledüğü zâviyenin âyendesine ve revendesine sarf iderken* Ahî Musa fevt olub oğulları Ahî Mustafa ile Ahî Tayfur zikrolan yeri bervech-i meşruh tasarruf idüb anlar dahi fevt olub yerin hasılı ve tasarrufu Ahî Tayfur oğlu Ahî Mahmuda intikal idicek tasarruf Ahî Mahmud elinde iken merhum Ahî Mahmud merhum ve mağfûr Sultan Bayezid hân 'aleyhir-rahmetü velgufrân zamanında der-i devlete varub vâki' olan mahsûlü zâviye içün tevzi' idüb.

Ve zikrolan çiftlik *Ahî Mahmuddan sonra Ahî Musa oğlu Ahî Mustafanın kızının kızı Mehdî hâtunun hakkı* olduğu divân-ı 'âlîde sâbit ve zâhir olub Ahî Mahmudun tevzî'in mezkûre Mehdî Hâtûn dahi kabul idüb anın üzere bâb-ı se'âdetden tevzi'nâme sadaka olunmuş.

Ba'dehu mezkûr Ahî Mahmud hâl-i hayatında Ahîlik icâzetin Mehdî hâtunun zevci İshaka virüb Ahî Mahmud yerine İshak Ahî olub seb'a 'aşer ve tis'a mie yılında hükm-i şerîf virilmiş.

Sonra Ahî Mahmud dahi fevt olub evlâddan mezkûre Mehdî hâtun kalmışdır. Ve elhâlet-ü hâzihî şart-ı meşruh mucebince Mehdî hâtunun zevci mezkûr İshak zâviye-i mezkûrede Ahî ve şeyhdir. Bunun üzere sene erba'a ve 'işrîn ve tis'a mie Zilka'desi evâhirinde mezkûr İshaka Padişahımız hazretlerinin mu- karrernâme-i hümâyunları sadaka olunub vakf-ı evlâdlık üzere ber muceb-i şart-ı vâkıf mutasarrıf ola. Kat'â âhar dahl itmeye deyü hükm-i şerîf-i 'âlîşân buyrulmuşdur.

Çiftlik-i Ahî Musa der nezd-i Malkara Haricden ziraat olunur.

Çiftlik: Ahî Mahmud bin Ahî Tayfur.

Mezkûr Ahî Mahmud zikrolan çiftliği ve içindeki çayırı güveygüsü İshakın tâpusın alub virmiş. Şimdi çiftlik ve çiftlik içindeki çayır Ahî İshak tasarrufundadır. Elinde hücceti vardır zira›at ve hıraset îder.

Başhâne :

Der nefs-i Malkarada *Ahî Musa merhum magfur Gazi Hüdâvendigâr tâbeserâh icâzelile binâ idüb mülkiyet üzere tasarruf idüb* Ba'dehu Ahî Musa oğlu Ahî Tayfur dahi mülkiyet üzere tasarruf idüb sonra Ahî Tayfur oğlu Ahî Mahmuda intikal idicek Ahî Mahmud dahî mülkiyet üzere mutasarrıf olub *güveygüsü* İshaka vakf-ı evlâd idüb İshâkın hâl-i hayatında günde bir cüz

olmak üzere *evlâdı inkırâzından sonra Ahî Mustafa kızının kızı Mehdî hâtûna vakf-ı evlâd ola* deyü bunun üzere elinde hükm-i şerîf vardır. Târih-i hükm-i şerîf-i 'alîşân fî evâsıt-ı Saferülmuzaffer sene seb'a 'aşere ve tis'a mie.

Hâsılı Başhâne-i mezkûr: Fî şehir. 100.

Çiftlik-i Behâdır Mu'tak-ı Ahî Musa.

defter-i âtikde Ahî Mahmud tasarrufunda vakf-ı evlâdlık üzere tasarruf ider deyü yazılmış. Şimdi Şahme Fakih tasarrufundadır elinde merhum ve mağfur Sultan Bayezid hândan mukarrernâme (ve) hükmi hümâyun vardır. Vakfiyet üzere mutasarrıf ola deyü buyrulmuştur. Târih-i hükm-i 'âlîşân sene tis›a ve tis›în ve semâne mie.

188: Vakf-ı Aydın Şeyh Nezd-i nefs-i Malkara.

Bir çiftlik mikdarı yer olub kadîm-üz-zamandan vakf-ı evlâdlık üzere Padişahlar hükmile tasarruf idegelmişlerdir.

Şimdiki halde mezkûr Aydın şeyhin evlâdından Remezan karındaşı İbrahim oğlu Mehmed tasarruf ider. Elinde Padişahımızın berât-ı hümâyunu vardır. Fî evâil-i Zilhicce sene ihdâ ve «şrîn ve tis›a mie Hirceti Nebeviye.

189: *Yahşi Fakih* bin Dânişmend kâdîmi vakıf imiş çiftlik tarikile tasarruf idermiş. *Sultan Murad hân Gazi Hüdâvendigârdır* mezkûr Yahya Fakih... Ayas Hacı Fakih vakfı evlâdlık üzere mukarrer kılmış Ba'dehu *Sultan Musa* dahi vakfiyet mukarrer dutub hükm-i şerîf virmiş. İlâ yevminâ hâzâ selâtin-i mâziyeden erzânî kılınan mukarrernâmeleri ile vakf-ı evlâdlık üzere kırk yıl imiş tasarruf olunmuş deyü (defteri âtik)de mukayyed bulunub Hâliyâ dahi vakf-ı evlâdlık üzere tasarruf olunur.

XXIX.

62 numaralı Malkara ve Civarı Mufassal

(Fatih Mehmed Devri)

190. — *Derviş Bayezid zâviyesi*, 191. — *Kadı Salâhattin zâviyesi*, 192 — *Kavak Ahisi*, 193. — *Has Ahmed Bey zâviyesi*, 194. — *Hacı Yatagan zâviyesi*, 195. — *Ahî Devle zâviyesi*, 195/1. — *Yegân Reis zâviyesi*, 195/3. — *Aydın Şeyh vakfı*, 195/4. — *Ahî Musa oğlu Tayfur vakfı*.

190: Vakf-ı *zâviye-i Derviş Bayezid* der Seydi Kavağı Togan adlu kulu mütevellî imiş. Ol vefat edicek oğlu Mahmuda verilmiş. Cihet i tevliyet *ba'delmeremmet* öşürdür. Bâkisi âyende ve revendeye sarfolunur.

Kârbarsaray der Gelibolu: 1, fî sene. 375.

Hamam der Bolayır: Fî sene. 845.

Hamam der Kavak: Fi sene 645.

Asiyâb: (I, fî sene, 155.

Nefs-i Kavakda bağ bir pâre harab.

Sağmal sığır: *aded* 14, zayi' olmuş.

Bir çift varmış şimdi zâyi'.

Tuzla yeri bir pâre: 1415.

Kârbansaray der Bolayır: Harab.

Kârbansaray der Kavak: Satılmış zâyi'

Şirmerd nâm kul zâviyede hidmet ider.

Yekûn: 2525.

191: Vakf-ı zâviye-i Kadı Salâhaddin.

Şimdiki halde Padişah kühmile Seyid Mehmed elindedir, vakfiyet üzere tasarruf ider.

Bağ: 7 dönüm harâb. Dükkân: 2, fî şehir 15. Nakid akçe 1700.

Bu zikrolan nakid akçeye *bir kul satun almışlar* imiş ki bağ timar ide vefat itmiş. Akçe dahi zâyi' olmuş. Hâsıl 185.

192: Vakf-ı merhum Süleyman Paşa zamanında *Hacı İzzeddin* Hüdâvendigâr başı sadakası *Kavak Ahisine* Ümid Viranını ve Kavakdaki bağı yanında olan çiftliği hududu erba'asile vakfitmiş. Mezkûr Kavak Ahîsi ve 'al dahi vefat idicek oğulları Şa'bana ve 'Aliye virilmiş. Bu üzere Balaban beğ mektubu var . Oğul oğlu vakfiyet üzere tasarruf iderler (defteri kadim)de dahi mestûrdur yirmi müdlük yerdir.

193: Nefs-i Geliboluda Merhum *Has Ahmed beğ bir zâviye* yapub ana muttasıl iki hücre ve bir mescid yapmış. Ve andan gayrı bir mescid dahi yapmış bu zikrolan zâviyeyle mescidlere vakf itdüğü bunlardır ki zikrolunur: ...

194: Vakf-ı *Hacı Yatağan* zâviyesi.

Ma'lkara şehrinde bir pâre yerdir. Şehrin üstü yanında Edirne yolunun gün doğusundan yana haddi ve sınırı Padişahımız hükmünde mestûrdur.

Şimdiki halde oğlu İbrahim elindedir. Vakfiyet üzere tasarruf idermiş vefat itmiş. Dergâh-ı mu'allâdan *Durdu Hâtun* adlu dervişe virilmiş. Elinde Padişahımızın hükmhümâyunu vardır. Hâsıl: 45.

195: Vakf-ı *zâviye-i Ahi Devle* der nefs-i Gelibolu.

Mevlânâ müderris Muhiddin elindedir. *Padişahın berâtile tasarruf ider hem şeyhdir ve hem nâzırdır.*

Başhâne; fî yevm 8. Dekâkîn aded 15. Çiftlik-i Daru der kurb-i şehir. Bu çiftlik bozulub bağlar olmış 3800. Cem'an 4955.

'Ulûfe Mevlânâ müderris fî yevm: 7.

Nakib fî yevm 2.

Mâ-bâkisi zâviyede âyende ve revendeye sarf olunur.

195/1: Vakf-ı zâviye-i Yegân Reis.

Merhum Gazi Hüdâvendigâr mezkûr Yegân Reise meşihatini vakfı evlâd itmiş. Şimdiki halde Ahî İsa oğlu Yusufhanla Ahî İsa karındaşı İdrisün oğlu 'Abdülkerim elindedir. Meşihati vakfi evlâdlık tarikile tasarruf iderler ellerinde Padişahımızın hükm-I hümâyunu vardır.

Hızır Bâli Yusufhan.

'Abdullâh veled-i İdris.

195/2: *Karye-i Yegân Reis Bu köy* 'avârızdan emindir. Padişah hükmile.

195/3: Vakf-ı *Aydın Şeyh* ki bir çiftlik mikdarı yerdir.

Bundan öndin mezkûr Aydın Şeyhe merhuman Sultan Mehmed ve Sultan Murad hân ve bunların dedeleri vakfı evlâd itmiş imiş.

Şimdiki halde mezkûr Aydın Şeyh evlâdından Dutki Hamza ile Remezan tasarruf iderlermiş. Ellerinde Padişahımızın hük-i hümâyunu vardır.

195/4: Vakf-ı çiftlik *Ahî Musa oğlu Tayfur* ki vakfı evlâtdır tasarruf ide durduğu yerlerde ve..... dükkânı ve beş dükkânı ve İşkenbe dükkânı ve vakıf yerlerinde yapılan evler ve dikilmiş bağlar ve üzerinde oturan evlû kâfirler ve âzadlû kulları cemi' efkafile ve emlâkile her ne varsa 'avârız ve tekâlifi divâniyeden mu'âf ve müsellem olalar deyü merhuman Sultan Mehmedin ve Sultan Murad hânın ve Padişahımızın ellerinde hükmü hümâyunları vardır. Şimdiki halde mezkûr Ahî Tayfur vefat idüb oğlu Mahmud kalmış ve ol âzâde kullarından başçı Yusuf ve İlyas kalmış ve Hasan ve Yusuf ve Şâhin ve Karagöz ve na›lband Şâhin ve Hacı... vefat idüb oğulları kalmış bunlardır ki zikrolunur.

Çerak Veled Şâhin.

Hamza veled Tomas.

Mukbil veled Nikola.

Ayri veled Mukbil.

Hızır veled Mukbil.

Bu zikrolanlar dahi ber kerarı sâbık avârızdan emîn dürürler.

Dükkân başhâne fî yevm 4 fî sene 1445.

Kerde dükkânile işkenbe dükkânı battal.

Öşrü bâgât 1755.

Öşrü arpa kile 4 minhâ 25.

Öşrü buğday müd 1 minhâ 425.

Yulâf müd 1 minhâ 65.

Yekûn: 3345.

XXXI.
548 numaralı Karaman ve Rum defteri

(Kanuni Süleyman devri)

195/5. — *Yakub Halife Cami ve Köprüsü vakfı*, 195/6. — *Derviş Murad*, 196. — *Kasım Dede*, 197. — *Hacı Abdullah tekyesi*, 198. — *Ahî Sa'dettin zâviyesi*, 199. — *Ahi Emir zâviyesi*, 200. — *Mezîd Fakih mescid ve kârbansarayı*, 201. — *Abdal Ata zâviyesi*, 202. — *Yer şenleden dervişler*, 203. — *Bir zâviye*.

195/5: Evkaf-ı mefharülârifîn *Ya'kub Dede* ma'a câmi-i hud (4 köy).

Mezkûr Ya'kub hâlife ehl-i vilâyet ve sahib-i kerâmet kimesne olmağın Çepni beylerinden Süleyman bey zikrolan karyeleri mezkûr *Ya'kub halifenin hânedânına* ve câmi'ine vakfidüb kadîmden ilâ yevminâ hâzâ bunlardan öşür ve rüsûm alınıgelmeyüb sâyir *Yakaçık derbendlerine Ya'kub halife ve Süleyman hâlife köprüsüne hidmet idüb* riâyet olunugelmişler.

Elhâlet-ü hâzihî Tırabzon vilâyeti tecdid-i defter olub zikrolan karyelerde mezbûr Ya'kub halîfe akrabâsından kimesnelerün ba'zı *bennâk* ve ba'zı caba kaydolunub rüsûmu şer'iye ve örfiye vaz' olub *iki bin yüz altmış akçe bervech-i serbest ve mefruz-ül-kalem hâsıl bağlânub hânedanı mezkûreden her kim şeyh olursa âyende ve revendeye hidmet idüb* 'avârız vâkı' oldukça 'avârızâtdan emîn olub bunlarun öşrüne ve rüsûmuna ve 'arûsiyesine ve cerâyimine ve doğan yuvasına ve kurbanına ve kışlağına ve yaylağına sancak beyinden ve Su başıdan ve Çeri başından ve gayrıdan kimesne veçhen min-el-vücuh dahl ve ta'arruz itmeye deyü emrolunduğu sebebden (defteri cedid) i Sultanîye kaydolundu.

Mezkûr karyeden on dokuz nefer kimesne Ya'kub hâlîfe köprüsüne olub ve Ya'kub halîfe derbendinin derbendcisi ve meremmetcisi ta'yin olundular mâdameki zikrolan hidmeti edâ ideler 'avârız teklif olunmaya deyü emrolundu.

195/6: Zâviye-i *Derviş Murad* veled i Derviş Seydi.

Mezkûr Derviş Murad *dutageldüğü yeri ile âyende ve revendeye hidmet idüb sâlih ve mütedeyyin ve riâyeti vâcib kimesne olub kadîmden öşür ve rüsûm viregelmeyüb emr-i 'âlî mucebince* ber kararı sâbık mukarrer kılınub (defteri cedid)i Sultânîye kaydolundu.

(Trabzon Körton kazası).

197: Vakf-ı *tekye-i Hacı Abdullâh* bin Kasım halîfe.

(1) 'An karye-i Ahî Çukuru.

Mezkûr Hacı 'Abdullah halîfe *sâlih ve mütedeyyin vaiz ve nâsih kimesne olub* mezkûr karyeyi vakfiyet üzere tasarruf eyleyüb öşür ve rüsûm virmeyüb âyende ve revendeye hidmet itdüğü sebebden ber karar-ı sâbık emr-i 'âli mucebince mukarrer kılınub öşür ve rûsüm taleb olunmaya ve 'avârız teklif olunmaya deyü (defteri cedid)i Sultâniye kaydolundu.

(2) Karye-i Hârun vakf-ı tekye-i mezkûr tâbi-'i Bağludan.

Mezkûr karye *Hüdâvendigâr hazretleri Trabzonda iken mezbur Hacı 'Abdullah halîfenin zâviyesine ta'yin idüb merhum Sultan Bayezid hândan hükm-i şerîf alıvirilib* hükm-i 'âlî mucebince (defteri cedid)i Sultânîye kaydolundu ki öşür ve rüsûm virmeyüb ve 'avârız teklif olunmaya âyende ve revendeye hidmet idüb Padişahı âlempenâhın devâmı devletine iştigal göstere.

(Trabzon Körton kazası).

198: Karye-i Yağmur.

Nısıf mâlikâne vakfı *zâviye-i Ahî Sa'deddin* Ve nısıf-ı âhar vakf-ı *zâviye-i Ahî Fetheddin* Divânî timar.

199: Mezre'a-i Çölmekci tâbi'-i mezkûr.

Mâlikâne temam vakf-ı *zâviye-i Ahi Emir* Ahmed der Sivas nezd-i karye-i Kalın Değirmen.

200: Karye-i Yuhi.....tâbi' i mezkûr

Hâric-ez-defter sonradan şenledüb mahûf yer ve tehâfuzun vâcib olmağın Mezîd Fakih bin Hacı Ya'kub bir mescid ve bir kârbansaray idüb şenletmek içün gelen halkdan çifti olan onar akçe ve 'Bennâk olanı üçer akçe ve behresin virmek üzere *istimâlet ile cem'* oldukları sebebden konağı muhafaza içün vech-i *mezkûr üzere sept-i defter olındı. Kemakân mâlikâne-i karye-i mezkûre ile zâviye* olub âyende ve revendeye hidmet ideler. Meşihat der tasarruf-ı Mezîd Fakih Divânî timar.

201: Karye-i Kilisa Divânî.

Mâlikâne temam vakf-ı *zâviye-i Abdal Ata* Hâsıl: 2570.

Hisse-i mâlikâne 1485.

(*Çorumlu livasında*).

202: Karye-i Ödemiş tabi'-i mezkûr.

Dîvânî timar *Karye-i mezkûrda mütemekkin olan dervişler merfu'-ül-kalem mak-tu'-ül-kidem be-hükm-i şerîf mütemekkin olub yer şenledeler*. Meşihat der tasarrufu Derviş Ya'kub bin Hüseyin.

203: Karye-i Baş çiftlik kendüye tâbi' mezre'alar ki Kuruca Göl ve Urgun bundan öndin yaylacıdan ve *yol üzerinde olub* otuz kırk yıl harâb olub kalmış idi. Sonra *Sinan Bey* Ögünlüden âdem dutub tekrar yoldaşlık eyledüğü sebebden karye-i mezbureyi kendüye tâbi' mezre'alarile *mefrûz kadimlik yurd* sadaka olunub eline hükm-i hümâyun virilmiş ve *hem karye-i mezkûre yol üzerinde olub yerlüsün ve hem kimesnenin râiyeti olmayanlari ki gelüb köyde oturub şenlik olmasına sebeb olsun için 'avârızı divânîyeden* filcümle her ne vâki' olursa kimesne dahl idüb *eşkün taleb itmeye* deyü elinde hükmü vardır. Ve hem bu üzere deftere kayd idesin deyü emrolunduğu sebebden sebtolundu. *Ve hem mezbur karyede bir cami' ve bir tekye binâ idüb yeni yerler* açub çiftlik ta'yin olundu. Nukıle bi 'ibâretil asıl Mâlikâne-i Baş çiftlik on beş sehimden bir sehmi mülkü Sinan Bey el-mezbûr Ve baki on dört sehim dahi ber vech-i mübadele Sinan Beyün mülkü oldukdan sonra *zâviye-i mezkûreye vakfolundu*. (Niksar kazası).

XXXII.

822 numaralı Paşa İli defteri

(Tarihi: 921)

204. — *Kılınc Baba zâviyesi*, 205. — *Eski Köy zâviyesi*, 206. — *Musâ Baba zâviyesi*, 207. — *Hızır Baba zâviyesi*.

204: Vakf-ı Hacı Yusuf bin Hacı İsâ *be-zâviye-i Kılınc Baba*.

Ba'dehu evlâda ve evlâd-ı evlâda ba'dehu li-eshâbihî bermuceb-i hüccet-i Mevlânâ Bedreddin Kadi-i Yenice-i Zagra hâric-ez-defteri.

205: *Zâviye-i Eski Köyün* üstün yanında Karacadağ eteğinde bir tâpulu yer ki... hududu içinde olan Sarıca Bınarı ve Akbaş Bınarı ve Umur Bınarı ve zeminhâ-i mütenev-vi'a hâric-ez-defter.

206: *Zâviye-i Musâ Baba*.

Sabıka Çirmen sancağı beği oğlu Mehmed beğ vaz' eylemiş. Hâliyâ derdest-i *Hüseyin Dede* veled-i Davud hâric-ez-defter çiftlik.

Ber muceb-i tezkere-i Mirliva-i Çirmen.

(İne bazarı kazasında).

207: *Zâviye-i Hızır Baba* veled-i Timür Taş beğ derdest-i İlyas Çelebi veledeş.

Karye-i İdrisçe müsellem İlyas ile Demirci elinden alınmış. Zemîn-i Ya'kub Fakih on müdlük.

Karye-i Durmuşlar Hamza ile Yahşi elinden alınmış.

Timur Taş beğ oğlu *Hızır Babaya sadaka olunmuş mezkûr zeminlere tekye yapmış* Çirmen sancağı beği hâs Kerdetler nâm karyeden mezkûr müsellemlere kırk müdlük yer ki Çuretlik deresi dimekle ma'ruf yer imiş bedel virmiş. Ber muceb-i (defteri âtik)

Girü mukarrer kılınan deftere kaydolundu.

Zâviye-i mezkûrda sâkin olanlar bunlardır ki zikrolundu.

Şeyh Şücâ' veled-i Hızır Baba.

Tatarcık veled-i Hızır.

Behar Dede veled-i Ehâd.

'Ali Dede veled-i Süleyman.

Behlül veled-i Kurban.

Genç Abdal veled-i Behar.

.....veled-i Behar. (Hane 22).

Mezkûr dervişler ziraâ'at itdüğü yerlerün hâsılı budur ki zikrolundu.

Elhınta 6 müd 10. 910... 3 müd. 220 Eşşâ'îr müd 10. 350. Eşcâr Emrud tahminâ 300. Elgalle 4 müd 5. 340.

Hâsıl: 2110.

XXIII.

300 numaralı Silistire evkaf defteri

(Kanunî Süleyman Devri)

208. — *Akyazılu Baba zâviyesi*.

208: Evkaf-ı zâviye-i zeyn-ül-meczûbîn merhum *Akyazılu Baba nevverallâhu merkadehu* der nâhiye-i Varna. Der livâ-i Silistire nefer 5.

Zâviyedir 'Abdi Dede, (Hidmetkâr-ı zâviye) Hızır Dede, (Türbedâr) Mustafa Dede, (Hidmetkâr-ı zâviye) Süleyman Dede, (Hidmetkâr-ı zâviye) Yusuf Dede.

Cema'at-i Kıbtıyân ki zâviye-i mezburede olurub yine rüsûmların kadîmden viregeldikleri üzere mîrîye virürler. Nefer: 3.

Merhum Akyazılu Baba dervişlerinden Posti derviş nâm Abdal Batava nâm nehir üzerinde iki değirmen binâ idüb merhum Akyazılu Babaya ba'dehu dervişlerine vakf idüb *ba'dehu ol değirmenin etrafını dervişler bağlar ve bağçeler eyleyüb ve değirmeni dörd göz eyleyüb* zikrolan değirmenlerin resmi ve bağların ve bağçelerin öşrü alınmaya deyü merhum Sultan Selim hân 'aleyhirrahmetü velgufrân ellerine hükm-i şerif virüb (defteri köhne)de dahi kaydolunmuş imiş. Bu zamana değin *bağların ve bağçelerin ziyade eyleyüb* Padişahımız e'azzallâhü ensârehu hazretleri dahi vech-i meşruh üzere hükm-i hümâyun viregeldüğü ecilden paşayân-ı 'izâm hazretleri ma'rifetilerile

(defteri cedid)e vech-i meşruh üzere kaydolundu. *Ammâ bir behâne ile sâyir değirmenlerün resmin ve Batava nehrinin ve Varna etrafında olan bağlarının ve bağçelerinin öşrün virmemek câiz değildir*. Kadîmden olıgeldüğü üzere girü virirler deyü (defteri âtik)de mestûr ve mukayyed olub.

Hâliyâ vilâyet müceddeden tahrir olunub Âsitâne-i se'âdete 'arzolundukda zikrolan dörd göz değirmenlerden ma'dâ zâviye-i mezbûre sınuru içinde Bâli beğ ve zâviye-i mezbure dervişlerinden Çıraklu derviş nâm Abdal ile iki göz değirmen binâ idüb mezkûr *Akyazılu zâviyesine* vakfeylemüşlerdir.

Hâliyâ değirmenleri altı göz olub zikrolan altı göz değirmenlerün resmi ve etrafında olan bağların ve bağçelerin ve zâviye-i mezbûre sınırunda olan kovanlarının öşürleri ve kurbandan ve sadakat-ı müsliminden cem' olunan koyunlarından resim alınmaya deyü ellerinde hükm-i şerîîfleri olub hâliyâ dahi vech-i meşruh üzere buyrulmağın (defteri cedid)e kaydolundu.

Mezre'a-ı Bozdogancı yurdu der-yed-i dervîşân-ı zâviye-i Akyazılu Baba nevverallâhü merkadehu makut' fî sene 100.

Mezre'a-i Düze Basan der-yed-i dervişan-ı Akyazılu Baba nevverallâhu merkadehu maktu', fi sene: 200.

Zikrolan iki mezre'a hali ve harâb olmağın zâviye-i Akyazılu Baba nevverallâhü merkadehu dervişlerine bervech-i maktu' virilmişdir. Mutasarrıflar olub mukata›aların sâl-be-sâl sipahiye vireler ziyâde nesne taleb olunmaya deyü (defteri âtik)de mestûr ve mukayyed olub Hâliyâ vilâyet müceddeden tahrir olunub âsitâne-i se'âdete 'arz olundukda vech-i meşruh üzere mukata'aları mukarrer buyrulmağın (defterî cedid)e kayd olundu ki zâviye-i mezbûrenin davarları yürüyüb ellerinde olan ahkâm-ı şerife mucebince mer'-âlık üzere tasarruf oluna hâricden dahl olunmaya.

Çayır ma'a bağçe der-yed-i zâviyedârân-ı Akyazılu Baba nevverallâhü merkadehu der karye-i Zıragonca nâm-ı diğer Petre tâbi'-i Varna ber vech-i fî sene: 100.

Çayır: 'Ali ve İbrahim ebnâ-i Arslan zikrolan çayırı Akyazılu Baba dervişlerinden *Süleyman Dede* satun alub zâviye-i mezbureye vakfeylemişdir. Der karye-i Zıragonca nâm-ı diğer Petre tâbi'-i Varna bervech-i maktu' fî sene: 20.

Çayır-ı İnehân ve Arslan Ebnâ-i Saltık zikrolan çayırı Akyazılu Baba dervişlerinden İne beği bin Mustafa satun alub zâviye-i mezbureye vakfeylemişdir. Der zâviye-i mezkûr bervech-i maktu' fî sene: 20.

Sazlık-ı Gedik Ahmed der yed-i zâviye- dârân-ı Akyazılu Baba nevverallâhü kabrehu Ber vech-i maktu' der karye-i Ekerte tâbi'-i Varna.

Zikrolan çayırları ve sazlığı zâviye-i mezbure için zabt idüb ta'yin olunan mukata›aların sâl-be-sâl merhum Sultan Selim hân 'aleyhirrahmeti velgufrân evkafına virürler ve hududları ellerinde olan temessükâtda mestûrdur deyü mukayyed (defteri âtik) (Yp. 37). (Foto. XIX).

561 numaralı Silistire evkaf defteri

(1022 tarihli)*

208 (mükerrer) : Zâviye-i Sarı Saltık Baba nevverallâhü merkadehu Enderûn-ı Kal'a-i Kelıgra tâbi'-i Varna der livâ-i Silistire.

Dervişân ki zâviye-i mezburede hizmet iderler:

Zâviyedar 'Ali Dede, hidmetkâr Mehmed Dede, Erkulı Dede, Mazlûm Dede, Kanbur Dede, Çırak Dede, Mustafa Dede, nefer: 7.

Cemaat-ı Sakayân ve merememetci-i fuçi der zâviye-i mezkûr defter-i köhnede dahi mukayyed deyü der defter-i âtik.

Görgi veled i Dimitro; Taranika Vaso; Saka-ı zâviye-i mezkûr ve meremmetci-i Koçi.

'An dervişân-ı zâviye-i Sarı Saltık Baba nevverallâhü merkadehu ki zâviye-i mezburenin Kerane nâm karyede Uzun Hasan nâm çiftliğinde hidmet iderler:

Kurt Kalfal, Bogur Turehan, Kopak Süleyman, Hüseyin Abdullâh, nefer: 4.

Mahsûl-i Çayır ve sazlık der yed-i dervişân-ı Sarı Saltık Baba maktu' fî sene der karye-i Sameli tâbi'-i Varna: 100.

Mahsûl-i meyve-i bağçe der vâdi-i... der kurb-ı Kelıgra der karye-i Söğütcik der yed i dervişân-ı Sarı Saltık Baba maktu' fî sene :10.

Zikrolunan çiftliğin ve korunun ve çayırın ve bağçenün ta'yin olunan mukataaların havass-ı hümâyun eminlerine sâl-be-sâl edâ' iderler. Mahsûli zâviye-i mezburede âyende ve revendeye infak olunur.

Zikrolan bağın ve âsiyâbın ve bostanın ta'yin olunan sâl-be-sâli Uzun Yusuf nâm-ı diğer Çeltik Deresi nâm karye sipahisine edâ ittiklerinden sonra ne hasıl olursa zâviye-i mezburede âyende ve revendeye infak olunur.

XXXIV.

1019 numaralı Malatya evkaf defteri

(937 tarihli)

209. — *Musa Baba zâviyesi*, 210. — *Zâviyedar Derviş Riza*. 211. — *Derviş Mehmed zâviyesi*.

209: Vakf ı *zâviye-i Musa Baba* der mezre'a-i Kara Musa tabi'-i Hısın Mansûr âsûde şüd.

Mezrea-ı Kara Musa tâbi'-i nahiye-i Hisni Mansur Haric-ez-defter Hududı ehli katında malûmdur. Hasıl 200.

Merhum mezbur *Ebi Zerr-i Gıfâri hazretleri ile şehid olun eshâbdan olub Derviş Mehmed nâm kimesne gelüb mezâr-ı şerifinde zâviye binâ idüb ve mezred'i mezbûreyi mevâtdan ihyâ idüb müddeti medide vakfiyet üzere zia›at ve hıraset idüb mezre'a-i mezbûre mahsûlünü ve 'arak-ı cebîni ile hâsıl eylediüğünü merhum müşarünileyhin ruhiyçün âyende ve revendeye şarf eyledüğü Şehsüvar oğlu 'Ali bey mektubiyle* ve ehl-i vukuf müslümanlardan cemm-i gafir şehâdetleriyle sabit olub vakfiyetinde şâibe-i şübhe kalmayub *Lâkin mukaddemâ vakıf ve timar defterinden hâric kalub* ve bu makule şübhesüz vakıf olanlarun mukarrer olunması buyrulduğu sebebden mezre'a-i mezkûre kemâkân (defteri cedid)e vakf-ı mukarrer kaydolundu.

211??? Ve mezbur derviş Mehmed el'ân berât-ı şerifle şeyh-i zâviye-i mezbure olub 'Ali ve Mahmud nâm oğulları Handân ve Haydar nâm dervişler hidmetkârân-ı zâviye oldukları ecilden 'avârız ve nüzülden mu'âf kaydolundular. (Malatya Yp. 131).

14 numaralı Sivas defteri

(982 Tarihli)*

210: Karye-i Paşa hân tâbi'-i Sivas ikibaşdan timar Mezbûr karyede Derviş Rıza zâviyedârdır berât-ı hümâyun ile.

Hâsıl 'an öşrü gallât ve 'âdeti ağnâm ve bâdihevâ tamamen 900.

Zikrolan karye *gayet memerrinâs ve menzilgâh ve ma'beri hâs ve 'âm olub gayet derece şenlikden ba'îd mahalde olmağla sükkânı tahammül idemeyüb perâkende olub kutta'-ut-tarîk makarrı oldu. Mincemî-il-vücûh muâf olub şenlenmesi lâbüdd mahaldir deyü* sıkatı a'yân haber virmekle zikrolunan karyeye minba›d gelüb tavattun idenler resmi râiyet ve ‹avârız ve tekâlifi örfiye virmeyüb ve beher hâneleri dahi öşür üzere kaydolundu. (Yp. 75)

XXXIV.

Muhtelif Kayıtlar

212.- Şeyh Ömer Dede zâviyesi, 213.- Derviş Bahşayiş. 214.- Derviş Mustafa zâviyesi. 215.- Hacı Baba zâviyesi. 216.- Köprü vakfı. 217.- Şah Çelebi. 218.- Şad geldi zâviyesi. 219.- Zâviye ve 'imaret.

212: Dervişân-ı zâviye-i şeyhüssâlikin Şeyh Ömer Dede der karye-i mezbûre. Karye-i nesli şehy-i mezhûr.

Mezkûr altı nefer şeyh mezbûrun neslidir. *Vakıfları yokdur 'arakı cebînleri ile zâviyei ihyâ iderler kendüleri dahi rüsûmdan ve avârızdan mu'âflardır.* Ellerinde üslûbu mezbûr üzere Sultan Bayezid Hândan mu'âfnâmeleri ve Padişâhi 'âlempenâhtan mukarrernâmeleri vardır.

(671 numaralı Konya defteri, 924 tarihli (Lârende kazası).

213: Mezre'a-i Ökli Viran tâbi'-i Bayad Kulu.

Mahuf yer olmağın Sahut oğlu derviş Bahşayiş ta'mirine ve âyende ve revendeye hidmet itmeğe iltizâm gösterdüğü sebebden Cem Sultan işâretile mezre'a-i mezbure mezkûr dervişe kaydolundu deyü (köhne defter)de mestûr.

Ve Sultan 'Abdullâh dahi mukarrernâme virmiş *gâyet mahallinde zâviye olduğu ecilden* ber karar-ı sâbık mukarrer kılındı deyü (defleri âtik)de mestûr.

El'ân ber karar-ı sâbık mukarrer ebnâ-i Sahut 'Abdal Şeyh, Derviş Bahşayiş, Derviş Hacı biradereş, Mustafa veled-i Mahmud Fakih, Musa biradereş, İsa biradereş.

Mezkûrlar kendü çiftlerile mezre'a-i mezburda zira'at idüb âyende ve revendeye hidmet iderlermiş. Öşür ve rüsûm ve 'avârız virmezler imiş. Atası Şeyh Mansur adına dahi İbrahim beğden mu'âfnâmesi var. Bir çiftden ve rüsûm ve 'avârız virmeye deyü (defteri köhne)de mestûr.

(30 numaralı Karaman mufassalı, ikinci Bayezid devri).

214: Der karye-î Çam.

Timar-ı dizdâr-ı Kal'a-i Nif.

Vakf-ı zâviye-i Derviş Mustafa eş-şehir bi Tufân Dede.

Mezkûre karyede mülk evleri civarında bir zâviye binâ idüb zikrolan evlerin ve dâyiresinde *harâclu bağçesin ve Koz deresinde 'Abası armudluğun ve Kızılca suyunda yürür Başa değirmeni dimekle ma'ruf değirmen*den nısıf hissesin hâli hayatında evlerine muttasıl olan zâviyeye vakf idüb sene hamse ve tis'in ve semâne mie tarihile müverrah vakfiye yazdırub Nîf kadısına tescil itdirüb ol tarihdenberü vakfiyet üzerine tasarruf olunub merhum Sultan Bayezid hân tâbeserâh berâtile ve Sultan Selim rahimehullâh berâtile mutasarrıf olunub.

El›ân Padişahımız halledallâhü mülkehu berâtile zâviye-i mezbûrenin derviş 'Ali ve Hızır *mahsûlâtın zabt idüb şartı vâkıf üzere âyende ve revendeye hidmet iderler.* Mezkûr Mustafa Dede meşihatine mutasarrıflardır tarihi berât seb'a ve işrîn ve tis'a mie hâsıl 700 (464 numaralı Saruhan defteri, Kanunî devri. Nif kazâsında. Sf. 49). (Foto. XVII).

215: Karye-i Halil beğlûda Sinancalar üzerinde Kızılca Musa ağzında vakf-ı zâviye-i *Hacı Baba* der seccâde-i *Delü Baba* rahimehümullâh. Bir pâre mülk zeytün bağçesin bittakrib 10 cerib ve bir kıt'a armudluk bittakrib 10 cerib *iki bâb âsiyâb âyende ve revendeye hidmet içün vakf idüb ve hâkimülvakt her kim bu makamın hidmetine elyak ise anı şeyh nasb ide deyü şart olunmuş.*

El'ân Şeyh Remezan oğulları Ya'kub ve 'Ali ve Hacı ve Ca'fer ve Yusuf ve İsmail ve Kerim nâm mezbûr *Hacı Baba evlâdından* olub ellerinde hükm-i Padişahî vardır ki *eküb biçüb 'arakı cebinlerile âyende ve revendeye hizmet*

edâ itdiklerinden sonra mu'af olub ellerinde 'âvârız icâb eder yerleri bulunmasa 'arak-ı cebinleriyle kâr ve kisb idüb 'avârız teklif olunmaya.

Ve el'an Ya'kub ve 'İvez nâm evlâdlar zikrolan zâviyeye şeyh olmağıüçün Padişahımız hullide mülkühu berât-ı hümâyunları vardır tarih-i berât sene: 930. Ve derviş Halil ki evlâtdır nezâretine hükm-i şerif sadaka olunmuş tarihi berât sene: 930 hâsıl 500 (464 numaralı Saruhan defteri). (Yp. (49). (Foto. XVII).

216: Karaman Kısığı nâm mevki'de olan köprü kurbunda olan kuyu *mesâlihi içün ve köprü içün vakfı evlâd olan* Arık oğlu çiftliği dimekle ma'ruf bir çiftlik yer mezkûr köprü ve kuyu muhafazası içün merhum *Saruhân oğlu* Müslümanlara enfa' olduğu cihetten kâdîm-ül-eyyamdan berveçh-i iştirâk berât-ı Şahî ile muhafaza iderlermiş.

El›ân Padişahımızdan Halledallâhü mülkehu berât-ı Şahî ile mutasarrıf olanlardan Mahmud ve Kasım ve Abdullah ve Halil nâm kimesneler berveçh-i iştirak mutasarrıflardır. Tarihi berât 929.

(464 numaralı Saruhan defteri, Yp. 4).

217: Karye-i Çakırsazı tâbi'-i Altuntaş.

Kadîmden şah Çelebi ve Gazi Hüdâvendigâr ve Bayezid Hüdâvendigâr zamanında Seydi Süle oğluna vakfitmiş evvel Bayezid Hüdâvendigâr zamanında Timurtaş Paşa bir kuluna virilmiş sonra hâsılın yerden girü virmiş. Ba'dehu Seydi Süle oğlunun oğlu Hasan Paşa vakfiyet üzere merhum Sultan Mehmed hân tâbeserâh hükm-i hümâyunile tasarruf eylemiş. *Sonra mensub olub timara virilmiş.*

Ba'dehu mukarrer olub Padişahımız hazretleri mezkûr Hasan Paşaya sadaka idüb eline hükm-i hümâyun virilmiş bilfi'il mutasarrıflar deyü mestûr der (defleri âtik).

Ba'dehu mezbur Hasan Paşa fevt olub oğulları 'Ali ve Emîr ve Padişahımız hazretlerinin nişanı hümâyunile vakf-ı mezkûrun *meşihatine bervech-i iştirak mutasarrıflardır.* Ellerinde berât-ı hümâyunları var âyende ve revendeye hidmet eylerler deyü mestûr der (defteri köhne).

Hâliyâ Padişahımız e'azzallâhu ensârehu hazretleri müstakil berât-ı hümâyunlarile mezkûrân 'Ali ve Emir mutasarrıflar olmağın (defteri cedid)e kaydolundu.

218: Vakf-ı zâviye-i Şad Geldi.

Eznebolu nâm karye kurbinde Karabinarile ma'ruf mevzide *Yatagân Dede* nâm dervişin makamında ba'zı kimesneler *‹arakı cebinle kesb itdükleri rızıklarından âyende ve revendeye hidmet iderlermiş.*

Zikrolunan zâviyede şeyh İsmail nâm derviş sâkin oldukda *Karaman oğlu İbrahim Bey* eline mektub virüb 'avârızı divâniyeden muâf eylemiş ve çiftlerinden

ve yerlerinden ve bağından nesne taleb itmeyeler. Ve hidmetkârlarından Ömer ve Osman ve Mestandan dahi bir habbe taleb itmeyeler deyü mektubunda kaydeylemiş. Zikr olunan mektub mucebince Sultan Cem ve Sultan Şehinşah Şeyh İsmail karındaşı Mestân evlâdı eline hüküm virüb Padişahı sa'id Sultan Bayezid aleyh-irrahmetü velgufrân hazretleri dahi mukarrer dutub hükm-i şerif sadaka itmişler ki her karar-ı sâbık âyende ve revendeye hidmet ideler deyü mukayyed der (defteri âtik) hâliyâ.

219: Kasaba-i Silifke *Kıbrıs feth olmakla memerrinâs olub zâviye belki 'imârete külli ihtiyacı var iken* zâviye-i mezkûre şartı vâkıf ve deftere muhalif medrese nâmına mutasarrıf olub âyende ve revendeye konacak yerde küllî muzayaka çekmek münasib olmamağın girü zâviyelik üzere tasarruf olunub âyende ve revendeye ber karar-ı sâbık taam çıkmak üzere sebti defter olundu. (576 numaralı İç İl evkaf defteri, Ermenâk kazası tarihi: 976. Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü).

XXXV.

1049 numaralı Bursa evkaf defteri

(Sultan Süleyman Devri)

220. — *Şeyh Akbıyık zâviyesi*, 221. — *Mevlânâ Muhiddin*, 222. — *Orhan Beyden İzzeddin mescidine ve zâviyesine vakf*, 223. — *'Alâüddin Bey evlâdı zâviyesi*, 224. — *Osman Beyden Ada Şeyh zâviyesine vakıf*, 225.— *Söğüt Dede mezre'ası*, 226. — *Elvân bey türbesi ve Sinan Bey 'imareti.*

220: Yarhisâr tevâbi'inde Kariş dağındı kıdvetüssâlikîn merhum Şeyh Ak Bıyık hazretlerinin binâ itdüğü zâviyesinin evkaf tafsili budur ki zîkrolunur. *Ve mezkûr zâviyenin kulları* bunlardır ki zikrolunur deyü kaydolunmuş der (defteri köhne). Hâliyâ.

(Gulâm-ı vakf) Yusuf veled-i 'Abdullah; (Gulâm-ı vakf) Davud veled-i 'Abdullah; Nasuh veled-i Yusuf; Mustafa veled-i 'Abdullah; 'Abdülkerîm veled-i 'Abdülhâlik; Salih birâder O; Haydar birâder O; Mehmed birader O; ('Atîk) İsmail 'Abdullah; (Derviş) Ahmed veled-i İsa; (Derviş) Pîri veled-i O; (Derviş) Seydi 'Ali birâder O; (Derviş) Şa'ban veled-i 'Abdülkerim; (Derviş) Ca'fer veled-i Sinan; (Derviş) Ömer veled-i O.

Mezre'a-i Kara Gece der kurb-ı zâviye-i mezkûre *Bir eşkünci çiftliği imiş* deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Kasım veled-i Hızır; İlyas birader-i O; Hızır veled-i O.

Hâsıl: 700.

Mezre'a-i Alaca Hamza oğlu yaya başılığında bir Dede çiftliği ve Turna Bınarı ve Söğüd Bınarı mezre'ası ve Köksüz Alanında İsâ oğlu Halil ve Kalfal çiftliklerile *dörd çiftlik yaya yeridir.*

Zikrolan çiftlikleri merhum Sultan Murad Hüdâvendigâr temlik idüb sonra zâviye-i mezkûresine *merhum Ak Bıyık Dede hazretleri vakfitmiş* deyü nakl olunmuş 'an (defteri Kirmasti). Mezkûr şeyhin evlâdından Habibullah mütevellî olub merhum Sultan Mehmed nişanile mutasarrıf imiş.

Elhâletü hâzihî mezkûr şeyh evlâdından Şeyh 'Abdullah mütevelli ve şeyh Emîrullah nâzırdır Padişahımız berâtile deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Elhâlet-ü hâzihî evlâdından Hanifullah Çelebi veled-i Habibullah mütevellîdir berât-ı Padişahile.

Hâliyâ Hanifullah Çelebi fevt olub tevliyete Nasrullah Çelebi mutasarrıfdır elinde Padişahımız nişân-ı hümâyunu var. El-mahsûl 'an mezâri'-i mezkûr.

Merhum Şeyh Ak Bıyık hazretlerinin kisvetinde olub zikrolunan mütevellîlere müntesib olan dervişler bunlardır ki zikrolunur deyü kaydolunmuş:

'Abdülkerim veled-i 'Abdülhâlik; Ahmed veled-i İsâ; Pîri veled-i O; Seydi 'Ali birâder O; Şa'ban veled-i 'Abdülkerim; Ca'fer veled-i Sinan; Sevindik veled-i Yusuf; Ömer veled-i O.

Kayacık değirmeni dimekle ma'ruf olan değirmen ocağı harâb imiş. *Hâliyâ ma'mur itmişler yılda bir buçuk müd buğday Ak Bıyık evlâdından Hanifullah Çelebi icâreye virmiş.*

Hâsıl: 150.

Bu zikrolan dervişlerden sâbıka zikrolan şeyh Habibullah *hidmetlerine intisâb idüb hidmet iden kimesneler ki kimesnenin ra'iyeti olmaya* âhardan kimesne te'arruz itmeye her kande olurlar ise hidmetde olalar deyü hükm-i Padişahî vârid olmuşdur deyü kaydolunmuş der (defteri köhne)hâliyâ yine mukarrer.[36]

221: Karye-i Ayvacık.

Kadîm-ül-eyyâmdan vakf olub kadı olan kimesneler tasarruf ider imiş. Sonra teftiş olunub vakf olduğu üzere mukarrer kılınub *Mevlânâ Muhiddin* nâm kimesneye sadaka olunub merhum Hüdâvendigâr nişânile tasarruf itmiş. Andan sonra merhum Sultan Mehmed mukarrer dutub nişân-ı şerif virmiş.

Elhâletü hâzihî ber-karar-ı sâbık mutasarrıfdır. Padişahımız hullidet hilâfetühu hazretlerinden nişânı şerif var deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Elhâletü hâzihî Hanifullah Çelebi bin Habibullah mutasarrıfıdır.

Hâliyâ mezkûr Hanifullah fevt olub Seyid Mehmed nâm kimesneye sadaka olunmuş elinde Padişahımız mukarrernâmesi var.

Bir müdlük has yeri var deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Haricden zira'at olunur nîm çiftlik yer var *resimlü* ve bir *harâclû değirmeni* var deyü kaydolunmuş.

36 Bu kaydın fotoğrafı «Kulluklar ve Ortakçı Kullar» nâmı altında İktisat Fakültesi Mecmuasında neşrettiğimiz makalede mevcuddur. (Foto. XVI).

222: Karye-i nısf-ı..... *Orhan beğden 'İzzeddin mescidine ve zâviyesine* vakf imiş sûreti defter Mahsûlü Bınar Başında zâviyesine sarf olunur imiş. Kadîmden vakıfdır didiler. Vakıfnâme-i şer'iyesi var deyü kaydolunmuş der (defteri kühne).

El'ân mukarrer vakıfdır.

Hane 6, mücerred 2, çift 2.

Gılmânân-ı Vakf-ı mezkûr:

Yâni veled-i Kosta, Koca Koş veled-i Yorgi, Mihal veled-i O, Yorgi birader-i O, Ya'kub veled-i Yusuf, Manol birader-i O, Korş veled-i Yorgi Makrı, Kiryako birader-i O, Bürak veled-i Mihal, Mihal veled-i Somuncu Kosta, Yorgi birader-i O, Atranos veled i Todor.

Mezkûr *kâfirler Hacı İzzettin zâviyesine vakıfdır*. Altışar müd buğday ve ikişer müd arpa virirler imiş. Elhâletü hâzihî zâviye bil-külliye mescid olub mahsulât-ı zâviye mescide sarf olunur.

223: Vakf-ı 'Alâüddin beğ tâbeserâh.

Karye-i Fudre tâbi'-i Kete.

Merhum *'Alâüddin beğ bin Osman beğ* evlâdından Hızır beğ oğlanlarından Mehmed Çelebi tasarruf ider. Mezkûr *vakfın kullarından sipahiye öşür ve sâlârlık ,virdükden sonra huffâza ve imama ve câbiye yirmi beş müd boğday ve beş müd arpa ve on müd 'alef ve iki müd burçak virilür deyü kaydolunmuş der* (defleri köhne) Karye-i mezbûrede cüzhânlar ve *zâviyesine* vakf idüb *tevliyeti evlâdına* vakf-ı evlâd deyü vakfiyesinde şart itmiş. Mezkûr Mehmed Çelebiden sonra oğlu İbrahim Çelebi tasarruf itmiş.

Şimdiki halde mezkûr İbrahim Çelebinin kız karındaşı Paşa hâtun ve kızı 'Ayşe hâtun ve oğlu Seyhi Çelebinin kızı *Taci hatun tasarruf idüb mütevelliyedir*. Ammâ sonradan hâkimülvakt ma'rifetiyle mahsûlât-ı vakf kifâyet itdüğü mikdar ziyâde vazife takdir olunub imama on iki müd galle ve müezzine altı müd galle ve câbiye yirmi müd galle ve üç müd pirinç ve yevmî bir akçe ve on nefer hafıza altışar müd galle ve türbehâna altı müd galle ve kâtibe altı müd galle ve Hamar Paşa nâm hâtuna altışar müd galle ve iki müd pirinç ve kadı nâibi Muslihiddine bir müd buğday tasarruf iderler. Ve cihete *nezâret deyü* Mevlânâ Habib nâm kimesne yevmî dörd akçe tasarruf ider. Ve müderris..... yevmî on akçe tasarruf idüb *bu zikrolunan hususat hükm-i Padişahile tasarruf olunub zâvıye-i mezbûre bilkülliye battaldır didiler. Ve hem teftiş olunub muceb-i vâkıfnâmeye ve deftere muhalif bulunub zâviye-i mezbûre müşrif-i harâbdır* deyü kaydolunmuş der. (defteri köhne) Vakıf kullarıdır.

Hâne: 16.

224: Karye-i Koz ağacı vakfıdır. Osman beğden *Ada Şeyh zâviyesine*.

Şimdiki halde Ada Şeyh oğlu Mahmud Şeyh oğlu Şeyh Mehmed tasarruf ider deyü naklolunmuş 'an (defteri Kirmasti).

Elhâletü hâzihî mezkûr Şeyh Mehmed zâviye-i mezkûrede şeyh olub zikrolan köyi vakfiyet üzere tasarruf idüb âyendeye ve revendeye hidmet ide deyü ellerinde Padişahımız mukarrernâmesi var deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Hâliya *Mü'min Dede* nâm kimesne mutasarrıf elinde Padişahımız nişan-ı hümâyunu var.

Cema'ati gılmânân-ı vakfı kefere.....

(Söğüt nâhiyesinde) (Foto. II).

225: Mezre›a-i *Söğüd Dede* mezkûr Söğüd kadısı iki çiftlik yeri tasarruf ider vakıfdır. *Biri Orhan beğden ve biri Gazi Hüduvendigârdan ve üç ellici kâfirleri var. Ertogrul câniçün* ve bir pâre bağ vardır. Reşid oğlu çiftliğinin nısfın bile tasarruf ider deyü nakl olunmuş 'an (defteri Kirmasti). Andan sonra kadı Ömer Fakih tasarruf itmiş. Sonra timara emrolundu deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Elhâletü hâzihî zikrolunan vakıf mezre'alar bitemamihâ vakfiyet üzere mukarrer olub mefhar-üs-sulâha Mahmud Çelebiye sadaka olundu.

Şimdi mezkûr Mahmud Çelebi imam ve hatib olub vakf-ı mezbûr Hamid Fakihe sadaka olundu deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Hâliyâ Emir Mahmuda sadaka olunmuş elinde Padişahımız nişânı hümâyunu var.

(Söğüd nahiyesinde).

Evkaf-ı Elvan beğ ve Sinan beğ.

Merhum *Elvan beğün türbesinde* eczâhanları içün ve merhum *Sinan beğin 'imâretinde* ber muceb-i tevzi'nâme sarf olunmak içün itdikleri vakıflar birbirine muhtelit olub mezkûr Sinan beğ 'imâretinde ve türbe-i mezbûrda sarfoluna deyü mukarrernâme-i Padişâhî vardır evkaf-ı mezbure dahi bunlardır ki zikrolunur.

Mezre'a-i Şarâbdar vakf-ı Elvan beğ.

Merhum Sultan *mülklüğe virmiş* ve Reyhan Paşa sınır eylemiş. Sonra karye-i mezbure vakf olub mezkûr Elvan beğ üzerinde cüz' okuyan huffâza sarfolunurmuş der (defteri Kirmasti). Vech-i mezkûr üzere Sultan Hüdâvendigârdan ve merhum Sultan Muraddan ve Sultan Mehmed Gaziden nişân-ı şerifleri var.

Hâliyâ zikrolan karye mezkûr Elvan beğ oğlu *Sinan beğün zâviyesinde* ber muceb-i vakıfnâme vakfiyet üzere tasarruf olunmak içün Padişahımız Sultan Bayezidden nişân-ı şerifleri var karye-i mezkûre üzerinde mezkûr Sinan beğün 'utekasından mütemekkin olmuş kimesnelerden ba'zı kimesneye evleri yeri kendülere ve evlâdına ber muceb-i vakıfnâme vakf olub sâkin olurlar imiş. Ve ba'zı 'uteka ki sonradan gelüb zira'at olunan vakıf yerlere evler yapub mütemekkin olmuşlardır. Ve oğlanlarından *Mehmed Çelebi ve İlyas Çelebi evler yapmış zikrolunan evler yeri içün icâre* virürler vakfa deyü kaydolunmuş der (defteri köhne).

Elhâletü hâzihî zikrolan üslûh üzere ber karar-ı sabık vakfiyet üzere tasarruf olunur.

(Geyve).

Kayıtlar (II. Bölüme ait)

1. Mukaddema kasaba-i Sultaniye karye olup mahûf ve muhâtara hıfzı lâzım *derbend* iken şenelmek için havass-ı hümayun ve zuamâ ve erbâb-ı timar reayasından resm-i bennâk ve caba ve avârız-ı divâniye ve tekâlif-i örfiye teklif olunmamak üzere emr-i şerif 'ile tavattun ettirilen reâya taifesi *sayir muazzam şehir halkı gibi bennâk ve 'caba resminden muâfiyet üzere* tahrir olunup defterleri âsitâne-i sa'adete teslim olunup badehu *At Çeken taifesi*nden ve sayir reayadan kasaba-i mezbureye gelmeğe tâlib ve râgıb olanlar dahi *ol minvâl üzere* tavattun içün sadaka buyrulan ahkâm-ı şerife sicill'i mahfuza kaydolunup nice reaya gelüp mütemekkinler ve mutavattınlar olup bir kaç yıl kasaba tamam şenlenüp ma'mur olduktan sonra deftere kaydolundular âsitâne-i saadetten *suret-i defter* alup ve sonra ahkâm-ı şerife ile gelenler mahkemeden ahkâm-ı şerife sureti alup muâfiyetlerine tamam kavi temessüğe mâlik olduklarından sonra kasabayı bırağup gerü geldikleri karyelerine varup firar edenlerden sipahi *rüsûmu raiyet* taleb ettiklerinde muâfiyetlerine suret-i defter-i Padişah ve 'alâmet-i şehinşahî ibraz edip rüsûm-ı raiyet virmeyüp ve *mütevellî* göçürüp kasabaya getürmek istedükte bazı koyunlarının dölün almakandan gelicek ve bazıları dahi ve bahçe ziraatleri mahsulün cem' edüp karyeden alâkaların katedüp gelmek bahanesile yerlerinde kalup gelmeyüp şöyle râyegân *muâf* geçinürler imiş.

Bu defa tahrir-i cedid esnâsında kasabada mevcut bulunmayup yine muâf kaydolunmak içün tahrir esnasında bir kaç gündenberi geldikleri vech-i meşruh üzere kasabayı bırağup gittikleri sebeble nice yıl kasaba hâli ve dükkânlar muattal kalup mürûr ve 'ubur eden ümera ve küberâ ve ebna-i sebîlin kasabada bey' ve şirâ olunmaduğundan nice levâzımlarına zaruret ve 'usretlerin ve mahallâtta hâlî kalup harabe müşrif olan evleri eşkıyaya me'vâ olup fesada sebeb olmakdan kasabada mukim olup hîn-i tahrirde hazır olan a'yanı nihayet ihtiyat üzre olduklarından tazallüm etmeğin mekân-ı melûflerine avdel edenleri yerlü yerinde raiyet kaydetmek maksud olundukta her biri hâliyâ karyelerinden alâkaların kat'edüp bu defa ikamet kasdına gelüp minba'd dahi kasabayı hâlî koyup giderseyüz güzeşte caba ve bennâk resmimiz içün çift bozan üslubu üzre her sene yetmiş beş akça mevkufçulara ve vâki' olan güzeşte 'avârızımız ve nüzülümüzü bîkusur velâ küsur miri canibine edâ idelüm deyü hüsn-i iradetlerile kabul ve taahhüd ettikleri ecilden emr-i şerif-i sâbık ve defter-i 'atik mucibince kasaba-i sultaniyede mütemekkin olduklarınca kemakân caba ve bennâk resmîn virmeyüp sâyir vilâyette 'avarız ve nüzül vâki' oldukta bunlara teklif olunmamak üzre defter-i cedide kaydolundu.

(Başvekâlet Arşivi, 424 numaralı Karabınar ve Sultaniye evkaf defteri)

2. Nefs-i kasaba-i Sultaniyede gelüp mütemekkin olan her ne taifeden olursa eğer *At Çeken* ve eğer *mütekait*tir cemi' tekâlif-i divaniyeden ve 'avarız-ı örfiye ve ulak ve kılavuz ve suhreden muâf olmak içün Padişahımız e'azzaallahu ensarehu 'atebe-i 'ulyâlarında ve cennetmekân ve firdevs âşiyân

Sultan Süleyman hazretlerinden ahkâm-ı şerife vârid olmuştur bermuceb-i defteri âtik.

3. Eski İl kadısına hüküm yazıla ki:

Hâliyâ kapuma arz gönderüp âsitane-i seadetten ferman-ı şerif vârid olup kasaba-i Sultaniyeye gelüp tavattun edenler her ne yerden gelirler ise 'avârız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden muâf ve müsellem olalar deyü ferman olunmağın hâlen semânın ve tis'a mie tarihinde Eski İl kazasından ve etrafta olan kadılıklardan birkaç yüz evler gelüp kasaba-i mezburede tavattun edüp şenlendirüp sâbıka gelüp tavattun edenlerin isimleri defter olup âsitaneye 'arzolunduğu gibi bizim dahi isimlerimizi defter edüp 'avârız-ı divâniye ve tekâlif-i örfiyeden ve Kıbrus sürgününden muâf ve müsellem olmak recasına arzolundu deyü bildirmişsin.

İmdi buyurdum ki hükm-i şerifim vardukda şimdi gelen mezkûr kimesnelerin emrolunan üzre *kürekçilerin* alup zaptettiresüz ve hâlâ kaç nefer gelüp temekkün idenleri isimlerile defter idüp defteri imzalayup dergâh-ı mu'allâma arzedesiz ellerine muâfiyet içün hükm-i şerif virile şöyle bilesin tahriren 9 Ramazan 980.

(Başvekâlet Arşivi, 980 tarihli Ahkâm defteri, Yp. 335)

4. Bilfiil divan-ı hümâyunda tuğray-ı saadet saray hizmetinde olan Hamza Paşa dâmet ma'aliyehuya hüküm ki:

Hâliyâ Dârüsseadetim ağası olan kıdvetül-havas vel-mukarribin 'umdet-ul-eshab-üt- takrir vet-temkin Osman dame uluvvuhû mektup gönderüp Aksaray kazasına tâb Halil Fakih nâm karye mukaddemâ haric-ez-defter olup *mevkufat eminleri* zabtederler iken merhum ve mağfurünleh Sultan Süleyman hân tebeserah zamanında sene-i erba' ve seb'in ve tis'amie Rabiulevvelinin gurresinden sulehadan Şeyh Baliye temlik olup sınuru dahilinde olan 'uyun-ı enhar bağ ve bahçesi ve eşçar-ı müsmire ve gayr-ı müsmiresi ve çayırı ve cümle tevabi'i ve levahıkı ve resm-i ağnâm ve öşr-i gallâti mûmaileyhin emlâk-i sahiha-i şer'iyesi gibi olup mâdemki kayd-ı hayavattadır mutasarrıf olup vefatından sonra evlâd-ı zükurunun aslahı veçh-i meşruh üzre mutasarrıf olup evlâd-ı zükûrı batnen ba'de batnin münkariz olduktan sonra Kara Bınar kurbinde vâkı' imaret-i âmireye sarfolunup ve mezbur şeyh ve evlâdları mezbur karyelerde sâkin olan dervişân taifesi ile ulaktan ve kürekçiden ve arpa ve saman salgunundan ve güherçele hizmetlerinden ve sayir avârız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden muâf olmak üzre rûznamce-i hümayun virüp ilel-ân veçh-i meşruh üzere tasarruf olunurken müceddeden vilâyet tahrir olundukta mumâileyhin Şeyh Balinin evlâdından olup hâlâ karye-i mezbure veçh-i meşruh üzre mutasarrıf olan dârende-i fermanı hümâyun mevlânâ Hayrettin âhâr diyarda bulunup hazır olmamağla defter-i cedide kaydolunmamağın *mevkufat eminleri* haric-ez-defter deyü mahsulüne dahleylemekten hâlî değildir deyü mülkname-i hümayun mucebince karye-i mezbure müşarünileyh ceddim tâbeserah nın Kara Bınarda vâkı' 'imaretinin evkaf defterine kaydolmak recasına i'lâm etmeğin buyurdum ki karye-i mezbureyi veçh-i meşruh üzre

mülkname-i hümayun mucebince zikrolunan evkaf defterine kaleminle kaydeyleyesin şöyle bilesin fî evail-i Zilhicce 1004 erba' ve elf.

Vech-i meşruh üzere verilen hükm-i şerif bu fakire havale olunub ayni ile bu mahalle naklolundu mucebi ile temessük oluna fî...

Hamza et-tevkı'î,

(İstanbul, Başvekâlet Arşivi, 424 numaralı vakıf defteri).

5. Vakf-ı düstûr-ı mükerrem vezir-i a'zam hazret-i Mehmed Paşa.

Nehr-i Çeltik.

Tohum, 75 müd Bemüdd-i kebir.

Hisse-i hazret-i düsrûr-ı a'zam: Tohum, 50 mud.

Hisse-i Feridun Ahmed bey: Tohum, 25 mud.

Müşarünileyh edâmallâhü te'âlâ iclâlehu nesf-i Göynükde kutb-ül-ârifin erşedülmürşidîn hazret-i Şeyh Ak Şemseddin kuddise sırruhülâzizin türbe-i şerifesinde her gece üç kandil yakub ve kasaba-i mezburede ihtiyacı olan yerlerde kârbansaray ve beş mevzi'de çeşmeler binâ eylemeğe azimet edüb zikrolan hayratı mebrûrenin evkafı içün Beybazarı kazasına tâbi' Yenice nâm karye kurbinde iftihar-ül-emâcid vel-ekârim Feridun Ahmed bey dâme mecduhu ile *bervech-i iştirâk kendülerin hâlis mallarile* nehr-i Sakaryadan bir mikdar su ifraz edüb *bir 'azim bend bağlayub* tuli on yedi bin zira' harkı kazduruh hark-ı mezbur uğradığı yerlerden Eskişehir kazasına tâbi' Çallı nâm karye ve sayir kurâ sınurlarında vâki' olan arazi-i mu'attala ve sâyir ziraat olunan yerler zikrolunan su ile sıvarılub müdd-i kebir ile yetmiş beş müd çeltük tohumu ki yirmi beş müd tohumu mumâileyh Ahmed bey cânibinden ve elli müd çeltik tohumu müşarünileyh edamallahü teâlâ iclâlehu tarafından ekilmeğe Maliye cânibinden icazet-i hümayun için hükm-i şerif sadaka olunmağın harc-ı bend ve hark ve tohum kendülerin olub *re'aya ve gayrıdan çeltük ziraatine rağbet edenler* ziraat eyleyüb hâsıl ettikleri çeltüğun evvelâ tohumunu ayırub ba'deh'i cümle mahsulün nısfını bend ve hark sahihlerine virüb ve nısf-ı âharın ziraat edenler alub kabzettüklerinden sonra *sahib-i arza öşrünü ziraati edenler kendü hisselerinden virmek üzere emr-i şerif mucibince sebti defter olundı ve çeltükden ma'dâ zikrolunan sudan mezre'aların sıvarub intifa' eden kimesneler dahi hasıl ettikleri penbe ve gavrı mahsulü bend ve hark sahibi ile vech-i meşruh üzere münasafa* ederler.

Vakf-ı Feridun Ahmed bey et-tevvikı'i.

Zemin i mu'attala Köyne demekle marufdur der nezd-i karye-i Yenice tâbi'i mezkûr.

Zemin-i mezbur-ı müşarünileyh Ahmed bey ve Yeni Şehrin mevkufat emini olan Mehmed bin hızırdan *tapulayub alub* mezkûr eminin temessüğü mucebince sebt-i defter olundı. Hasıl, ber vech-i maktu' fî sene 100.

Eskişehir kazasına tâbi' Mayıslar nâm kerye kurbinde nehr-i Sakarı civarında olan şâri'-i a'zamı nehr-i mezbur harab etmekle âyende ve revende küllî meşakkat çeküb ve Göynük kazasında vâki' Nerdübanlu nâm derbendin yolu dahi sa'b ve sengistan olduğundan ma'dâ hâlâ bilkülliye münkati' olmağa karib olmağın *'Arab ve 'Acemden gelen bazirgânlar külli müzayaka çeküb* ta'mir ve meremmete şiddet-i ihtiyacı olduğun ve beybazarı kazasında olan salif-üz-zikr karye-i Yenice kurbinde nehr-i Sakariden düstür-i mükerrem vezir-i a'zam hazret-i Mehmed Paşa edamallahü te'âlâ iclâlehu ile bervech-i iştirâk bir mikdar su ifraz edüb *kendü mallarile bir 'azim bend bağlayub* tuli on yedi bin zira' hark kazdırub mümkün yirmi müd çeltük tohumu ziraat olunub ziraat edenlerin kendü yerlerinde hasıl olan çeltüğün *tapulu yerinde* ziraat olunan çeltüğün *irgadiyesin* kendü malinden virüb cümlesin mumaileyh alub ashab-ı araziye a'şarı virildikden sonra *zikrolunan yolların ta'mirine ve meremetine sarfolunub* bâkisin kendünün evkafına zam ve ilhak olunmak bâbında izn-i sultanî recasına Eskişehir kadısı mevlânâ İbrahim dâme fazluhu âsitane-i sa'adete arzeyledikde zikrolunan bend ve harkın ve çeltük ziraat olunacak arazinin *ashabı ve reayası razı olurlar ise* vech-i meşruh üzere bend ve hark ihdâs ettürüb çeltük ziraat ettüresin ve zikrolunan çeltükden kendü hissesin ma'azzikr yolları ta'mir ve meremmetine sarf ve hâkisin kendü evkafına zam ve ilhak eyleye deyyü Padişah-ı âlempenah tale bakah hazretlerinden izn-i hümayun irzani buyrulub maliye cânibinden mufassal hükm-i âlişan inayet olunmağın zikrolunan bend ve harkı müşarünileyh edamallahü te'âlâ iclâlehu ile mumaileyh Ahmed bey bervech-i iştirâk kendü mallarile binâ ve ihdâs edüb elli müd çeltük tohumu müşarüniley ve yirmi beş müd tohum mumâileyh Ahmed Beye ta'yin olunub harc-ı bend ve hark ve *tohum kendülerin* olub reaya ve gayrıdan mumâileyhin zikrolunan tapulu yerlerinde çeltük ziraatı idenlerin ırgadiyesi mumâileyhin kendü malinden harc olunub hasıl olan çeltüğün cümlesi mumâileyh Ahmed Beyin olub ammâ kendü yerlerinde ziraat eden kimesneler evvelâ tohumu ifrâz edüb ba'dehu bâki kalan mahsulün nısfı mumâileyhe virüb ve nısf-ı âharın kendüler aldıkdan sonra kendüler aldıkları nısıf mahsulden *sahib-i arza öşürlerin edâ* etmek üzere ber muceb-i emr-i şerif defter-i cedid-i hâkaniye kaydolundı ve çeltükden ma'da zikrolunan suyla mezre'aların sıvarub intifa' edenler dahi hasıl ettikleri penbe ve gayrı mahsulü bend ve hark sahibleri ile vech'i meşruh üzere münasafa ederler. (Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü, 585 numaralı Bursa evkaf defteri, Yp. 351).

6. Mülk-i hazret-i Mehmed Paşa edâmallahü te›âlâ iclâlehu.

Cezire i Kuş Adası Haric-ez-defter tâbi›-i İzmir.

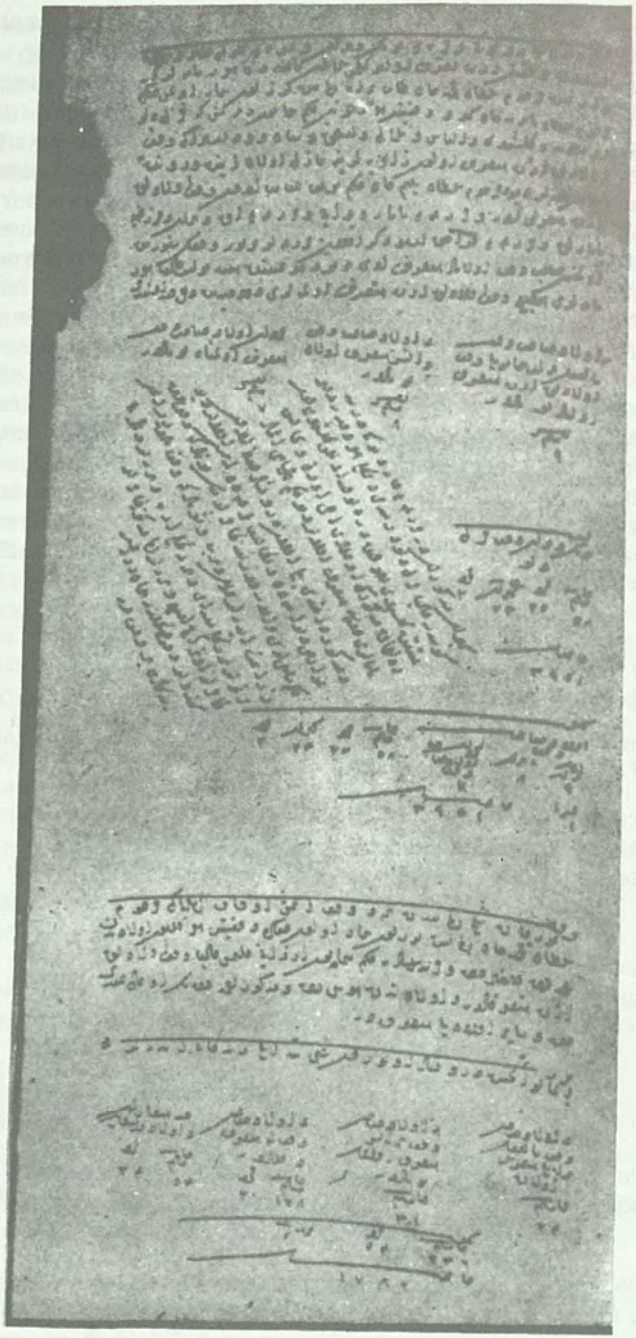
Hasılı an a'şar-ı hububat ve resm-i zemin ve resm-i tapu ve yava ve kaçkun ve gümrük ve kassabiye ve resm-i kahve ve resm-i keyle ve kapan ve beylülmâl-i hâssa ve âmme ve cürüm ve cinayet.

Kuşadası bundan akdem vezir-i a›zam iken vefat eden Cerrah Mehmed Paşaya her sene *Sakız mukataâlı eminlerine ellişer bin akçe virmek üzere* mefrûzülkalem ve maktu'ulkıdem *serbestlik üzere temlik* olunup verilen mülknâmei hümâyun mucebince tasarruf eden veresesi hâliyâ cezire-i mezburu

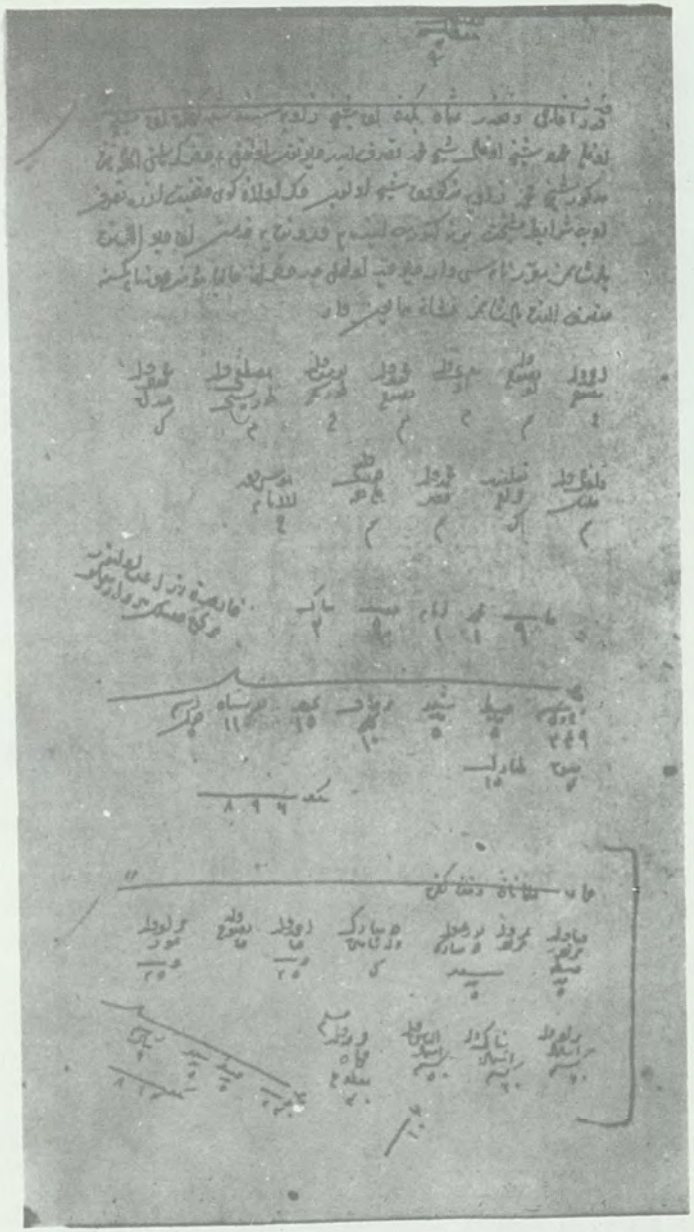
hüccet-i şer'iye ile sâbıka vezir-i a'zam olup hâlâ kaimmakam Mehmet Paşa edemallahu te'âlâ iclâlehu hazretlerine kendü ihtiyarları ile farig olub mahall-i mezbure harbî küffar-i hakısarın gemileri gelüb yanaşub ve huccâc ve ebnâ-i sebili rencide itmekten hâlî olmadıkları ecilden müşarünileyh hazretleri dahi *tahassun içün kendü malinden bir kalle ve bir han edüb* mukaddemâ Sakız eminlerine virilen elli bin akçeyi mumaileyh hazretlerinin bina eyledikleri kaile neferatının 'ulûfelerine beher sene mütevellisi yedinden verilmek ferman olunup *mukata'at defterlerine* dahi minvâl-i mezkûr üzere işaret olunub ve etraftan gelüb tavattun iden reaya mukaddemâ virilen mülknâme-i hümayun mucebince mahall-i mezburu muhafaza edüb hizmetleri mukabelesinde 'avârız-i divâniye ve nüzül ve sayir tekâliften *beylerbeyi ve sancak beyi tekâlifinden cümle muaf ve müsellem olub ve hâliyâ cezire-i mezburenin gümrük ve zarar-ı kassabiye* ve resm-i kahve ve resm-i kapan ve keyl ve a'şar ve beytül-mâl-i âmme ve hâssa beytülmâl dahi ilhak olunmasın reca eyledikte virilmek ferman olunmakla zikrolunan gümrük ve zarar-ı kassabiye ve resm-i kahve ve resm-i kapan ve keyl ve a'şar ve resm-i tapu ve resm-i zemin ve yava ve kaçkun ve beytülmâl-i âmme ve hâssa ve cürüm ve cinayet dahi vech-i meşruh üzere defter-i cedidi hâkaniye kaydolunmak için bu hakire hitaben emr-i şerif vârid olmağla sebt-i defter olundu tahriren fî evail-i Zilka'de sene seb'a ve 'işrîn ve elfe harrerehül-fakîr Mustafa et-tevkı'î (Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü, 167 numaralı Sığla evkaf defteri, Yp. 43).

'An evkaf-ı vezir-i sâbık Kara Mehmed Paşa.

Sakız ve Kuş Adasında vâki' Konevi Mehmed Paşanın musakkafatı olan evkafının vakfiye-i ma'mulünbihâsının sureti defterhane-i Amirede sâyir evkaf defterleri ile zabtoluna.

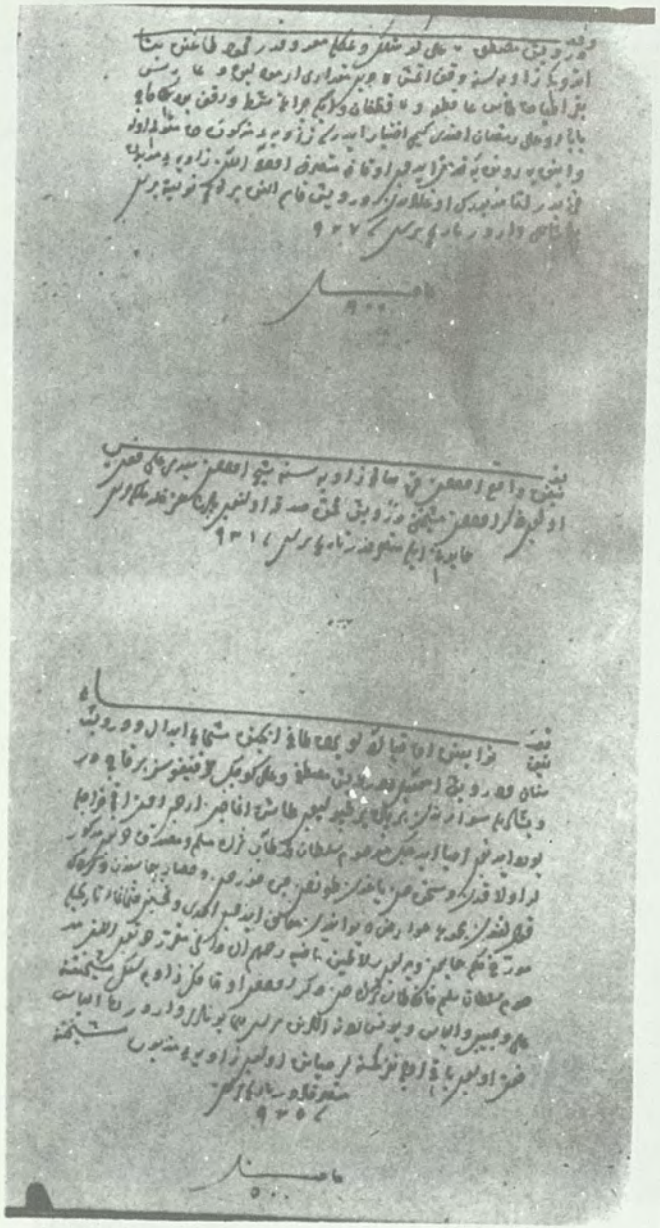

I — Dimetokada Kızıl Deli oğullarına ait 172 ve 173 numaralı kayıtlar.

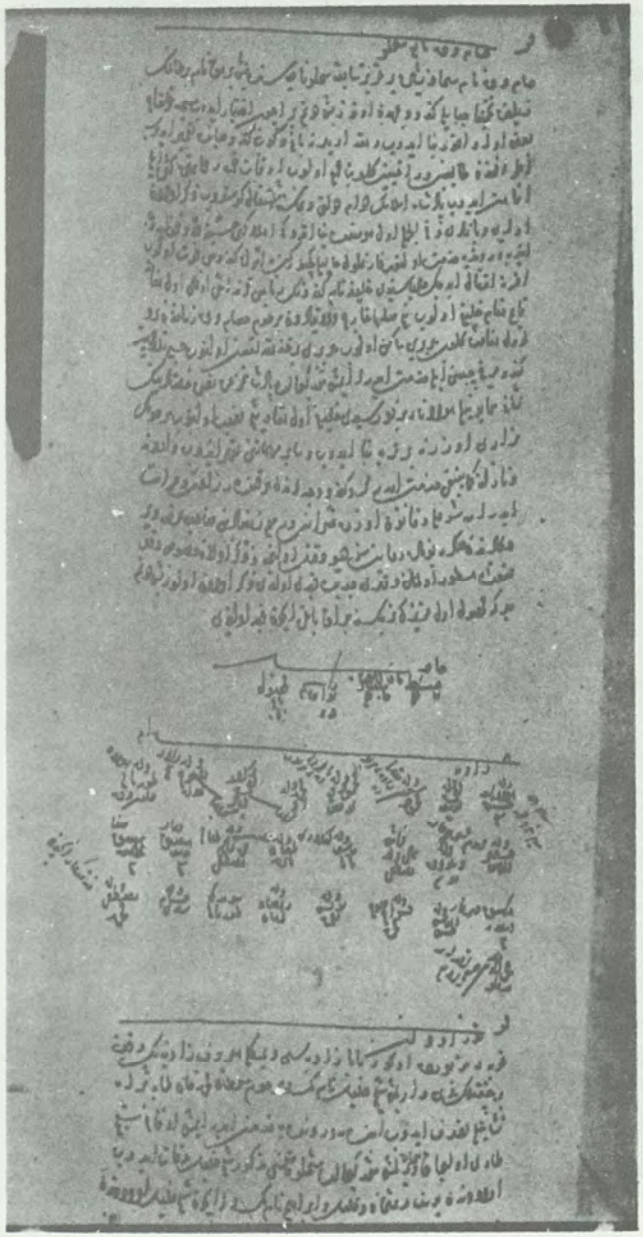
II — Osman Beyden Ada Şeyh zaviyesine vakıf olan Koz Ağacı Köyü (224 numaralı kayıt)

(Başvekâlet Arsivi, 1049 numaralı Bursa Evkaf defteri, Yp. 231)

III - Derviş Mustafa, Kara Salih ve Şüca Abdal zaviyelerine ait 93-84 No. lu kayıtlar

(Başvekâlet Arşivi, 464 numaralı Saruhan defteri)

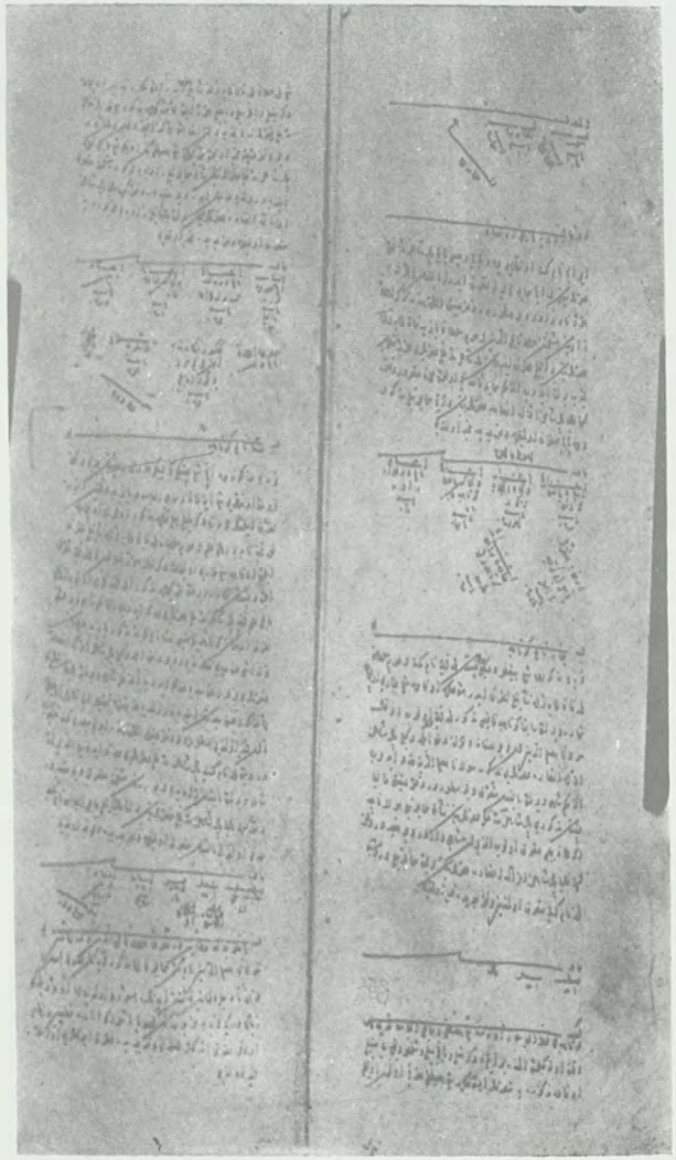
IV — Hüsam dede ve öküz Baba zaviyeleri (35 numaralı kayıt)

(Başvekâlet Arşivi, 740 numaralı Kütahya defteri)

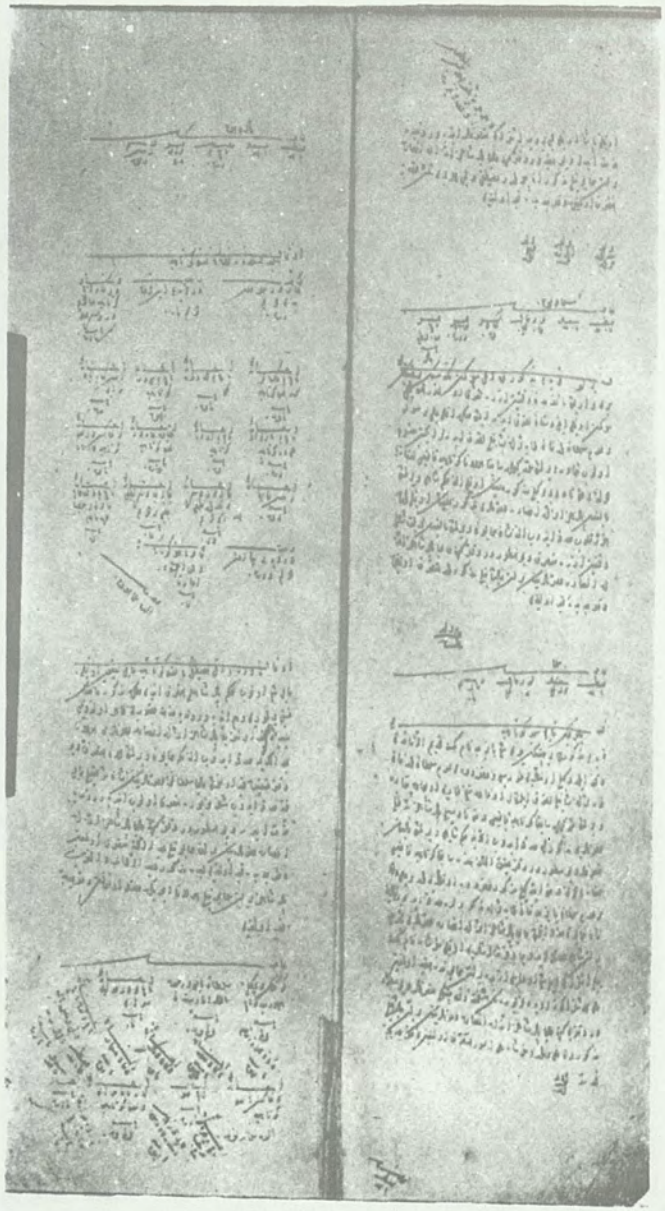
V — Genç Abdal zaviyesi (30 numaralı kayıt)

(Başvekâlet Arşivi, 740 numaralı Kütahya defteri

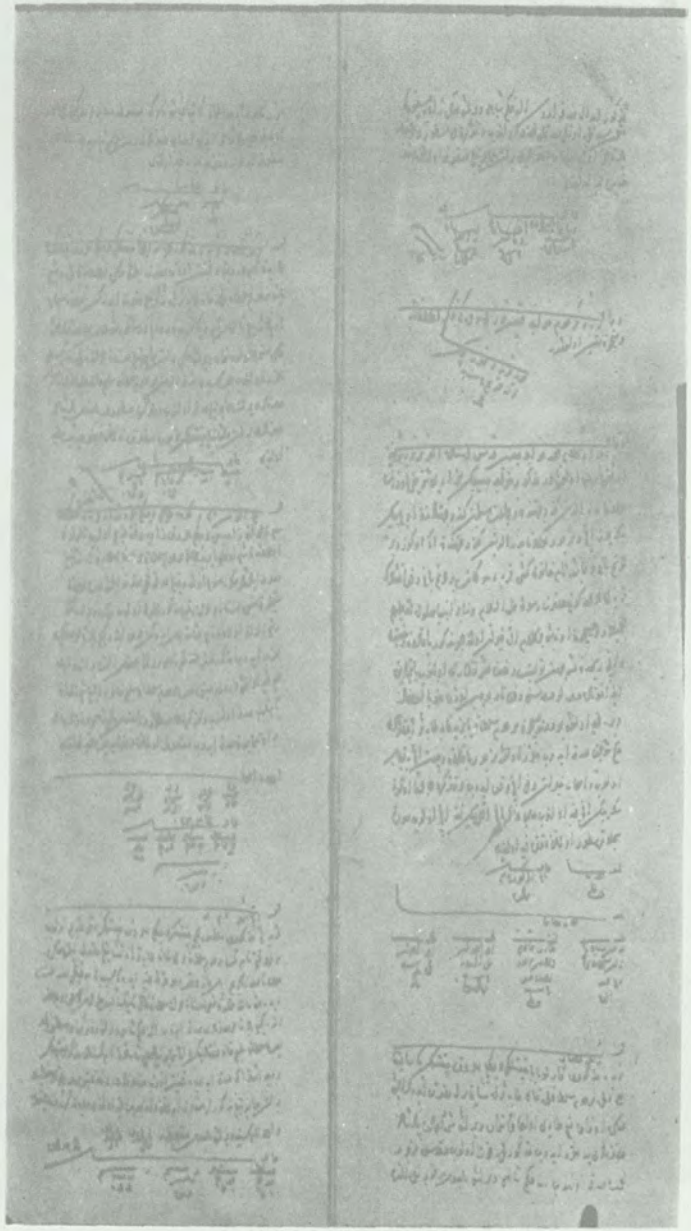
VI — Hızır İlyas zaviyesi ve Akçe Şeyh çiftliği (14 numaralı kayıt)

(Başvekâlet Arşivi, 740 numaralı Kütahya defteri, yp. 14

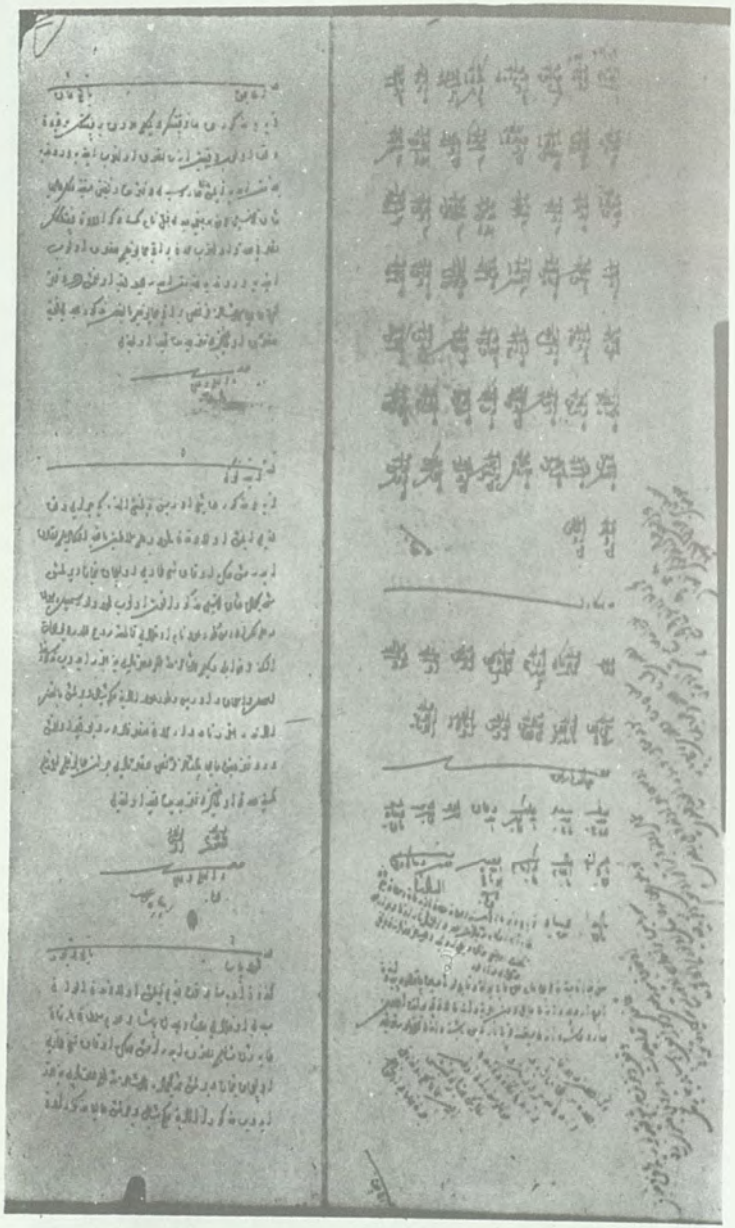
VII — Ahi Sökmen tekyesi, Şeyh Bayazıt ve Ahi Mustafa zavyeleri
(13 Numaralı kayıt)

(Başvekâlet Arşivi, 740 numaralı defter, yp. 14)

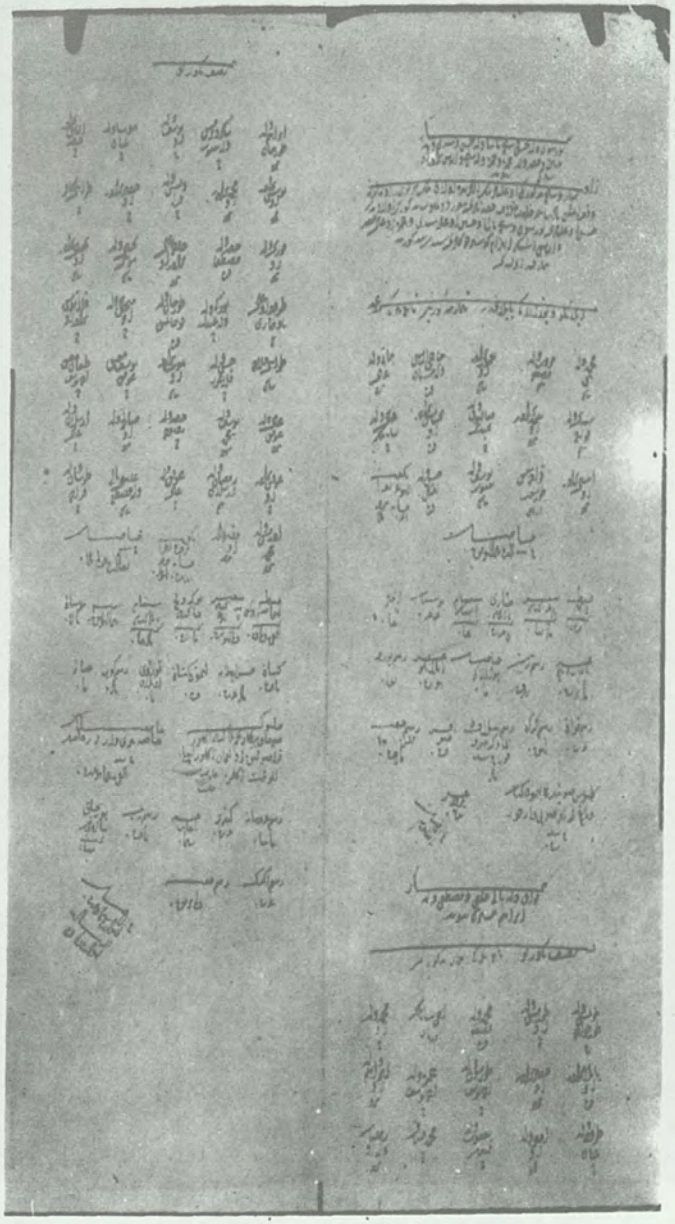
VIII — Şeyh Elvan zaviyesi (33 numaralı kayıt)

(Başvekâlet Arşivi, 740 numaralı defter, yp. 48)

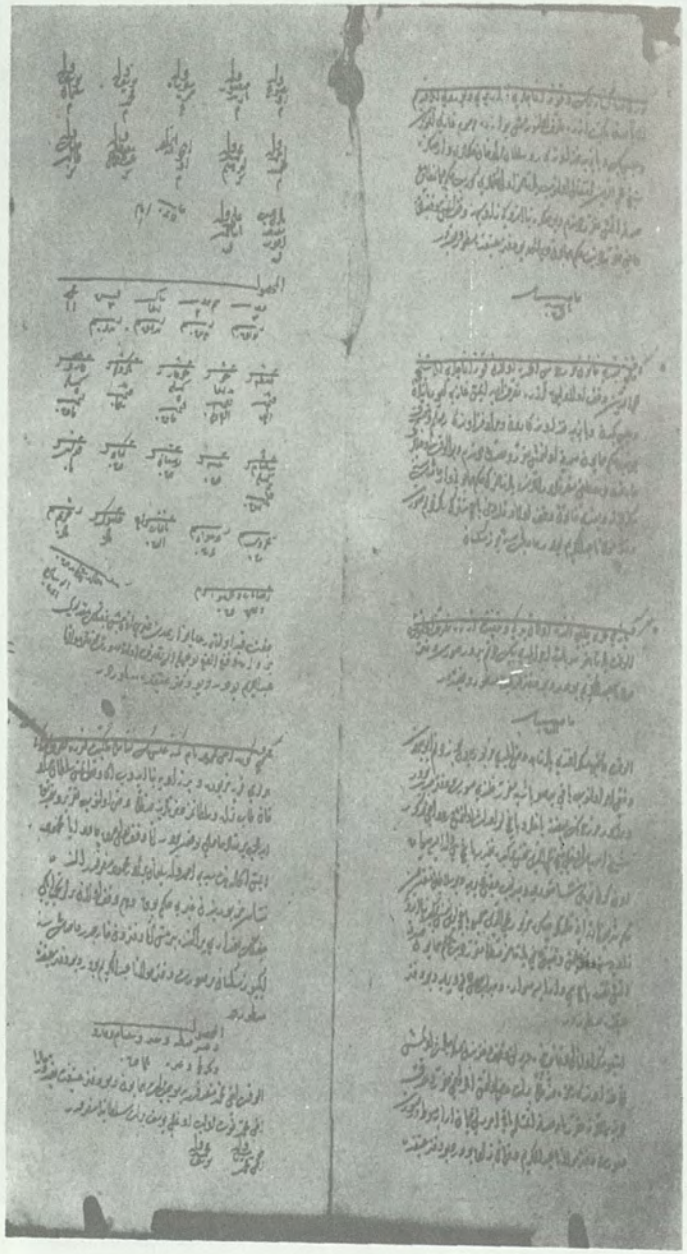
IX — Mahmud Paşa ve Şeyh İdris zaviyeleri

(Başvekâlet Arşivi, 740 numaralı defter, Uşak kazası

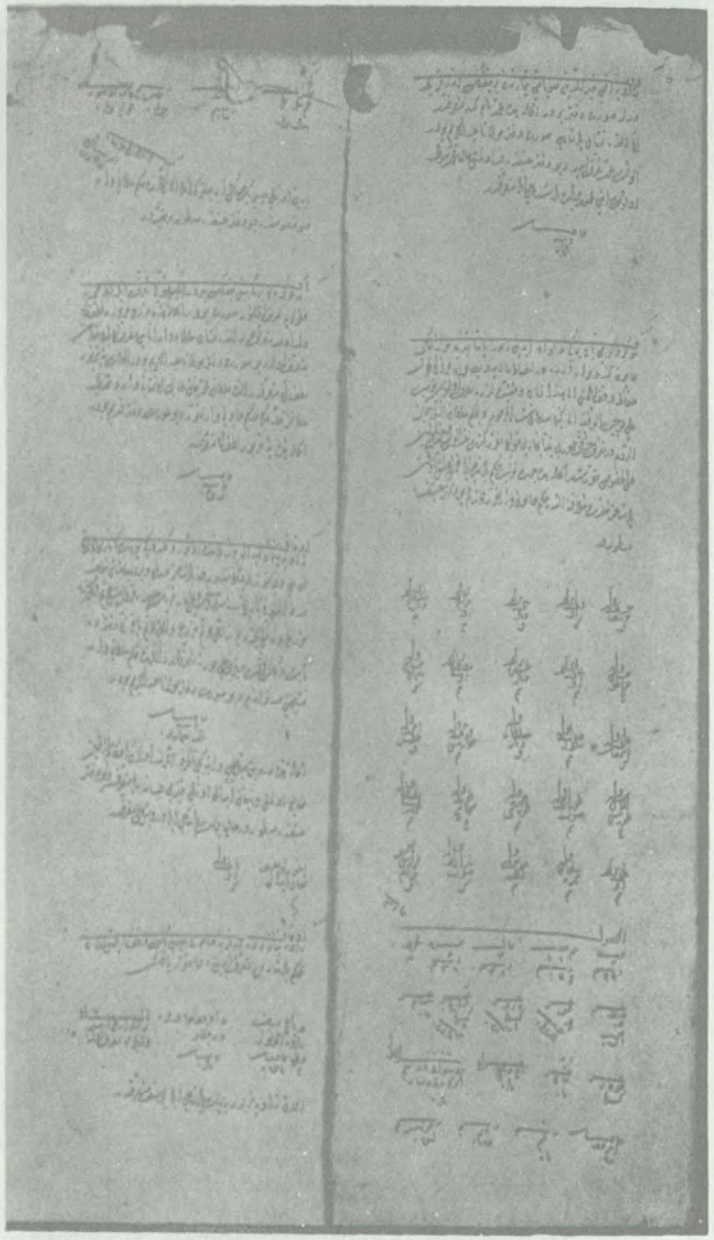
X — Sarı Şeyh zaviyesi

(Başvekâlet Arşivi, 445 numaralı Aydın defteri, Fatih devri

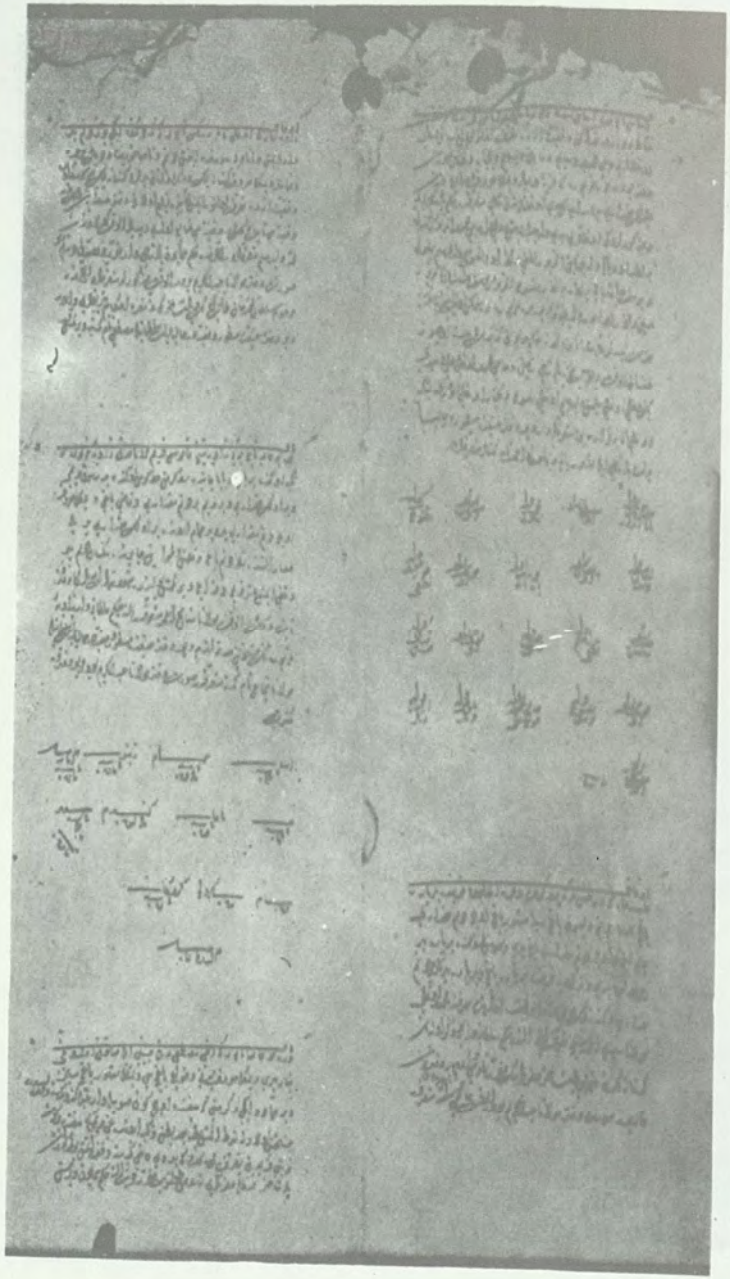
XI — Şeyh Muhiddin ve Ahi Mahmud zaviyesi (95 ve 96 numaralı kayıtlar)

(Başvekâlet Arşivi, II. Beyazıt devrine ait numarasız İzmir defteri parçası, yp. 8, 17

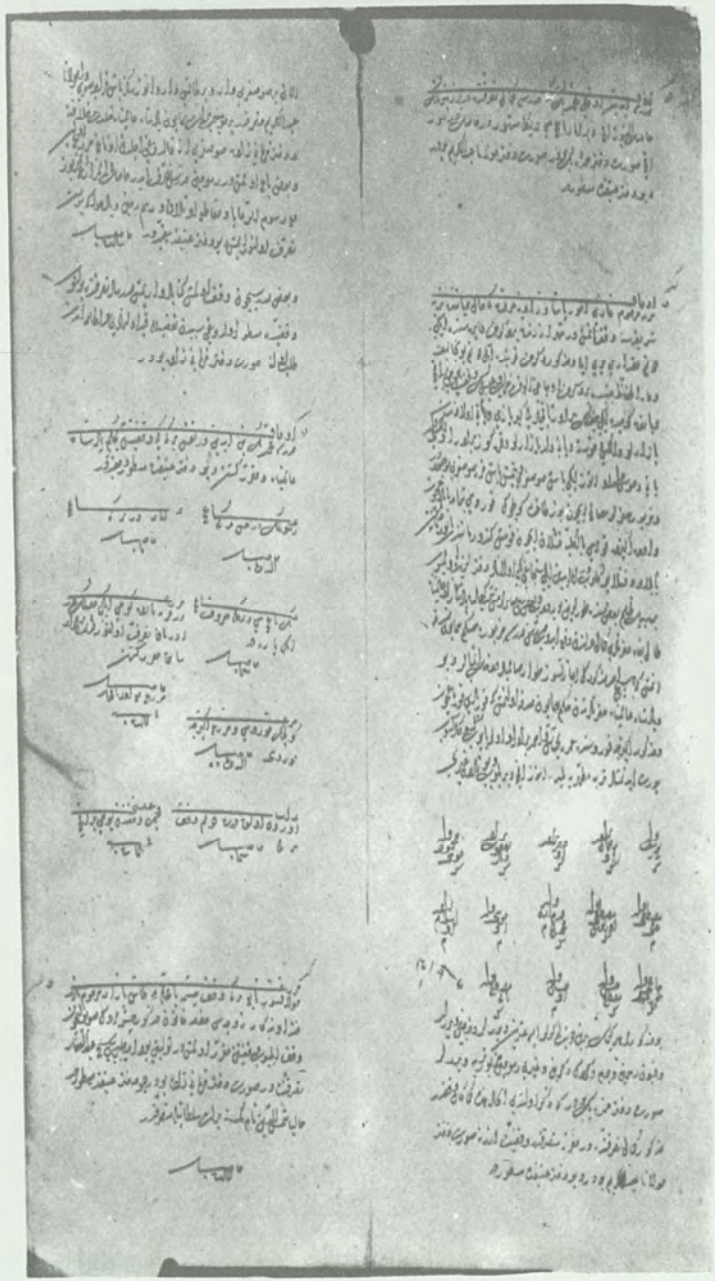
XII — Ahi Hayreddin ve Yatağan Abdal zaviyeleri (97 ve 98 numaralı kayıtlar)

(Başvekâlet Arşivi, II. Beyazıt devrine âit numarasız İzmir defteri parçası yp. 22,23.

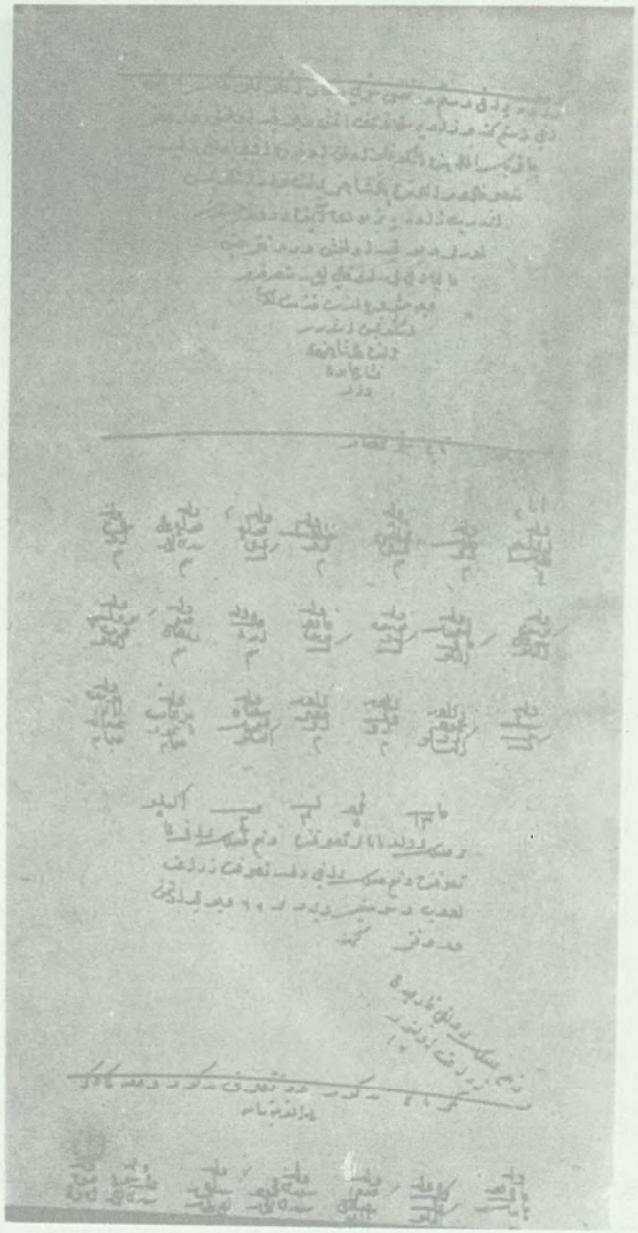

XIII — 99 ve 100 numaralı Kalenderhane ve zaviye kayıtları

(Başvekâlet Arşivi, II. Bayazıd devrine âit numarasız İzmir defteri parçası, yp. 24,25)

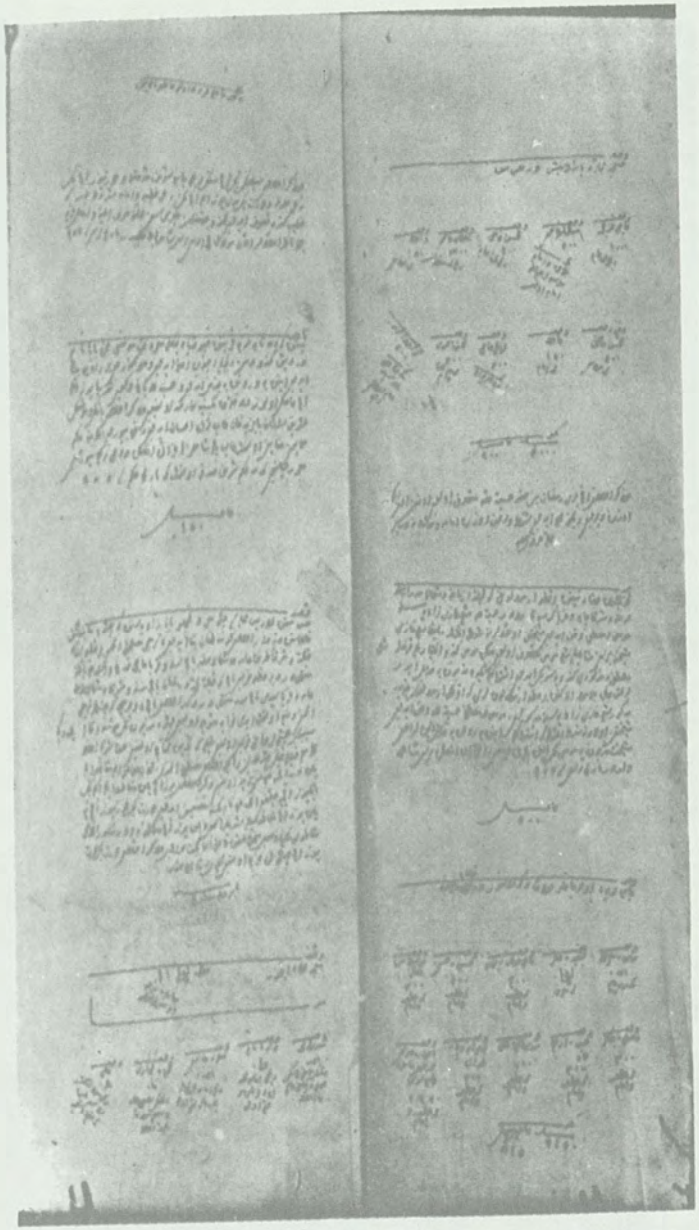

XIV — Gazi Umur Paşa türbe ve zaviyesi (105 numaralı kayıt).

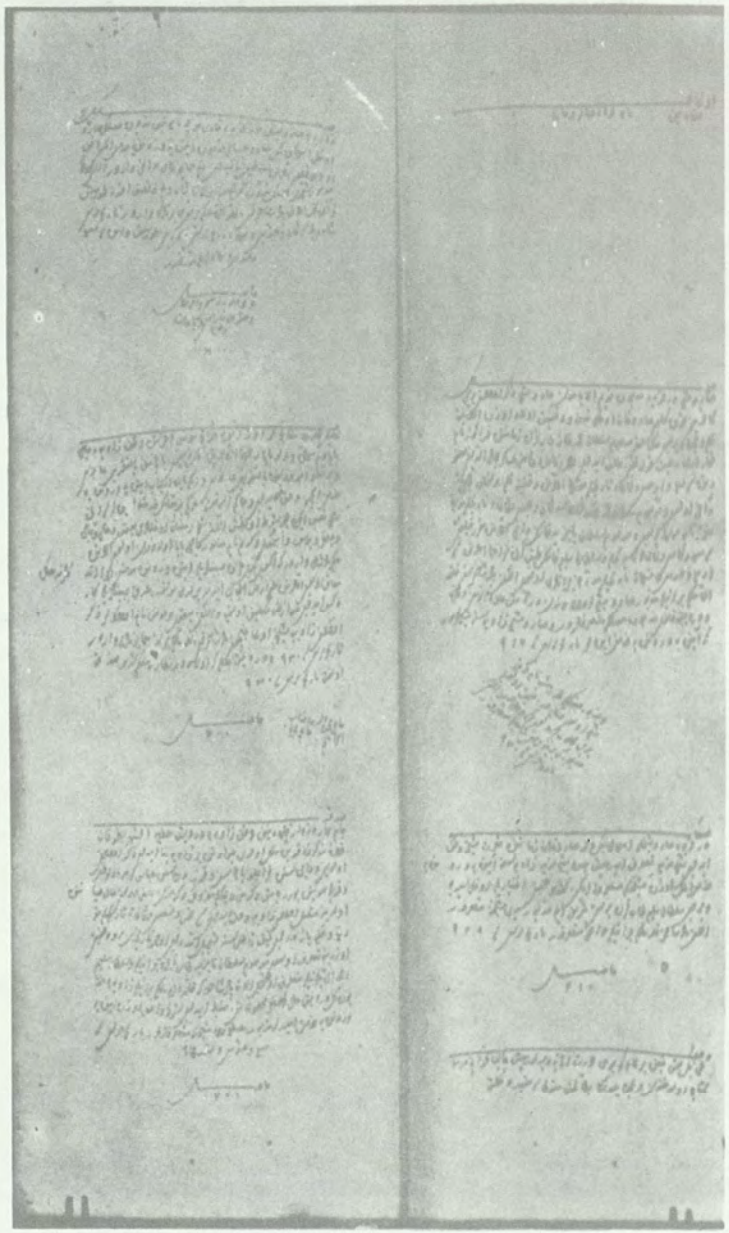
XV — Ahi Rüstem zaviyes (Eşkincilü mülk) (8 numaralı kayıt

(Başvekâlet Arşivi, 376 numaralı Hudavendigâr defteri, yp. 138)

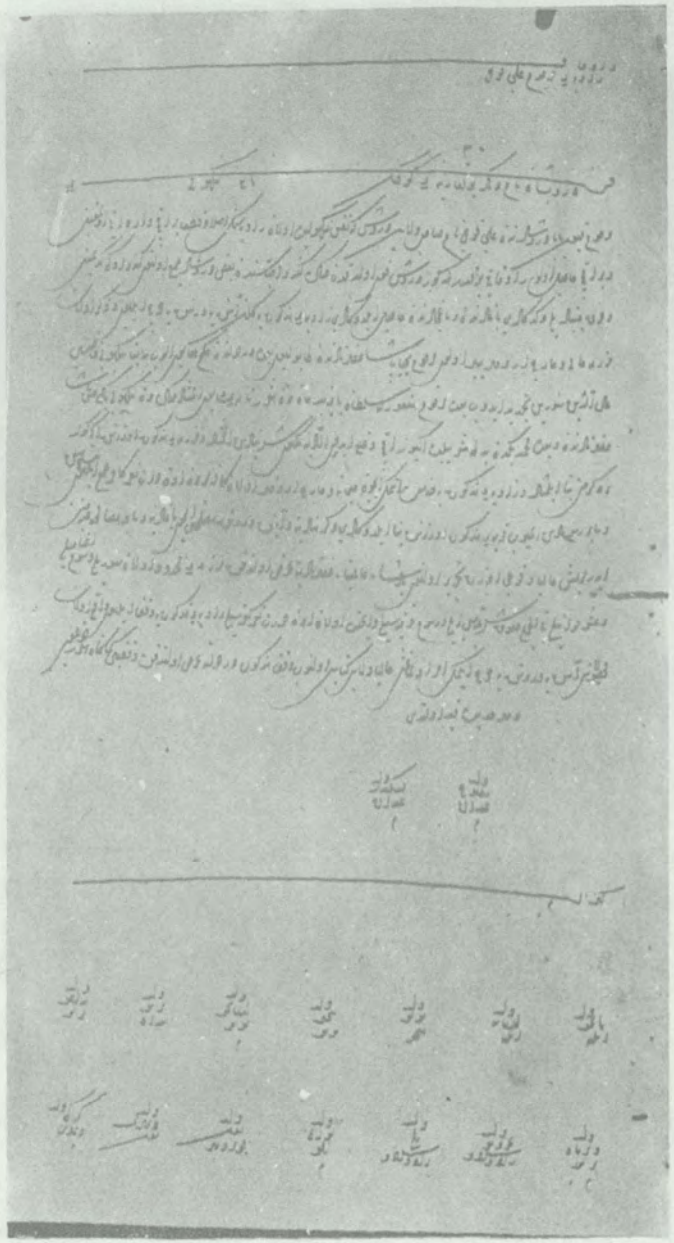
XVI — Şeyh Gazi, Hamza Baba ve Kamçılı Baba zaviyelerine âit 88, 89 ve 90 numaralı kayıtlar.

(Başvekâlet Arşivi, 464 numaralı Saruhan defteri, yp. 53).

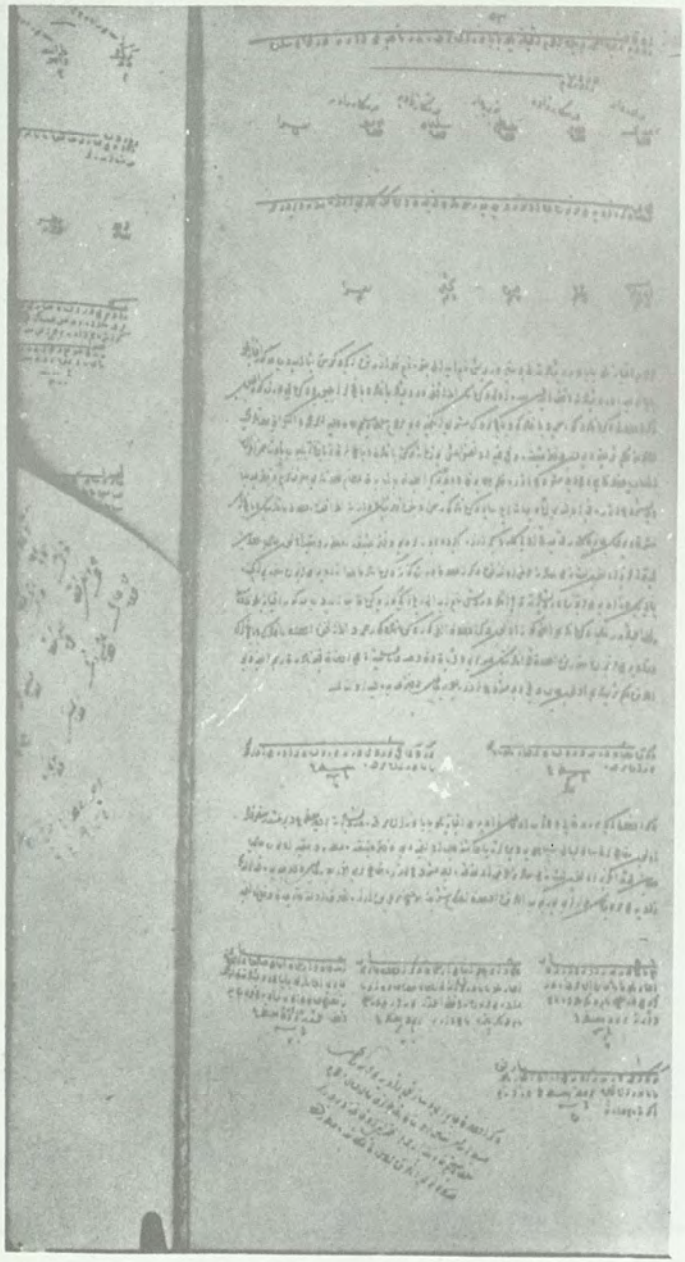
XVII — Sarı Şeyh Köy ve zaviyesi ile Sarı İsâ, Hacı Baba ve Tufan dede zaviveleri
(214 ve 215 numaralı kayıtlar)

(Başvekâlet Arşivi, 464 numaralı Saruhan evkaf defteri, yp. 49).

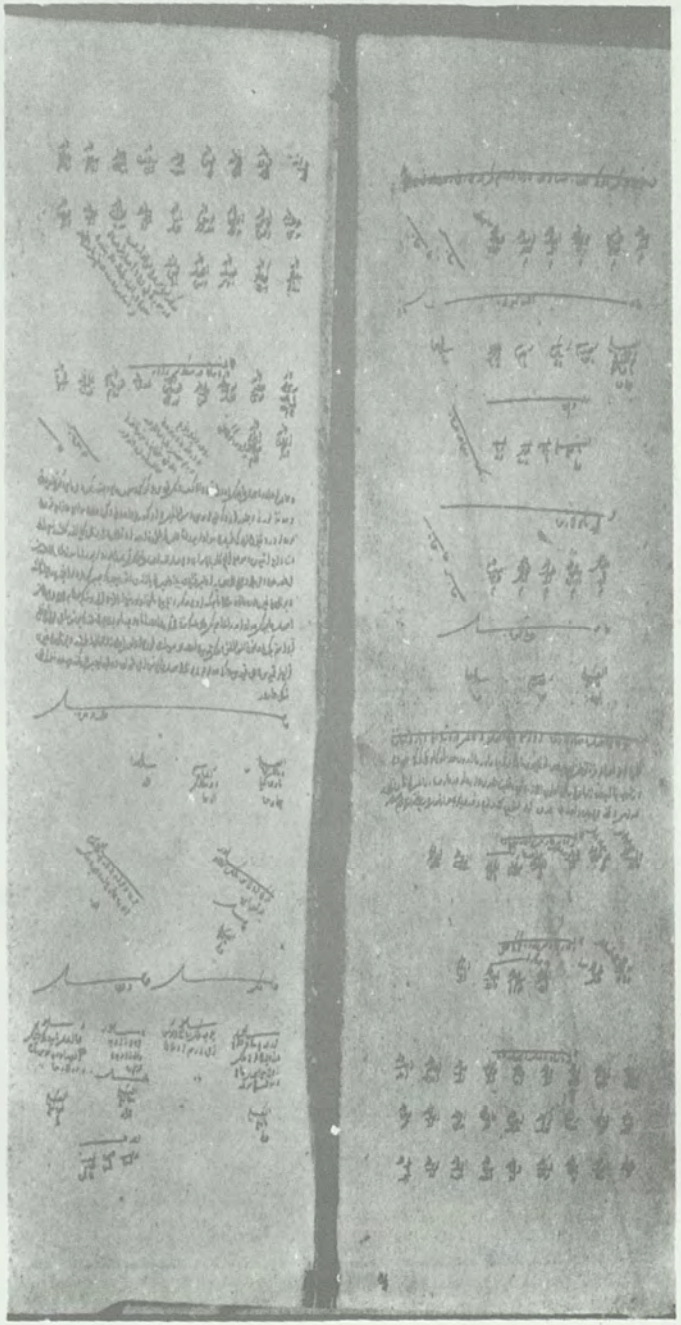
XVIII — Koyun Baba dervişleri (181 numaralı kayıt)

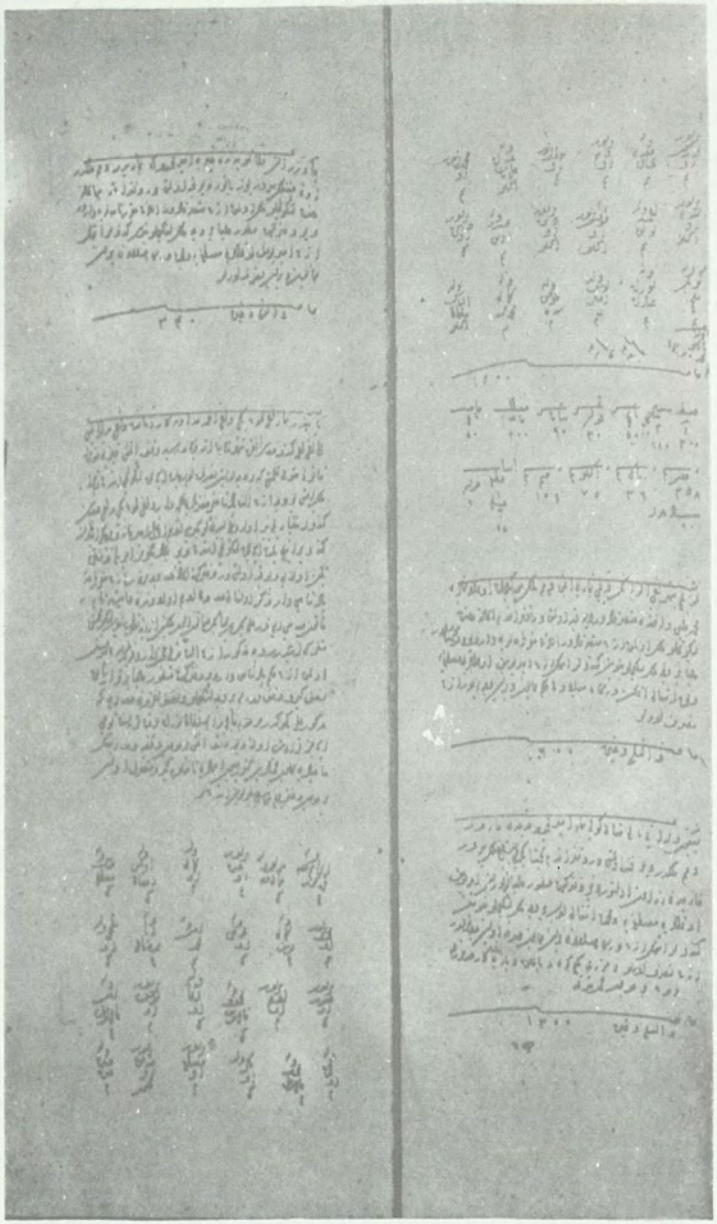
(Başvekâlet Arşivi, 611 numaralı Niğebolu defteri).

XIX — Akyazılu Baba dervişleri (208 numaralı kayıt)

(Başvekâlet Arşivi, 300 numaralı Silistire defteri).

XXI — Ahi Elvan, Emir Mahmud, Ahi Tura Beye ve Ahi Ahmed'e âit 50 ve 51 numaralı kayıtlar.

Başvekâlet Arşivi, 457 numaralı Ankara defteri, Ankara kazası)

SÜLEYMANİYE CAMİİ VE
İMARETİ TESİSLERİNE AİT YILLIK MUHASEBE BİLANÇOSU
993/994 (1585 / 1586)

2 – SÜLEYMANİYE CAMİİ VE İMARETİ TESİSLERİNE ÂİT YILLIK BİR MUHASEBE BİLANÇOSU 993 / 994 (1585 / 1586)*

1 – İmaretlere Âit Yıllık Muhasebe Bilançolarının Tarihî Bir Vesika Olarak Önemi

Tetkikleri türlü bakımlardan ehemmiyet arz eden İmâret Siteleri'nin kuruluş ve işleyiş tarzlarına dâir bilgi edinmek için mevcut kaynaklar bir hayli çok ve çeşitlidir ve bunlardan bazıları daha evvel neşredilmek suretiyle araştırıcının gözü önüne de konmuş bulunmaktadır.

Bahis mevzuu kaynaklardan en mühimleri, şüphesiz, vakıfların tesis senedleri ve organik statüleri vaziyetinde olan vakfiyelerdir.

Gerçekten, vakfiyelerde tesîsin gelir kaynakları etraflı bir tarzda sayılıp tasvir ve tesbit edilmekte ve vakfı yapanın bu gelirlerin sarfı şekline ve tesîsin idaresine âit vazettiği esaslar ve koyacağı şartlarla vakfın mâhiyeti, gayesi ve işleyiş tarzı hakkında kıymetli bilgiler mevcut bulunmaktadır. Fakat vakfiyelerden birçoğu zâyi olmuştur veya henüz neşredilmemiştir. Ayrıca ve bilhassa, vakıfların tesîs senedlerinde (vakfiyelerde) tesbit edilmiş olan gelir kaynakları ile idarî esasların zamanla ehemmiyet ve mâhiyetlerini kaybetmeleri de, bu müesseselere mahsus tarihî gelişme kanunları bakımından, âdetâ mukadderdir:

Paranın satın alma gücünün ve fiatların değişmesi gibi iktisadî; yangınlar, salgın hastalıklar, binaların harabîsi gibi fiziki veya uzvî olaylar ve nihayet idarecilerin yetkilerini kötüye kullanmaları ve hizmetlilerin zamanla vazifelerine şahsî veya zümrevî bir imtiyaz ve inhisar olarak sahip çıkmalarıyla vakfın gelir kaynaklarının kiracılar veya memurlar elinde irsî bir mülk haline sokulmasına ve (devre hâkim umumî fiat hareketlerine rağmen) kiraların dondurulmasına sebep olan içtimaî ve iktisadî temâyüller gibi beşerî âmillerin tesiri altında da vakfın bazı şartlarının yerine getirilmez olduğu çok defa görülmüştür.

Bilhassa, burada tetkik mevzuu olan imâret sitelerinde olduğu gibi, büyük sultan vakıflarının gelir kaynaklarında veya idare şekilleriyle hizmetliler kadrolarında zamanla esaslı değişiklikler yapılmış olması da her zaman mümkün olmuşdur.

Her padişah değiştikçe, mevcut vakıfların durumlarının gözden geçirilerek bozulmuş olan düzenin bir nizama sokulmak üzere yeniden tertibi; siyasî mülâhazalar; vakfın gelir fazlalarından yeni memuriyetler ihdâsı veya maaşlara zamlar yapılması; vakfa daha faydalı olacağı bahanesiyle gelir kaynaklarında bazı mübadelelerin yapılması gibi tasarruflar, umumiyetle vakıflar için mukadder olan bünye değişikliklerini, büyük sultan ve vüzerâ vakıflarında daha fazla kolaylaştırmış gözükmektedir.

Bu sebeple, "vâkıfın şartlarının Şeriat vâz'ının nasları gibi" değişmezliği prensibinin dinî ve hukukî bir esas olarak umumiyetle kabul

* Vakıflar Dergisi.IX/1971,s.109-161

edilmiş olmasına rağmen, vakıf tesîslerinin uzun ömürleri boyunca çok enterasan safhalar arzeden zengin bir tarihleri olması lâzımgelir. Vakıfların bu hayat hikâyelerini ise onların tesîs senelerinden (vakfiyelerden) çıkarmanın mümkün olamıyacağı âşikârdır. İşte burada örneklerinden birini vermek istediğimiz Yıllık Muhasebe Bilançoları, içtimaî ve iktisadî varlıklar olarak vakıfların devirlerinin umumî şartlarına, konjonktür hususiyetlerine ve kendi yaşlarına göre mâruz kalmış olabilecekleri değişiklikleri bütün teferruâtıyla tâkip ve rakamlarla tesbit etmeğe müsâit malûmatı ihtivâ etmektedirler.

Diğer taraftan, bahis mevzuu Yıllık Muhasebe Bilançoları'nın hakikî bir vakıflar tarihinin yazılabilmesi için hâiz oldukları zengin vesika kıymeti, onların bu tesîslerin hayatlarının muhtelif merhalelerindeki teşkilât hususiyetlerini, gelir kaynaklarının durumunu ve faaliyet şekillerini tesbit hususunda vakfiyelerin boşluğunu doldurmaktan da ibâret değildir.

Onlar, vakıf tesîslerin vakfiyelerde belirtilen idare şekillerinin ve fonksiyon özelliklerinin tatbikatta aldığı şekilleri rakamların diliyle ve bütün tafsîlâtıyla ifade ve tesbit etmiş olma gibi büyük bir hususiyeti hâiz bulunmak itibariyle, vâkıfın şartlarının aynen tatbik edildikleri ilk devirler için bile, vakfiyelere nazaran büyük bir üstünlük arz etmektedirler:

Gerçekten, vakfiyelerde umumiyetle yalnız dağıtılacak yemeğe, hastalara verilecek ilâçlara ve îcab ettikçe yapılacak tâmirlere veya ilave inşaata sarfedilecek paraların fasılları, âzami miktarları ve nisbetleri kaybedilmiş bulunmaktadır. Fakat, bu hizmetleri yerine getirmek için lüzumlu malzemenin muhtelif zaman ve piyasa imkânlarına göre, hangi fiatlarla nasıl temin edilebileceği ve çeşitleri rakamlarla ayrıntılı bir şekilde tesbit edilmemiştir.

Tetkik mevzuumuz Yıllık Muhasebe Bilançoları'nda ise, vâkıfın tesbit etmiş olduğu hizmetli kadroları isimlendirilmiş olduğu gibi, yapılan masraflar da nevi, mikdar ve fiat itibariyle ve rakam halinde teferruâtıyla belirtilmiş bulunmaktadır. Ayrıca, bu vesikalarda gelir kaynaklarının miktar ve terekküb tarzlarındaki yıllık dalgalanmaların ve tâmirât masraflarının seyrinin ve kullanılacak malzemenin nevi ve miktarları ile işçi ücretlerinin o devirdeki bareminin tesbit edilmiş olması da, bu cedvelleri yalnız vakıfların tarihi için değil, fakat vakıf tesîslerinin içinde bulunduğu cemiyetin sosyal ve iktisadî konjonktür durumunu tâyin için de emsâlsiz bir tarihî vesika haline sokmuş bulunmaktadır.

Gerçekten, aynı vakıf tesîslerine âit olmak üzere muntazam seriler teşkil edecek surette, ciddî ve tafsilâtlı bir şekilde tanzim edilmiş olan çok sayıda Senelik Muhasebe Bilançoları'nın bulunup işlenmesi veya ayrı serilerin metodlu bir şekilde tetkik ve mukayesesi iktisadî ve içtimaî tarih araştırmaları bakımından çok verimli bir iş olacaktır:

Bu gibi çalışmalar bizim için yalnız muhtelif vakıf tesîslerinin yaptıkları hizmetlerin hacim ve ehemmiyetini (kapasitesini) zaman ve mekân şartları içinde rakamlarla tesbit ve mukayese ve dolayısıyla vakıflar hakkında umumî bir kıymet hükmü vermeğe yarıyacak objektif ve kantitatif ölçülerin tesbitini

mümkün kılmıyacak, aynı zamanda bu serilere tekabül eden tarihî devirlerdeki fiat hareketlerinin ve muhtelif içtimaî zümrelerin geçim seviyelerinin tâyinine de imkân verecektir. Ancak bu suretle yazılabilecek olan bir fiat tarihinin ise, umumîyetle iktisadî tarih tetkikleri için hâiz olduğu ehemmiyet pek büyüktür.

2 – Tetkik Konusu Yıllık Muhasebe Bilançoları Ne İçin ve Nasıl Hazırlanıyordu?

Burada yeni bir örneğini verdiğimiz Yıllık Muhasebe Bilançoları'nın lüzumu ile hazırlanma tarzları ve onları hazırlamakla vazifeli memurlar hakkında, âit oldukları vakfiyelerde, kâfi izahât mevcuttur.

Meselâ, Fâtih Sultan Mehmed'in İstanbul'da inşa ettirdiği câmi ve imaret tesîslerine ve Ayosafya evkafına âit olup, Vakıflar Umum Müdürlüğü tarafından neşredilmiş olan Türkçe Vakfiyeye[1] nazaran; bahis mevzuu vakıf tesîslerinin "tevliyet ve nezâret ve cemi umûr-ı vakf-ı şerîfe mübaşeret (s. 336)" evkafın usul ve şartlarını tebdîl ve tağyîr selâhiyeti, sağ kaldıkça vakfı yapan sultanın kendi reyine tâbi kalacak, ölümlerinden sonra ise, bu vazifeler, sultanın yerine geçecek evlâdlarına âit bulunacakdır. Bu sıfatla vakfın gelirinin onda yarımı (nısf-ı öşr-i hâsıl), cihet-i tevliyet olarak, sultanların hazinelerine teslîm olunacaktı.[2]

Bu suretle hakiki mütevellînin (mütevellî-i evvelin) zamanın padişahı olması lâzımgelmekle beraber, sultanın fiilen bu işlerle meşgul olmasına imkân bulunmadığından, kendilerine vekâleten ayrı birer nâzır ve mütevellî tâyin edilmesi lâzımgelmiş ve bu nâzır ve mütevellîlerin emrine de birer kâtip verilmiştir.

Aynı vakfiyeye nazaran, "ehl-i kalem" kimseler arasından seçilmesi lâzımgelen kâtipler, "ahvâl-i vakf-ı şerîfi ma'rifet-i nâzır ile, erbâb-ı sınâ'at mâbeyninde müte'âref olan tarıyk-ı me'lûf üzere zabt ve kitâbet eyleyüb" (s. 333) vakfın ayrıca "her senenin avâid-i ihracâtını müstakil bir defterde zabta himmet" ederek vakfın varidât ve masraflarının teferruâtını tesbit ettiği senelik defteri mühürleyip bir kese içine vaz ve keseyi nâzıra teslim edecektir.

Mütevellînin türlü tasarrufları bu suretle hazırlanacak "defter-i vakf-ı şerîfde mazbut ve âmme-i ahvâl-ı vakf-ı şerîf defter-i mu'teberi nâzıra dâir ve manût" (s. 332) olacak ve bu defter "sandukça-i mütevellîde dâima mazbût ve umûr-ı vakf ol defter-i mu'tebere merbut kalacakdır" (s. 313).

---

1 Fatih Mehmet II Vakfiyesi, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara 1938. Türk Vakfıyeleri No. 1.

2 Diğer bir vesikaya göre, Sultan Bayezid II kendi hazinesine âit olması lâzımgelen bu hisseyi almaktan, imâretde dağıtılan yemek miktarının arttırılabilmesi için, vazgeçmiştir:

"Sultan Bayezid Han'a matbah-ı âmire-i mezkûrede şart-ı vâkıf üzerine pişen taam fukarâya kifayet eylemez, deyu arz ettiklerinde *nısf-ı öşr-i mahsul ki* şart-ı hazret-i vâkıf üzerine evlâd-ı kirâm ve eshâb-ı izamdan taht-ı izzet ve serîr-i haşmete kim cülûs ider ise anların hazîne-i âmirelerine *hakk-ı tevliyet* için teslim olunsa gerek idi. Ol hisse dahi taama halt olunub âmme-i fukaraya ve hademe-i imâret-i âmire ve câmi-i şerîf ve medâris-i münîfe müstevfâ virile, deyu ferman itmişler imiş" *Süheyl* Ünver, Fatih Aşhanesi Tevzinâmesi, İstanbul 1953. s. 3.

Bu suretle hazırlanacak ve ayrıca mütevellînin de mühürü ile mühürlenecek olan defter, Divân-ı Sultanî'ye teslim edilerek, her sene "nâzır-ı vakf-ı şerîfin muhasebesi Divân-ı Humayûn'da görülüb sıdk u emâneti zâhir olur ise ibkaa-i mâ kân alâ mâ kân ta'zîm ve tevkıyr, hilâfın mütebeyyen olur ise ref' ve nasb-ı âhar ile zecr-ü tahkîr-ü tâ'zir" (s. 351) olunacaktır.

Büyük sultan ve vüzerâ vakıfları gibi zamanlarının mühim işletme ve idare müesseselerindeki defter tutma ve muhasebe usulleriyle teftîş ve murâkebe yolları hakkında Bayezid II'nin Edirne'deki vakıf tesîslerine âit vakfiyede[3] de şu kayıtlar vardır:

Mütevellî, "kâtibe emr ide ki yevmî vekâyi' bir defterde senevî defter-i âharda icmâlen ve tafsîlen sebt etdirüb tâ ki âhır-ı senede mütevellî Mütevellî-i Evvele (padişaha) defterlerden hisab vire". Vâkıfın şartlarının yerine getirilüb getirilmediğini teftiş ve tahkîk idüb mütevellîye haber vermekle vazifeli olan nâzır dahi, "cemi' muhasebât ve vekâyi'e yevmî ve şehrî ve senevî ve kalîl ve kesîr, her ne ki ola kemâ yembagi vukufu olub Mütevellî-i Sânî ve kâtibin defterleri gibi bunun dahî defterleri olup, her muhasebe bunun ma'rifetiyle ola."

Ayrıca "şöyle şart itdi: evkâf-ı mezbûrede kavanîn-i defterde mâhir ve efanîn-i muhasebâta kaadir bir kâtib nasb oluna. Cümle müstegallât ve amme-i icârât ve mukata'ât yıl evvelinden âhırına varınca cemî' vekâyi' yevmî ve şehrî ve senevî her ne ki ola, nıkır ve kıtmîr rûznâmede mufassal kayd ede ve bir defterde dahî müfredâtı ve cümle mâ hüve 'aleyh tafsîlen yazub şöyle ki yıl âhırında hisab görülicek her neden su'al oluna 'alâ mâ vaka'a 'aleyh cevâba kaadır ola". (s. 63)

Burada yeni bir örneğini neşrettiğimiz Yıllık Muhasebe Bilançosu, bu vakfiyelerde bahis mevzuu edilen şekliyle, yıl sonunda tanzim ve Divân-ı Humâyunca tetkik ve tasvip edilerek resmen katiyyet kazanmış olan hesaplara aittir.

3 – Neşre Âit Açıklamalar.

Bahis mevzuu Yıllık Muhasebe Bilançolarının mâhiyet ve kıymetleri hakkında bir fikir verebilmek için, onlardan bazı örnekleri neşre hazırlamış bulunuyoruz. Bu örneklerin hususiyeti, İstanbul, Bursa ve Edirne gibi büyük merkezlerde bu gibi vakıf tesîslerinin en tipik ve büyüklerine âit nümuneler olmasıdır.

Bu nevi orijinal arşiv vesikalarının ilmî kıymetlerinden bir şey kaybetmeden neşredilmiş olmaları için, bu neşrin aynen ve tam olarak yapılmış olması şarttır. Onların bazı kısımlarının atılması suretiyle neşirleri bu cedvellerin Yıllık Muhasebe Bilançosu olarak ve âit oldukları idare veya

3 *Tayyib Gökbilgin,* XV ve XVI. Asırlarda, Edirne ve Paşa Livası, Vakıflar, Mülkler ve Mukataalar. Edebiyat Fakültesi neşriyatı, İstanbul 1952. Tıpkı bası s. 61.

Süleymaniye Camii İmareti vakfiyesinde de şu kayıtlar mevcuttur: *"Ve cümle evkafın hasıl ve harcı her yıl Divân-ı Ali'de paşalar ve kadıaskerler ve defterdârlar ittifaklariyle ve marifetleriyle görüle ve sultana arz oluna".* Vakıflar Umum Müdürlüğü neşriyatı, 1962 Ankara s. 163.

işletmelerin muhasebe ve defter-tutma usulleri hakkında bir fikir vermeğe yarıyacak örnekler olmak bakımından hâiz bulundukları sistem ve mânâ kıymetlerini kaybettirmektedir.

Bu sebeple biz burada bahis mevzuu vesikaların aynen ve birer bütün olarak neşri işinin ortaya koyduğu türlü müşkülleri yenmeğe ve onların aslî şekillerinden ve muhtevâlarından büyük bir fedakârlık yapmadan, metni aynen ve tam olarak vermeğe çalıştık.

Ayrıca, yine bir hayli emek sarfı suretiyle[4], bu nevi cedvellerdeki muhasebe sistemi'ni meydana koyacak şekilde, onların şemalarını tebârüz ettirecek bir usul de tesîs ve tâkip ettik:

Gerçekten, neşrettiğimiz Muhasebe Bilançolarının anlaşılabilir bir hale sokulabilmesi için, onların aslî şekillerindeki tertip tarzlarını biraz değiştirerek, zihnimizin bugünkü i'tiyâd ve anlayış şemalarına uygun bir tarzda, rakamları (cedvel tekniğine göre) alt-alta istif etmek lâzımgelmiştir. Aksi takdirde, bu vesikaları tetkik edecek ve onların, aslî şeklini (pek alışık olmadıkları) tertip tarzı içinde, rakamları hakıyki yerini ve manâsını kavramakta zorluk çekmesi muhakkaktı. Bizim hususi bir dikkat ve itinâ ile tertipliyebildiğimiz tarzda ise; rakamlar, cedvellerin umumî şeması içinde kolaylıkla yerlerini bulmakta, kontrol edilip manâlandırılabilmektedir.

Bu neşirde, ayrıca mevzuun mütehassısı olmıyan okuyucular düşünülerek, lisan hususiyetleri ile bazı lûgat ve ıstılahların kolay anlaşılabilir bir hâle sokulması için, bir çok yerlerde aslî şekiller Arap harfleriyle (taban notları hâlinde) gösterilmiş, fakat kelimelerin ıstılah manâları notlar içinde ayrıca tahlil ve îzah edilmemiştir.

Bundan başka, maksadımız İmâret Siteleri hâlinde teşkilâtlanmış olan bir kısım büyük sultan veya vezir vakıflarına âit Yıllık Muhasebe Cedvelleri gibi, iktisadî ve içtimaî tarih tetkikleri için ehemmiyeti büyk bir kısım arşiv vesikalarının mevcudiyeti ve mahiyeti hakkında dikkati çekeçek bazı örnekler vermek olduğundan, bu gibi İmaret Sitelerine dâhil tesîslerden her birine ait türlü meselelerin tahlîllerine bu yazıda yer verilmemiştir.

4 – Bilançonun Tahlili

Süleymaniye Camii ve İmareti vakıf tesîslerinin burada aynen ve tam olarak neşrettiğimiz Yıllık Muhasebe Bilançosu, İstanbul'da Başbakanlık Arşiv Umum Müdürlüğünde, Maliyeden Devredilmiş Belgeler arasında, 1954 numarada kayıtlı bir defterden (yp. 1-18) alınmış olup, 1585 yılı Mart ayı başından (9 Ra. 993) 1586 Şubatı sonuna (19 Ra. 994) kadar tam bir güneş-yılı devresine âit bulunmaktadır.

Benzeri diğer bilançolarda olduğu gibi, burada neşrettiğmiz bilanço da biri "kasa", diğeri "kiler" hesaplarına âit olmak üzere, müstakil iki kısımdan

4 Bu hususta kıymetli çalışma arkadaşım *Enver Meriçli*'nin yardımları çok faydalı olmuştur.

teşekkül etmektedir.

Bir nevi "kasa hesabı" mahiyetinde telakki ettiğimiz birinci kısım, I) Gelirler (Asl-ı mal); II) Masraflar (Vuzı'a min zâlike) ve III) Bakiyyeler... fasılalarından teşekkül etmiş bulunmaktadır.

***

Bilançonun bahis konusu "kasa hesabı" bölümünün "gelirler" faslında 1585/1586 Malî yılı için 9 039 602 akçe kaydedilmiştir ve bu paranın içinde:

A) "Yedek" nâmı altında geçen seneden devredilmiş olan 3 341 733;

B) Eski yılların hesaplarından "bakayâ" olarak tahsil edilen 420 110;

C) Ve malî-yıl zarfında vakıf idaresinin muhtelif kaynaklardan elde etmiş bulunduğu 5 277 759 akçe mevcuddur.

Eski senelerden devredilmiş olan hesapları şimdilik bir kenara bırakıp vakfın asıl yıllık gelirini teşkil eden ve Bilançoda "ani'l-mahsulât" nâmı altında gösterilmiş olan 5 277 759 akçelik gelirin kaynaklarını tetkik edecek olursak, onları da aşağıdaki şekilde sıralanmış bulmaktayız:

CEDVEL No. 1

		Akçe olarak gelir	% nisbeti
I)	Mukata'alar	4 286 300	81, 2
II)	Hamam, dükkân gibi binaların aylık kiraları ('an mahsûl-i müşahare)	126 872	2, 4
III)	"Müteferrik" gelirler	145 498	2, 8
IV)	Devir esnasında kiracılardan alınan "icare-i mu'accele"ler	222 408	4, 2
V)	Vakfa âit re'ayânın cizyeleri	453 194	8, 6
VI)	Bazı satışların hasılı (el-mebî'ât)	43 487	0, 8
		5 277 759	100,0

Bilançomuzun bir şemasını yukarıya çıkardığımız "gelirler" faslının muhtelif bölümleri hakkında aşağıdaki açıklamaları kısaca yapmak yerinde olacaktır:

I. Yukardaki cedvelde görüldüğü veçhile; Süleymaniye Camii ve İmaretine dâhil vakıf tesîslerin 1585/1586 yılına âit gelirinin %81,2'si gibi büyük bir kısmı "mukata'a"lardan gelmektedir.

Mukata'aları, memleketin muhtelif bölgelerinde vakfa tahsis edilmiş

olan köy ve kasabaların çeşitli gelirlerinin tahsili işinin vakıf idaresi tarafından mültezimlere müzâyede ile satışı neticesi meydana çıkan vergi-bölgeleri veya birimleri olarak tarif etmek mümkündür. Bu mukata'alar bilançomuzda 14 grup halinde tesbit edilmiş ve bu iltizam gruplarından her birinin mültezimi ile, ödenen taksitin iltizam mukavelesinin hangi yılına âit bulunduğu kayd ve aradan geçen zaman zarfında sahip değiştirilmiş ise, bölge eski mültezimin uhdesinde iken ödenmekte olan senelik "mukata'a bedeli" ne nazaran, mukata'a'nın yeni bir mültezime devri suretiyle, elde edilen artış miktarı da ayrıca tesbit edilmiş bulunmaktadır (Bak. bu bölümde 6 ve 14 numaralı cibayet bölgeleri.)

Mukata'alar bölümü ile dikkati çeken mühim bir cihet, Süleymaniye vakıf tesîslerine tahsis edilen gelirlerin pek büyük bir kısmının şehirlerdeki hamam, dükkân, oda... gibi gayr-i menkullerin kiralarından ziyade, köylerde ziraatle meşgul kalabalık bir re'ayâ zümresinin devlete ödemekle mükellef bulunduğu vergilerden teşekkül etmiş bulunmasıdır.

Gerçekten, cedvelin V. numarasındaki cizye vergisini de aynı mahiyette mütalaa edecek olursak, vakfın gelirinin % 81,2'sinin benzeri ziraî vergiler olduğu meydana çıkmaktadır. Halbuki, diğer imaretlere ait bilançolara göre[5], 1489-1491 tarihleri arasında; İstanbul'daki Fatih İmareti gelirinin %17'si; Ayasofya Vakıflarının % 100'ü; Edirne'deki Bayezid I. İmareti gelirinin %22'si; Bayezid II. İmaretinin %27,6'sı; Murad II. İmaretinin %12'si ve Dârülhadîsin %61'i; Eski Camiiin gelirinin ise %100'ü vakıf adına şehirlerde inşa edilmiş olan han, hamam, dükkân... gibi binaların aylık kiralarından gelmekte idi.

Gerçekten, Süleymaniye Camii ve tesîslerine âit vakfiyede[6] de görüleceği üzere (s. 6-7); bu vakfa, hemen hepsi Rumeli'den olmak üzere, 217 kadar köy ve 30 mezre'a vakf edilmiş bulunmakta idi. Bu vakfiyenin mahkemede tescili tarihini (nâşirle birlikte) 964 yılı Recep ayının yedinci günü (6. V. 1557) olarak kabul edersek (s. 3. not 1), otuz sene kadar sonra tertiplenmiş olduğu anlaşılan bilançomuzun âit bulunduğu 993/994 (1585/1586) yıllarında da durumun aynı olması lâzımgelir. Murad III. (982-1003) devrinde yapıldığı için bilançomuzla aynı senelere rastladığı kabul edilebilecek olan bir "tahrir"e âit neticeleri tesbit eden diğer bir vakıf defterinde[7] de, bu köylerin bölgeler arasında dağılışı vakfiyeye nazaran bazı farklar arzetmekle beraber, 219 köy ve 5 kasabanın vakfa âit vergi ve reayaları kayıtlı bulunmaktadır:

Bu kayıtlara göre, köylerden 75'i ve 2 kasaba Gelibolu sancağına; 3 kasaba ile 124 köy, Paşaeli livası kazalarından Filibe, Drama, Kavala, Yenice-i Karasu ve Samakov... bölgelerine; 6 köy Çirmen ve 13 köy de Vize sancaklarına âit olup ve yalnız bir köy Anadolu'da Kütahya livasında bulunmakta idi.

Bu köy ve kasabalarda ise, defterin yazıldığı tarihte 6 896'sı Müslüman ve 13 192'si Hıristiyan olmak üzere, cem'an 20 088 (evli veya

5 Ö. *Barkan*, İmaret Sitelerinin kuruluş ve işleyiş tarzına âit araştırmalar, İktisat Fakültesi Mecmuası, cilt XXIII. sayı: 1-2. İstanbul 1963. s. 253. Tablo No. 1.

6 Süleymaniye Vakfiyesi, *K. E. Kürkçioğlu* neşri, Vakıflar Umum Müdürlüğü neşriyatı. Ankara 1962.

7 Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü Eski Kayıtlar Arşivi. No. 2318.

bekâr) vergi mükellefi yetişkin erkek nüfus yaşıyor ve bunlardan 541 574 akçesi "cizye" vergisinden ve 3 406 193 akçesi diğer ziraî gelirlerden olmak üzere, toplanabilecek vergi yekûnu 3 947 767 akçe olarak tahmin edilmiş bulunuyordu.[8].

Bilançomuzdan çıkarılıp yukardaki cedvele kaydedilmiş olan rakamlara göre, 1585/1586 malî yılı içinde, I) mukata'alardan ve V) cizyeden elde edilmiş olan (4 286 300 + 453 194 =) 4 739 494 akçelik gelir ise, biraz evvel tetkik konumuz olan "tahrir"i yapanların tahminlerinin o yıl %20,5 fazlasıyle tahakkuk etmiş bulunduğunu göstermektedir.

Bilançomuzda "mukata'a"lar yoluyla elde edilmiş olan gelirlere âit kayıtların tetkikinden çıkan diğer mühim bir netice de; bu devirde diğer vakıflara da sirayet etmiş olduğunu daha evvel de tesbit etmiş olduğumuz umumî bir temayüle uygun olarak[9], Süleymaniye Camii ve İmaretine âit vakıf köyler gelirlerinin de, emniyetli memurlar (emînler) eliyle doğrudan doğruya vakıf idaresi nâm ve hesabına cibayet ettirilecek yerde, açık arttırma usulü ile mültezimlere satılmakta olmasıdır.

Bahis mevzuu temâyülü îzah için, devre hâkim ehemmiyetli fiyat hareketlerine ragmen nevi ve miktarları kolayca değiştirilemiyecek bir şekilde kanunlarla dondurulmuş olan geleneksel ziraî vergilerin randmanlarını arttırmak, kolayca ve emniyetle tahsillerini garanti etmek için bu usulün daha elverişli olduğunun tecrübe ile sâbit olmuş bulunması bir sebep olarak hatıra gelebilir. Gerçekten, sırrını yalnız mültezimlerin tanıdığı ve pervasızca kullanabildiği usullerle mevcud nizamların dışına çıkıp reayâdan fazla vergi toplamak imkânlarının bulunması dolayısıyle; bazı hallerde "mukata'a" bedellerinin müzâyedelerle ehemmiyetli bir şekilde arttırılmış olduğu görülmektedir. Bu sebeple, muhtelif dereceden çeşitli mültezim guruplarının ve askerî zümre mensuplarının elinde her sâhada devlet gelirini toplama işini iltizama alacak büyük sermâyelerin birikmesi ve geniş ölçüde teşkilâtlanması olayının bu devirlerde hızını arttırmış bulunduğunu söylemek mümkündür.

II. Bilançonun "Gelirler" bölümünün "an mahsûl-i müşahare" faslında (s.127) vakfa âit hamam, başhane, dükkân ve oda... gibi binaların aylık kiraları olarak 126 872 akçe kaydedilmiştir. Bu kayıtlara göre, vakfın elinde, hepsi de İstanbul'da olmak üzere, 150 dükkân ile 70 oda mevcut bulunmaktadır.

III. Müteferrik Gelirler bölümünde ise, 29 290 akçesi Langa bostanlarının kiralarından; 82 151 akçesi (s.128) Zıhne ve Drama kasabalarında mevcut 1 703 parça bağın rüsûmundan (bk. metinde no. 7); 1 100 akçesi türbe ve cami avlularında yetiştirilen çiçek ve meyvelerin satışı mahsûlünden (no. 5); 16 987 akçesi İmâretin Dârüşşifasında ölen kimsesizlerin Beytü'l-mâle kalan eşyalarının satışından ve nihayet 23 akçesi de cami ve imaretteki vazifelilerin

8 Yine aynı devirde Kanunî Sultan Süleyman tarafından İstanbul'da inşa ettirilmiş olan Kâğıthane su yollarının bakım ve tamir masraflarına karşılık olmak üzere Bulgaristan'ın Aydos kazasından vakfedilmiş olan, 466 vergi mükellefi erkek nüfusunun yaşadığı 11 köy ve bu köylerin 93 081 akçelik senelik geliri bu hesaptan hariç idi.

9 Ö. *Barkan,* Edirne ve civarındaki bazı imaret tesîslerinin Yıllık Muhasebe Bilançoları, Belgeler Dergisi c. I. sayı 2. Türk Tarih Kurumu yayınları. Ankara 1965. s. 254.

devamını kontrol eden "noktacı"nın kestirdiği cezalardan olmak üzere cem'an 145 498 akçe mevcuttur.

IV. Bilançonun gelirler bölümünün IV. faslı (s. 129-131) "icâre-i mu'accele"ler başlığını taşımaktadır. Bu tâbir, bu devirde çifte-kiralı (icareteynli) olarak kiralanmakta olan vakıf dükkân, oda ve bostan... gibi gayr-i menkullerin (mutasarrıflarının ölümü veyahut gayr-i menkulü terki neticesi) yeni bir kiracıya devri esnasında bir nevi "hava parası" mâhiyetinde tahsil edilmekte olan "peşin kira" mukabili olarak kullanılmaktadır. Bu suretle oldukça mühim bir para ödeyerek gayr-i menkulü tasarrufuna geçirmiş bulunan yeni kiracının bundan sonra ödeyeceği aylıklar (Bk. II. fasıl. s.127) ise, aylık taksitler halinde ödenecek olan "te'cilli" kiralar (icare-i mü'ecceleler) ismini almakta idi[10].

"Çifte-kiralı" vakıf dükkânlarının mutasarrıflarının bir müddet sonra kiracılık haklarını evvelâ erkek, sonra da kız çocuklarına nakledebileceklerine göre[11] peşinen ödedikleri "icare-i mu'accele" ile gayr-i menkulü âdeta yaşadıkları müddet için (ve hatta bilâhare mirascılarına da geçirebilecek şekilde) satın almış bulundukları ve bu suretle yapılan satışların, gayr-i menkul ile alâkasını tamamiyle kesmemiş olan vakıf idarelerine, aylık kiralardan başka, sık-sık vukubulacak münhaller dolayısıyla, satış bedellerini defalarla tahsil edebilmek imkânını sağladıkları anlaşılmaktadır[12].

Bilançomuzun bahis konusu faslının tetkiki, bize "icare-i mu'accele" gelirlerinin bu devirdeki miktar ve nisbetleri hakkında bir fikir edinmemize müsâit neticeler de vermektedir:

Gerçekten, bu maksatla yapılan ufak bir araştırmamıza göre, (II. bölümde s. 126) aylık-kira (müşahere) gelirleri kayıtlı 150 vakıf dükkân ile 70 odadan 35 ve Langa bostanlarından 18 kadarı, bilançomuzun âit olduğu yıl içinde türlü sebeplerle kiracısız kalarak, yeniden icare-i mu'acceleleri alınmak suretiyle başka bir mutasarrıfa devr edilmişlerdir ki (bu derecede yüksek bir devir nisbeti pek de normal bir tempo sayılamamakla beraber) bu gibi gelirlerin (sıkı bir idare rejimi ve kontrol ile) mü'eccel icareler gelirine nazaran daima oldukça yüksek bir seviyede tutulabileceği anlaşılmaktadır.

İcare-i mu'accele ile aylık kiralar (mü'eccel icareler) arasındaki nisbet de ayrıca alâka çekicidir. Meselâ, bahis konusu yıl içinde tahsil edilmiş olan "peşinkira"ların mahsulü, 35 vakıf dükkândan 72 808 (IV/A) ve 17 bostandan 146 600 (IV/B) olmak üzere, cem'an 222 408 akçeyi bulduğu halde; aynı sene içinde tahsil edilmiş olan bütün aylık-kiraların yekûnu, (62 112 akçesi dükkân ve odalardan ve 29 290'ı Langa bostanlarından olmak üzere) 91

10 Mirî arâzi rejiminde toprağın tasarrufu için peşin olarak ödenen "tapu resmi"de İslâmî Hukuk anlayışı ve lisanı ile bir "icare-i muaccele" olup, her sene mahsulden bir hisse şeklinde "öşür" nâmı altında ödenen vergiler ise toprağın te'cilli" icaresi" (kirası) telakki edilmektedir.

11 Ö. *Barkan*, Edirne Askeri Kassâmı'na âit Tereke Defterleri, Türk Tarih Kurumu yayınlarından Belgeler Dergisi, cilt 111. s. 56-57. 1968 Ankara.

12 Bâzı yazarlar *Türkiye'de "icareteynli" vakıfların* ihdâsını son devirlerde vakıf binaların harap olması ile ortaya çıkmış olan zaruretlerle izah etmektedirler. Burda tetkik ettiğimiz belge ise, gerek tarihi ve gerekse âit olduğu vakıf tesîsin zenginliği bakımından, bu usulün kaynaklarının daha başka sahalarda aranması lâzım geldiğini göstermektedir.

406'yı geçmemişti. Bu hesaba göre, yalnız 35 dükkân ve oda ile 18 bostanın bir senelik icare-i mu'accelesi, vakfın bütün dükkân, oda ve bostanlarının aylık kiralarından 2,5 defa kadar daha fazladır.

Nitekim, bu faslın 2, 3 ve 16 numaralı kayıtlarının tetkikinden de anlaşılacağı üzere, Odabaşı Mehmed'in on yıldanberi fuzulî olarak işgal ettiği anlaşılan bir dükkân için kendisine, aylık kira bedeli olarak 15'er akçe hesabıyle, on yıl için 1 800 akçelik bir tazminat ödetilmiştir. Bu hesaba göre bir dükkânın senelik kirası 180 akçe olması lâzımgelir. Halbuki aynı şahıs yeniden kiraladığı 6 dükkân için 2 000 akçe (yani her dükkân için 333 akçe) "icare-i mu'accele" ödemiştir. Bu hesaba göre de, bahis konusu dükkânların hep aynı kıymette oldukları farzedilmek şartiyle, bir dükkânın icare-i mu'accelesi, aynı dükkânın iki senelik aylık kiraları (mü'eccel icareleri) mecmuuna yaklaşık bir nisbete ulaşmaktadır.

Bilançomuzun gelirler faslının "icare-i mu'accele"lere âit bulunan IV. bölümündeki kayıtlarda dikkati çeken diğer bir nokta da, bir çok dükkânların kadın kişilerin tasarrufu altında bulunmakta olmasıdır. (Bk. metinde no. 4, 20, 22, 26, 27, 34).

V. "Gelirler" faslının V. bölümü (s. 132) evkafa âit köy ve kasabalarda oturan reayanın ergin erkeklerinden alınan "cizye" vergilerine âittir. Bu bölümdeki hesablara göre, 1585/1586 malî yılı içinde 9 290 evli Hıristiyan erkekden (hane başına ortalama 46,7'den) cem'an 433 341 akçe toplanmıştır. Ayrıca, 69 dul kadından (bîveden) (ölen kocalarından kalan ziraî düzeninin fi'ili olarak idarecisi durumunda olduklarından) 19,1'er akçeden 1 318 akçe; 54 toprak mülk (baştine) sahibinden ortalama (52,3'er akçeden) 2 825 akçe ve cizye vergisine o sene yeni kaybedilmiş olan (nev-yâfte) 118 kişiden (ortalama 53,5 akçeden) 6 302 akçe ve ayrıca, "bîve"lerle "baştine"ler hariç her haneden birer akçe "resm-i hane" olmak üzere, cem'an 453 194 akçe tahsil edilmiştir.

Yukarıda bahis konusu ettiğimiz bir "tahrir" defterine göre de Murad III. devrinde (982-1003) Süleymaniye vakıflarına âit köy ve kasabalarda evli ve bekâr karışık olarak kayıtlı bulunan 20 088 kişiden 13 192'si Hıristiyan idi ve bunlardan tahsil edilecek "cizye" vergisinin hâsılı 541 574 akçe olarak hesap edilmişti. Bu miktar, vakıf arazisinin yekûnu 3 947 767 akçe tahmin edilmiş olan umumî gelirinin %11,2'sini teşkil etmekte idi.

VI. Gelirler faslının VI. bölümü (s.132) "el-mebî'at" nâmı altında vakıf idaresi tarafından bozuk ve işe yaramaz addedilerek veya diğer bir sebeple satılmış olan bazı zahire ve eşyanın bedelleri kaydedilmiştir.

Bunlar arasında kilesinin alış fiyatı o sene için ortalama 23,38 olduğu halde, bir uncuya kilesi 25 akçeden devir edilen,1 200 kile buğdayın satış bedeli olan 30 000 akçe ile (no. 9), okkası 119,61 akçeden satın alınmış olduğu halde 140'a satılmış olan 40 okka karabiberin satışından hâsıl olan 5 600 akçe (no. 8); kantarı ortalama 401,10 akçeye alındığı halde 440'a satılan 2,18 kantar balın tutarı 1 222 akçe (no. 12) ve umûmiyetle kilesi 33 akçe üzerinden satın alınmakta olan 40 kile prinçin kilesi 35'er akçe hesabıyla

imaret kilerinden Dârüşşifa'ya devredilmesi ile hâsıl olan 1 400 akçe (no. 4) dikkati çekmektedir.

***

Bilançomuzun 2 724 536 akçe hesaplanmış olan masraflar (vuzı'a min zâlike) faslı: A) Cami ve imarete âit tesîslerde vazifeli bulunanların maaşları (s. 133-138) ve B) masraflar (el-ihracât) (s. 139-147) bölümlerini ihtivâ etmek üzere şu şekli almaktadır:

		%
A) Maaşlar:	1 237 546	54,5
B) Masraflar:	1 486 990	45,5
		%
I) Kiler için	971 378	65,3
II) Diğer	515 612	34,7
Toplam	2 724 536	100

A) Maaşlılara âit tahsisler bölümünde 936 kişilik bir personel kadrosunun, sene içinde 1 237 546 akçeyi ve yıllık masraflar içinde % 45,5'i bulan, ödenekleri ayrı gruplar halinde gösterilmiştir. Bütün bir seneyi dolduramadan vazifeden ayrılmış olanların ay ve gün hesabına göre ödenmiş olan istihkakları da bu yekûnun içinde olarak "el-müşahere" nâmı altında ayrıca belirtilmiştir.

Vazifeliler cedvelinin başında birinci numara olarak "müderrislere tâbi cemaatler" kaydedilmiştir. Baştan beş medresenin 21'er kişilik kadro mevcutları, vakfiyede verilen îzahlara da uygun olarak (Bk. s. 8), 1 müderris ile 1 müzâkereci (mu'id) ve hücrelerde sâkin 15 öğrenci, 1 kapıcı, 1 hademe (ferraş), 1 helâ temizleyicisi ve 1 kandilci olmak üzere cem'an 21 kişiden ibarettir. Bu kadrolarda, vakfiyeye göre, müderrislerin günlük ücreti medreselerden birinde 50, diğer üçünde 60 müzakerecilerin 5, öğrencilerle diğer hizmetlilerin 2'şer akçe olması lâzımgelir. Gerçekten, bilançomuzda da gündelikleri yekûnu 103'er akçe olarak hesaplanmış olan dört medrese için bu hesap doğrudur. Fakat, vakfiyede müderrisinin yevmiyesi 50 akçe olarak tesbit edilen ve Dârülhadîs olması lâzımgelen "medrese-i evvel"in görevlilerinin yevmiyelerinin yekûnunun 93 yerine bilançomuzda 253 akçe olarak hesap edilmiş bulunmasını îzah etmek güçtür. Çünkü, kadro-mevcudunda bir değişiklik yapılmadığına ve şüpheyi dâvet eden "253" rakamının, bahis konusu medrese mensuplarının 12 aylık (360 günlük) yevmiyeleri tutarının hesaplanmasında aynen bir daha kullanılarak 91 080 rakamının tesbit edilmiş bulunmasına göre; diğer medreseler personelinden farklı olarak bu medrese mensuplarının yevmiyelerine zamanla bazı zamlar yapılmış olması lâzımgelir. Bu zamların daha ziyade şöhretli bir ilim adamının medreseye kazanılması için ihtiyar edilmiş olabileceği akla uygun bulunduğundan, Dârülhadîs müderrisinin vakfiyede tesbit edilmiş olan 50 (Sultan Süleyman Hanî) akçelik yevmiyesine 160 akçe daha zam edilerek (belki de yeni para râyicine uydurmak için) 210 akçeye çıkarılmış olduğunu kabul etmek zarûreti hâsıl olmaktadır (s. 133).

Darüşşifa'dan ayrı bir kadroya sahip olduğu anlaşılan tıp medresesinin vakfiyeye de uygun düşen 11 kişilik kadrosu; 20 akçe yevmiyeli bir müderris ile, 2'şer akçe yevmiyeli 8 dânişmend, bir kapıcı ve bir hademeden ibarettir. Yüksek öğrenime hazırlık devresinde bulunan sûhtelerin müderrisi ise, 15 akçe yevmiye almaktadır.

Görevliler cedvelinin 2'inci bölümü ise (s. 134), câmiye âit görevli kadrolarını ihtiva etmektedir. Bunlar arasında benzeri tesîslerin imam, hatip, müezzin, kayyum... gibi aslî personeli yanında günün her saatinde camide Kur'ân okumak, tesbih çekmek... gibi çeşitli ibadet şekilleriyle meşgul kalabalık bir görevli zümresinin mevcudiyeti dikkati çekmektedir:

Sabah, öğle ve ikindi postaları mevcudu 125'i bulan (vakfiyede 120), Kur'ândan cüz'ler okuyanları (cüzhânları); Kur'ânın En'am sûresini okumakla görevli (6'sı "atiyk" ve 3'ü "cedîd") "En'amhânları"; "salavatî", "müsebbih", "devirhân" ve "musallî" unvânını taşıyan diğer duâcılarla güzel sesli 24 müezzinin ve benzeri görevlilerin mâbedi nasıl ruhani bir hava içinde devamlı olarak şenlendirdikleri tasavvur edilebilmektedir.

"3" numaralı bölümde (s. 134) Sultan Süleyman'ın "4" numaralı bölümde zevcesi Hurrem Sultan'ın türbelerinde kayıtlı vazifeliler ise; gerek adedleri ve gerekse tertipleri bakımından, ayrıca dikkati çekicidirler:

Bu türbelerin her birinde 31 veya 32 kişilik "eczâhan" postaları sabah, öğle ve ikindi vakitlerinde Kur'ândan "cüz"ler okumakla meşguldürler. Ayrıca her türbe için buhurcı, noktacı, saka ve cüzleri okuyuculara dağıtıp toplayan ve muhafaza edenler şeklinde türlü nâmlar altında ayrıca 6-7 vazifeli bulunduğu gibi; vakfiyede görmediğimiz halde, Sultanın türbesinin 40 ve Hurrem Sultan'ın türbesinin 36 bekçisinin bilançomuzda kayıtlı bulunması da dikkati çekmektedir. Bu suretle, bilançomuzun Sultanın türbesi bölümünde 141 ve Hurrem Sultan'ın türbesinde 136 görevli kaydedilmiş bulunmaktadır.

Görevli kadrolarının "5"inci bölümü (s.134), imaretin türlü işlerinde çalışan 64 kişiye âit bulunmaktadır. Aşçı, ekmekçi ve bulaşıkcılar ile pirinç ve buğday ayıklayanlar, yemek kâselerini dağıtanlar, et ve ekmek tevziâtına nezaret edenler de bunlar arasındadır.

Cami, türbe ve imaretteki görevlilerden sonra 6'ıncı bölümde; Dârüşşifa'daki 40, Cihangir Camiindeki 19, Kara BaliCami'inde 4 kişi ile Edirne'de Büklüce Zâviyesi şeyhine ve 11 vakıf tamircisine âit olmak üzere müteferrik vazifeli kadrolarının ve İstanbul'da Hakîm Efendi Zâviyesinin dervişlerinin yiyecek ve elbise masrafları ve zâviye mescidinin senede 50 160 akçe tutan tahsilâtları mevcuttur.

Görevliler (A: el-vezâif) faslının 7'inci bölümü (s. 136) evkaf mûtemedlerine, 8'inci bölümü ise (s. 136) câbî ve kâtiblerin isimli kadrolarına tahsis edilmiştir. Mûtemedlerin sayısı, piyade ve süvari olmak üzere 11, câbîlerinki ise 47 dir. Vakıf idaresinin gelirinin mühim bir kısmının cibâyeti işini, yukarda kayd ettiğimiz gibi, mültezimlere devretmiş olmasına rağmen,

bu derecede kalabalık bir mûtemed ve câbî kadrosunun mevcud bulunuşu dikkati çekmektedir. Aynı faslın 9'uncu bölümünde ise (s. 138) kâğıthane suyollarında hizmetli bulunanlara âit 42 kişilik kadrolar kaydedilmiştir.

***

Bilançomuzun mecmuu 2 724 536 akçe tutan giderler (II. Vuzi'a min zâlike) faslının (senelik tutarı 1 237 546 akçe ile % 45,5'ini teşkil eden) maaşlar bölümünden sonra en önemli kısmı, 971 378 akçe ile 1 486 990 akçelik umumî masraflar yekûnunun %65,3'ünü teşkil eden imaret kileri için yapılan türlü erzak mübayaalarına mahsus I. bölümüdür (s. 139) (Aşağıdaki "2" numaralı cedvelin birinci kısmı da bölümdeki bilgilere dayanılarak tesbit edilmiştir.) Geriye kalan 515 612 akçe (%34,7 ise, II) müfteferrik diğer masraflara aittir. Bunlar arasında da, bazı dinî günlerde icra edilen merasimler sırasında verilen ziyafetlerle, Dârüşşifa'nın, cami ve türbelerin, hacca gidecek olanların ve mektebin bazı masrafları vardır.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılıyor ki, imaretin kasa hesaplarına göre sene içinde vakıf idaresinin emrine girmiş bulunan 9 039 602 akçeden 2 724 536 akçesi harcanmış ve geriye kalan 6 315 066 akçenin hesapları "bakiyeler" bölümüne aktarılmıştır.

Bununla beraber bu paranın hepsini tam mânasiyle "bakiyye" saymak da doğru olmıyacaktır. Çünkü "Bakiyye" bölümünde kayıtlı bulunan paranın mühim bir kısmı (2 059 001 akçesi) bu bölümde mevcut kayıtlara göre, sene içinde henüz tahsil edilemeyip mültezimlerin uhdesinden kalmış olan alacaklardır. Dolayısıyle "kasa"ya gerçekten girmiş olan paranın hakiki mevcudu 4 254 765 akçeden ibarettir.

Bu paradan da 935 164 akçe biraz aşağıda izah edeceğimiz veçhile, "gelir fazlalarından yeyen" (zevâid-hor) lara sene içinde maaş olarak ödenmiştir. Ayrıca 239 822 akçe de padişah hâzinesine teslim edilmiştir[13]. Bu sebeble,

13 "Teslim be-Hazine-i 'Âmire" nâmı altında padişah hazinesine teslim edilmiş olan bu paranın ne için ödendiği de malûmumuz değildir. Bu hususta, Hazinenin paraya ihtiyacı olduğu hallerde, büyük Sultan ve vüzerâ vakıflarının gelir fazlalarından bir kısmına el konulmuş olabileceği hatıra gelebilir. Fakat, aşağıdaki kayıttan anlaşıldığı veçhile, *vakıf idarelerinden padişah hazinesine yapılan para devirlerinin daha esaslı ve hukuki bazı sebebleri de bulunabilir.* Vakfiyede de kayıt edildiği gibi (s. 71) hududları belli köyler, vakıfnâmede zikr edilmiş olsun veya olmasın (mescid, yol, mezarlık ve gayrin emlâki gibi şer'an vakfı caiz olmayanlar dışında) hertürlü hukukiyle imarete vakf edilmişlerdir. Fakat, burada neşrettiğimiz bilançonun bulunduğu defterin 50'nci yaprağında (imarete âit gelir hesapları arasında) mevcut bir kayıttan anladığımıza göre, vakfı caiz olmayan gelir kaynakları arasında "rüsûm-ı örfiyye" de zikir edilmekte ve bu sebeple bu gibi rüsûmun yeni vakıf idaresi tarafından tahsil edilmekle beraber, vakıf için sarf edilmeyip müteevelli tarafından her sene Hazineye devr edilmesi lâzım geleceği belirtilmektedir. "Resm-i çift" ve teferruatı "raiyyet rüsûmları" ile tapu resmi... gibi ehemmiyetli vergiler de, bir telakkiye göre, örfî rüsûm sayıldığından ve vakıflara âit diğer muâmelelerde ve vakfiyelerde her zaman böyle bir kayda rastlanmadığından, bu gün burada bu mühim meselenin tefsiri münakaşasına girmeden bu mühim kaydı aynen vermekle yetineceğiz:

"Pes şart edüp buyurdular ki,

Asla rüsûm-ı 'örfiyye *mal-ı vakfa halt olunmayıb,* cümle-i evkaftan Şer-i Şerife ve din-i münife muvafık olan mahsûlatını mütevellî alıp, kabz edip masarif-i mu'ayyeneye sarf ede.

hakiki kasa mevcudu olarak (yukarıda tesbit edilmiş olan 4 275 765 akçeden bu son iki kalem harcamaların yekûnu olan 1 174 986 akçeyi de çıkaracak olursak) geriye ancak 3 079 779 akçe kalmaktadır ki bu paranın da 200 000 akçesi "mütevellînin hayvanlarının arpa masrafı" olarak sarf edildiğine göre, "yedek" (teminât) nâmı altında gelecek yıla devredilecek gerçek "bakiyye"nin 3 059 779 akçe olması icab eder.

Tetkik konumuz bilançoda bir evvelki seneden devredilmiş olan akçenin miktarının 3 341 733 olduğu (s. 125) malûmumuz bulunduğuna göre, vakıf idaresinin 1585/1586 malî yılı muhasebesini (aynı yılın fiili gelirine nazaran) 281 954 akçelik bir açıkla kapatmış olduğu anlaşılmaktadır. Bununla beraber bu açığın nereden ve nasıl telâfi edildiği ve hiç olmazsa "gelecek yıla devir edilen zahire fazlası" olarak anbarda mevcut olup olmadığı tetkike muhtaçtır.

***

Bilançomuzun Kiler Muhasebesine âit son bölümünde (s. 154) İmâret kilerinde sene içinde bulunan ve lüzum hasıl oldukça sarfedilmiş olan her çeşit zahirenin nevi ve miktarları ayrı ayrı gösterilmiş bulunmaktadır.

Ammâ evkafın karyelerinin rüsûm-ı 'örfiyyesine ve ispençesine ve sair hukuk-ı şer'iyyesine ve Haracına ve Beytülmaline ve *mal-i mefkuduna ve* bilcümle her *tarîk ile mezkûr, eğer gayr-i mezkûr mahsuline aslâ haricden kimsenin dahl etmeyib, mahsûlün ve külliyen* rüsûm-ı 'örfiyyesin ve Haracın mübaşirîn-i evkaf cem' edüp mütevellîye teslim edüp, mütevellî dahi şurût-ı mu'yyene muktezâsı üzere vakf için tâyin olunan nesneleri vakf içün zabt idüb.

Vakf içün tâyin olunmayan mahsulâtı mütevellî-i evkâf-ı ma'mûre-i mezkûre yedinden Hızane-i 'Amireye vâsıl ola. Ve bilcümle rüsûm-ı 'örfiyyeyi vesair *vakfı sahih olmayan mahsulâtı dahi* bil-külliyye mütevellî-i mezbur zâbt idüb, ammâ mal-i vakfa halt etmeyüb rüsûm-ı örfiyyeden vesair vakfı sahih olmayan mahsulâtdan ne kabz iderse mezkûr mütevellî götürüp Hızane-i 'Âmireye teslim ede."

Aşağıya aynen dercettiğimiz bir hüküm suretinin de, "zevâidi", yani lüzumlu masraflar yapıldıktan sonra geriye kalan gelir fazlaları devlet tarafından toplanan (Hızane-i 'Âmireye âit olan) Sultan, vezir veya ümerâ vakıflarından bahsetmesi, bu nevi vakıfların geliri üzerindeki devlet müdahele ve kontrolünün ehemmiyetini belirtmektedir:

"Sabıkâ Mekke-i Mükerreme kadısı olan Mevlanâ Muslıhiddin'e hüküm ki,

Hâlen mahrûse-i İstanbul'da ve etrafında vâki' olan evkaf-ı selâtîn ve vüzerâ ve evkaf-ı mîrimirân ve ümerâ ve sâir zevâidi Hızane-i Âmireme râc' olan 'amâyir ve cevâm' ve mütevellîler muhasebelerinde gösterdikleri yedek akçaları mevcud mudur, değil midir? Südde-i Se'âdetimde mâlum olmak mühimmâtdan olmağın, senin kemal-i diyanet ve hüsn-i istikametine i'timâdı hümayunun olduğu ecilden bu hususa seni müvellâ tâyin edib buyurdum ki, vusûl buldukda zikrolunan evkafta mütevellîlerin ve kâtiblerin ve câbilerin ve sair mübaşirlerin cem' edip ve müfredât defterlerin getürdüp ber-muktezâ-yi Şer'-i kâvim yerli yerinde muhasebelerin tamam hak üzere teftiş ve tefahhus eyleyib göresin, zikrolunan evkafın her birinden ne mikdar yedek akçaları vardır ve ta'mir ve meremmete ihtiyac var mıdır ve ne mikdar akça sarfolunmuşdur, nicedir ve ahval-i vezâif ve ihdâs-ı cihât ve terk-i şart-ı vâkıfa muvafık mıdır, muhalif olmağla vakfa zarar terettüb ider mi ve bilcümle mahsul-i evkâfı mesarif-i şer'iyyesine tatbik edip her mevâddı fürâda sıhhati üzere ma'um edinib ve Hızâne-i 'Âmireme râci' olan zevâidi eğer mütevellîlerdir ve eğer gayrıdır ketmedüb ahz ve ekl edenleri yazub arz eyleyesin ki tazmin ettirilüb gereği gibi haklarından gelinüb saire mûcib-i ibret vâkî' ola. Velhasıl evkaf ahvâli tamam görülüb tashîh olunmak ehemm-i mühümmâtdandır kemal-i basiret ve intibâh üzere olub tashîh edüb ve ne vechile oldığın mufassal yazub defter edüp vuku'ı üzere Südde-i Sa'adetime arz eyleyesin. Bu hususa Dergâh-ı Mu'allâm çavuşlardan Hüseyin Çavuş zide kadruhu mübaşir tâyin olunmuştur.

Müşarü'n-ileyh tarafından gelen danişmende verildi 27 Şevval 987.

Başvekâlet Arşiv Umum Müdürlüğü, Mühimme Defteri No: 39, hüküm 176.

Bu bölüme âit hesapların türlü bakımlardan alâka çekici olduğu muhakkaktır. Bu arada onlardan imaret mutfağında hazırlanmakta olan yemeklerin çeşni, mikdar ve kaliteleri hakkında sarih bilgiler elde etmek mümkün olmaktadır. Mesela, 1585/1586 muhasebe yılı içinde imaret kilerine, herbiri 20 okka olarak hesaplanmakta olan İstanbul kilesi ile 12 887 kile 3,5 şinik buğday girmiş ve bu buğdayın 8 405 kilesi ekmeklik un haline sokularak günlük fodula tevzî'âtında kullanılmıştır. Geriye kalan buğdayın 1 743 kilesi, Cuma, Ramazan ve bayram geceleri dışındaki günlerde pişirilmekte olan bulgur çorbalarına sarf edilmiş, 10 kilesi ile aşure harcı yapılmıştır. Geriye kalan buğdaydan 1 363 kilesi değirmenci hakkı ve öğütme esnâsındaki zâyi'ât ve tartı farkları olarak hesaptan düşülmüş, 1 366 kile buğdayın da satılmış olduğu kaydedilmiştir (s.155).

İmaretin pirinç muhasebesi de aynı yıl için herbiri 10 okkalık 4 378,5 kile pirinci ihtivâ etmektedir. Bu mikdarın 1 332,5 kilesi senenin Cuma, bayram ve Ramazan geceleri (Cem'an 82 gecede) verilmekte olan pilâva sarfedilmektedir. Bu maksatla anbardan hergün 16 kile 1 şinik mikdarında pirinç çıkarılmıştır. Bu mikdar pirinç ile hazırlanmakta olan pilâv için anbardan çıkarılan sâde yağ mikdarı da günde 48 okka 300 dirhem olarak gösterilmişdir. Tâbhanede misafir edilenler için o sene içinde dağıtılmış olan dörder kişilik 12 167 sofranın pirinç pilâvları ise her bir sofraya 300 dirhem pirinç ve 120'şer dirhem sâde yağ olarak hesap edilmişdir.

Plâvla birlikte verilmekte olan zerde için de, bu 82 şerefli günler için her öğünde beşer kile pirinç, 10 okka sâde yağ ve 50'şer okka bal verilmektedir. Misafirlere verilen zerde için ise, dörder kişilik 1 893 sofra için, her sofraya 150'şer dirhem pirinç, 50'şer dirhem sâde yağ ve 150'şer dirhem bal hesap edilmektedir.

Cuma, Bayram ve Ramazan geceleri gibi dinî gecelerde (Cem'an 82 gecede) dağıtılmakta olan zirbaç denilen zamanın makbul bir tatlısı da, her defasında 62 okka bal, 38 okka nişasta, 7 okka kayısı, 25 okka kırmızı üzüm, 10'ar okka badem ve 7'şer okka siyah erikle hazırlanmakta ve içine ayrıca kâfi miktarda za'afran konmaktadır.

İmaret kilerine ait masraflar bölümündeki bilgilerden bazıları, özet olarak aşağıdaki "2" numaralı cedvele aktarılmıştır. Bu cedvelin birinci kısmında 993/994 (1585/1586) malî yılı içinde satın alınmış bulunan zahirenin her çeşidinin nevi ve miktarları ile bu mübaya'alar için ödenmiş olan akçe tutarları (s. 139) kaydedilmiştir. Bu rakamlardan, bahis konusu malların okka, kantar, kile veya çeki olarak kullanılmış bulunan ölçü birimlerine göre senelik ortalama fiatları tarafımızdan ayrıca hesaplanarak cedvele ilâve edilmiştir.

Sene içinde satın alınmış bulunan zahirenin senelik sarfiyâtın tamamını teşkil etmediği, malzemelerden bir kısmının kiler bakiyyesi olarak geçen seneden devredilmiş bulunması veya bir kısmının sene içinde tamamiyle sarf edilmiyerek fazlasının gelecek yıla bırakılması mümkün olduğundan, her nevi zahire için senelik tüketim yekûnunu bilançomuzun Kiler Hesapları bölümünden (s. 154-160) ayrıca çıkarmak icab etmiştir.

Bu suretle cedvelimizin ikinci kısmında bahis konusu mutfak malzemesinden her birinin sene içinde arfedilmiş olan miktariyle daha evvel bilançonun "mubayaa"lar (s. 139) kısmındaki bilgilerden faydalanarak tesbit etmiş olduğumuz birim fiatlarına göre hesaplanmış maliyet kıymetleri ve bu kıymetlerin umumî mutfak masrafları yekûnu içindeki yüzde nisbetleri kaydedilmiştir. Bu nisbetlere göre, Süleymaniye İmaretinin mutfağında hazırlanmış olan ekmek ve yemeklerin nevi ve çeşitleri icabı, yemek masrafları içinde %25,96 ile ekmeklik un başta gelmekte, unu %20,53 ile et, %12,62 ile pirinç, %10,34 ile bal, %9,63 ile sâdeyağ, %9,21 ile çorbalık buğday ve %5 ile odun tâkib etmekte ve yalnız bu zahirelerin değeri cedveldeki 34 maddenin tutarının %93,20'sini teşkil etmektedir. Geriye kalan nişasta, badem, kayısı, üzüm, karabiber, soğan, yoğurt gibi diğer maddeler ise (hepsi bir arada) mutfak masraflarının %6,71'inden ibaret kalmaktadır.

Gerçi bu suretle hesaplama tarzımızda da bir evvelki yılda çok daha ucuz veya pahalı bir fiatla tedarik edilmiş olan bir kısım malzemeyi câri yıl fiatlarına göre kıymetlendirmiş olmamız bir mahzur teşkil etmekte ise de birbirini tâkip eden iki yılın fiatları arasında her zaman büyük bir farkın mevcud bulunmayışı ve bir evvelki yıldan devredilmiş olması muhtemel zahirenin ehemmiyetsizliği, zarurî olarak başvurduğumuz bu yolu, mahzurlarına rağmen kabullenmemize sebeb olmuştur.

***

Bilançomuzun bu suretle bir cedvel haline sokulmuş bulunan rakamları, iktisadî ve içtimaî yönleriyle Türkiye tarihinin birçok problemlerinin aydınlatılabilmesi için pek lüzumlu olan bir fiatlar tarihinin, hiç olmazsa ana çizgilerle, tesîsine yardımcı olabilecek nitelikte bir kısım arşiv vesikalarının kıymetlendirilme tarzı hakkında bir fikir vermektedir.

Gerçekten, yeniden tesîs edilmesinde zaruret bulunan bir Türkiye Fiatlar Tarihi üzerinde çalışacak olanlar için eşya ve hizmet fiatlarına ait büyük adedlerde ve muntazam seriler teşkil edecek tarzda standardize edilmiş rakamlara ihtiyaç vardır. Elde mevcut münferid bazı tarihî eşya fiatları ise, çok defa mahallin piyasa şartlarına, malın kalitesine, mevsimlere, siyasî ve askerî duruma göre birbirinden çok farklı ve dağınık bazı rakamlardan ibarettir. Bu sebeble, tesadüflerle ve gelişi güzel derlenmiş olan birkaç rakama dayanarak fiat hareketlerinin hakiki seyrini tâkibe çalışmak ve hattâ benzeri rakamlarla hazırlanacak yetersiz istatistik tabloları ve grafiklerden hareketle bütün bir devrin iktisadî ve malî konjonktürünü tâyine ve dolayısiyle siyasî ve içtimaî olayları tefsire çalışmak, çok tehlikeli ve ekseriya içinden çıkılmaz, tutarsız bir yol teşkil etmektedir.

Halbuki, imaret tesîslerinin burada bir örneğini tetkik etmekte olduğumuz Yıllık Muhasebe Bilançolarının masraflar faslında, oldukça seviyeli bir aile mutfağı için bir senede yapılması lâzım gelen her çeşit masrafları 400-500 defa büyütülmüş ve aynı şartlar altında aynı bölgede bilfiil geçerli olmuş hakiki fiatlar üzerinden senelerce yapılmağa devam edilmiş mübaya'alar olarak kaydedilmiş bulmaktayız. Bu bakımdan, tanzim ettiğimiz şekliyle "2" numaralı cedvelin rakamlarını, fiat hareketleri tarihine ait tetkikler için zarurî olan nitelikte, ilmî usullere oldukça uygun şekilde derlenmiş, büyük rakam serileri olarak kabul etmek mümkündür.

CEDVEL No. 2

Süleymaniye İmareti Mutfağı İçin 1585/1586 Malî Yılı İçinde Satın Alınmış Olan Zahirenin Mikdar ve Fiatlari ile Sene İçinde Kullanılmış Olan Miktarlarının Değeri ve Mutfak Masrafları Yekûnu İçinde Yüzde Nisbetleri

	Erzakın cinsi	Sene içinde satın alınan miktar	Birimin cinsi	Tutarı (Akça)	Birim Fiatı (Akça)	Sene içinde tüketilen miktar	Senelik tüketimin tutarı (Akça)	Masraflar içinde % nisbeti
1	Koyun eti	77 615	Okka	232 845	3,00	77 615	232 845	20,53
2	Buğday	6 749	Kile	157 760	23,38	4 482,5	104 789	9,21
3	Un	1 237,5	Kile	31 590	25,54	11 521	294 246	25,96
4	Mısır Pirinci	1 194,5	Kile	39 418	33,00	4 338	143 154	12,62
5	Sade yağ	212,17	Kantar	111 476	525,41	208,40	109 495	9,63
6	Bal	244,56	Kantar	98 092	401,10	292,52	117 330	10,34
7	Badem	28,15	Kantar	13 011	462,20	22,34	10 326	0,91
8	Kayısı	19,47	Kantar	5 996	307,90	14,26	4 391	0,38
9	Siyah erik	12,79	Kantar	1 429	111,73	17,70	1 978	0,17
10	Nişasta	62,73	Kantar	10 892	173,70	71,50	12 420	1,09
11	Kırmızı üzüm	42,38	Kantar	3 792	87,99	50,20	4 417	0,39
12	Zafran	15,30	Dirhem	27 963	1,66	74,23	12 322	1,08
13	Nohud	400	Kile	12 000	30,00	192	5 760	0,51
14	Karabiber	25,5	Okka	3 050	119,61	66,30	7 934	0,70
15	Mastakî	7	Okka	890	127,14	7,25	920	0,08
16	Soğan	5 277	Okka	4 871	0,92	3 762	3 461	0,30
19	Üzüm turşusu	240	Desti	4 020	16,75	240	4 020	0,35
21	Kuru nâne	20	Okka	80	4,00	8,5	34	–
25	Maydanoz	–	–	1 658	–	–	1 658	0,14
26	Yoğurt	1 400	Okka	2 240	1,60	1 400	2 240	0,20
27	Koruk	1 120	Okka	1 120	1	1 120	1 120	0,10
28	Kabak	1 344	Okka	434	0,32	1 344	434	0,04
29	Kimyon	164	Okka	1 461	8,91	124,5	1 110	0,10
30	Nârdenk	2,27	Kantar	399	175,77	2,40	422	0,03
31	Yufka	3 080	Adet	494	0,16	3 080	494	0,04
32	Odun	3 899	Çeki	47 256	12,12	4 683	56 758	5,00
	Yekun						1 134 078	100

Bu rakamların zamanımızda olduğu gibi, hayat pahalılığı hesapları için lüzumlu fiyat endekslerini tanzime de müsâit bulunması ise, onların ayrı bir üstünlüklerini teşkil etmektedir. Gerçekten, cedvelimizdeki şekillerile bu rakamlar, bilhassa tetkik ettiğimiz tarihî devirler için, aile bütçelerindeki mevkii

çok mühim olan yiyecek maddeleri fiatlarındaki iniş çıkışları her madde için sadece ayrı ayrı tesbit etmekle kalmayıp, ayrıca (o maddelerden herbirinin ailenin yiyecek masraflarının toplam değeri içindeki ehemmiyetlerine göre) nisbî değerini de hesaplamamıza elverişli bir durumdadırlar.

Bilindiği gibi, ekmeğe, ete, yağlara, süt veya sebzelere ait masrafların aile bütçeleri içindeki nisbet ve ehemmiyeti devirlere, beslenme rejimlerine âit mahallî örf âdetlere ve nihayet zümrenin içtimaî mevkiine göre, birbirinden çok farklı olabilmektedir. Tetkik ettiğimiz Yıllık Muhasebe Bilançolarının imaret mutfağı masraflarına ait rakamları ise, o devirde oldukça seviyeli bir aile sofrasında sene içinde yenilmesi mümkün olan türlü yemeklerin nevileriyle birlikte çeşni ve tertiplerini de aksettirmektedir. Bu bakımdan muayyen bir devirde belirli seviyedeki bir aile mutfağının masrafları arasında etin, yağın, pirincin, tuzun, biberin mevki ve değer nisbeti bilinmekte ve bu malzemeden herbirinin fiatında vuku' bulacak bir fiat yükselişinin aile bütçesi ve hayat pahalılığı üzerindeki tesiri hesap edilebilmektedir. Aynı surette, aradan geçmiş olan kısa zaman süreleri zarfında Türk toplumunun beslenme şekillerinde ve yemek nevilerinde esaslı bir değişiklik yapılmadığı farz edilmek şartıyle, herhangi bir devirde olur ise olsun mutfak zahiresine ait ayrı ayrı malum fiatlardan elde mevcut tiplerdeki yemek çeşitlerine ve beslenme itiyâdlarına göre, ailelerin yiyecek masraflarının hakiki değerini hesaplamak da mümkün olmaktadır.

Aynı imaretin mutfağında bütün bir sene zarfında hazırlanan türlü yemeklerin aynı hacimde aynı miktar ve nisbetlerde kullanılacak aynı malzeme ile, fakat bu defa başka bir seneye ait fiat listeleri üzerinden satın alınan zahire ile hazırlandığını farz ettiğimiz takdirde elde edilecek mutfak masrafları yekûnunun her iki halde aynı olmayacağı aşikârdır. Aynı nevi ve miktarlardaki mutfak malzemesinin, aynı pazarlama şartları altında tedarik edilmiş olmalarına rağmen aradan geçen zaman zarfında zahire fiatlarında vukua gelen farklardan ileri gelen bu değişikliğin, yiyecek fiatlarının toplamına âit olmak üzere ve o devirler için uygulanması mümkün tek yol olan pratik bir usul ile yiyecek maddelerinin kompoze bir endeksini hazırlamamıza müsait bulunmaktadır.

(Bilânçonun metni)

Muhasebe-i mahsulât ve ihracât-ı merhum mağfurü'n–leh Sultan Süleyman Han 'aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufran, der mahrûsa-i İstanbul der tahvil-i Bali ed-da'i el-mütevellî ve bi-kalemi'l-fakir Sinan el-kâtib. '**An evvel-i Mart el-vâki' fî 9 Ra. s. 993 ilâ gaye-i Felvar[1] el-vâki' fî 19 Ra. s. 994 (1585/1586)**

I
MAHSULÂT VE YEDEK [2] BEKAYÂ-YI MUHASEBE-İ MÂZİYE

ASL-I MAL: اصل•مال **9 039 602**

A	**'An bakiyye-i yedek-i muhasebe-i mâziye:**		3 341 733
B	**'An bekayâ-yı sâbıka,** ('an) 'Abdi Çelebi mütevellî-i sâbık:		420 110
	1) 'An zaman-ı Bali ed-dâ'i, 'an vacib-i sene 992[1]		331 310
	2) 'Abdi Çelebi, mütevellî-i sâbık[2]		88 800
C	**'Ani'l mahsulât :**		5 277 759
	'An mukata'a-i mahsulât-ı:		4 286 300
	1) cibayet-i İstanimaka ve Karnofol ve Değirmen-deresi ve Cepne ve Razlog, der kaza-i Filibe ve Tatar-pazarı ve Hasköy, der 'uhde-i Osman b. İbrahim 'An evvel-i Mart ve Nevrûz, vâcib-i sene 993 'An kıst-ı sene-i sâniye, fî sene-i kâmile		766 666
	2) cibayet-i Drama ve tevâbi'uha, der 'uhde-i Ali ve Muslihiddin ve Kara Murad bi'l-iştirak 'An evvel-i Nevrûz, vâcib-i sene 993 'An kıst-ı[5] sene-i sâlise fî sene-i kâmile (yp. 2/a)		666 668
	3) cibayethâ-i Zıhna ve Borna ve tevâbi'uha, der 'uhde-i Mehmed b. Pîrî ve el-Hac Mustafa bi'l-iştirak 'An evvel-i Mart el-vaki' fî 9 Ra. s. 993 'An kıst-ı sene-i evvel fî sene-i kâmile		526 666
	a) Fi'l-asıl 'an mukata'â-i mezbure	476 666	476 666
	b) Ez-ziyade, fî sene-i kâmile	50 000	50 000

1) 'An tahvil-i :
a) Bali Beğ ve Mehmed, mültezimân-ı mukata'a-i Zıhna 24 795
b) Dimitri, mültezim-i mukata'a-i Evreşe ve tevâbi'uhâ 157 826
c) Hüseyin ve Mustafa, mültezimân-ı mukata'a-i Karı-yaya[3] 107 833
d) Geyvan b. Abdullah, mültezim-i mukata'a-i karye-i Yağcı ve tevâbi'uhâ 3 400
e) Makridi ve Tdoraki, mültezim-i mukata'a-i Çok-sekben ve tevâbi'uhâ 33 017
f) Hüseyin b. Abdullah sef-furuş[4], 'an icare-i dükkân-ı serhane 414
g) Musa câbi ve Hasan kâtib-i müşahere, 'an mukata'a-i zeminhâ-i bağçe-i Tophane 2 600
h) Musa câbi ve Hasan kâtib-i müşahere, 'an mukata'a-i zeminhâ-i bostanlık-ı Lanka 425
i) Hüseyin câbi, 'an baha-i gendüm ki der Trablus furuht ve ba'de'l-hisab der zimmet-i hod mânde 1000
2) 'An tahvil-i :
a) Timur, mültezim-i asl-ı sâbık-ı mukata'a-i Ece-abâd ve Karı[3]-yaya, 'an vâcib-i sene 991 23 000
b) Dimitri, mültezim-i sâbık-ı mukata'a-i Evreşe ve tevâbi'uhâ, 'an vâcib-i sene 990 52 400
c) Mustafa b. Davud, mültezim-i karye-i Tatarlar, 'an vâcib-i sene 990 13 400

4) cibayet-i Yenice-i Karasu, der 'uhde-i Hüseyin 'An evvel-i Mart el-vâki' fî 9 Ra. s. 993 'An kıst-ı sene-i sâniye fî sene-i kâmile 153 333

5) karye-i Uysallar, der kaza-i Gümülcine, der 'uhde-i Ahmed b. Hasan 'An evvel-i Mart el-vâki' fî 9 Ra. s. 993 'An kıst-ı sene-i sâlise fî sene-i kâmile 21 668

6) cibayet-i Evreşe ve Sürgünân-ı Sirem ve mukata'a-i Karı-yaya[3] ve karye-i Yağcı tevâbi'uhâ, der 'uhde-i Ali Beğ 'An evvel-i Mart el-vâki' fî 9 Ra. s. 993 'An kıst-ı sene-i evvel fî sene-i kâmile 761 666

a) Fi'l-asıl 'an mukata'a-i mezbure 661 666

b) Ez-ziyade, fî sene-i kâmile 100 000

7) cibayet-i Ece-abâd der kaza-i Gelibolu, der 'uhde-i Ali b. Mahmud, 'An evvel-i Mart el-vâki' fî 9 Ra. s. 993 'An kıst-ı sene-i sâniye fî sene-i kâmile 683 333

8) karye-i Çok-sekban ve Çiçek-sekban ve Paşaluaga ve tevâbi'uhâ, der 'uhde-i Mavridi ve Yodraki bi'l-iştirak 'An evvel-i Mart el-vâki' fî 9 Ra. s. 993 'An kıst-ı sene-i sâniye-i fî sene-i kâmile 150 000

9) cezîre-i İmroz ve Semendirek, der 'uhde-i İstefan zimmî 'An evvel-i Mart el-vâki' fî 9 Ra. s. 993 'An kıst-ı sene-i sâlise fî sene-i kâmile 366 688

10) karye-i Ohlaz, der 'uhde-i Mavridi 'An evvel-i Mart el-vâki' fî 9 Ra. s. 993 'An kıst-ı sene-i sâniye-i fî sene-i kâmile 15 000

11) karye-i Tatarlar ve tevâbi'uha, der 'uhde-i İstemad zimmî 'An evvel-i Mart el-vâki' fî 9 Ra. s. 993 'An kıst-ı sene-i evvel fî sene-i kâmile 26 666

12) karye-i Agani, der vilâyet-i Anadolu der kaza-i Gök-öyük, der 'uhde-i Ahmed b. Hasan 'An evvel-i Mart el-vâki' fî 9 Ra. s. 993 'An kıst-ı sene-i evvel fî sene-i kâmile 13 333

13) karye-i Tatarlar ve tevâbi'uha, der 'uhde-i Şeyh Yusuf b. Sinan 'An evvel-i Mart fî't-tarihi'l-mezbur sene 993, fî sene-i kâmile 1 300

14) nefs-i kasaba-i Aydos ve tevâbi'uhâ, der 'uhde-i Duralı Çavuş 'An evvel-i Abril el-vâki' fî 10 R. s. 993 'An kıst-ı sene-i evvel fî sene-i kâmile 133 333

a) Fi'l-asıl 'an mukata'a-i mezbure 115 000

b) Ez-ziyade, fî sene-i kâmile 18 333

II) 'An mahsul-i müşahere der mahsûre-i İstanbul

'An gurre-i Ra. s. 993 ilâ gaye-i S. s. 994 Be-zabt-ı Musa câbi ve Hasan kâtib, ma'a mahsul-i kıst-ı hamam ve icare-i serhane 126 872

A) 'An mahsul-ı kıst-ı hamam ve icare-i serhane[6] 64 760

a) 'An kıst-ı hamam-ı vakf, der 'uhde-i Hacı Mustafa 'An gurre-i Ra. s. 993 ilâ gâye-i S. s. 994. ber-vech-i muhtelife 57 500

b) 'An icare-i serhane-i vakf, der 'uhde-i Hasan b. Abdullah 'An gurre-i[7] Ra. s. 993 ilâ gaye-i S. s. 994, fî yevm 22, fî 12 eşhür 7 260

B) 'An mahsul-ı icare-i dekâkîn ve odahâ, 'An gurre-i Ra. s. 993 ilâ gaye-i S. s. 994 62 112

1) 'An mahsul-ı icare-i dekâkin (yp. 3/a) 35 292

'An icare-i dekâkin :		**bâbân**	**fî 12 eşhür**
a)	ma'a odahâ-i fevkanî	19	7 980
b)	der mukabele-i serhane	18	3 600
c)	der canib-i medreseteyn, cüz battaliye-i[8] dükkân-ı börekçi	31	7 260
d)	der mukabele-i medrese-teyn	35	6 912
e)	der mukabele-i cami'-i şerif	35	7 080
f)	der taht-ı râh-ı âb	10	2 100
g)	der nezd-i ahûr-ı İmaret-i 'Amire	2	360
		(150)	

2) 'An mahsul-i odahâ-i vakf-ı şerif 26 820

'An icare-i odahâ-i:

a)	derûn-ı Medrese-i Tıb, cüz oda-i ser ve ferrâş	24	6 420
b)	müteferrik cüz oda-i Şeyh Hindî	6	2 280
c)	taht-ı Darü'ş-şifa-i ma'mure	9	5 040
d)	imameyn ve müezzinân	31	13 080
		(70)	145 498

III) 'An mahsul-i müteferrika-i mezkûrin, ma'a mukata'a-i zeminhâ-i bağçe-i Tophane

'An mahsul-i :

1) mukata'a-i sebus-ı[9] fırın-ı fodula ve çevrindi-i gendüm[10] ve erz[11] ve tulumhâ-i revgan-ı Kefe ve fuçıhâ-i 'asel ki der kilâr tehi-mânde[12], der 'uhde-i Mustafa 'An evvel-i Mart, el-vâki' fî 9 Ra. s. 993, fî sene 7 333

2) icare-i hane-i vakf, der bîrûn-ı Bâb-ı Cebe-Ali 'An gurre-i Ra. s. 993 ilâ gaye-i S. s. 994, fî yevm 8, fî 12 eşhür 2 880

3) mukata'a-i zeminhâ-i besâtîn-i Lanka, 'An vâcib-i sene 993 29 290

4) icare-i sundurma ve mahzen-i pîş-i han-ı Çekme-i Kebir, der 'uhde-i Mustafa er-racil 'An gurre-i Ra. s. 993 ilâ gaye-i S. s. 994, ber-vech-i muhtelife 990

a) 'An icare-i sundurma, 'an gurre-i Ra. s. 993 ilâ gaye-i S. s. 994, fî yevm 2, fî 12 eşhür[12] 720

b) 'An icare-i mahzen, 'an gurre-i Z. s. 993 ilâ gaye-i S. s. 994, fî yevm 3, fî 3 eşhür[12] 270

5) şükûfe ve meyve-i bağçe-i türbe-i şerife ve bağçe-i harem-i cami'-i şerif, der 'uhde-i Hacı Hasan Gılman-ı 'Acemiyân 'An vacib-i s. 993 1 100

6) mukata'a-i zemînhâ-i bağçe-i Tophane, 'An vacib-i s. 993 2 600

7) rüsûm-ı bagaat-ı Drama ve Zıhna, vâcib-i sene 993, kıt'a 1703 (yp. 3/b) 82 151

8) bahâ-i âhen ki sâbıkaa mütevelli-i 'atik 'Abdi Çelebi berâ-yi nev-sâhten-i bâb-ı kilar, be-âhengerân teslim kerde-bud, ne-sâhte[14] ve semen-i âhen sitâdend[15] 2 100

9) ücret-i garar-ı vakf ki gendüm-i Mavridi mültezim, 'an sefine ilâ anbar keşide 44

10) Beytül'l-mâl-i Darü'ş-şifa-i ma'mure 'An evvel-i Mart, fî sene fi 9 Ra. s. 993 ilâ gaye-i Felvar, fî sene 16 987

11) noktaî-i eczâ-hânân[16] ve müezzinân ve gayruhu 23

IV) 'An mahsul-i icâre-i mu'accele اجار معجله **'an dekâkîn-i evkaf ve 'an besâtîn-i Lanka** **222 408**

A) 'An masûl-i icâre-i mu'accele, **'An dekâkîn-i evkaf** 72 808

1) 'An yed-i Ayşe Hâtun ibneti Mustafa, berâ-yi dükkân-ı Musa ve Hasan ki müteveffâ-şudend[17], der mukabele-i serhâne, fî Za. s. 992 (yp. 3/b) 1 000

2) 'An yed-i İlyas, berâ-yi dükkân-ı Mehmed Odabaşı ki fuzulî tasarruf-kerde, fî 4 M. s. 993 600

3) 'An yed-i Mehmed odabaşı, 'An icâre-i güzeşte-i dükkân-ı hod ki be-vakf edâ ne-kerde دانکرده, fî 10 sene, beher şehr fî 15 1 800

4) 'An yed-i 'Abdi, berâ-yi dükkân-ı Rummâne Hatun ki müteveffâ şud, der mukabele-i cami'-i şerîf, fî 26 M. s. 993 3 000

5) 'An yed-i Manol Save, berâ-yi dükkân-ı hod ki der asl-ı icare-i mu'accele ne-sitâde, fî selh-i[18] S. s. 993 600

6) 'An yed-i Hristo v. Nikola, berâ-yi dükkân-ı hod, der mukabele-i medreseteyn, fî 27 S. s. 993 480

7) 'An yed-i Timo v. Yorgo, berâ-yi dükkân-ı hod, der cânib-i medreseteyn, fî 27 S. s. 993

8) 'An yed-i İstemad Polo, berâ-yi dükkân-ı hod, der mukabele-i medreseteyn, fî 27 S. s. 993 480

9) 'An yed-i İzor Hayyat ve Dimo Nikola, berâ-yi dükkân-ı hodşân[19], fî gurre-i Ra. s. 993 1 000

10) 'An yed-i Miço ve Dimo İstemad ve Apostol ve Mihal ve Angelo zimmiyân, berâ-yi dükkân-ı hod, der cânib-i medreseteyn, 6 neferen, fî 21 Ra. s. 993 3 000

11) 'An yed-i İbrahim Çelebi, müteferrika-i Dergâh-ı 'Alî, berâ-yi dekâkîn-i hodşân, der cânib-i medreseteyn, 2 bâbân, fî 28 Ra. s. 993 1 170

12) 'An yed-i Cafer b. Bayram, berâ-yi dükkân-ı hod, der mukabele-i medreseteyn, fî Ra. s. 993 700

13) 'An yed-i İbrahim Çelebi, müteferrika-i Dergâh-ı 'Alî, berâ-yi dükkân-ı hod, der mukabele-i medreseteyn, fî 2 R. s. 993 500

14) 'An yed-i Hacı Hüseyin ve Sakine Hâtun, berâ-yi dükkân-ı hod, der mukabele ve cânib-i medreseteyn, 2 neferen, fî 26 C. s. 993 1 000

15) 'An yed-i Kiro ve Nikola zimmiyân, berâ-yi dükkân-ı hodşân, der cânib-i medreseteyn, fî 26 C. s. 993 1 000

16) 'An yed-i Mehmed Odabaşı, berâ-yi dükkân-ı hod, 2 bâbân der cânib-i medreseteyn ve 4 bâbân der mukabele-i serhâne, fî 26 C. s. 993 2 000

17) 'An yed-i Hamza b. Maksud, berâ-yi dükkân-ı hod, der mukabele-i medreseteyn, fî 26 C. s. 993 1 000

18) 'An yed-i Nikola ve Manol zimmîyan[20], berâ-yi dükkân-ı hodşân, der cânib-i ve mukabele-i medreseteyn, fî 7 Ş. s. 993, neferen 2 1 000

19) 'An yed-i Murad b. Abdullah, berâ-yi dükkân-ı hod, der zîr-i kemerân, fî şehr-i Ş. s. 993 300

20) 'An yed-i Zevce-i Hasan Beğ müteveffâ, berâ-yi dükkân-ı müteveffâ-i mezkûr, der zîr-i kemerân, fî 15 N. s. 993 4 000

21) 'An yed-i Mustafa Çelebi, kâtib-i Divân-ı Hümâyun, berâ-yi zemîn-i hâliye-i mezbelelik der kurb-ı Cami'-i Cihangir, fî 10 Za. s. 993 1 500

22) 'An yed-i Emine Hatun, berâ-yi oda-i hod, der canib-i serhane, fî şehr-i Za. s. 993 920

23) 'An yed-i Malkoç b. Abdullah, berâ-yi dükkân-ı hod, der mukabele-i medreseteyn, fî 15 Za. s. 993 500

24) 'An yed-i Muslihiddin er-râcil[21], berâ-yi mahzen-i muttasıl-ı han-i Çekme-i kebîr, fî şehr-i Za. s. 993 2 000

25) 'An yed-i Mehmed v. Dede-Balî bâzarî, berâ-yi dükkân-ı Dede Balî ki müteveffa-şud, fî 15 S. s. 994 10 400

26) 'An yed-i Fatma Hatun, berâ-yi dükkân der canib-i medreseteyn, fî 13 S. s. 993 (yp. 4/a) 738

27) 'An yed-i Sâkine Hatun ibneti Mustafa, berâ-yi mahlûl-i hisse-i dükkân-ı lorhane-i Hasan Abdullah ki müteveffâ-şud, fî Ca. s. 993 — 10 000

28) 'An yed-i Usta Sefer dökmeî, berâ-yi dükkân-ı hod, der mukabele-i medreseteyn — 500

29) 'An yed-i ... (?) ve Dimo zimmîyân, berâ-yi dükkân-ı hodşân, fî 22 Za. s. 993 — 1 500

30) 'An yed-i Medmed ve Ali, veledân-ı Hayrullah, berâ-yi dükkân-ı hodşân, fî C. s. 994 — 500

31) 'An yed-i Miço v. Dimo, berâ-yi dükkân-ı hod, fî C. s. 994 — 640

32) 'An yed-i Mehmed b. Ali, berâ-yi dükkân-ı hod, fî gurre-i B. s. 994 — 600

33) 'An yed-i el-Hac Bekir, berâ-yi dükkân-ı hod, 3 bâbân, fî evvel-i şehr-i B. s. 994 — 1 900

34) 'An yed-i Sâkine Hatun ibneti Mustafa, berâ-yi hisse-i dükkân-ı serhane ki Raziye nâm hatun fuzulî tasarruf-kerde, mahlûleş zâhir-şud[22], fî 3 Ş. s. 994 — 16 000

35) 'An yed-i Musa, berâ-yi oda ve dükkân-ı Mahmud b. Ahmed ki müteveffâ-şud, fî şehr-i Ş. s. 994 — 2 000

B) 'An mahsul-i icâre-i mu'accele, **'An besâtîn-i Lanka** — **149 600**

1) 'An yed-i Nikola Papa Barminos ve Kostandin Papa Lubro, berâ-yi bostan-ı hod, fî 25 M. s. 993 (yp. 4/a) — 6 000

2) 'An yed-i Meryem Hatun zimmiyye, berâ-yi bostan-ı Yakos zimmî ki mürde-şud, mahlûl- mânde[23], fî 10 Ca. s. 993 — 5 000

3) 'An yed-i Cebeci-başı, berâ-yı bostân-ı hod, fî 24 s. 993 — 4 550

4) 'An yed-i Şemsâ Hatun, berâ-yi (bostan-ı) hod, fî 2 B. s. 993 — 5 000

5) 'An yed-i İliyâ zimmî, berâ-yı bostan-ı çizek-i[24] hod, fî 17 Ca. s. 993 — 2 100

6) 'An yed-i Gabril veled-i Hırsaf Ermeni, berâ-yi bostan-ı hod, fî 15 Ca. s. 993 — 5 500

7) 'An yed-i Avanos **kuyumcu Ermeni**, berâ-yi bostan-ı hod, fî gurre-i B. s. 993 — 5 450

8) 'An yed-i İstemad **bostanî**, berâ-yi bostan-ı hod, fî 16 Ca. s. 993 — 12 000

9) 'An yed-i Yani Nikola, berâ-yı bostan-ı hod, fî 16 Ca. s. 993 — 3 000

10) 'An yed-i Toma İvrana zimmiyye, berâ-yı bostan-ı hod, fî 16 Ca. s. 993 — 3 000

11) 'An yed-i Hali **Hatun** Ermeni, berâ-yı bostan-ı hod, fî 16 Ca. s. 993 — 6 000

12) 'An yed-i Mısırşah Ermeni, berâ-yı bostan-ı hod, fî 3 C. s. 993 — 6 000

13) 'An yed-i Yani v. Kosta, berâ-yı bostan-ı hod, fî 23 Ca. s. 993 — 12 000

14) 'An yed-i Süleyman Aga **zevvâk** [25] berâ-yi bostan-ı Mehmed Çavuş, fî 3 C. s. 993 — 5 000

15) 'An yed-i Manol v. Yâni, berâ-yı bostan-ı hod, fî 22 Ca. s. 993

16) 'An yed-i Mehmed b. Sinan müezzin, berâ-yı bostan-ı hod, fî 3 C. s. 993 — 10 000

17) 'An yed-i Yâni v. Kosta **bozaî,** berâ-yi bostan-ı çizek-i[24] hod der Sulumanastır, fî 3 C. s. 993 — 3 000

18) 'An yed-i Süleyman Aga zevvâk-ı Dergâh-ı Âlî, berâ-yı bostan-ı Ayşe Hatun ki der vakt-i mahlûl-i muayyen mezâda bâ-ziyade-i icare-i mu'accele sitade, fî evâhir-i şehri Za. s. 993 — 50 000

V) **Cizye-i gebrân-ı evkaf,** 'An vâcib-i sene 993 (yp. 4/b) — **453 194**

		Cizye
Hane	9 290	433 341
Baştina	54	2 825
Bîve	69	1 318
Nev-yâfte	118	6 302
Resm-i hane, fî 1		9 408

VI) **El-mebî'at[26] :** — **43 487**

1) 'An baha-i gendüm[27], 'An anbar furuh be-mukabele-i vazife-i zevâyid-i Şeyh Yozgadî ve Mehmed ve Hasan : 70 kile, fî 15 — 1 050

2) 'An bahâ-i levse-i zeyt[28] 'An anbar, furuht be-Muslihiddin 'attar: 431 kıyye fî 4,5 — 1 939

3) 'An bahâ-i bakraç-ı köhne, furuht 'An matbah-ı 'âmire, be-'Abdi kal'i-ger[29]: 2 aded, 7 vakıyye, fî 16 — 112

4) 'An bahâ-i erz ki 'An kilâr-ı 'İmâret-i 'Amire furuht be-Dârüş-şifâ-i ma'mûre: 40 kile, fî 35 — 1 400

5) 'An bahâ-i revgan-ı bezir furuht be-İsmail Çavuş, nâzır-ı râh-ı âb, berây-i ta'mir-i kâriz: 50 müdre, fî 35 — 1 750

6) 'An bahâ-i keten-i râh-ı âb, furuht, be-nazır-ı müşar'ün-ileyh, berâ-yi ta'mir-i kâriz[30]: 30 vakıyye, fî 8w — 240

7) 'An bahâ-i resen-i keten, furuht[31] be-nazır-ı müşar'ün-ileyh, berâ-yı ta'mir-i kâriz: 28 aded, fî 9 — 252

8) 'An bahâ-i fülfül[32] ki 'An kilâr furuht be-Ali Çelebi: 40 vakıyye, fî 140 — 5 600

9) 'An bahâ-i gendüm ki 'An anbar furuht, be-Yavaş- Ali dakîykî[33]: 1 200 kile, fî 25 — 30 000

10) 'An bahâ-i nişadır ki 'An kilâr furuht be-'Abdi kal'î-ger: 500 dirhem — 94

11) 'An bahâ-i revgan-ı bezir, 'an anbar furuht be- Mustafa Çelebi el-müderris: 25 müdre, fî 42 — 1 050

12) 'An bahâ-i 'asel ki 'an kilâr furuht be-Darü'ş-şifa-i ma'mure: 2 kantar 18 lodra, fî 440 — 1 222

II
VUZI 'A MİN ZÂLİKE وضع من ذلك 2 724 536

A – El-vezaif (yp. 5/a)

Neferen	Fî yevm	Fî 12 eşhür[34]	El-müşahere	
936	3 253	1 171 080	66 466	1 237 546

1) Cema'at-i müderrisîn-i medâris-i şerife :

Be- cihet-i:	neferen	fî yevm	fî 12 eşhür
a) Medrese-i evvel	21	253	91 080
b) Medrese-i sâniye	21	103	37 080
c) Medrese-i sâlise	21	103	37 080
d) Medrese-i râbi'a	21	103	37 080
e) Medrese-i hâmise	21	103	37 080
f) Medrese-i tıb	11	40	14 400
g) Medrese-i sûhtegân	1	15	5 400
Yekûn	117	720	259 200

3) (Muhtelif vazifeliler) :

Cema'at-ı :	neferen	fî yevm	fî 12 eşhür	el-müşahere
a) Müteferrika-i cami'-i şerif, gayr-ez tevliyet	36	215	77 400	
b) musalliyân[35] der cami'-i şerif	6	42	15 120	
c) En'âm-hanân-ı 'atik	6	30	10 800	
d) En'âm-hanân-ı cedid	43	160	(57 600)[3]	98
e) devir-hanân-ı mahfil-i cami'-i şerif	10	44	15 840	
f) eczâ-hanân-ı meclis-i evvel, fî vakti's-subh	31	62	22 320	
g) eczâ-hanân-ı meclis-i sanî, der vakti's-subh[36]	31	62	22 320	

3- Not: Defterde yannış olarak 75 600 akçe kayıtlıdır.

h) eczâ-hanân-ı vakti'z-zuhr[37]	32	62	22 320	
ı) eczâ-hanân-ı der vakt-i 'asr	31	62	22 320	
i) müsebbihîn-ı[38] der vakti'z-zuhr	20	41	14 760	
j) salavâtiyân-ı[39] der vakti'z-zuhr	10	21	7 560	
k) müezzinân-ı cami'-i şerif	24	140	50 400	1 837
l) siraciyân-ı[40] cami'-i şerif	8	40	14 400	
m) kayyımân-ı cami'-i şerif	11	55	19 800	
n) ferraşân[41] ve bevâbân-ı cami'-i şerif	4	16	5 760	
Yekûn	303	1 052	378 720	3 119[4]

5) **Vazife-horân-ı türbe-i** şerife-i merhum ve **magfurü'n-leh Sultan Süleyman** Han tâbe serâhu[42]:

Cema'at-ı :	neferen	fî yevm	fî 12 eşhür
a) eczâ-hanân-ı vakti's-subh	31	62	22 320
b) eczâ-hanân-ı vakti'z-zuhr	32	62	22 320
c) eczâ-hanân-ı vakt-i 'asr	31	62	22 320
ç) bekçiyân-ı türbe-i şerife	40	80	28 800
d) müteferrika-i türbe-i şerife	7	29	10 440
	141	295	106 200

7) **Vazife-horân-ı türbe-i şerife-i merhume sultan** tâbe serâhu :

Cema'at-ı :	neferen	fî yevm	fî 12 eşhür
a) eczâ-hanân-ı vakti's-subh	31	74	26 640
b) eczâ-hanân-ı vakti'z-zuhr der türbe-i Şehzade Sultan Mehmed Han	33	66	23 760
c) eczâ-hanân-ı vakt-i 'asr[43] (yp. 6/a)	30	67	24 120
d) bekçiyân-ı türbe-i şerife	36	72	25 920
e) müteferrika-i türbe-i şerife	6	23	8 280
	136	302	108 720

9) (Cema'at-ı müteferrika-i 'imaret-i 'âmire) :

4 Not: Defterdeki müfredâta göre 98+1 837 = 1 935 olması lazım gelir.

Cema'at-ı :

a) müteferrika-i 'imaret-i 'âmire	23	90	32 400
b) tâbbahîn-i[44] 'imaret	6	32	11 520
c) habbazîn-i[45] 'imaret	6	25	9 000
d) nakîban nân ve gûşt[46]	5	12	4 320
e) nakkadân-ı[47] erz ve gendüm	6	12	4 320
f) kâse-keşân[48]	4	4	1 440
g) kâse-şûyân[49]	2	4	1 440
h) kayyımân-ı tâbhane [50]	2	6	2 160
ı) ferraşân-ı tâbhane	2	6	2 160
i) siraciyân-ı tâbhane	2	6	2 160
j) ferraşân-ı helâhâ-i harem-i cami'-i şerif ve nezd-i hamam ve **odahâ-i mültezimin** ve ferrâş-ı harem-i bîrun ve ibrikî[51]	7	21	7 560
	62	218	78 480

11) (Muhtelif vazifeliler) :

Cema'at-ı :	neferen	fi yevm	fi 12 eşhür	el-müşahere*
a) Darü'ş-şifa-i ma'mure	40	177	63 720	
b) huddâm-ı Cami'-i Cihangir tâbe serâhu	19	70	25 200	
c) meremmetçiyân-ı evkaf ve kâtib-i meremmât ve kâtib-i anbar ve anbarî ve mani'i nukuş[52] ve meremmâtî-i âyinehâ-i tob-ı cam'-i şerif	11	42	15 120	960[5]
Be-cihet-i :				
d) mevacib-i zaviye-i Hakîm Efendi ma'a harc-ı ta'am-ı sâkinân-ı zaviye ve melbusât ve baha-i guşt : fî şehr 3 010				36 126
e) vezaif-i huddâm-ı cam'-i şerif-i zaviye: fî şehr 1 170				14 040
f) huddâm-ı mescid-i Kara Bali	4	14	5 040	
g) Seyyid Mustafa b. Seyyid Ali, şeyh-i zaviye-i Büklüce[53], der kurb-ı Edirne, muteveffâ – şud, fî şehr-i N. s. 993 El-müşahere, fî 16 eşhür	1			360
	75	303	109 080	51 480

13) Cema'at-ı mu'temedân-ı evkaf :

	fi yevm	fi 12 eşhür	el-müşahere
a) Abdullah b. Mustafa, suvari[6]	5		1 500
b) Hasan b. Abdullah	5	(1 800)	
c) Hasan, mu'temed, suvari[7]	5		750
d) Fazlullah, mu'temed, suvari[8]	5		750
e) Haydar b. Abdullah mu'temed süvari	5	(1 800)	
f) Şaban b. Bayez(id), mu'temed süvari	5	(1 800)	
g) Mehmed, mu'temed süvari[9]	5		150
h) Muzaffer b. Abdullah, mu'temed süvari	5	(1 800)	
ı) Perviz b. Abdullah, mu'temed piyade	4	(1 440)	
i) Ferruh b. Abdullah, piyade	4	(1 440)	
j) Husrev b. Abdullah	5	(1 800)	3150

15) Cema'at-ı cabiyân ve kâtibân-ı evkaf:

	fi yevm	fi 12 eşhür	el-muşahere
1) Musa b. Nasuh, câbî-i müşahere	5	(1 800)[10]	
2)Hasan, kâtib-i müşahe-re	6	(2 160)	
3) Ali b. Abdullah, câbî-i (karye-i) Paşalu-ağa	6	(2 160)	
4) İlyas, kâtib-i Paşalu-ağa[11]	4		960
5) Sinan b. Abdullah, câbî-i Çok-sekban[12]	5		750
6) İbrahim b. Abdulkerim, kâtib-i Çok-sekban[13]	5		750
7) Ahmed, câbî-i Kınıklu	5	(1 800)	
8) Ali, ser-kâtib-i Kınıklu		(1 440)	
9) Mahmud b. İsfendiyar, câbî-i perakende[14]	6		(?)
10) Pîr Mehmed b. Ali, kâtib-i perakende[15]	5		(1 500)
11) Mevlud b. Abdullah, câbî-i Ece-âbad[16]	6		(1 800)
12) Yusuf b. Abdullah, kâti-i Eceabâd	6	(2 160)	
13) Câbî-i Ece-âbad	6	(2 160)	
14) Kâtib-i diğer-i Ece-âbad	5	(1 800)	
15) Perviz b. Abdullah, câbî-i Kara-baba	6	(2 160)	

* مشاهره Herhangi bir sebeple vazifelerine bütün bir sene devam edememiş olan memurların maaşları ay ve gün olarak hesaplanarak ödenmiş oluyordu.

5 El-müşahere-i meremmetî-i âyinehâ-i tob ve Hacı Nasuh, bağçevan-ı türbe-i şerife.

6 'An gurre-i Ra. s. 993 ilâ gaye-i Za. Sene-i minh, el-müşahere fî 10 eşhür.

7 'An gurre-i L. s. 993 ilâ S. s. 994, el-müşahere fî 5 eşhür.

8 Be-câyeş[55] Mustafa b. Mehmed, âmed fî L. s. 993, 'An gurre-i L. s. 993 ilâ gaye-i S. s. 994, el-müşahare fî 5 eşhür.

9 Be-câyeş Mahmud b. İsfendiyar, âmed fî 24 L. s. 993, el-müşahere fî şehr-i Şevval.

10 Not: Müfredâta göre fî yevm 33, fî 12 eşhür 11 880 akçe olması lâzımdır.

11 'An gurre-i R. s. 993 ilâ gaye-i L. sene-i minh, el-müşahere fî 5 eşhür.

12 'An gurre-i Ra. s. 993 ilâ gaye-i N. sene-i minh, el-müşahere fî 5 eşhür.

13 Be-câyeş Mehmed Hançerli, âmed 'an gurre-i Ra. s. 993 ilâ gaye-i B. sene-i minh, el-müşahere-i İbrahim-i mezbûr fî 5 eşhür.

14 Be-câyeş Behram b. Abdullah, âmed fî 6 Za. s. 993.

15 Be-câyeş Mustafa b. Süleyman, âmed fî 13 Ca. s. 993 'An gurre-i Ca. s. 993 ilâ gaye-i S. sene-i minh, fî 10 eşhür.

16 Be-câyeş Hasan b. Abdullah âmed fî Ca. s. 993 'an gurre-i Ra. s. 993 ilâ gaye-i Za. sene-i minh, el-müşahere fî 10 eşhür.

16) Mehmed b. Mustafa, kâtib-i Karababa	5	(1 800)	
17) Hamza b. Abdullah, câbî-i İzvor	6	(2 160)	
18) Ömer b. Derviş, kâtib-i İzvor	5	(1 800)	
19) Hızır b. Hüseyin, kâtib-i Yenice-i Karasu	4	(1 440)	
20) Behram b. Abdullah, câbî-i Yenice-i Karasu[17]	6		(?)
21) Kâtib-i Zıhna	5	(1 800)	
22) Câbî-i Borna	5	(1 800)	
23) Câbî-i Zıhna	6	(2 160)	
24) Mustafa, kâtib-i Borna	5	(1 800)	
25) Nasrullah, câbî-i Drama[18]	6		540
26) Perviz b. Abdullah, kâtib-i Drama	5	(1 800)	
27) Câbî-i cebel-i Drama	6	(2 160)	
28) Kâtib-i cebel-i Drama	5	(1 800)	
29) Câbî-i baz'ı karye-i Drama	6	(2 160)	
30) Câbî-i İstanimaka	6	(2 160)	
31) Veli, kâtib-i İstanimaka	5	(1 800)	
32) Mehmed b. Kemal, câbî-i Çepne[19]	6		(?)
33) Mahmud b. Nesimî, kâtib-i Çepne ve Razlog	5	(1 800)	
34) Osman b. Mustafa, câbî-i Karnafol	6	(2 160)	
35) Veli, kâtib-i Karnafol	5	(1 800)	
36) Ahmed b. Ali, câbî-i Değirmen-deresi	6	(2 160)	
37) Mahmud, kâtib-i Değirmen-deresi	5	(1 800)	
38) Kâtib-i Evreşe	5	(1 800)	
39) Hüseyin b. Mustafa, câbî-i diğer-i Evreşe	6	(2 160)	
40) Derviş Mehmed, câbî-i diğer-i Evreşe	6	(2 160)	
41) Hmaza b. Yusuf, câbî-i Sürgünân-ı Sirem	6	(2 160)	
42) Perviz b. Abdullah, kâtib-i Sürgünân-ı Sirem	5	(1 800)	
43) Musa b. Nasuh, câbî-i Aydos[20]	6		180
44) Yusuf b. Abdullah, kâtib-i Semendirek	5	(1 880)	
45) Pîr Mehmed, kâtib-i Aydos[21]	5		(?)
46) Hızır b. Kulfal, câbî-i Agani[22]	4		840
47) Câbî-i karye-i İzyor	2	(720)	
Yekûn, 47 neferen	160[23]	57 600	7 320
17) (Diğer hizmetliler):			

17 Be-câyeş[55] Mustafa b. Mehmed, âmed fî gurre-i Ş. s. 993.

18 'An gurre-i Za. s. 993 ilâ gaye-i S. s. 994, el-müşahere fî 12 eşhür.

19 Be-câyeş Hacı Timur, âmed fî selh-i Ş. s. 993.

20 Be-câyeş Hasan b. Mehmed, âmed fî 21 R. s. 993, 'An gurre-i R. s. 993 ilâ gaye-i şehr-i minh.

21 Be-câyeş [55] Mahmud b. Abdullah, âmed fî 21 R. s. 993.

22 Be-câyeş Hasan b. Durmuş, âmed fî 2 C. s. 993. 'An gurre-i C. s. 993 ilâ gaye-i Zilhicce-i minh, el-müşahere fî 7 eşhür.

23 Not: Müfredât rakamlarının toplamı bu hesaba göre fi yevm 185 ve fî 12 eşhür 66 600 akçe eder.

Cema'at-ı :	neferen	fi yevm	fi 12 eşhür	el-müşahere
a) râh-ı âbiyân-ı[54] cami'-i şerif ve çeşmehâ-ı Hisarlu ve Cami'-i Cihangir	15	59	21 240	
b) râh-ı âbiyân-ı Kâğıdhane (yp. 7/b)	17	74	26 640	
c) mu'temedân-ı râh-ı âbiyân-ı Kâğıdhane ve kâtib-i meremmât	4	22	7 920	
d) bennâyân ve neccarân-ı râh-ı âb-ı Kâğıdhane	3	11	3 960	1 397
e) meremmetçiyân-ı cisr-i Çekme-i Kebîr ma'a râh-i âbî ve kârbansarayî	3	9	3 240	
	42	**175**	**63 000**	**1 397**

B – El-ihracat **1 486 990**

Berây-ı mübaya'ât-ı kilar-ı İmaret-i 'Âmire ve ihracât-ı lâzıme-i Cami'-i şerif ve türbeteyn gayruhu ve harc-ı mukarrere-i Darü'ş-şifa-i ma'mure ve harc-ı hânden-i[55/a] mevlûdü'n-Nebi 'an M. ve akçe-i hacc-ı şerife ve harc-ı ta'am-ı 'Aşurâ ve ta'am-ı hatme-i[56] şerife-i devir-hânân ve ihracât-ı meremmât-ı evkaf ve mübaya'ât-ı anbar ve ihracât-ı lâzıme-i bîrunî[57] ve ihracât-ı müteferrika ve gayruhu.

I) Be-cihet-i **mübaya'ât-ı kilâr-ı** İmaret-i 'Âmire ve baha-i guşt-ı yevmiye ve navlun-ı sefîne-i dakıyk ve ihracât-ı hammalân-ı esb ve piyade ve resm-i kapan ve gayruhu ve harc-ı ziyafet-i misafirîn **971 378**[24]

Baha-i :

	kantar	lodra	
1) guşt-ı ganem[58] : 361 yevmen, 215 vakıyye, 77 615 kıyye, fî 3			232 845
2) gendüm-i dakıyk-ı[59] sâde*			157 760
3) dakıyk: 1 237 kile 2,5 şinik*			31 590
4) erz-i[60] Mısrî : 1194,5 kile, fî 33			39 418
5) revgan-ı[61] sâde	212	17*	11 476
6) 'asel[62]	244	56*	98 092
7) badem	28	15*	13 011
8) kayısı	19	47, fî 308	5 996
9) âlû-i[63] siyah	12	79*	1 429
10) nişasta	62	73*	10 896
11) Mevîz-i sürh][64]	42	38, fî 88	3 729
12) za'fran, 15 030 dirhem*			24 963
13) nohud, 400 kile, fî 30			1 200
14) fülfül[65], 25,5 vakıyye			3 050

24 Not: Müfredât rakamlarının toplamı, 1 076 554 akçe eder. Bu hesaba göre de aradaki 105 176 akçelik farkın, sıra numaraları aşağıda gösterilmiş olan şu kayıtların hesaba katılmamış olmasından ileri geldiği anlaşılıyor:

20)	1 520
21)	80
32)	47 256
36)	56 320
	105 176

* Be-esmân-ı muhtelife باثمان مختلفه

15) maskatî[66], 7 kıyye 890
16) piyaz[67], 5 277 vakıyye (-) 4 871
17) kal'î[68], 42 (-) 1 871
18) paçe-i ganem berâ-yi bisafirîn, 3 387 Kâse, fî 2 6 794
19) turş-ı engür[69], 240 sebu[70], fî 16 ve 6 pul 4 920
20) şem'-i 'asel-i sefîd, 40 vakıyye, fî 38 1 520
21) na'na-i huşk[71], 20 vakıyye, fî 4 (yp. 8/a) 80
22) penbe, berâ-yi mühimm-i kal'îger[72] 206
23) 'afel[73], 800 kile, fî 7 5 600
24) şem'-i revgan-ı pîh[74] 250 deste 2 500
25) maydanos, 287 yevmen (-) ? 1 658
26) mast[75], berâ-yi surbâ-i erz, 1 400 kıyye, beher 250 dirhem, fî 1 2 240
27) gure[76], berâ-yi şurbâ-i erz, 120 vakıyye, fî 1 1 120
28) kedû[77], berâ-yi şurbâ-i erz, 1 344 kıyye (-) 434
29) kemmûn[78], 164 vakıyye (-) 1 461
30) nârdeng[79], 2 kantar 27 lodra, fî 176 399
31) rikak[80], berâ-yi baklava-i misafirin, 3 080 'aded 494
32) hiyme[81], 3 899 vezne, fî 12 47 256

Be-cihet-i :

33) harc-ı turş-ı kedû[67] ve batıcan ve g. 538
34) harc-ı ziyafet-i eşraf-ı misafirin, berâ-yi baha-i mâkiyân ve gayruhu 737
35) **bedel-i ta'am-ı talebe-i medâris** ve sair huddâm-ı cami'-i şerif ve 'imaret-i 'âmire ve huddâm-ı Darü'ş-şifa-i ma'mure ve gayruhu: 284 ta'am, 'an gurre-i Ra. s. 993 ilâ gaye-i S. s. 994, fî sene ber-vech-i muhtelife 189 290
36) **El-icârât :** 56 320

a) Be-cihet-i **navlun-ı gendüm ve dakıyk-ı** İmâret-i Âmire, bi'd-defe'ât 35 825

b) Ücret-i hammalân-ı esb ve piyade ve **resm-i kapan** ve gayruhu, berâ-yi havâyic-i kilar ma'a hammalân ve ırgadiye ve **nafaka-i yasakçıyân ve mu'temedân-ı** hîyme ve ücret-i kal'îger ve gayruhu 18 897

c) Ücret-i hammalân-ı esb ve piyade ve keyyâl ve kilekesân, berâ-yi keşîden-i gendüm-i ta'am ve şa'ir ve 'alef, 'an anbar-ı yalu ilâ 'İmâret-i Âmire 1 610

II) **Be-cihet-i ihrâcât-ı lâzıme-i cami'-i şerif** ve 'İmâret-i 'Âmire ve türbe-i şerife ve gayruhu ve **hânden-i mevlûdü'n-Nebi[82]**, 'an M. ve akçe-i hacc-ı şerife ve âdet-i baklava-i imameyn ve müezzinân ve gayruhu ve **melbusât-ı sıbyân-ı mekteb** ve **harc-ı** mukarrere-i Darüş-şifâ-i ma'-mure ve harc-ı **ta'am-ı 'Aşurâ** ve **ta'am-ı hatme** **151 612**

A) Be-cihet-i akçe-i hacc-ı şerif ve hânden-i mevlûdü'n-Nebi 'an M. ve 'âdet-i baklava ve melbusât-ı sıbyân ve harc-ı mukarrere-i Darü'ş-şifa-i ma'mure ve ta'am-ı 'Aşurâ ve gayruhu 216 089

Be-cihet-i :

1- akçe-i hacc-ı şerif şerrefeh'allahu te'âlâ ilâ yevmil'l-ahire[83], berâ-yi ruh-ı revân-ı merhum Sultan Süleyman han, 'an vâcib-i sene 993, neferen 5, fî 5 000 25 000

2- harc-ı hânden-i[84] mevlûdü'n-Nebi 'an M. 'aleyhi's-salât ve's-selâm fî şehr-i Ra. s. 993 ve Ra. s. 994, 2 defa 42 607

a) Fî şehr-i Ra. s. 993 19 836
b) Fi şehr-i Ra. s. 994 22 771

3- **âdet-i baklava-i** imameyn ve müezzinân ve kayyımân ve siracîyân ve hafızân-ı mesahif ve mu'arrif ve hânende-i cami'-i şerif, fî şehr-i N. s. 993 6 800

Be-cihet-i:	neferen	
a) İmameyn	2	1 000
b) müezzinân	24	1 000
c) kayyımân ve kayyım-ı tabaka	11	1 000
d) siraciyân ve hafızîn-i mesahif[85]	10	3 000
e) mu'arrif [86] ve hânende	(?)	800

4- haro-ı ta'am-ı 'Aşurâ der mâh-ı M. s. 994, gayr-ez mesarif-i kilar (yp. 9/a) 2 824

5- harc-ı ta'am-ı hatme-i[87] şerif-i devirhanânân-ı mahfil-i cami'-i şerif, fî 28 B. s. 993, gayr-ez-mesarif-i kilar 724

6- **melbusât-ı sıbyân-ı mekteb-i[88]** şerif, fî 16 Ra. ve 22 N. s. 993 ve fhi 18 Ra. s. 994 13 323

a) Baha-i câmehâ-i bogasi	92 sevb	7 735
b) Baha-i tafta-i kutnî[89]	92 'aded	1 035
c) Baha-i miyânbend	92 'aded	385
d) Baha-i pabuç ve iç-edik	92 'aded	3 090
e) Baha-i pîrâhen[90]	32 sevb[91]	768
f) Baha-i nalça ve düğme		250

7- harc-ı mukarrere-i Darü'ş-şifa-i ma'-mure 'An gurre-i Ra. s. 993 ilâ gaye-i S. s. 994, beher şehr fî 9 000, ma'a mahsul-ı Beytü'l-mal-i Darü'ş-şifa 124 987

a) Harc-ı mukarrere 108 000
b) Beytü'l-mal 16 987

B) Be-cihet-i ihracât-ı lâzime-i cami'-i şerif ve türbeteyn ve gayruhu ma'a harc-ı lâzım-ı cami'-i şerif-i şehzade sultan Cihangir tâbe serâhu ve zaviye-i Hakîm Efendi **44 727**

1) a- Be-cihet-i harc-ı ta'mir ve termîm-i tob-ı âyinehâ-i derûun-ı cami'-i şerif ve harc-ı tob-ı mukavva der mihrab 417

b-Ücret-i ırgadân, berâ-yi gusteriden-i[92]hasırhâ-i Mısrî ve efşanden-i kaliçehâ-i cami'-i şerif ve harc-ı şûyîden-i[93] şadırvan ve kenden-i giyah[94] ve eşcar-ı fevk-ı dıvar-ı harem-i kebîr-i cami'-i şerif ve gayruhu 321

c- Be-cihet-i bahâ-i kufl ve meremmet-i kufl-ı bâb-ı harem-i kebir-i cami'-i şerif be baha-i sabun, mühimm-i şûyîden-i rûy-ı kaliçehâ 71

d- Be-cihet-i bahâ-i rişte-i penbe[95], berâ-yi fitil-i şem'hâ-i mihrab ve şem'hâ-i hürde 250

e- Be-cihet-i bahâ-i badya-i hâk, berâ-yi sebîl der pîş-i bâbhâ-i cami'-i şerif, der leyâlî-i Ramazan ma'a ücret-i âb-keşân ve âb-dâdeî[95/a) 358

f- Be-cihet-i bahâ-i cüz'-i 'Amme-i şerif ve 'an eczâ-i cami'-i şerif zâyi' şude ve harc-ı meremmet-i cild-i eczâ-i şerife. 50

g- Be-cihet-i bahâ-i hasırhâ-i Mihaliç ve hammâliye-i o, 71 kıt'a 2 257

h- Ücret-i siracî, berâ-yi efrûhten-i[96] kanadîl-i şerefe-i minâre ve kanadîl-i tabaka-i derûn ve efruhten-i kandîl-i mahye 5 168

ı- Ücret-i siracî, berâ-yi efruhten-i kanadîl-i resm-i servhâ[97] ve resm-i serv-i mu'allak ve efrûhten-i kanadîl-i minare der leyle-i donanma-i şehr 650

i- Be-cihet-i bahâ-i çıbık-ı billur, berâ-yi termîm-i fener ve behâ-i çubuk-ı ahen, behâ-yi sâhten-i çatal-ı fener ve bahâ-i tel-i pirinç ve mertek, berâ-yi sâhten-i resm-i serv-i kebîr 209

j- Be-cihet-i bahâ-i resm-i servhâ-i[97] âhen edr tabaka-i derûn-ı cami'-i şerif ve mahfil-i müezzinân: 12 'aded, fî 65, ma'a harc-ı reng-i sürh 988

k- Ücret-i şem'ger[98], berâ-yi rıhten-i[99] şem'hâ-i mihrab-ı cami'-i şerif ve zaviye ve Cihangir ve mescidi Kara Bali ve rıhten-i şem'hâ-i hurde 640

l- Be-cihet-i bahâ-i âb-ı limon ve teneke-i çub ve sabun, berâ-yi şûyîden-ı sincefhâ-i[100] tob-ı âyinehâ-i derûn-ı cami'-i şerif ve gayruhu 115

m- Be-cihet-i bahâ-i harc-ı reng-i sürh ve sebz ve mukavva ve çiriş ve tutkal, berâ-yi reng-zeden-i[101] kanadîl der pîş-i mihrab-ı cami' 127

n- Be-cihet-i bahâ-i sincefhâ-i harir-i reng-âmiz, berâ-yi tob-i âyinehâ-i derûn-ı cami' ki zâyi'-şüde, fî 12 N. s. 993: 107 'aded, be-esmân-ı[102] muhtelife 4 065

82 'aded, fî 45

25 'aded, fî 15

o- Be-cihet-i ücret-i üstâd Sefer dökmeî, berâ-yi cilâkerden-i kurade[103] ve şem'dan-ı büzürk-i tarafeyn-i mihrab-ı cami'-i şerif ma'a tecdîd-i kapak-ı kurade-i[103] mezbûr, ber-vech-i makru' (yp. 8/a) 500

2) Be-cihet-i harc-ı lâzime-i türbe-i şerîfe-i kebîr

a- Be-cihet-i harc-ı reng-i cengârî-i[104] şem'hâ-i büzürk-i türbe-i şerife, ma'a ücret-i nakkaş, fî şehr-i Ra. s. 993 285

b- Be-cihet-i ihracât-ı zer-mühre-kerden-i ser-âyinehâ-i tob-ı büzürk[105] âvihten-i[106] derûn-ı türbe, ma'a zer-mühre-i[107] 'alem-i ser-i şem'hâ-i büzürk ve bahâ-i varak-ı zeheb ve çûb-ı kapakhâ ve ücret-i nakkaş 2 716

c- Baha-i kanadîl-i Firengî ve zincir-i pirinç ve sicim ve makara ve tob-ı çub, berâ-yi âvîhten-i derûn-ı türbe 292

d- Be-cihet-i bahâ-i hüve-i[108] musanna', berâ-yi âvîhten 'an mezar-ı şerife-i merhum, ma'a ihracât-ı lâzime ve üstâdiye ve bahâ-i sincaf-ı[109] reng-âmîz-i harir-i hüve-i[108] mezbure 990

e- Be-cihet-i bahâ-i varak-ı zeheb ve sîm ve reng-i sürh ve mukavva ve çiriş ve tutkal, berâ-yi renk-zeden-i kanadîl-i Şamî ve İstanbul der devr-i türbe 248

f- Be-cihet-i baha-i verd[110] ve zerrin-kadeh[111], berâ-yi tezyin-i etraf-ı mezar-i şerife-i merhum, ma'a bahâ-i şişe-i şükûfe, bi'd-defe'ât 400

g- Be-cihet-i bahâ-i kufl, berâ-yi sanduk-i Eczâ-i türbe-i şerife ve ücret-i ırgadân efşânden-i[112] kaliçehâ-i türbe ve bahâ-i nân-ı Gılman-ı 'Acemiyân-ı ki bağçe-i türbe timar-kerdend 126

h- Be-cihet-i bahâ-i delv[113] ve resen, berâ-yi sakkay-i türbe-i şerife ki der eyyâm-ı sayf, 'an serdâb-ı[114] mekteb âb-ı serd keşide ilâ türbe-i şerife, ma'a bahâ-i miftah-i bâb-ı mekteb 63

ı- Be-cihet-i bahâ-i hasır-ı Mısrî, berâ-yı mühimm-i türbe-i şerife, 3 kıt'a 350

i- Be-cihet-i bahâ-i şem'-i 'asel', berâ-yi rıhten-i derûn-ı şem'dan li-ecli[115] istihkâm-ı şem'-i 'asel-i büzürk-i türbe-i şerife: 4 vakıyye, fî 38 152

j- Ücret-i kal'îger, berâ-yi kal'i-kerden-i evânî-i türbe, ma'a bahâ-i kal'-i ve penbe ve engişt 77

k- Be-cihet-i âdet-i sabun, berâ-yi şûyîden-i[116] destarhâ-i merhum, fî sene-i kâmile 30

Be-cihet-i harç-lâzım-ı:

3) Türbe-i şerife-i merhume Sultan tâbe serâhu[25] 21

4) Medâris-i şerîfe[26] 120

5) Cami'-i Şerîf-i Cihangir tâbe serâhu[27] 1 187

6) Kilâr-ı İmâret-i 'Âmire[28] 332

7) Fırın-ı fodula-i 'Âmire[29] 1 437

8) Matbah-ı İmâret-i 'Âmire[30] 4 632

---

25 Ücret-i ırgadân, berâ-yi efşânden-i[117] kaliçehâ-i türbe-i şerife 21

26 a- Be-cihet-i bahâ-i kilid, berâ-yi bâb-ı medrese-i tıp ve meremmet-i kilid-i bâb-ı medrese-i Emîr Hasan-zade Efendi 40

b- Ücret-i ırgadân, berâ-yı ihraç-kerden-i seng-i moloz, 'an medrese-i Su'udi Efendi 80

27 a- Be-cihet-i bahâ-i hasırhâ-i Mihaliç, 36 kıt'a be-esmân-ı muhtelife, ma'a hammaliye-i 929

b- Ücret-i siracî, berâ-yi efrûhten [118] kanadîl-i minare der leyalî-i Ramazan 250

c- Ücret-i hammal ve pereme, berâ-yi bürden-i[119] şem-i Berât ilâ cami-i şerif 28

a- Ücret-i hammalân-i piyade, berâ-yi keşiden-i erz-i Drama, 'an anbar ilâ anbar-ı diğer ve tehîkerden-i[120] çuvalhâ-i dakıyk, ma'a baha-i gırbil ve dûhten-i[121] çuvalhâ-i erz 238

b- Be-cihet-i bahâ-i galbir-i nohud ve galbîz-i gendüm, ma'a meremmet-i pervâz-ı galbîz-i erz-i 'atik (yr. 9/a) 94

29 a- Ücret-i sepet-ger, berâ-yi termîm-i sepethâ-i fodula, 16 'aded 96

b- Be-cihet-i bahâ-i şal, berâ-yi mühimm-i fodula: 18 top, fî 45, ma'a bahâ-i gırbıl[122] 816

c- Be-cihet-i habâ-i parû-yi fodula ve bahâ-i sırık berâ-yi mühimm-i habbazîn 288

d- Be-cihet-i kufaca-i âb ve çarh-ı felekleme-i bi'r[123] ve bahâ-i pervîzen-i[124] simid ve bahâ-i lak-i çub[125] ve saire 185

e- Be-cihet-i bahâ-i miyzan-ı tuc[126], berâ-yi mühimm-i nân-ı fodula 60

30 a- Be-cihet-i bahâ-i bakraç-ı nuhas-ı cedîd, berâ-yi mühimm-i tabbahîn, 2 kıt'a: 7 vakıyye 150 dirhem, fî 35 255

b- Be-cihet-i bahâ-i parû-yi âhen ve bahâ-i zincir-i âhen, berâ-yi bâb-ı matbah ve bahâ-i teber-i gûşt[127] ve meremmet-i teber-i 'atik 148

c- Be-cihet-i bahâ-i zenbil, berâ-yi nân-ı misafirin ve bahâ-i sünger ve süzgü-i âb ve bahâ-i kufa ve sicim-i çarup, berâ-yi mühimm-i ferrâş-ı matbah-ı imâret 110

d- Be-ciheti harc-ı termîm-i kulb-ı kazgan ve ücret-i kal'iger, berâ-yi kal-î kerden-i sinihâ ve sahanhâ ve tashâ ve kazgan-ı erz ve gendüm ve dâne ve yahni ve gayruhu ma'a bahâ-i kal'î ve penbe 1 250

e- Be-cihet-i bahâ-i tashâ-i me'kel-i suhtegân, ma'a nişanger-i tashâ ve ücret-i kal'îger, 50 'aded

9) Zâviye-i Hâkim Efendi[31] 580
10) Han-ı Çekme-i Kebîr[32] 1 402
11) Ferraşân-ı tâbhane ve ferraşân-ı harem-i bîrûn-ı cami'-i şerif[33] 89
12) Hamam-ı vakf-ı şerif[34] 13 333
13) Serhâne-i vakf-ı şerif[35] 154
14) Mekteb-i şerif[36] 84

C) Be-cihet-i harc-ı lâzime-i birûni[37] 8 978

D) Be-cihet-i ihrâcât-ı müteferrika: 7 506

a – Be-cihet-i harc-ı cild-kerden-i **defter-i mu'temedân-ı evkaf** ve cild-i **defter-i vezâif** ve bahâ-i **takvim-i cedîd** ve ücret-i kösemî[136] berâ-yi âverden-i ağnâm-ı kurban-ı 'îyd-i edha[137] 135

b – Be-cihet-i bahâ-i kağıd-ı haşebî ve mürekkeb, berâ-yi defâtîr ve mekâtîb-i evkaf, bi'd-defe'ât 195

c – Be-cihet-i harc-ı ahkâm-ı şerife, berâ-yi mühimm-i evkaf ve harc-ı suret-i hüccet ve gayruhu, bi'd-defe'ât 238

d – Be-cihet-i bahâ-i astar ve sicim ve şem'-i mühür, berâ-yi vezâif-i mevâlî-i 'izâm, bi'd-defe'at (yp. 10/b) 104

e - Be-cihet-i bahâ-i kufl[138], berâ-yi oda-i tahtanî ve fevkanî-i 'imâret ve bâb-ı ahur ve meremmet-i sepethâ-i mezbelekeş ve bahâ-i sepet-i cedîd-i mezbelekeş 172

f - Be-cihet-i teslîm, be-Hacı Mehmel tabîb-i Hassa, berâ-yi ta'mir-i divar-ı hod ve ta'mir-i kâriz-i helâhâ-i Cami'i-i Cihangir ki der zîr-i divar-ı mezbûr vâki'-şude, fî 27 Ş. s. 993 1 000

31 a- Ücret-i siracî, berâ-yi efruhten-i kandil-i şerefe-i cami'-i şerif der-leyâlî-i Ramazan 120
b- Be-cihet-i, behâ-i delvhâ[128] berâ-yi mühimm-i han-ı pîş-i zaviye: 4 'aded, fî 45 180
c- Ücret-i kal'îger, berâ-yi kal'î-kerden-i evânî-i zaviye ve şem'dân-ı tarafeyn-i mihrab-ı cami'-i mezbur, ma'a bahâ-i kal'î ve penbe ve engist. 2 877

32 a- Be-cihet-i bahâ-i revgan-ı bezir ve harc-ı fitil ve ücret-i siracî-i kandil-i han-ı mezbûr, 'an gurre-i Ra. s. 993 ilâ gaye-i Ş. s. 994. 1 010
b- Be-cihet-i harc-ı memlû-kerden-i meğakha-i[129] derûn-i han-ı mezbûr, el vâki' fî evâil-i şehr-i Za.s. 993, berâ-yı ücret-i araba-i keşiden-i hâk ve ücret-i ırgadân (yp. 9/b 392

33 Be-cihet-i bahâ-i sicim-i çarûb[130] ve kerder ve gayruhu, 'an gurre-i Ra. s. 993 ilâ gaye-i sene-i kamile 89

34 a- Be-cihet-i bahâ-i alçı ve tuğla ve mismar ve küng ve sac-ı âhen ve harc-ı tahliye-i helâhâ-i hamam ve ücret-i meremmetîyân-ı[131] kazgan 787
b- Be-cihet-i battaliye[132] hamam, ez-ân sebep ki ta'mir ve termîn-i döşeme-i külhan ve ta'mir-i kaz-gan ve meremmât-ı derûn-ı hazine-i âb şud, bi'd-defe'ât: 41 yevmen ber-vech-i muhtelife 6 550
c- Be-cihet-i kızdırma-i hamam, der vakt-i ta'mir-i battaliye-i[132] mezbûre, fîdef'a 6 000

35 Ücret-i kal'îger, berâ-yi kal'î-kerden-i kazgan ve sair evânî-i serhâne, fî şehr-i Ramazani'l-mübarek Sene 993, ma'a bahâ-i kal'î ve penbe. 154

36 Be-cihet-i bahâ-i me'kûlât-ı bahariyye-i sıbyan-ı mekteb[133], el-vâki' fî şehr-i Ca. s. 993, gayr-ez mesârif-i kilâr. 84

37 a- Be-cihet-i harc-ı râh ve nafaka-i mu'temedân, berâ-yi reften [134] be-mukata'ât ve âverden-i Nukre-i[135] vakf 'an mukata'ât, bi'd-defe'ât 1 300
b- Be-cihet-i kirâye-i nukre-i vakf ki 'an mukata'ât âverdend bi'd-defe'at. 7 678

g – Ücret-i ırgadân, berâ-yi keşiden-i kerestehâ-i hane-i Şeyh Kaya ki kal'-kerden ve pâk-kerden-i câ-yi hane-i mezbûr ve bahâ-i şinik-i Çûb, berâ-yi mühimm-i alîk-ı misafirîn ve bahâ-i vezne-i dînar ve gayruhu 124

h – Be-cihet-i bahâ-i sandık-ı kösele, berâ-yi hıfz-kerden-i vakf(iye), sınurnâme ve defter-i vilâyet-i evkaf ve sair temessükât derkilâr-ı imâret ma'a bahâ-i kilid 160

ı – Be-cihet-i ihracât-ı me'kûlât ve harc-ı saire der vakt-i tahmin-i binâ-yi Abdi Çelebi, mütevelli-i sâbık, der kemerha-i Kağıthane ve cisr-i Çekme-i Kebîr ve sedd-i râh-ı âb-ı çeşmehâ-i Hasırlu ve gayruhu 1 680

i – Be-cihet-i mukata'a-i zemîn-i anbar-ı gallât ve zemîn-i hane-i vakf, der bîrûn-ı bâb-ı Cebe Ali, 'an vâcib-i sene 993 756

j – Be-cihet-i bahâ-i bogasi-i maî, berâ-yi mühimm-i yasdık-ı odahâ-i 'imâret 62

k – Be-cihet-i harc-ı lâzım der vakt-i teslîm-i nukre be-Hızâne-i Amire, 'an bekayâ-yi 'Abdi Çelebi mütevelli-i sâbık 140

l – Be-cihet-i mukata'a-i zemîn-i kâriz li-vakf-ı merhum Monla Güranî, 'an vâcib-i sene 993 300

m – Be-cihet-i bedel-i a 'şar-ı müsellimân-ı Hasköy, der liva-i Çirmen, 'an vâcib-i sene 993 2 400

E) Be-cihet-i mubaya'at-ı anbar mühimmât: **178 797**

a – Be-cihet-i bahâ-i zeyt, 2 631 müdre 2 vakıyye, be-esmân-ı muhtelife 111 652

b – Be-cihet-i bahâ-i keten ve resen-i keten, 292 kıyye, be-esmân-ı muhtelife 3 623

c – Be-cihet-i bahâ-i kufa ve kâse-i cûb ma'a hammaliye ve parû-yi çûb ve bahâ-i sünger ve fuçı-i 'asel ve gayruhu 1 157

d – Be-cihet-i bahâ-i astar, berâ-yi mühimm-i râh-ı âb ve resen-i ıhlamur ve resen-i Tire ve bahâ-i penbe-i lökün ve bahâ-i alçı, mühimm-i camhâ ve gayruhu 1 618

e – Be-cihet-i ücret-i mûytâb, berâ-yi tâften-i resenhâ-i[139] râh-ı âb, 'an keten: 110 'adet, fî 1 110

f – Be-cihet-i bahâ-i carûb-ı minder, berâ-yi mühimm-i ferraşân, 50 'aded 95

g – Be-cihet-i bahâ-i keç-i[140] Rumeli, berâ-yi zahire-i mühimm-i lökün ve gayruhu, 249,5 kantar, fî 6 (yp. 10/a) 1 767

h – Be-cihet-i bahâ-i kanâdîl-i İstanbul ve bahâ-i telhâ-i kaz-pây[141] ve kandîl-i Efrengî ve kandîl-i minare ve bahâ-i camhâ-i büzürk ve kûçek, bi'd-defe'at 15 098

ı – Be-cihet-i bahâ-i revgan-ı bezir, berâ-yi zahire-i anbar: 1108 müdre, fî 40 40 720

i – Be-cihet-i carre-i[142] Mısrî, berâ-yi mühimm-i anbar, 10 'aded, fî 60 600

j – Be-cihet-i hammaliye-i zeyt ve revgan-ı bezir ve harc-ı saire 2 658

k – Be-cihet-i bahâ-i lülehâ-i tuç, berâ-yi zahire-i anbar, 10 'aded, fî 17 464

F) **El-meremmât:** 59 454

1 – Meremmât-ı müteferrika-i evkaf: 22 579

a – Be-cihet-i harc-ı meremmât-ı tob-ı âyine-i derûn-ı cami'-i şerif ve tecdîd ve termîm-i sandukhâ-i kanadîl-i minare ve şûyîden-i[143] mihrab-ı cami'-i şerif ve tahliye-i helâhâ-i canib-i yemîn-i cami'-i şerif ve termîm-i kaldırımı fevk-i bacahâ-i kâriz ve nev-sâhten-i kirişhâ-i sakiye[144] ve meremmât-ı camhâ-i Cami'-i şerif ve türbe ve tâmîr ve termîm-i bâb-ı medrese-i Darül'hadîs ve tahliye-i kâriz-i helâhâ-i medâris ve gayruhu, bi'd-defe'ât, bâ-tevarîh-i muhtelife, 'an 25 C. s. 993 5 065

1) Mubaya'at 1 116
2) İcârât 3 949

b - Be-cihet-i harc-ı nev-sahten-i kapakhâ-i kazgan-ı matbah ve ücret-i ırgadân-ıkeç-i İmroz(?), der anbar ve bahâ-i miyzâb-ı[145] fevk-ı hane-i iskele-i vakf ve nev-sahten-i lak-i hamîr-i fodula ve sair, tahliye ve termîm-i kâriz-i mekteb ve gayruhu 'an tevarîh-i muhtelife, 'an 21 Ra. s. 993 4 805

1) Mubaya'at 2 658 (yp. 11/a)
2)İcârât 2 147

c - Be-cihet-i harc-ı meremmât-ı kaldırım-ı kâriz-i serhâne ve pîş-i Bâb-ı Mimar Ağa ve tecdîd ve termîm-i derûn-ı külhan-ı hamam-ı vakf ve meremmât-ı derûn-ı hazine-i âb ve kazgan ve verdaşten-i[146] bina-i hane-i fevkaanî, canib-i serhâne ve meremmât-ı râh-ı âb-ı kerm ve serd[147] ve tecdîd-i künkhâ-i derûn-ı hamam, bi'd-defa'ât, 'an 27 R. s. 993 (yp. 10/b) 6 962

1) Mubaya'at 2 688
2)İcârât 4 274

d - Be-cihet-i harc-ı tecdîd ve ta'mîr-i dolabhâ ve pençerehâ-i imam-ı cedîd ve ta'mir ve termîm-i hane der iskele ve merammât-ı hane-i imam Mahmud Çelebi bi'd-defa'ât ve bazı termîm-i kaldırım ve merammât-ı elvâh-ı hamam ve nev-sâhten-i sehpâ-yi derûn-ı cami'-i şerif-i zaviye ve meremmât-ı âteşdân[148] ve nev-sâhten-i perde-i bâb ve pûşiş-i hankah ve hane ve âteşdân-ı şeyh-i zaviye ve gayruhu, 'an 4 C. s. 993 5 747

1) Mubaya'at 3 694
2) İcârât 2 053

2 - Be-cihet-i ihrâcât-ı râh-ı âb-ı cam'i-i şerif: 10 244

a - Be-cihet-i bahâ-i lülehâ ve ücret-i kaldırımî ve meremmât-ı râh-ı âb, kurb-ı hane-i Hz. Siyavuş Paşa ve meremmât-ı musluk-ı türbe ve şadırvan ve meremmat-ı râh-ı âb-ı tâbhâne ve meremmât-ı râh-ı âb der divar-ı hamam ve meremmât-ı râh-ı âb der yaylak-ı büzürk ve gayruhu, der hizmet-i Üveys ser-bölük, 'an 15 Ra. s. 993 2 113

1) Mubaya'at 938
2) İcârât 1 175

b - Be-cihet-i ücret-i lâğımcıyân ve harc-ı meremmât-ı râh-ı âb ve tahliye-i kâriz ve kalay-kerden-i tas-ı musluk ve ihracât-ı râh-ı âb-ı müteferrika-i Hisarlu der hizmet-i Hüseyin ve Yusuf ve Murad râh-ı âbiyân, 'an 11 Ca. s. 993 6 548

1) Mubaya'at 1 550
2) İcârât 4 998

c - Be-cihet-i harc-ı meremmât-ı râh-ı âb-ı zaviye ve termîm-i kaldırım-ı fevk-ı râh-ı âb ve meremmât-ı râh-ı âb-ı çeşme-i Kebîr ve meremmât-ı râh-ı âb-ı cami'-i merhum Şehzade Sultan Cihangir tâbe serâhu 1 583

1) Mubaya'at 392
2) İcârât 1 191

3 - Be-cihet-i ihrâcât-ı râh-ı âb-ı Kağıthâne: 62 631

a - Be-cihet-i harc-ı meremmât-ı râh-ı âb-ı çeşme-i kasaba-i Hz. Ebâ Eyyûb-ı Ensarî ve meremmât-ı lüle-i Çeşme-i pîş-i Bâb-ı Davud Çavuş ve meremmât-ı sedd-i pîş-i kemer-i Dırâz ma'a bahâ-i keç[149] ve meremmât-ı kovuk-ı kemer ve kemer-i Yanık-zade ve kemerhâ-i kurb-ı Ayvad ve kermerhâ-i saire ve bahâ-i keç-i zahire der anbar-ı karye-i Burgaz der hizmet-i Hamza ser-bölük, fî 27 Ca. s. 993 16 664

1) Mubaya'at 10 950 (yp. 11/b)
2)İcârât 5 714

b - Be-cihet-i harc-ı meremmât-ı râh-ı âb-ı bi'r-i mâ-i câh-i[150] Kapûy-ı Ağa der kurb-ı saray-ı Rüstem Paşa ve meremmât-ı râh-ı âb-ı çeşme-i Çarşu-yi Mahmud Paşa ve meremmât-ı râh-ı çeşme-i mahalle-i Âşık Paşa ve tahliye-i derûn-ı kâriz-i çeşme-i mezbûre ve meremmât-ı râh-ı âb-ı çeşme-i birûn-i Bâb-ı Hîme ve çeşme-i şerbetciyân ve meremmât-ı râh-ı âb-ı çeşme-i Kapan-ı Dakıyk, 'an tevarîh-i muhtelife, 'an 15 Ra. s. 993 4 095

1) Mubaya'at 158
2)İcârât 3 937

c - Be-cihet-i harc-ı meremmât-ı râh-ı âb-ı mahalle-i Ekşidut ve çeşme-i cânib-i Yedi-kule ve meremmât-ı lâğım-ı kâriz-i cânib-i hamam-ı Ali Paşa ve meremmât-ı râh-ı âb-ı mahalle-i Çerakçı ve meremmat-ı rah-ı ab-ı bi'r-i mâ-i kurb-ı Bâb-ı İsa ve ba'zı termîm-i kaldırım ve meremmât-ı râh-ı âb-ı çeşme-i Mermer Musluk ve meremmât-ı râh-ı kurb-ı hâne-i Hüseyin Paşa, 'an 21 Ra. s. 993 — 5 872

1) Mubaya'at 508

2)İcârât 5 364

III
EL-BÂKİ: 6 313 766

A – Min zalike'l bâk'i[151] : be-cihet-i zevâid-horân-ı[152] vakf ve teslimât be-Hızane-i 'Âmire ve gayruhu ve vezaif-i güzeşte-i ba'zı huddâm-ı evkaf. — 1 174 986

1- Be-cihet-i zevâid-horân-ı evkaf-ı şerife, 'an gurre-i Ra. s. 993 ilâ gaye-i S. s. 994, fî 12 eşhür.

Cema'at-ı :	neferen	Fî yevm	Fî 12 eşhür	el-müşahere	(Yekûn)
a) meval'i-i[153] 'izam (A)	9	930	334 800		(334 800)
b) mevali-zâdegân (B)	37	660	237 600	30 830	(268 430)
c) sâdât[154] ve meşâyih (C)	65	547	196 920	18 794	(215 714)
d) sulehâ-i[155] müteferrika (D)	43	162	58 320	4 350	(62 670)
e) sipahiyân (E)	27	89	32 040	2 250	(34 290)
f) havatîn[156] (F)	7	41	14 760	4 500	(19 260)
	188				(935 64)

Cema'at-ı mevâlî-i 'îzam :

		fî yevm
A-	1) Mevlânâ Şeyhî Çelebi Efendi	20
	2) Mevlânâ Muhiddin Efendi, **kadı'asker-i sâbık-ı Anadolu**	150
	3) Mevlânâ Abdülgani Efendi, **kadı'asker-i sâbık**	150
	4) Mevlânâ Bahaüddin Efendi, **kadı'asker-i sâbık**	150
	5) Mevlânâ Abdülkerim Efendi, **imam-ı padişah**	100
	6) Mevlânâ Muslihiddin Efendi, **kadı'asker-i sâbık-ı Medine-i Münevvere**	100
	7) Mevlânâ Şemsüddin Efendi, **kadı'asker-i (?) sâbık-ı Bursa**	90
	8) Mevlânâ Muhiddin Efendi, **kadı-ı sâbık-ı Medine-i Münevvere**	90
	9) Mevlânâ Abdülvehhab Efendi, **kadı-i İzmir**	80

	Cema'at-ı mevâlî-i zâdegan	fî yevm	Cema'at-ı mevâlî-i zâdegan	fî yevm
B-	1) Mehmed Çelebi b. Yahya Efendi (yp. 12/a)	35	20) Abdulbaki Çelebi b. 'Ivez Efendi	35
	2) Mehmed Çelebi zâde	55	21) Mehmed Çelebi b. Abdülgani Efendi	55
	3) Mehmed Çeleb-i diğer zâde[38]	50	22) Mehmed Çelebi b. Mustafa	50
	4) Mehmed Çelebi b. Muhiddin	35	23) İbrahim Çelebi b. Muhiddin Efendi	35
	5) Ahmed Çelebi b. Abdülkerim	35	24) Mehmed Çelebi b. Muslihiddin Efendi	35
	6) Mustafa Çelebi Bostan-zâde[39]	30	25) Mehmed Çelebi b. Abdullah Efendi	30
	7) Mehmed Çelebi b. Bostan-zâde Efendi[40]	30	26) Ahmed Çelebi b. Abdullah Efendi	30
	8) Yahya Çelebi b. Bostan-zâde Efendi[41]	25	27) Mahmud Çelebi Hoca-zâde	20
	9) Mehmed Çelebi b. Abdülkerim Efendi	20	28) Mehmed Çelebi b. Şemsüddin Efendi	25
	10) Yusuf Çelebi b. Ahmed Efendi	20	29) Mustafa Çelebi b. Abdurrahman el-mütevellî	20
	11) Yahya Çelebi b. Ali Çelebi Efendi	20	30) İbrahim Çelebi Pîrî	7
	12) Mehmed Çelebi b. Şemsüddin	15	31) Mahmud b. Mahmud	10
	13) Hasan Çelebi b. Ahizâde	30	32) İshak b. Cemal Efendi	2
	14) Hüseyin Çelebi b. Ahizâde	30	33) Şeyh Mehmed b. Lütfullah	10
	15) İbrahim Çelebi b. Ahizâde	25	34) İbrahim Çelebi b. Yahya	20
	16) Derviş Ali Çelebi b. Şeyhi Çelebi	30	35) Yahya Çelebi b. Mustafa	10
	17) Celâleddin Çelebi b. Muhiddin Efendi	15	36) Seyyid Hasan b. Seyyid Mustafa	5
	18) İbrahim Çelebi b. Monla Çelebi Efendi	31	37) Mehmed Çelebi b. Burhan Efendi [42]	8
	19) Abdullah Çelebi b. Şeyh Muhiddin	20		

	Cema'at-ı mevâlî-i zâdegan	fî yevm	Cema'at-ı mevâlî-i zâdegan	fî yevm
C-	1) Seyyid Emir Gazi	40	8) **Mevlânâ Şeyh** Mehmed	20
	2) Şeyh Ahmed Semerkandi	20	9) Seyyid Kasım	1
	3) Seyyid Şa'ban	20	10) Şeyh Yusuf b. Sinan	10
	4) Mustafa b. İbrahim	10	11) Şeyh Ahmed b. Mahmud	21
	5) Abdurrahman b. İbrahim	10	12) Seyyid İsmail Şeyh Yozgadî	10
	6) **Şeyh** Abdurrahim **Kefeî**	15	13) Seyyid Mehmed b. Seyyid İsmail	10
	7) Şeyh Abdurrahman b. Bayazid	5	14) Şeyh Ahmed **Nakşibendî**	11

38 İbtidâ şud 'an 18 Ra. s. 993. El-müşahere fî 2 eşhür 13 yevmen. — 3 650

39 'An gurre-i Ra. s. 993 ilâ gaye-i Zilhicce Z. Sene-i minh, el-müşahere fî 10 eşhür — 9 000

— 'An gurre-i Ra. s. 993 ilâ gaye-i Z. Sene-i minh, el-müşahere fî 10 eşhür — 9 000

40 'An gurre-i Ra. s. 993 ilâ gaye-i Z. Sene-i minh, el-müşahere fî 10 eşhür — 7 500

41 Müteveffâ şud, fî şehr-i Z. s. 993, el-müşâhere ilâ gaye-i N. fî 7 eşhür — 1 680

42 İbtidâ şud 'an 18 Ra. s. 993. El-müşahere fî 2 eşhür 13 yevmen. — 3 650

	14) Şeyh Ahmed Nakşibendî	11	40) Beytullah **Dede**	15
	15) Muslihiddin	5	41) Ali b. Murad	5
	16) Şeyh Hüsam	5	42) Şeyh Abdülvehhab tîrgeri[46]	10
	17) Şeyh Mehmed b. Sinan[43]	30	43) Mustafa b. Şeyh Abdullah	5
	18) Şeyh İbrahim	30	44) Seyyid Ahmed b. Seyyid Mehmed	5
	19) Halil b. Üveys	8	45) Şeyh Abdullah	10
	20) Hüsam b. Celâleddin	4	46) Monla Hasan	10
	21) Şeyh Abdülkerim **vâ'iz**[44]	5	47) Seyyid Mustafa b. Seyyid Mehmed[47]	8
	22) Abdur'rahim[45]	6	48) Mehmed, mütevelli-i sâbık	10
	23) Osman **Dede**	5	49) Mevlânâ Abdi	2
	24) Mehmed b. Hacı Behram	7	50) Şeyh Ebu'l-hayr	10
	25) Mustafa, **a'mâ**	25	51) Halil b. İbrahim	5
	26) Şeyh Mehmed Seydi b. Şeyh Ahmed	15	52) Mevlânâ Mehmed	2
	27) Şeyh Mehmed Haşimi	7	53) Mevlânâ Karabaş-zâde[48]	5
	28) Yusuf b. Hacı Mehmed	20	54) Sinan **Dede**	2
	29) Ahmed v. Kuseyri	10	55) Şeyh Nizamüddin	2
	30) Hüsâm	6	56) Mahmud, **imam**	7
	31) Ebubekir	5	57) Şeyh Ramazan, **a'mâ**	2
	32) Ali **Dede**	2	58) Abdurrahman[49]	3
	33) Yunus **Dede**	20	59) Şeyh Muslihiddin Beyatî	10
	34) Seyyid Zeynel-'abidin	5	60) Mahmud b. Mustafa	5
	35) Recep **Halife**	10	61) Abdurrahim, **va'iz**	14
	36) Seyyid Ahmed	4	62) Seyyid Mustafa b. Abdulgani	5
	37) Şeyh Hasan Vefaî	9	63) Şeyh Ahmed	10
	38) Şeyh Süleyman	5	64) Hacı Mehmed Şucâ[50]	-
	39) Muhiddin **Mesnevî-han**	25		

	Cema'at-ı sulehâ-i müteferrika (yp. 13/a): fî yevm	fî yevm		fî yevm
D	1) Süleyman **Halife**	5	23) Mustafa b. Mehmed,**kâtib**	5
	2) Mustafa b. Recep	4	24) Seyyid Mansur	4
	3) Şerife-zâde Recep	4	25) Mahmud, **kemha(î)**	5
	4) Mehmed b. Ahmed	3	26) Hızır b. Üveys	5
	5) Mustafa, emîn-i surre-i[154] kaftancıyan		27) Receb Dede, **a'mâ**	2
	6)Mahmud,**kethüda-ikaftancıyân**		28) Ferhad Dede	3
	7) Mehmed b. Ahmed	5	29) Hacı Bilâl	5
	8) Rıdvan b. Abdullah Yozgadî	5	30) Ahmed Tatar	4

43 'An gurre-i Ra. s. 993 ilâ gaye-i Zilhicce Z. Sene-i minh, el-müşahere fî 10 eşhür 9 000
44 'An gurre-i Ra. s. 993 ilâ gaye-i Z. Sene-i minh, el-müşahere fî 10 eşhür 9 000
45 'An gurre-i Ra. s. 993 ilâ gaye-i Z. Sene-i minh, el-müşahere fî 10 eşhür 7 500
46 Müteveffâ şud, fî şehr-i Z. s. 993, el-müşâhere ilâ gaye-i N. fî 7 eşhür 1 680
47 'An gurre-i Ra. s. 993 ilâ gaye-i M. s. 994, el-müşâhere fî 11 eşhür 2 640
48' An gurre-i Ra. s. 993 gaye-i L. Sene-i minh, el-müşâhere fî 8 eşhür 1 200
49 'An gurre-i Ra. s. 993 gaye-i Ş. Sene-i minh, el-müşâhere fî 6 eşhür 540
50 Fî sene 2 000

	9) Hacı Şa'ban Yozgadî		31) Mahmud b. 'Ali	2
	10) Haci İbrahim Yozgadî[51]	5	32) Mustafa, **müslim-i nev**	5
	11) Sinan,**emîn-i surre-i sahhafân**	4	33) Pîr Ali, **hadım**	4
	12) Memi b. Mustafa, **kethudâ-i berberân**	4	34) Aydın **mu'temed-i râh-ı âb-ı Çorlu**	5
	13) Behram b. Abdullah, şeyh-i berberân[52]	4	35) Ali, **kötürüm**	3
	14) Mehmed b. Ahmed[53]	5	36) Emin **a'mâ**	2
	15) Faik b. Abdullah	5	37) Mustafa, **kötürüm**	2
	16) Mahmud b. İbrahim	5	38) Mehmed b. **Mirâbî**	7
	17) Hacı Ali, **kethuda**	5	39) Elmas, **hadım**	3
	18) Mehmed b. Şa'ban[54]	5	40) Mehmed, **yetîm**	1
	19) Ferhad, merdüm-i sultan	8	41) Hüsâm, **hethüdâ-i kefişgerân** [155]	4
	20)İbrahim,**korıcı-irâh-ı âb-ı Çorlu**	5	42) Hasan, **emîn-i surre-i kefişgerân**	5
	21) Pervîz b. Abdullah	5	43) Muharrem, **hamamî**	2
	22) Behram b. Abdullah	5		

	Cemaat-ı Sipahiyan :	fî yevm		fî yevm
E	1) Ferhad b. Abdullah[55]	5	15) Ahmed	8
	2) Ali Canik	5	16) Yusuf Vardar	3
	3) Şah-Murad	10	17) Süleyman Vodina	5
	4) Hüseyin b. Mustafa	4	18) Ferhad Abdullah	2
	5) Musa, silahdâr	4	19) Hasan, **mehter**	1
	6)Yunus Delvine (yp. 13/a)	4	20) Hüseyin, **gulâm-ı Der**	3
	7)Süleyman, **sipahi**	5	21) Süleyman birader-i Yusuf	4
	8) Hasan Bosna	4	22) Maksud **Kethuda**	6
	9) Ali Konya	6	23) Mustafa	3
	10) Mahmud Yenişehir[56]	5	24) Nasrullah, **sipahi**	2
	11) Mehmed b. Kasım, kilârî	4	25) İskender, **sipahi**	6
	12) Mustafa b.Abdullah, **mehter**	1	26) Ken'an, **Çavuş**	10
	13) Bekir Ağa	10	27) Hoca Mehmed	1
	14) Mustafa Dimetoka	8		

	Cemaat-i Havatîn	fî yevm		fî yevm
F-	1) Nefise Hatun	5	5) Safiye Hatun	3
	2) Ayşe Hatun	15	6) Cemile Hatun	10
	3) Espe Hatun[57]	10	7) Ümmiye Hatun[58]	5
	4) Sakine Hatun	8		

51 'An gurre-i Ra. s. 993 ilâ gaye-i Ca. sene-i minh, el-müşâhere fî 3 eşhür 450
52 Müteveffâ-şud fî 13 Ş. s. 993, el-müşâhere fî 5 eşhür 600
53 'An gurre-i Ra. s. 993 ilâ gaye-i Za. sene-i minh, el-müşâhere fî 10 eşhür 1 500
54 Müteveffâ-şud fî evâhir-i M. s. 994, el-müşâhre fî 11 eşhür 1 650
55 'An gurre-i Ra. s. 993 ilâ gaye-i Za. Sene-i minh, el-müşâhere fî 7 eşhür 1 050
56 'An gurre-i Ra. s. 993 ilâ gaye-i L. Sene-i minh, el-müşâhere fî 8 eşhür 1 200
57 ' Müteveffâ şude fî evâhir S. s. 994, el-müşâhere fî 11 eşhür 3 600
58 'An gurre-i Ra. s. 993 ilâ gaye-i L. Sene-i minh el-müşâhere fî 8 eşhür 1 200

	2 – Et-teslimât :		239 822
	a) Teslim be-Hizane-i 'Âmire 'ammereha'llahu te'alâ ilâ yevmi'l-ahire[157], an bekayâ-yı 'Abdi Çelebi mütevelli-i sâbık, fî 3 M. s. 994	204 060	
	b) Teslim be-İsmail Çavuş zîde kadrühu[158], nazır-ı sâbık-ı râh-ı âb, berâ-yi ta'mir-i kâriz-i râh-ı âb, fî şehr-i B. s. 993	32 862	
	c) Teslim be-Hasan Efendi, el-müderris be-medrese-i Çorlu, berâ-yi ihracât-i termîm-i râh-ı âb, fî 13 B. s. 993	1 000	
	d) Mevacib-i güzeşte-i Fazlı, mu'temed-i evkaf ki 'an vacib-i sene 993 bakî mânde, 'an gurre-i L. s. 992 ilâ gaye-i S. s. 993 ma'a ta'amiyye-i o	1 000	
	e) Mevacib-i güzeşte-i Osman, câbi'-i Karnafol ki 'an vacib-i sene 992, baki mande 'an gurre-i L. s. 992 ila gaye-i S. s. 993, fi yevm 6, fî 5 eşhür	900	
B-	Nassa'l-bâkî[159]		5 138 730
	1 – Min zalike'n-nass[160] der zimem-i 'ummâl-i[161] mukata'ât-ı evkaf (yp. 14/a)	2 059 001	
	a) 'An vacib-i sene 992. Der zimmet-i:	331 310	
	1) Bali Beğ ve Mehmed, mültezimân-ı mukata'a-i Zıhna	247 795	
	2) Dimitri, mültezim-i mukat'a-i Evreşe ve tevabi'uhu	157 826	
	3) Hüseyin ve Mustafa, mültezim-i mukata'a-i Karı-baba	107 833	
	4) Keyvan b. Abdullah, mültezim-i mukata'a-i karye-i Yağcı	3 400	
	5) Mavridi ve Todoraki, mültezimân-ı mukata'a-i Cok-sekban ve tevâbi'uhu	33 017	
	6) Hasan b. Abdullah, ser-furuş[162], 'an icare-i dükkân-ı serhane	414	
	7) Musa ve Hasan, kâtib-i müşâhere 'an mukata'a-i zeminhâ-i bağçe-i Tophane	425	
	8) Musa Câbî ve Hasan, kâtib-i müşâhere-i mukata'a-i zeminhâ ilâ bağçe-i Tophane	2 600	
	9) Hüseyin câbi, 'an behâ-i gendüm ki der Trablus furuhte, ba'del-hisab bâkî mânde[163]	1 000	
	b- 'An vacib-i sene 993		1 727 691
	Der-zimmet-i :		
	1) Osman b. İbrahim, mültezim-i mukata'a-i Filibe	408 054	
	2) Muslıhiddin ve Ali ve Murad, mültezimûn-ı mukata'a-i Drama	136 075	
	3) Mehmed b. Pîrî ve Hacı Mustafa, mültezimân-ı mukata'a-i Zıhna	58 682	
	4) Hüseyin, mültezim-i mukata'a-i Yenice-i Karasu	84 303	
	5) Ali Beğ mültezim-i mukata'a-i Evreşe ve Karı-baba ve karye-i Yağcı	389 816	
	6) Ali Veli, mültezim-i mukata'a-i Ece-âbâd der kaza-i Gelibolu	297 874	
	7) İstefan, mültezim-i mukata'a-i İmroz ve Semendirek	291 505	

	8) Mavridi, mültezim-i mukata'a-i karye-i Ohlaz	15 000	
	9) Mavridi ve Todoraki, mültezimân-ı mukata'a-i Cok-sekban ve tevabi'uha	19 590	
	10) Istemad, mültezim-i mukata'a-i karye tatarlar	3 536	
	11) Ahmed, mültezim-i mukata'a-i karye-i Agani	7 028	
	12) Musa câbi ve Hasan kâtib-i müşahere, 'an mukata'a-i zeminhâ-i bostanlık Lanka	13 162	
	13) Hasan b. Abdullah ser-füruş, 'an icare-i dükkân-ı serhane	466	
	14) Musa câbi ve Hasan, kâtib-i müşâhere, 'an mukata'a-i zeminhâ-i bağçe-i Tophane (yp. 14/b	2 600	
B-	2 – Sahha'l-bâkî		3 079 779
	Be-cihet-i :		
	a) Şa'ir-baha, be-mukabele-i hizmet-i tevliyet-i evkaf	20 000	
	b) ihracât-ı sene-i âtiye, ber-vech-i yedek	3 059 779	

Ez'af'ül-'ibâd Balî el-mütevellî
(Okunamayan bir mühür)

Tahrîren fî evâil-i şehr-i Ramazani'l-mübarek fî şuhûr-i sene erba'a ve tis'in ve tis'a mi'e

(Anbar hesapları)

Muhasebe-i gallât-ı heride[166] ki der bâlâ mukayyed est, ma'a bakıyye-i muhasebe-i maziye 'An evvel-i Mart el--vâki'fi't-tarih' l-mezbur ilâ gaye-i Felvar sene 994.

I

Asl-ı gallât ma'a bakıyye-i muhasebe-i maziye (-)

	'an bakıyye (kile)	'an ibti-yâ'[167] (kile)	(Cem'an) (kile)
1) Ed-dakıyk ma'a gendüm-i dakıyk[168]	9 176	7 984	17 160
2) El-erz[169]	4 374	1 194	5 571
3) Nohud	201	400	601
4) ªa'ir ve 'alef[1 70]	3 101	800	3 901
5) Nemek[171]	840		840

	Kantar	Lodra	Dirhem	Kantar	Lodra	Kantar	Lodra	Dirhem
6) Er-revgan-ı sâde	144	55	28	212	17	356	72	28
7) El-'asel[172]	234	72	162	244	56	479	28	162
8) Nişasta	5	31	144	64	73	80	4	144
9) Kayısı	8	41	--	19	47	27	88	--
10) Badem	7	14	96	28	15	35	29	96
11) Alû-i[173] siyah	6	48	96	12	79	19	27	96
12) Mevîz-i sürh[174]	1	89	96	42	38	94	27	96
13) Mevîz-i siyah	5	16	112	27	60	52	76	112
14) Nardeng	3	73	64	2	27	6	--	64
15) Şem-i 'asel-i zerd[59]	5	73	112	--	--	15	73	112

*Not: Bu cedvelde defterdeki kayıt sırasına uyulmuyarak, müfredât, ölçü birimlerine göre sıralanmıştır.

	Kantar	Lodra	Dirhem
59) 'An bakiyye-i kilar	14	44	16
2) 'An bakıyye-i pare-i tarafeyn-i mihrâb-ı cami'-i şerif ve cami'-i Cihangir	1	29	96

	Vakıyye	dirhem	Vakıyye	dirhem	Vakıyye	dirhem
16) Za'fran	--	1 779	--	17 590	--	19 369
17) Mastakî[175]	2	320	7	--	9	320
18) Fülfül[176]	42	396	25	200	68	196
19) Kemmûn[177]	28	294	164	--	192	294
20) Piyaz[178]	1 028	--	5 277	--	6 305	--
21) Na'na-i huşk[179]	1	224	20	--	21	224
22) Nişadır-ı safî	--	--	57	228	57	229
23) Şem'-i sefîd	--	--	40	--	40	--
24) Zeyt[180]	2 682	--	13 157	--	15 839	--
25) Kal'î-i safî	--	--	42	---	42	--
26) Şem'-i revgan-ı pîh[181]	317,5 akçe		2 500 akçe		2 817,5 akçe	
27) Hiyme[182]	286 vezne		4 379 vezne		4 665 vezne	

II

Vuz-ı'a min zâlike[182/a]

A – Ed dakıyk[183] ma'a gendüm-i dakıyk ve ta'am

12 887 kile 3,5 şinik

1) Ed-dakıyk be-cihet-i nân-ı fodula[184] ve fodula-i zaviye ve Mevlûd ve hatme ve ziyafet, 8 405 kile 1 şinik

Be-cihet-i :	**Kile**	**Şinik**
a) Nân-ı fodula-i 'imaret-i âmire, cüz battaliye-i yevmeyn-i îyd-i şerif 'An evvel-i Mart el-vâki' fî 21 M. : 362 yevmen[60]	8 094	--
b) Çörek-i ta'am-ı mevlûdün'n-Nebi 'an M. fî'd-def'ateyn fî 3 şinik	274	2
c) Çörek-i ta'am-ı mevlûdün'n-Nebi 'an M. fî'd-def'ateyn	34	--
d) Nân-ı ziyafet-i hatme-i şerif	2	--
e) Nân-ı ziyafet-i Mi'mar Ağa	--	3

2) El-hınta: 4 482 kile 2,5 şinik:

a) Be-cihet-i şurba-i mukarrere, cüz[185] mâh-ı Ramazani'l-mübarek ve 'iydeyn: 36 yevmen, fî 5 kile 1 şinik	1 743	--
b) Be-cihet-i ta'am-ı 'Aşura	10	--
c) Be-cihet-i hakk-ı 'asiyâb[186] ve çevrindi ve hâk[187] ve kesr-i miyzan	1 363	2,5
d) Furuht ki der bâlâ mukayyed est	1 366	--

B- El-ezr, be-ciheti dane ve zerde ve şurba-i mukarrere ve ziyafet-i misafirin-i tâbhaneve Mevlûd ve hatme ve ta'am-ı 'Aşurâ ve gayruhu: 4 378 kile 2 şinik

	Kile	**Şinik**
1) Be-cihet-i dâne[188] ve zerde-i mukarrere der leyalî-i Cum'at[189] ve Regaib ve Berat ve leyalî-i Ramazani'l mübarek ve yevmeyn-i 'iyd-i şerif ve şurbâ-i mukarrere der eyyâm-ı saire (yp. 15/a)	3 229	2

60 1) 283 Yevmen fî 22 kile 1 şinik: 6 296 kile 3 şinik
2) 79 Yevmen fî 22 kile 3 şinik: 1 797 kile 1 şinik

Be-cihet-i :	**Kile**	**Şinik**
a) dane-i mukarrere der leyâlî-i cum'at ve Regaib ve Berat ve leyâlî-i Ramazan ve 'iyden[190]: 82 yevmen, fî 16 kile 1 şinik	1 332	2
b) zerde-i mukarrere der leyâlî-i eşraf-ı[191] mezkûre: 82 yevmen, fî 5 kile	410	
c) şurba-i mukarrere der eyyâm-ı saire: 280 yevmen[61]	1 487	

2) Ziyafet-i misafirin-i tâbhane[192]	**Kile**	**Şinik**
a) Be-cihet-i dâne-i misafirin: 12 167 sofra, fî 300 dirhem	912	2
b) Be-cihet-i zerde-i misafirin: 1 893 sofra, fî 150 dirhem	71	--
c) Be-cihet-i ta'am-ı turş-ı[193] misafirin: 1 998 sofra, fî 50 dirhem	25	--
ç) Be-cihet-i ziyafet-i mevlûdü'n-Nebi 'an M., fî 2 def'a	93	2
d) Be-cihet-i ta'am-ı hatme-i şerife	3	--
e) Be-cihet-i ta'am-ı 'Aşura	3	--
f) Be-cihet-i ta'am-ı ziyafet-i Mi'mar Ağa	1	--
g) Furuht[194] ki der bâlâ mukayyed est	40	--

C - Er-revgan-ı sâde, be-cihet-i dâne ve zerde-i mukarrere ve dâne ve zerde-i misafirin ve gayruhu: 208 kantar, 40 lodra, 73 dirhem

	Kantar	**lodra**	**dirhem**
1) Be-cihet-i dâne ve zerde-i mukarrare der leyâlî-i cum'at ve Regaib ve Berat ve mâh-ı Ramazani'l-mübarek ve 'iydeyn	109	47	152

Be-cihet-i :	k.	l.	d.
a) dane-i mukarrere der eyyâm-ı eşraf-ı mezbure: 82 yevmen, fî 48 vakıyye 300 dirhem	90	85	40
b) Zerde-i mukarrere, der leyâlî-i eşraf-ı mezbure: 82 yevmen, fî 10 vakıyye	18	62	112

2) Ziyafet-i misafirin-i tâbhane ve gayruhu:	98	92	97

Be-cihet-i :	k.	l.	d.
a) Dane-i misafirin, 12 167 sofra, fî 120 (dirhem)	82	95	120
b) Zerde-i misafirin 1 893 sofra, fî 50 dirhem	5	37	138
c) Ta'am-ı mevlûdü'n-Nebi 'an M., fî def'ateyn	7	45	80
d) Hatme-i şerife	-	56	144
e) Baklava-i misafirin	2	29	86
f) Ziyafet-i Mi'mar Ağa	-	277	47

61 1) 212 Yevmen fî 5 kile 1 şinik: 1 113 kile

D – El-'asel, be-cihet-i zerde ve zirbaç-ı mukarrere der leyâlî-i eşraf-ı mezbure ve horden-i[195] misafirin ve ta'am-ı mevlûdü'n-Nebi, 'an M. ve hatme-i şerife ve 'adet-i şerbet-i müezzinân der leyâlî-i N. ve baklava-i misafirin:

295 kantar, 30 lodra, 108 dirhem

1)	Be-cihet-i zerde ve zirbaç-ı[196] mukarrare der leyâlî-i cum'at ve Regaib ve Berat ve mâh-ı Ramazani'l-mübarek ve 'iydeyn				208	72	128
Be-cihet-i :		k.	l.	d.			
	a) zerde-i mukarrere der leyalî-i eşraf-ı mezkûre: 82 yevmen, fî 50 vakıyye	93	18	32	**Kantar**	**lodra**	**dirhem**
	b) zirbac-ı mukarrere der leyalî-i eşraf-ı mezkûre: 82 yevmen, fî 62 vakıyye	115	54	96			
2)	Ziyafet-i misafirin-i tâbhane ve gayruhu				86	57	157
Be-cihet-i :							
	a) Zerde-i misafirin 1 893 sofra, fî 150 dirhem	16	13	62			
	b) hürden-i mâ-hazar-ı misafirin, 15 230 neferen, fî 50 dirhem	43	36	124			
	c) ziyafet-i mevlûdü'n-Nebi 'an M., fî def'ateyn	15	38	152			
	d) 'âdet-i şerbet-i müezzinân der leyâlî-i N.	1	--	--			
	e) ta'am-ı hatme-i şerife	--	86	64			
	f) baklava-i misafirin	6	36	64			
	g) Ziyafet-i Mi'mar Ağa	--	36	64			
	h) şûyîden-i[197] saçakhâ-i harir-i tob-ı âyine-i derûn-ı cami'-i şerif	--	31	154			
	ı) Furuht ki der bâlâ mukayyed est	2	78	--			

E – Nişasta...(*): 71 kantar, 50 lodra, 96 dirhem

Be-cihet-i :		**Kantar**	**lodra**	**Dirhem**
1)	Zirbac-ı mukarrere der leyâlî-i cum'ât ve Ragaib ve mâh-ı Ramazan ve 'îydeyn, 82 yevmen, fî 38 vakıyye		80	144
2)	Ta'am-ı mevlûdü'n-Nebi, 'an M., fi'd-def'ateyn	--	68	32
3)	Ziyafet-i Mi'mar Ağa	--	4	96

F – Kayısı...: 14 kantar, 26 lodra, 24 dirhem

Be-cihet-i :		**Kantar**	**lodra**	**Dirhem**
1)	Zirbac-ı mukarrere der leyâlî-i cum'ât ve Ragaib ve berat ve mâh-ı Ramazanü'l-mübarek ve 'îydeyn: 82 yevmen, fî 7 vakıyye	13	4	96
2)	Mevlûdü'n-Nebi 'an M., fî def'ateyn	--	70	80
3)	Hatme-i şerife	--	11	64
4)	ta'am-ı Âşure	--	34	16
5)	Ziyafet-i Mi'mar Ağa	--	5	120

G – Badem...: 22 kantar, 34 lodra, 16 dirhem

Be-cihet-i :		**Kantar**	**lodra**	**Dirhem**
1)	Zirbaç, der leyâlî eşraf-ı mezbûre: 82 yevmen, fî 10	18	63	122
2)	Ta'am-ı mevlûdü'n-Nebi 'an M., fî def'ateyn	1	--	--
3)	Ta'am-ı Âşure	--	34	16
4)	Ziyaret-i hatme-i şerife	--	6	144
5)	Baklava-i misafirin	2	25	--
6)	Ziyafet-i Mi'mar Ağa	--	4	96

H – Mevîz-i sürh...: 50 kantar, 20 lodra, 30 dirhem

Be-cihet-i :		**Kantar**	**lodra**	**Dirhem**
1)	Zirbac-ı mukarrere der leyâlî-i eşraf-ı mezbure: 82 yevmen, fî 25 kıyye	46	59	16
2)	Ta'am-ı turş-ı misafirin: 1998, fî 25 dirhem	2	84	86
3)	Ziyaret-i mevlûdü'n-Nebi 'an M., fî 2 def'a	--	63	112
4)	Et'ime-i hatme-i şerife	--	6	144
5)	Ta'am-ı Âşure	--	50	--
6)	Ziyafet-i Mi'mar Ağa	--	2	48

I – Mevîz-i siyah...: 36 kantar, 75 lodra, 352 dirhem

Be-cihet-i :		**Kantar**	**lodra**	**Dirhem**
1)	Ta'am-ı turş-ı misafirin: 1998 sofra, fî 200 dirhem	22	72	128
2)	Et'ime-i mevlûdü'n-Nebi 'an M., fî 2 def'a	8	--	160
3)	Ta'am-ı hatme-i şerife	--	1	64
4)	Ta'am-ı Âşure	5	--	--

İ – Alû-yi siyah...: 17 kantar, 70 lodra, 70 dirhem

Be-cihet-i :		**Kantar**	**lodra**	**Dirhem**
1)	Zirbac-ı mukarrere der leyâlî-i eşraf-i mezkûre, 82 yevmen, fî 7 kıyye	13	4	96
2)	Ta'am-ı turş-ı misafirin: 1998 sofra, fî 25 dirhem	2	84	86
3)	Ta'am-ı mevlûdü'n-Nebi 'an M., fî 2 def'a	--	65	160
4)	Ta'am-ı Âşure	--	34	16
5)	Ta'am-ı hatme-i şerife	--	11	64

* Başlıklarda bulunup da aşağıda aynen tekrar edilen sözler yan yana üç nokta ile işaret edilip atlanmıştır.

J – Nohud...: 191 kile, 3,5 şinik

	Be-cihet-i :	Kile	Şinik
1)	Ta'am-ı mukarrere-i imaret-i 'âmire, 362 yevmen, fî 2 şinik	181	--
2)	Ta'am-ı mevlûdü'n-Nebi 'an M., fî 2 def'a	5	2
3)	Ta'am-ı hatme	--	1
4)	Ta'am-ı Âşure	3	--
5)	Baklava-i misafirin	2	0,5

K – Nemek...: 390 kile, 2 şinik

	Be-cihet-i :	Kile	Şinik
1)	Ta'am-ı imaret-i ve ta'am-ı misafirin ve gayruhu: 362 yevmen, fî 2,5 şinik	201	1
2)	Nân-ı fodula: 362 yevmen, fî 2 şinik	181	--
3)	Ta'am-ı mevlûdü'n-Nebi 'an M., fî 2 def'a	6	--
4)	Hatme-i şerife	--	1
5)	Ta'am-ı Âşure	2	--

L – Piyaz...: 3 762 kıyye

	Be-cihet-i :	Kile	Şinik
1)	Ta'am-ı mukarrere-i imaret-i 'âmire, 362 yevmen, fî 10 kıyye		3 620
2)	Ta'am-ı mevlûdü'n-Nebi 'an M.,		128
3)	Hatme-i şerife		8
4)	Ziyafet-i Mi'mar Ağa		6

M – Za'fran...: 7 423 dirhem

	Be-cihet-i :	Dirhem
1)	Ta'am-ı zirbaç, der leyâl-i cum'at ve Regaib ve Berat ve 'îdeyn: 82 yevmen 'alâ kadri'l-kifâye[198]	4 875
2)	Zirbac-ı mukarrere der eyyâm-ı eşraf-ı mezbure: 82 yevmen 'alâ kadri'l-kifâye	2 445
3)	Zerde-i misafirin, alâ kadri'l-kifâye	673
4)	Ta'am-ı mevlûdü'n-Nebi 'an M., 2 def'a	100
5)	Ta'am-ı hatme ve ta'am-ı Mi'mar Ağa	15

N – Fülfül...: 66 vakıyye 130 dirhem

	Be-cihet-i :	Vakıyye	Dirhem
1)	Ta'am-ı mukarrere-i imaret, cüz eyyâm-ı mast[199] ve kedu: 290 yevmen, fî 30	21	300
2)	Dâne-i misafirin: 12 167 sofra, beher 8 sofra fî 1(?)	3	345
3)	Ta'am-ı mevlûd 2 def'a	--	250
4)	Ziyafet-i Mi'mar Ağa	--	20
5)	Furuht ki der bâlâ mukayyed est	40	--

O – Mastakî, be-cihet-i ta 'am-ı mukarrere-i imaret, cüz eyyâm-ı mest ve kedu[200] : 290 yevmen, fî 10 7 100

Ö – Kemmûn, be-cihet-i şurbâ-i gendüm-i mukarrere-i imaret: 362 yevmen, fî 150 dirhem 124 200

P – Nârdeng...: 2 kantar, 40 lodra, 134 dirhem

	Be-cihet-i :	Kantar	lodra	Dirhem
1)	Ta'am-ı turş-ı misafirin: 1998 sofra, fî 13 dirhem	1	47	102
2)	Et'ime-i mevlûdü'n-Nebi 'an M., fî 2 def'a	--	75	32
3)	Et'ime-i hatme	--	81	32

R – Na'ne-i huşk[201]...: 8 vakıyye, 197 dirhem

	Be-cihet-i :	Vakıyye	Dirhem
1)	Ta'am-ı şerif-i misafirin: 1998 sofra, fî 1,5 dirhem	8	197
2)	Et'ime-i mevlûdü'n-Nebi 'an M., ve hatme-i şerif	1	--

S –Nişadır...:13 vakıyye, 350 dirhem

	Be-cihet-i :	Vakıyye	Dirhem
1)	Evânî-i imaret ve misafirin-i tâbhane	10	200
2)	Evânî-i serhane	--	200
3)	Evânî-i türbe	--	100
4)	Şem'dan-ı tarafeyn-i mihrab-ı Cihangir	2	200
5)	Furuht ki der bâlâ mukayyed est	2	200

Ş – Kal'î, be-cihet-i evanî-i imaret bi'd-defa'ât	Vakıyye	Dirhem
	42	--

T – Şem'-i 'asel-i sefîd, be-cihet-i şem'-i büzürk-i mihrab-ı cami'-i şerif ve cami'-i Cihangir ve zaviye ve mescid-i Kara Bali	33	--

U – Şem'-i 'asel-i zerd...: 10 kantar, 83 lodra, 24 dirhem

	Be-cihet-i :	Kantar	lodra	Dirhem
1)	Şem'-i büzürk-i tarafeyn-i mihrab-ı cami'-i şerif	4	77	28
2)	Cami'-i Cihangir	1	27	48
3)	Cami'-i zaviye	--	90	60
4)	Mescid-i Kara Bali	--	75	--
5)	Şem'-i hürde, berây-i tarafeyn-i mihrab-ı cami'-i şerif	1	9	16
6)	Türbe-i şerife-i merhum ve mağfurleh	1	9	16
7)	Râh-ı âb-ı cami ve Kâğıthane	--	75	100
8)	Mühimm-i tabbahîn der leyalî-i 'îyd ve 'Âşure	--	--	124
9)	Tabbahîn ve habbazîn der leyle-i mevlûdü'n-Nebi, 'an M., fî 2 def'a	--	15	60

Ü – Şem'-i revgan-ı pîh[202]...: 2 313 akçe

	Be-cihet-i :	Beher şehr fî	fî 12 eşhür
1)	Türbe-i şerife-i merhum padişah	8 akçe	96
2)	Türbe-i şerife-i merhum Sultan	7,5 akçe	90
3)	Cami'-i şerif-i Cihangir	5 akçe	60
4)	Siraciyân-ı tâbhane-i misafirin	4 akçe	48
5)	Bâsbanân ve guşt-ı imaret	2 akçe	24
6)	Habbazîn-i 'imaret: 362 yevmen, fî 2		724
7)	Tabbahîn-i 'imaret: 362 yevmen, fî 1		362

8)	Kârîz-i râh-ı âb-ı cami'-i şerif ve kâgıdhane ve g.	817
9)	Tabbahîn ve habbâzîn der leyalî-i 'îyd-i şerif ve 'Âşurâ	30
10)	Tabbahîn ve habbazîn der leyâlî-i mevlûd, fî 2 def'a	62

V – Hiyme...: 4 683 vezne

	Be-cihet-i :	Vezne
1)	Ta'am-ı 'imaret-i 'Âmire: 362 yevmen, fî 6 vezne	2 172
2)	Dâne ve zerde-i mukarrere ve zirbaç der leyâlî-i cum'at ve Regaib ve Berat ve mâh-ı Ramazan ve 'îdeyn: 82 yevmen, fî 4 vezne	328
3)	Nân-ı fodula-i 'İmaret-i 'Âmire: 362 yevmen, fî 3,5	1 167
4)	Ta'am-ı misafirin: 362 yevmen, fî 1,5 vezne	543
5)	Kâse-şûyân-ı 'İmaret: 362 yevmen, fî 1 vezne	362
6)	Kızdırma-i fırın-ı fodula der 'ideyn, fî 3 vezne	6
7)	Sıbyân-ı mekteb der eyyâm-ı şitâ	15
8)	Kal'î-kerden-i evânî-i 'İmaret-i 'Âmire, bi'd-defa'ât	20
9)	Et'ime-i mevlûdü'n-Nebi, 'an M., fî 2 def'a	49
10)	Ta'am-ı Âşurâ	15
11)	Ta'am-ı hatme-i şerife	3
12)	Rıhten-i şem'-i mihrab ve şem'-i hurde	3

Y– Şa'îr ve 'alef...: 3 190 kile ve 1 şinik

	Be-cihet-i :	Yevmen	fî şinik	Kile	Şinik
1)	'Alîk-i esbân-ı misafirin-i tâbhane: 2 888 re's, fî 3 yevmen			2 556	3
2)	'Alik-i esb-i kâtib-i evkaf	362	1	90	2
3)	'Alik-i esb-i şeyh-i 'imaret	362	+1	90	2
4)	'Alik-i esb-i kâtib-i meremmât	362	1	90	2
5)	'Alik-i esb-i kâtib-i kilar-ı imaret	362	1	90	2
6)	'Alik-i esb-i vekil-i harç	362	1	90	2
7)	'Alik-i esb-i ser-bölük-i râh-ı âb-ı Kâğıdhane	362	1	90	2
8)	'Alik-i esb-i ser-bölük-i yasakçıyân-ı 'İmâret-i Âmire	362	1	90	2
9)	'Alik-i esb-i hammal-ı guşt-ı imaret-i 'Âmire	362	1	90	2
10)	'Alik-i esbân-ı mezbelekeş-i 'İmaret-i 'Âmire	362	2	181	--
11)	'Alik-i esbân-ı mu'temedân-ı evkaf, 7 neferen	362	7	633	2

Z – Zeyt, berâ-yi kanadîl-i cami'-i şerif ve g. — **Kıyye**: 9 444

El-bâki mevcud, der kilar mânde[203]

	Kile	Şinik	
1)	El-hınta ma'a dakıyk-ı safî	4 272	0,5
2)	El-erz	1 162	2
3)	Nohud	409	0,5
4)	Şa'ir ve 'alef	710	3
5)	Nemek, ber-vech-i tahmin	449	2

		Kantar	Lodra	Dirhem
6)	Er-revgan-ı sâde	148	31	131
7)	El-asel	80	98	60
8)	Nişasta	8	5	80
9)	Kayısı	13	61	152
10)	Bâdem	12	95	80
11)	Alû-yi siyah	2	27	26
12)	Mevîz-i sürh	43	61	146
13)	Mevîz-i siyah	16	1	112
14)	Nârdeng	3	59	106
15)	Şem'-i 'asel-i zerd	4	90	88

		Vakıyye	Dirhem
16)	Piyaz, ber-vech-i tahmin	2 543	--
17)	Za'fran	--	--
18)	Mastakî	--	11 946
19)	Fülfül	2	220
20)	Kemmûn	2	66
21)	Şem'-i sefîd	68	94
22)	Na'na-i huşk	7	--
23)	Nişadır	13	27
24)	Şem'-i revgan-ı pîh, 504,5 akçe	43	178
25)	Şem'-i revgan-ı pîh, 504,5 akçe	6 395	--

1) فلوار
2) يدك
3) قرى , قارى
4) سرفروش
5) قسط
6) سرخان
7) عن غره
8) جز بطاليه
9) سبوس
10) كندم
11) ارز
12) تهيانده
13) اشهر
14) نهسا خته
15) ثمن اهن ستادند
16) نقطه ئ اجز اخوانان
17) متو فى شدند
18) سلخ
19) خود شان
20) ذميان
21) الر ا جل
22) محلولش ظاهرشد
23) محلول مانده
24) چيزك
25) ذواق
26) مبيعات
27) كندم
28) لوسه زيت
29) قلعى كر
30) كاريز
31) فروخت
32) فلفل
33) دقيقي
34) اشعر
35) مصليان
36) وقت الصبح
37) وقت الظحر
38) مسبحين
39) صلواتيان
40) سراجيان
41) فراشان
42) طاب ثراه
43) عصر
44) طباحين
45) خبا زين
46) نقيبان نان و كوشت
47) نقادان
48) كشان
49) كاسه شوبان
50) قيان تاجخانه
51) ابريكى
52) مانع نقوش
53) بوكلوجه؟
54) راه آبيان
55) خواندن 55/a بجايش
56) ختمة
57) بيرون
58) كوشت غنم
59) كندم دقيق
60) ارز
61) روغن
62) عسل
63) آلوى
64) موز سرخ
65) فلفل
66) مصطكى
67) پياز
68) قلعى
69) ترش انكور
70) سبو
71) نعنه خشك
72) قلعى كر
73) علف
74) روغن پيه
75) ماست
76) غوره
77) كدو
78) كون
79) ناردنك
80) رقاق
81) هيمه
82) خواندن مولودالنبي
83) شرفها الله تعالى الى يوم الا خره
84) خواندن
85) مصاحف
86) معرف
87) ختمه
88) ملبوسات صبيان مكتب
89) تافته قطنى
90) پيراهن
91) ثوب
92) كسترىدن
93) شو يدن
94) كندن كياه
95) آب كشان و آبادهئ 95/a رشته پنبه
96) افرو حتن
97) سروها
98) شمعكر
99) ريحتن
100) سنجقها
101) رنك زدن
102) باثمان
103) قراده
104) رنك جنكارى
105) بزرك
106) آويختن
107) زرمحره
108) هوه
109) سنجاف
110) زرد
111) زرين قد
112) افشاندن
113) دلو
114) عنسرداب
115) لاجل
116) شوييدن
117) افشاندن
118) افرو ختن
119) بردن
120) تهى كردن
121) دوحتن
122) غربيل
123) قوجمه آب و چرخ فلكمه بثر
124) پروبزن
125) لاك چوب
126) ميزان توج
127) تبركوشت
128) دلوها
129) مكاكها
130) چروب
131) مرمتيان
132) بطاليه
133) مأكولات بهاريه صبيان مكتب
134) براى رفتن
135) آوردن نقره
136) كوسمى
137) عيداضحى
138) فتل
139) تافترسنها
140) كج
141) قازيلى
142) جاره
143) شوييدن
144) ساقيه
145) ميزاب
146) ورداشتن
147) كرموسرد
148) آتشدان
149) كج
150) بثرماءجاه
151) من ذلكالباق
152) زوايدخوران
153) موالى
154) سادات
155) صلحا
156) خواتين
157) عمرهاللهتعالى اليومالاخره
158) زيده قدره
159) نصا لباق
160) منذلك النص
161) ذم عيال
162) سرفروش
163) باقى مانده
164) سره
165) كفشكران
166) غلات خريده
167) عنابثياع
168) كندم دقيق
169) الارز
170) شعير و علف
171) نمك
172) العسل
173) آلوى
174) مو يز سرخ
175) مصطكى
176) فلفل
177) كون
178) پياز
179) نعنه خشك
180) زيت
181) روغن ثيه
182) وضع من ذلك 182/a هيمه
183) الدقيق
184) ناقدوله
185) جز
186) حق ا سياب
187) خاك
188) دانه
189) ليا لى جمعات
190) عيدين
191) ليا اشراف
192) تاجخانه
193) طعامترش
194) فروخت
195) خوردن
196) زيرباج
197) شوييدن
198) على قدر الكفايه
199) ماست
200) كدو
201) نعنه خشك
202) روغن پيه
203) مانده

BİBLİYOGRAFYA

BİBLİYOGRAFYA*

Vakıflar Dergisi, Sayı: I, Ankara 1938. 161+32 sahife, ayrıca metinden hariç 311 resim, 28 plân ve 10 tablo. Fiatı 2 lira. Sayı: II, Ankara 1942. 476+59 sahife, ayrıca metinden hariç 370 resim, 37 plân, 13 tablo ve 1 tane büyük kıtada renkli tablo. Fiatı 6 lira.

Vakıflar Umum Müdürlüğü neşriyatı arasında yer alan bu yeni dergi, geniş mânasile, bir teşkilât ve müesessat tarihi şeklinde anladığımız *Türk hukuk tarihinin* yazılabilmesi için büyük bir kıymeti haiz *vesikalar* ve *etüdler* neşretmeğe başlıyarak ilim âleminin dikkatini üzerine çekmiş bulunmaktadır. Malûm olduğu üzere, vaktile vakıf müessesesi, yalnız dinî hayatın hayır ve ibadet şekillerine ait tezahürlerini değil, bugünkü anlayışımıza göre devletin âmme hizmetleri arasında yer almış bulunan bütün içtimaî yardım, maarif ve nafıa işlerini de *ihata ve izah* eden geniş ve zengin bir varlığa sahipti. Millî gelirin ve köy ve kasabalarda mülklerin büyük bir kısmı vakıf şekline sokulmuştu. Büyük bir kısım vergi ve gümrük varidatı, ziraî işletmeler, sınaî tesisler ve atölyeler, nakliyat ve seyahat işleri, kültür ve sanat hayatı hep vakıf yoluyla ve kendilerine mahsus statüleri olan ve bir hukukî şahsiyet halinde idarî-malî muhtariyeti haiz bulunan tesisler tarzında idare edilmekte idi. Büyük bir kısım köylüler vakfın reayası olarak çalışıyor, şehir halkının pek çoğu vakfın gelirinden geçiniyor ve Evkaf hademesi olarak yaşıyordu. Bu sebeple, Türk ve İslâm memleketlerindeki *vakıfların hukukî ve içtimaî mânasına, teşkilâtına ve tarihî tekâmülüne ait yapılacak tetkiklerin,* bu memleketlerin yalnız din ve sanat hayatına ait tarihini değil, belki de umumî şekilde idarî ve malî tarihini, iktisadî ve içtimaî müesseselerinin tarihini, muhtelif içtimaî tabakaların hayat şartlarını ve hukukî-içtimaî münasebetlerini de aydınlatmağa yardım edeceği meydandadır. Fakat, Türk tarihinin böylece en karanlık meselelerinin aydınlatılması için kendilerinden bu kadar feyizli neticeler beklenen hakikî vakıf tetkikleri ve bu tetkiklerin dayanacağı vakıf vesikalarının ilmî bir şekilde tabı ve neşri işleri memleketimizde henüz başlamış sayılamaz. Burada tetkik edeceğimiz *Dergi,* işte bu boşlukları doldurmak için çalışacaktır. Ve Türk-İslâm memleketlerinin hayatındaki vakıf teşekküllerinin tarihini nasıl bir *ruh ve metodla* tetkik etmek ve faydalı olmak için ne *şekilde çalışmak lâzım*geldiğine dair hakikaten ilmî diyebileceğimiz bir görüş ve anlayış tarzına ve çalışma proğramına sahip olduğu için kendisinden büyük işler bekliyebiliriz.

Derginin çalışma program ve metoduna ait beyanname ve direktif mahiyetindeki yazılar Prof. Fuad Köprülü tarafından yazılmıştır. Bu arada, birinci sayıda *Vakıf Müessesesi ve Vakıf Müesseselerinin Tarihî Ehemmiyeti*(Shf. 1-6) ismini taşıyan baş yazı, yapılacak işlerin mahiyeti ve programı hakkında şu esasları vazetmektedir:

---

* *Türk Hukuk Tarihi Dergisi,1/1944. s.201-213*

a) Bu dergide vakıf müessesesi, boş bir nazarî sistem olarak değil, fakat hakikî *bir tarihçi gözüyle,* muayyen şartlar altında doğup büyüyen ve mensup olduğu *cemiyet nizamında kendisine mahsus bir mâna ve vazifesi olan canlı bir varlık gibi* tetkik edilecektir. Şimdiye kadar memleketimizde ve diğer yerlerde vakıf tetkiklerinin kısır bir şekilde saplanıp kaldığı, fukahanın zamanı geçmiş nazarî sistemlerinin ve *ahkâmı şer'iy* münakaşalarının iskolastik ve doğmatizmi ile vakıf meselelerinden ancak *adlî bir teknik* şeklinde bahseden avukat kafalı hukukçuların eserleri artık bir kenara bırakılmalıdır. Vakıf tesislerini kara kaplı kitapta ve bin sene evvel vazedilmiş nazarî sistemlerinde değil kendi muhitlerinde, her devirde çalışır ve yaşarken müşahhasolarak, rakam ve vesikaların belâgatli lisanı ile görmemiz lâzımdır.

b) Umumî tarih tetkikleri için vakıf vesikalarının ve bunlar arasında vakfiyelerin biran evvel ve ilmî usullere uygun bir şekilde neşri lâzımdır. Fakat «metin neşrinde ve tahşiyesinde hemen bütün dünyaca kabul edilmiş katî usul ve kaideler» vardır... «Tarihî inşa ve terkip işinde emniyetle kullanılmaları için» bu vesikaların, tarihin yardımcı ilimlerinin bugünkü objektif usulleri ile tetkiki şarttır.

Bizdeki vesika neşri işlerinin bugünkü vaziyeti gözönüne getirilecek olursa, bu meseleler üzerinde ısrarla durmanın, prensipler vazedip örnekler vermenin ve tenkitler yapmanın ne kadar yerinde olduğu anlaşılır. Ancak bu suretledir ki, yapılacak işler dağınık ve beyhude bir emek sarfı halinden çıkarılarak, muhtelif nesillerin birbirini tamamlıyançalışmalarile Türk-İslâm diplomatiğinin vakıf vesikalarına ait mühim bir şubesinin teşekkülüne lâzım esasları ortaya koyacak şekilde sevk ve idare edilmiş olacaktır. Basit gözükmekle beraber tatbiki o nisbette güç olan ve işe başlamak için daima hatırlanması lüzumlu olan bu prensipleri derginin ilk sayılarında bu suretle vazeden profesör, *Vakfa AitIstılahlar Meselesi* (I, 131—139) isimli yazısında*Muarrif*veikinci sayıdaki *Ribat* (267—278) ıstılahları hakkındaki âlimane etüdlerile bu hususta güzel misaller de vermiş bulunmaktadır.

Şu halde diyebiliriz ki, *Vakıflar Dergisi* bize Türk tarihinin ve bu arada bilhassa Türk hukuk tarihinin henüz yazılmamış olan muhtelif fasıllarının aydınlatılması için çok zengin ve yegâne menbaları teşkil eden ve elimizde pek kıymetli kolleksiyonları bulunan vakıf vesikalarını *ilmî usullere göre ve bir metod ve program dahilinde* neşretmek arzusundadır. Bu bakımdan her şeyden evvel derginin bu hususta ne dereceye kadar *programlı ve metodlu bir şekilde* hareket edebildiğini, *mevzularını ne derecede isabet ve salâhiyetle seçip işliyebildiğini* gözden geçirmemiz lâzımdır.

Derginin *her şeyden evvel* böyle bir ilmî zihniyetle ve ne yaptığını ve nasıl çalışacağını bilerek, vesika neşretmeği kendisine gaye edinen idare heyeti, hakikaten memleketimizde şimdiye kadar henüz görülmemiş

olan bir dikkat ve itina ile, gayet kıymetli bir takım *vakfiyeleri* neşretmeğe muvaffak olmuştur. Şimdiye kadar neşredilen vakfiyelerin ilmî bir kıymeti haiz olabilmesi için, her türlü fedakârlık esirgenmemiş ve ekseriya yüzlerce sayfalık fotografileri veya Arabharflerile yazılış şekilleri ve tercemeleri*aynen alınmıştır.* Bu hususta temenni mahiyetinde söylenecek bir söz varsa o da, vakfiyelerin, ilmî tabı ve neşirlerde âdet olduğu veçhile, *daha iyi bir şekilde takdim ve izah* edilmesi, ayrıca hususî notlarla daha başka bir şekilde dillendirilmeleri ve *mânalandırılmaları* icap ettiği cihetidir. Bununla beraber, itiraf etmek lâzım gelir ki, filolojiye, hukuka ve geniş mânasile tarihin muhtelif şubelerine ve henüz teşekkül etmemiş bulunan Türk-İslam diplomatiğine ait bilgilere vukufu icap ettiren bu işler, öyle kolay kolay yapılacak mahiyette değildir. Bu sebeple, bu hususta tesadüf edilen noksanları, yapılacak işlerin mahiyetini bilmemekten ziyade, buna imkân bulamamak meselesine atfedebiliriz. Bundan başka, fikrimizce, zaman ilerledikçe neşredilecek *vakfiyeler arasından bir seçme yapmak, bir sıra takip etmek ve muayyen bir tipe ve zamana ait olanların en güzel numunelerini bir arada neşretmek de lâzım gelecektir.* Aksi takdirde, daha tipik, orijinal ve zengin olanları dururken *tesadüfen ele geçen ve birbirine benziyenleri* neşretmiş olmak ihtimali vardır. Derginin bu hususta ne dereceye kadar hazırlıklı ve programlı hareket etmekte olduğu belli değildir.

Umumî olan bu mülâhazalardan sonra, yapılmış olan işlerin tetkikine geçecek olursak, Derginin her iki sayısında şimdiye kadar neşredilmiş olan vakfiyeler arasında dikkat nazarını çekmekte olan aşağıdaki neşirleri zikredebiliriz:

Prof. İ. H. Uzunçarşılı, Topkapı sarayı kütüphanesinde mevcut olup Niğde'deki Akmedreseye ait bulunan *Karamanoğlu Ali Bey Vakfiyesi* (H. 818/M. 1415) aslının fotografisi ve metni ile hulâsa olarak tercemesini neşretmiş ve Ali Bey hakkında tarihî malûmat vermiştir (II, 45 - 80). Bu vakfiyede o devre ait bir medresenin hayat ve teşkilâtı hakkında mühim malûmat vardır. Prof. ŞerefettinYaltkaya tarafından kısa bir mukaddeme ile metnin fotoğrafı ve tercemesi neşredilen, *Kara Ahmet Paşa Vakfiyesi* (H. 962) de üslûp ve şartlarının zenginliği itibarileçok mühim bir vesikadır (II, 38 - 97). Aynı suretle M. Cevdet'in neşrettiği *Sivas Darüşşifası Vakfiyesi* (H. 617/M. 1220) suretinin ve tercemesinin de ehemmiyeti olduğu âşikârdır (I, 35 - 38). Şurasını da hatırlatmak lâzım gelir ki, Vakıflar Umum Müdürlüğü başlıbaşına bir cilt teşkil edecek büyüklükte olan vakfiyelerin, faksimile edilerek ayrı monoğrafiler halinde neşrine karar vermiş ve bu arada Fatih vakfiyelerini ihtiva eden ilk cildi neşretmiştir.[1] Gerek çok iyi tabı ve neşredilmiş olan bu cilt ve gerekse bu vakfiyedeki malûmata istinat ederek mimar Ali Saim Ülgen tarafından; aynı serinin ikinci numarası olarak, *Fatih Devrinde İstanbul* (1939) namı altında

1 Türk Vakfiyeleri, No. I Fatih Mehmed II vakfiyesi, Ankara 1938. Fiyatı 2 Lira.

hazırlanan harita ve tetkik, bize vakfiyelerden ne kadar çeşitli sahalarda büyük istifadeler edebileceğimizi göstermektedir.

Okuyucularımıza takdim etmeğe çalıştığımız derginin, oldukça sağlam bir plân ve metodla, tarihin muhtelif şubelerile meşgul olan mütehassısları ayrı ayrı bakımlardan şiddetle alâkalandıracak birer vesika olan vakfiyelerin ayrı ayrı ve aynen tabı ve neşri programı yanında, *vakfa ait kayıt ve kitabe nevinden her türlü vesikaları,* muhtelif mevzular etrafında toplıyarak, neşretmek faaliyeti de göze çarpmaktadır. Bu hususta, Prof. Dr. Süheyl Ünver'in muhtelif menbalardan istifade ederek, muhtelif asırlarda hastahane, hamam ve medrese gibi vakıf yoluyla tesis ve idare edilen içtimaî hizmet ve yardım müesseselerinin tarihini, içtimaî hayattaki rollerini, nasıl işlediklerini ve idare edildiklerini göstermeğe yarıyacak vesika ve notlarını kaydedebiliriz.[2]

Bu parça notların ileride yazılacak monoğrafimâhiyetindekietüdlerin malzemesini teşkil edeceği âşikârdır. Aynı surette, Halim Baki Kunter'in *Kitabelerimiz: 1* isimli yazısı (II. 431 - 455), hususî şekilde bir tek ve muayyen meselenin etrafında toplanmış olmak iddiası bulunmaksızın, çok kıymetli vesikaları ihtiva eylemektedir: Devam edecek olan bu serinin başını teşkil eden bu yazıda, 1 tanesi Hacı Bektaş dergâhına, 15 tanesi Kırşehirdeki muhtelif eserlere, 2 tanesi Ankaraya, 25 tanesi Bursaya, 2 adedi Büyükçekmece köprüsüne, 1 tanesi Ödemişteki Tekkeköyüne ve 4 tanesi İstanbula ait olmak üzere 50 kitabenin fotografları ve okunuş tarzları toplanmıştır. Bu suretle hemen hepsi ilk defa olarak neşredilen bu kıymetli vesikalar gayet iyi çekilmiş fotograflarile birlikte tetebbü erbabının tetkik ve mütalealarınaarzedilmektedir.

Tarihî meselelerin tetkiki hususunda müracaat edilecek mehazlar arasında umumiyetle kitabelerin ve bunlar arasında mezar taşlarındaki kitabelerin büyük bir mevkii olduğu âşikârdır. Her biri devrinin hususiyetini ifade eden mimarî bir tarz, her şahsın mesleğine güre değişen bir kavuk şekli, eşsiz ve sayısız tezyinat ile göze çarpan mezar taşlarımızdaki kitabelerin tetkiki, dilimize, güzel sanatlarımıza, saray ve esnaf teşkilâtına, tarihî şahsiyetlerin bu zamana kadar meçhul kalmış olan neseplerine ve sıhrî münasebetlerine dair kıymetli malûmat temin etmektedir. Bu bakımdan Fazıl İsmail Ayanoğlu'nun *Vakıflar İdaresince Tanzim Ettirilen Tarihî Makbereler* ismi altında neşre başladığı bir seri mevcuttur (II, 399 - 403). Bu seride neşredilen mezar fotoğrafları arasında bir gelinlik kıza ait *Duvaklı bir mezar taşı,* başlıbaşına bir sanat âbidesi olduğu gibi, diğer bir genç kızın devrinin

2 Büyük Selçuklu İmparatorluğu zamanında vakıf hastahanelerin bir kısmına dair: (I, 17-23), Fatih külliyesine ait diğer mühim bir vakfiye: (I, 39-45), İstanbulunzabtinden sonra Türklerde tıbbî tekâmüle bir bakış: (I, 71-81), Süleymaniye külliyesinde Darüşşifa, Tıp Medresesi ve Darülakakıra dair: (II, 195-207), İstanbulun yedinci tepe hamamlarına dair bazı notlar: (II, 245-251).

müteassıpzâhidlerinin kahrından öldüğünü kaydeden bir mezar taşı kitabesi de, mezar taşlarının bazan dillenerek bize devirlerinin içtimaî hayatı hakkında neler söyliyebileceğini gösteren güzel bir misal teşkil etmektedir. Erkeklerin kadınlara tamamen hükmettiğini zannettiğimiz bir devirde «zalim avrat elinden» veya «kadın dırdırından» dertlenip ölen kocaların zavallı halini bize hikâye eden de yine o mezar taşlarının kitabeleri değil midir?

***

Derginin vesika ve vakfiye neşretmek kabîlinden ehemmiyeti âşikâr olan bu gibi işleri yanında *hakikî bir etüd mahiyetindeki bazı kıymetli yazıları da* ihtiva ettiği görülmektedir. Prof. Fuad Köprülü'nün ikinci sayının başında 35 sayfa kadar bir yer işgal eden ve *Vakıf Müessesesinin Hukukî Mâhiyeti ve Tarihî Tekâmülü* ismini taşıyan yazısını buhususta en başta zikretmek lâzımgelir. Şimdiye kadar Türk ve İslâm memleketlerindeki vakıflar hakkında yapılmış olan tetkiklerin neticelerini emsalsiz bir mantık ve metodkudretile tahlil, tenkit ve tasnif eden ve ayrıca kendi tetkiklerinin neticelerile zenginleştiren âlim hocamızınbu etüdü, vakıf meselesinin tarihini hangi gözle ve ne şekilde tetkik etmek lâzımgeldiğine dair çok esaslı ve güzel bir program olmak haysiyetini taşımakta ve şu kısımları ihtiva etmektedir: 1- İslâm dünyasında vakıf müesesesinin ehemmiyeti, 2- Vakıf müessesesi hakkında kaynaklar ve tetkikler, 3- Vakıf müessesesinin menşei hakkında muhtelif nazariyeler, 4-İslâmiyette vakıf müessesesinin zuhuru ve tekâmülü, 5- İslâm-Türk devletlerinde vakıfların idare ve mürakabe sistemleri, 6- Vakıf müessesesinin İslâm cemiyeti üzerindeki tesirleri. Bu fasılların ihtiva ettiği meselelerin vaz ve izah ediliş tarzlarındaki yenilikler, kullanılan malzemenin ve müracaat edilen menbaların zenginliği, vakıf meselesinin şümul ve mânası hakkında bir fikir edinmek için, Vakıflar Dergisine ayrı bir kıymet veren ve Derginin bundan sonraki neşriyatını da bizim için ümitle takip edilebilir bir şekilde garanti edecek mahiyette olan *bu program yazının* mutlaka okunması lâzım gelir, kanaatindeyiz. Bu etüdden sonra, vakfın tamamile İslâmî mahiyette bir müessese olduğuna, dinî müesseselere, yoksullara Allah rızası için yardım işinin vâkıfa uhrevî bir mükâfat temin ettiği için kurulduğuna ait fikirleri tamamen ortadan kalkmış ve ona mukabil her içtimaî müessese gibi vakfın da ait olduğu devrin zaruretlerin icaplarına uyarak ve daha ziyade Bizans hukukuna ait örneklerin misalinden ilham alarak meydana çıktığı ve inkişaf ettiği meydana çıkmaktadır. Aynı suretle, İslâm devletlerinin en parlak devirlerinde taammüm eden bu müessesenin pek öyle zannedildiği gibi tamamile muzır bir prensibe dayandığı fikrinin yanlış olduğu meydana çıkmaktadır.

Halim Bâki Kunter'in birinci sayıda çıkmış olan *Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerinde Mücmel Bir Etüd* (I, 103 - 129) isimli makalesi de Türk vakıfları ve vakıf meselesinin bugünkü vaziyeti hakkında umumî bir fikir vermek maksadile yazılmış değerli bir etüddür. Bu etüdün büyük bir hususiyeti vakfiyeler üzerinde yapılmış geniş tetkiklere dayanarak *ve müteaddit vakfiye örneklerini misal vererek işlenmiş* olmasıdır. Vakfiyelerden çıkarılarak, tetkikin sonunda sıralanmış olan zengin misaller, bu bakımdan hakikaten çok kıymetlidir. Yalnız, biz kendi hesabımıza, makale sahibinin, yerinde bir hayranlıkla Türk ruhunun cömertlik ve medenî olgunluk vasıflarının bir tezahürü gibi övdüğü ve sıraladığı bu kadar çeşitli vakıf şekillerinden her birinin nerelerde, nezaman, ne derece taammüm etmiş ve devrinin hayatında ne derecede mühim bir rol oynamış olduğunu da hesaba katmış olmasını görmek isterdik. Aynı şekilde, etüd sahibinin bu vakfiyeleri nereden bulup çıkardığı yer ve arşiv numarası, sayfa zikrederek göstermiş olması da arzuya çok şayandı. Çünkü ancak bu suretle, aynı vakfiyelerin tam şekillerini ve benzerlerini zikrettiği yerlerden arayıp bulmakve bu sayede verdiği bazı misallerin ne dereceye kadar taammüm etmiş vakıf şekilleri olduğunu tahkik etmek, bundan sonra bu işlerle uğraşmak istiyenler için kolay olacaktı. Gerçekten bu yazıyı okurken zihnin bilhassa alâkadar olduğu noktalardan biri de, bu kadar çeşitli sahalarda vakıf yoluyla temin edilen teşkilât arasında bazan hakikaten orijinal olanlarının ne dereceye kadar taammüm etmiş olduğunu bilmektir. Aksi takdirde, herhangi bir devirde herhangi bir şahsın hayalhanesinin mahsulü olan bir tek vakıf şeklini, bütün bir devrin teşkilât ve müessesatınınmânasını değiştirecek şekilde tamim etmek tehlikesi vardır. Bu sebeple Halim Bâki Kunter'in çok zengin ve çeşitli malûmatı ihtiva eden kıymetli etüdünü okuyanların zihninde birçok suallerin belireceği şüphesizdir ve müellifin bize bu suallerin cevaplarını sonra neşredeceğini, daha etraflı tetkiklerle vereceğini ümit ederiz. Bu arada misal olarak, aşağıdaki meseleyi zikredebiliriz: 107'inci sayfada zikri geçen «esnaf ve işçilerle, sanat sahipleri arasında da *avârız* denilen, yardım, koruma ve gözetme vakıfları vardı» kaydının şümul ve mânasını tahkik etmek acaba mümkün değil miydi? *Bu vakıflar hangi tarihlerde, nerelerde ve ne kadar sermaye ile çalışmıştı?* gibi esaslı meseleler, bu gün bizim için hakikaten büyük bir alâka mevzuudur. Aynı şekilde, kütüphane sahibi Esad Efendinin 1261 tarihli vakfiyesinde, çok ince bir dikkat ve hassasiyetle, yoksul kızların cihazına, devlet ricalinin geçmiyeceği yollarda kaldırım inşasına tahsis edilen paralar yanında, İstanbuldakihammal ve kayıkçıların yaşlı, fakir ve hastalıklı olanlarına odun ve kömür dağıtılması nevinden tesislere tesadüf etmemiz de dikkate çok değer bir hâdisedir. Bununla beraber, bu kabilden vakıflarla veya yukarda zikri geçen bir *avârız vakfı* ile zamanımızdaki amelenin hastalık ve ihtiyarlık günlerini garanti eden teşkilâtı yekdiğerile mukayese etmek imkânı acaba mevcut, mudur, meselesi ortaya çıkmaktadır. Zamanımızın bazı orijinal müelliflerinin avârız vakıflarını

devrimizin esnaf bankalarına benzettikleri düşünülecek olursa, bu gibi meselelerin tenviri için yer, tarih ve rakam zikrederek, nisbetleri muhafaza ederek ve birbirine karıştırmıyarak çalışmak lüzumu meydana çıkmaktadır. Şu halde Halim Bâki Kunter'in, Türk vakıfları ve vakfiyeleri üzerindeki*mücmel* etüdü, bize eski devirlerde vakıfların almış olduğu çeşitli şekillerin şümul ve tatbik sahaları hakkında bilmediğimiz pek çok şeyler öğrettiği gibi, ortaya koyduğu birçok meselelerle de, bundan böyle yapılacak tetkiklerin bilhassa hangi sahalarda inkişaf edebileceğini göstermektedir.

Vakıflar Dergisi'nde, belki de bir tesadüf eseri olarak, üzerinde en fazla durulan ve malûmat toplanan vakıf şekillerinden biri, yolculuğun selâmet ve emniyetini temin, memleketin boş topraklarını, mühim yol ve geçit yerlerini, ticaret yolları üzerindeki menzilleri iskân ve ihya ve hudut boylarındaki askerî mahiyetteki teşkilât ve tertibatı vücude getirebilmek için vakıf yoluyla meydana getirilmiş olan *orijinal* tesislere aittir. Bu tesisler, Dergide muhtelif yazı sahipleri tarafından, *Ribat, zaviye* veya *kârvansaray* namı altında muhtelif cephelerden tetkik edilmişlerdir. Bu mevzuda Fuad Köprülü'nün –*VakıflaraAit Istılahlar* başlığı altında yazılmış olmakla beraber- *Ribat* isimli makalesi (II, 267 - 278) başlıbaşına bir etüddür ve bize İslâm ve Türk memleketlerindeki ribatların menşe ve mahiyeti, buna benziyen Bizans müesseselerile alâkası, ribatların askerî ve dinî hüviyeti ve muhtelif zaman ve mekânlarda geçirdikleri istihaleler hakkında etraflı malûmat veren ve bu hususta şimdiye kadar yapılan tetkiklerin neticelerine göre Türk-İslâm dünyasındaki diğer ribatlar hakkında yeni ve zengin malûmat ilâve eden bir tetkik mahiyetini haizdir. Bu etüde göre, İslâm dünyasında, demografik ve mistik dikkate şayan oluş ve kaynaşmaların büyük mikyasta vukubulduğu ve devrin hayat şartları içinde zarurî olarak ihtiyaç hissedildiği sıralarda, bilhassa hudut boylarında, kurulmuş olan askerî *şato*lar şeklindeki ribatlarda, bilhassa cihad için gelen gönüllü gaziler toplanırdı. Hudut istihkâmlarına dahil bir takım *burg*lar halinde ve vakıf yoluyla inşa edilen mevkilerde, İslâm devletlerinde fütuhatın cihadmânasında dinî ve mukaddes bir iş olduğu devirlerde, bu suretle bir takım askerî tarikat halinde teşkilâtlanmış bulunan dervişlerin, toplanması tabiî idi. Zamanla cihadmıntakası halinden çıkan ve teşkilâtlı devletlerde, daha fazla, tahsisatlı muntazam ordular tarafından müdafaa edilen bazı ribatların, bilhassa fütuhatçı cihat ruhu zayıfladıktan ve tasavvuf cereyanı muayyen tarikatler şeklinde umumî hayatta faal bir rol oynamağa başladıktan sonra, bir şeyhin mezarı etrafında toplanmış dervişlerden mürekkep bir zümrenin yaşadığı yer, yani bir *zaviye* ve *tekye*mânasını kazanması, dinî ve sofiyane bir hüviyet alması da pek tabii idi.

Anadolu din tarihi üzerindeki tetkiklerde de tanınmış olan profesörün bu hususta vermiş olduğu malûmat, hakikaten yeni ve Ortaçağ Türk-İslâm

dünyasına ait dikkate şayan ve nevi şâhsına münhasır bir takım hâdiseler karşısında bulunduğumuzu göstermek itibarile, büyük bir alâka uyandırmağa lâyıktır. Vaktile, *Osmanlı İmparatorluğunun teşekkülü meselesini* tetkik ederken, bir nevi teşkilâtlı şövalye dervişlerin, Alp-erenlerin veya Alp-gazilerin oynadığı rol üzerinde ısrarla durmuş olan profesörün tetkiklerine göre, ribatlarla alâkalı olan bu gibi teşkilâtın İslâm dünyasındaki yayılış sahası ve kökleri derindedir:

İslâm dinini kılıçla yaymak ve Batınîleri de kılıçla ortadan kaldırmak prensipine büyük bir ehemmiyet veren mücadeleci bir zümre olan *Kerramiye* tarikatının mücahid misyoner dervişlerinin Horasan, Mâverâünnehir ve İranda kurdukları muhtelif toplantı yerlerine de -Farsça bir kelime ile- ribatmânasına*Hanıkah* denilmekte idi: «İranın Fars sahasında mühim bir ticaret merkezi olan Kâzerunda (H.325/M.936) doğan büyük sofî Ebû İshak Kâzerunî tarafından -galiba Kerrâmiler ve Bâtınîlerin haricî teşkilâtı taklit edilerek- kurulan Kâzerûniyye (yahut İshakiyye veya Mürşidiyye) tarikatının, daha şeyhin hayatında tesis edilmiş altmış beş ribatı vardı. Sonradan coğrafî sahasını çok genişleten ve tekyeleri pek çoğalan bu tarikata ait ilk kaynaklarda bu tekyeler hakkında ekseriyetle *ribat,*bazan*hanıkah* -nadiren *buk'a*- ıstılahı kullanılmaktadır. Şehirlerde, kasabalarda ve köylerde bulunan bu Kâzerûnî müesseseleri, bazan tarikata mensup zenginler tarafından, bazan şeyhin yardımile kurulmuştu. Bazı dervişlerin evleriniribat haline koyduklarını da biliyoruz. Kâzerundaki büyük dergâhta olduğu gibi, her taraftaki bütün *bu Kâzerûnîribatlarında dervişlere, yolculara, gariplere yer ve yiyecek verilir,* zikir meclisleri tertip edilirdi. Maamafih, tıpkı Kerrâmîlerde olduğu gibi bu tarikatte de İslâmiyetin ilk asırlarındaki cihad ruhu kuvvetle hâkimdi; şeyhin hayatında olduğu gibi ölümünden sonra da, her yıl Kâzerûn dergâhında mücahid dervişlerden mürekkep *bir gazi kafilesi tertip edilerek kâfirlere harbe gidilirdi.* Bu bakımdan, mensupları arasında gazilerin pek çok bulunduğu bu tarikatın *Hanıkah*larına*ribat* adı verilmesi pek tabiî görülmelidir. Kerramîlerinribatları gibi Kâzerûnîlerinribatları da, bu ıstılahın ilk zamanlarda ifade ettiği «gönüllü mücahitlerin toplandığı yer» mefhumuna büsbütün aykırı değildi. Haçlılara ve Bizanslılara karşı mühim birer harp sahası olan Mısır, Filistin ve Anadoluda, Hind putperestlerine karşı mücadele eden İslâm ordularında, Kâzerûnî dervişlerine XI'nciasırdanberi daima tesadüf edilir» (Shf. 273).

Yine Prof. Fuad Köprülü'ye göre, eski askerî-dinî ribatların bu şekilde daha çok sofiyane bir hüviyet alarak hanıkahlarlamüteradif bir mâna kazanması, X-XI'nci asırlarda tamamile göze çarpmaktadır. Aynı suretle, zamanla şartlar değiştikten sonra, büyük yollar üzerinde, bozkır veya dağ mıntakalarındaki tehlikeli yerlerde yolcuları ve kârvanları barındıran ve koruyan *ribatlar* da, «kârvansaray, han, menzil» gibi isimlerle adlanan hayır ve emniyet müesseselerinden başka bir şey değildi. Şark İslâm dünyasına

yeni bir nizam getiren Selçukîler zamanında da yeni birçok ribatlar yapılmıştı. *Siyasetnâme'ye* göre, büyük yolların mühim noktalarında ribatlar yapmak, hükümdarların başlıca vazifelerindendi. Bu devirde de, eskiden olduğu gibi, büyük ve zengin ribatlar bilhassa hükümdarlar, prensler, büyük devlet adamları ve büyük tâcirler tarafından yaptırılıp vakfedilir ve masraflarını karşılamak üzere ehemmiyetli emlâk ve arazi tahsis olunurdu.

Bu suretle, menşeleri ile mânâ ve fonksiyon değiştirerek nasıl tekâmül ettiklerini gördüğümüz *ribatların* Osmanlı İmparatorluğundaki benzerleri *zaviye* namı altında anılmaktadır. Aynı Derginin ikinci sayısında bu zaviyelerden 225 tanesinin nerelerde ve nasıl kurulup işlendiğini resmî kayıtlardan istifade ederek, tetkik ettik (II, 279-386). Alim hocamız Fuad Köprülü'nün ribatlar hakkında yukarda bir hulâsasını yaptığımız kıymetli etüdlerini okuyup, bu zaviyelerin ribat namı altında Türk-İslâm dünyasındaki benzerlerini gördükten sonra ise, bizim için bugün onların mâna ve mahiyetini daha iyi anlamak mümkün olmuştur. Gerçi biz, bu zâviyeler meselesini de, *Osmanlı İmparatorluğunda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak vakıflar ve temlikler: I: İstilâ devirlerinin Kolonizatör Türk dervişleri ve zaviyeler,* namı altında ve Türk-İslâm dünyasının garbe doğru o zamanlar yayılışının kendiliğinden tezahür eden bir ifadesi olarak, yine üstadın daha evvel başka yerlerde ileri sürülmüş fikirlerinden hareketle, tetkik etmiştik. Bu zaviyelerin mevcudiyetini ve ifa ettikleri hizmetlerin mahiyetini izah hususunda kabul ettiğimiz *çalışma faraziyelerinin* kıymeti ne olursa olsun, bu meselelerin tenviri için ehemmiyetli miktarda büyük bir malzeme yığını üzerinde çalışmış olmamızın tetkikimize bir kıymet vermiş olduğunu zannediyoruz. Kuruluş devrinde derviş ve zaviyelerin hakikî hüviyet ve mahiyetleri ile, *sarih bir şekilde yer tayin etmek suretile onların coğrafî yayılış tarzlarını ve adetlerini* ve dervişlerin ellerindeki vesikalara nazaran zaviyelerin tercemei hallerini ve muhitlerile olan münasebetlerini nakleden bu vesikalar, Fatih Mehmed, Selim ve Kanunî Süleyman devirlerinde yaptırılmış olan büyük nüfus ve arazitahriri defterlerindeki resmî kayıtlardan çıkarılmıştır. Bu kayıtlara nazaran zaviye kurmak için vesile ittihaz edilen sebep ne olursa olsun, o zamanki iktisadî ve içtimaî bünyenin ve dinî hislerin tabiî ve zarurî bir neticesi olarak her tarafta zaviyeler kurmak ve hayatı bu zaviyeler etrafında mânalandırmak ve teşkilâtlandırmak büyük bir ihtiyaç halinde hissedilmekte idi. Bu sebeple, devrin hususî şartları içinde zaviyelerin tebarüz ettirilmeğe değer bir mânâ ve vazifesi olduğu şüphe götürmez bir hakikattir. Bu mânâ, belki, müşterek bir ideâl uğrunda müşterek bir hayat ve fedakârlık insiyakı şeklinde ifade edilebilir, fakat biz onları büsbütün ayrı bir zaviyeden tetkik etmeği mevzuumuz için daha münasip bulduk. Kuruluş devrinde her tarafta

teşkilâtlanmayı mümkün kılan bu dikkate şayan kudret tezahürlerine; dinî ve tasavvufî cereyanların kendi organlarını yaratma faaliyetine bilhassa köylerde tesadüf edilmesi bizim için manidar bir hâdise teşkil etti: O devirlerde köy hayatının bugün olduğu gibi şehirlerin tabiî artık ve ek bir mevcudiyeti yaşamaktan ibaret olmaktan ziyade, kendilerine *mahsus* bir âlemi ve hayatı yaratmakta devam edecek kadar müstakil ve hayatiyeti bol bir uzviyet teşkil ettiklerini ve bütün hayat prensiplerini kendi içlerinde bulduklarını göstermeğe çalıştık. Bizim tetkiklerimize göre bu zaviyelerden, XVI nci asrın başında hemen hepsi köylerde olmak üzere Anadolu vilâyetinde (623), Karamanda (272), Rum vilâyetinde (205), Diyarbekirde (56), Zülkadriyyede (14), Paşa livasında (67), Silistire livasında (20), Çermen livasında (4) tane mevcuttu. Bu zaviyeleri kuranlar bir takım serseri dervişler olmaktan ziyade buralara akvam ye akrabalarile beraber uzaklardan gelmiş muhacirlerdi ve buralarda yerleşerek boş yerleri şenlendirmek ve bu suretle yolculuk ve münakalâtı temin etmek mukabilinde devletten muafiyet ve imtiyazlar koparmışlardı. Onlar bu suretle kendilerine terkedilmiş olan topraklar üzerinde umumiyetle şenlendirme ve imar taahhütlerinin ifasına bir delil teşkil etmek üzere; bir zaviye inşa etmekte idiler, inşa edilen bu zaviye, yerine göre, ufak bir kervansaray veya bir misafirhane şeklini almakta idi. Bu suretle, yolcular orada kabul edilir ve kendilerine yatacak yer ve yiyecek temin edilir. Zaviye kuracak şekilde bir yere yerleşenler kalabalık bir aile ve cemaattir. Ve o mıntakada kolaylıkla çoğalarak kendi isimlerini taşıyan birçok köyler kurmaktadırlar. Bu muhacir kolonların ekseriya, boş toprakları açtıkları, değirmen inşa ettikleri, gül, limon ve portakal bahçeleri yetiştirdikleri görülmektedir. İçlerinde sefer olduğu zaman bizzat gidenler veya yerlerine adam gönderen, derbendleri muhafaza eden muharip dervişler vardır ki, onlar bu hallerile, ribatlardayaşıyan şövalye derviş tarikatlerini hatırlatmaktadırlar. Kayda değer gördüğümüz diğer bir cihet de, bu zaviyelerden bazılarının bilhassa kadınlar tarafından idare edilmiş olmasıdır. Bu hal, o asırlarda Anadoluda*abdal, ahi, gazi* gibi unvanlar altındaki kimselerin teşkilâtı yanında, bir de Anadolu kadınları *(bâcıyan-ı Rûm)* ismi altında diğer bir dinî teşkilâtın mevcudiyetinden bahseden Âşık Paşazade gibi tarihçilerin dediklerini teyit etmektedir.

Bu tetkiklerimizden şu neticeleri de çıkarmış bulunuyoruz: İmparatorluğun kurulmak üzere bulunduğu sıralarda Anadoluda dinî cereyanlar bakımından büyük bir kaynaşma, çeşitli dinî ve siyasî teşkilât ve bu teşkilâtın köylerde, yeni istilâ edilmiş ve edilecek olan memleketlerde faal ajanları vaziyetinde misyoner ve kolonizatör Türk dervişleri mevcuttu. Köylere ve boş topraklara doğru yayılan ve kabarıp taşan bir cemiyet karşısında idik. Hayatiyetini yüksek bir cemiyetin kendi varlığına inanışının bir ifadesi olarak daimî ileri atılan, istilâya kalkanve bu istilâlarla beraber, *istilâların kuvvetini yapan ve ifadesini teşkil eden bu cereyanların faal ajanları olmuş olan bu dervişler, Orta zaman Türk cemiyetini bereketli bir maya gibi işlemişlerdi.* Bu dervişler, dünyayı fethe kalkan bir cemiyetin hususî bir tipte muhacir insanları

idi. Onları dinî bir vazife şevk ve hevesile dağ başlarında ve daima hudut boylarında ve düşman memleketlerinde yerleşmeğe sevk eden kuvvetler de, yine doğmakta olan imparatorluğun kendinden emin istilâ kuvvetinin, *taşıp yayılmak istiyen ve toprağa yapışarak daima çoğalan nüfus hayatiyet ve dinamizminin bir ifadesi idi.* İşte biz bu suretle, bazı Avrupalı milletlerin nüfus hayatiyet ve bereketi neticesinde tarihin muhtelif zamanlarında yayılarak kendilerine yeni hayat sahaları kazanmakta oldukları sıralarda tesadüf edilip, bu hareketin dikkate şayan bir mümessili gibi mütalea edilen *kolonizatör keşişlerle* bu keşişlerin tesis ettikleri *Couventermitage*leri hatırlatan ve diğer Türk-İslâm devletlerindeki ribatlarda da emsaline tesadüf edilen bu teşkilât ve müesseseleri, Osmanlı İmparatorluğu'nda kuruluş devrinde müşahede ettiğimiz «garba doğru bir yayılma hareketinin tipik bir tezahürü» gibi mütalea ettik. Esasen bizim dervişlerle zaviyelerden bahsedişimizin sebebi, zarurî olarak daha ziyade kuruluş devrinin toprak meselelerinin şu veya bu şekli almasında müessir olmuş bulunan bir iskân ve kolonizasyon metodu ile alâkaları nisbetinde kalmış, din tarihile alâkaları üzerinde durulamamıştır. Aynı şekilde makalemizin *vakıfların bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak kullanılmasında diğer şekiller* ismini taşıyan ikinci bölümünde de (Shf. 354), bazı ribatlarınvaktile nasılkurulmuş olduğunu da izah edecek şekilde, bazı imar ve iskân hareketlerinden bahsettik. Bu arada, yolların emniyetini temin maksadile münasip yerlerde bütün levazımatilekervansaraylı kasabaların vakıf yolile nasıl kurulduğunu ve idare edildiğini tetkik ettik.

Buraya kadar maksat ve gayeleri ile çalışma usulleri ve muhteviyatı hakkında bir fikir vermek istediğimiz Vakıflar Dergisi'nde türlü bakımlardan alâka bahşeden daha başka yazılar da mevcuttur. Bunlar arasında, yine ayni mevzuyla alâkadar olan, Adnan Erzi'nin neşrettiği *Bursa'da İshakî Dervişlerine Mahsus bir zaviyenin Vakfiyesi* ismini taşıyan yazı (II, 423-429) ile Fuad Köprülü'nün J. Sauvaget'ninSuriyedeki kervansaraylar hakkındaki tetkikleri için yazdığı tenkidî makale (II, 468-472) zikredilebilir. Ayni surette Prof. A. Gabriel'in*Tarihî Türk Âbidelerinin Tamiri ve İhyası* (I, 7-15) ve *Bursa'da Murad I Camii ve Osmanlı Mimarisinin Menşei Meselesi* (II, 37-43) gibi makalelerde de, salâhiyetli bir mimar ve sanat tarihi hocası olan müellif, Türk mimarisinde *menşe, yabancı tesirler ve orijinallik* gibi mühim meselelere temas ve fikirlerini izah etmektedir. Aynı surette kabiliyet ve iktidarını ve çalışma tarzını genç yaşta salâhiyetli üstatlara teslim ettiren mimar Ali Saim Ülgen'in İznik ve Kırşehirdeki Türk eserlerine, Fatih Camiine ve Yeni Camie ait etüdleri alâkayı üzerlerine çekmektedirler. Vakıflar Dergisi, bizim için burada isimlerini zikretmek imkânı olmıyan daha pek çok değerli yazıları da ihtiva etmektedir ki, bunların hepsinin ilim âleminde büyük alâkalar temin edeceğinde şüphe edilemez, kanaatindeyiz.

THG
0333485
CCE